

Handwritten signature or initials, possibly reading "BY [unclear]".

พ.ศ. ๒๕๖๒
31/5/32

แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงบรรยาย

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด

ॐ

แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงบรรยาย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด

คำนำ

เมื่อต้นปีนี้ ดมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงพระเมตตา ตรัสชวนให้ข้าพเจ้าไป แ่ดง บรรยาย เรื่อง พงศ์าวดารสยามที่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แม้ข้าพเจ้ารู้ ดีกว่าเป็น เกียรติยศ แก่ตัวมิใช่น้อย ก็นึก กริ่งเกรงอยู่ ด้วย การแ่ดง บรรยาย นั้นไม่ใช่จะให้ชี้แจง ความ ตาม หนังสือ พงศ์าวดาร ฉบับใด ฉบับหนึ่ง ซึ่งมีอยู่แล้ว มี พระประสงค์ จะให้ไป เต่า เรื่อง พงศ์าวดารสยาม ตาม ซึ่ง ได้ สอบสวน เห็นว่า เรื่อง ที่ จริง เป็น อย่างไร เหตุด้วย ข้าพเจ้า เป็น ผู้ ได้ สอบสวน อยู่ ผู้หนึ่ง จึงรู้ ดีกริ่งเกรงว่าในเรื่องพงศ์าวดาร ที่จะ แ่ดง ถ้าข้าพเจ้า เข้าใจ ผิด อยู่บ้าง อย่างใด จะพานักเรียน มหาวิทยาลัยเข้าใจผิด ตามไป ด้วย แต่ไม่อาจ จะ ชัด พระอัยยาคัย ดมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ได้ ด้วยเห็นการที่พระองค์ ทรงชวนชวดย ัก อภิบาลมหาวิทยาลัย นำชวดยอนุโมทนาในพระอัสสาหะประการ ๑ อีก ประการ ๑ เห็น ว่า ความรู้ พงศ์าวดารสยาม ใน เวลานั้น ยัง บก พร่อง อยู่ มาก ทุก ดัถาน ที่ เต่า เรียน มี ความ ต้อง การ รู้ อยู่ ด้วย กัน ทั้ง นั้น ถึงแม้ ข้าพเจ้า จะ อาจ เข้าใจ ผิด ไป บ้าง อย่างใด เรื่องพงศ์าวดารที่ สอบสวนคงได้ ความจริง และ ความรู้ ที่จะ เป็น ประโยชน์ แก่ นักเรียน ยิ่งกว่าที่จะ พลาดพั้งไป ข้าพเจ้า จึง กตารับ ไป แ่ดง บรรยาย เรื่อง

พงศาวดารสยามในมหาวิทยาลัย ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้า
น้องยาเธอฯ ได้ตั้งต้นแต่ง บรรยาย กัณฑ์ แรก เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๖๗ แล้วแต่งกัณฑ์ต่อมาโดยลำดับ.

ในการที่ข้าพเจ้าแต่งบรรยายเรื่องพงศาวดารสยามในมหาวิทยาลัย
แม้มีความกริ่งเกรงอยู่แต่แรกดังกล่าวมาแล้ว ครั้นไปแต่งก็
บังเกิดปิติยินดี ด้วยเห็นมีผู้พอใจไปฟังกันมาก ทั้งไทยและชาวต่าง
ประเทศ ที่ได้เล่าเรียนภาษาไทย และยังมี ความยินดีที่ทราบ ว่า
เรื่องพงศาวดารสยามที่ได้บรรยายนั้น เมื่อพิมพ์โฆษณาในหนังสือ
มหาวิทยาลัยซึ่งออกเป็นรายเดือน ก็มีผู้ชอบซ้อหาเอาไปอ่านกันมาก
เกิดเป็นผลประโยชน์ เพิ่มพูนแก่มหาวิทยาลัยด้วยอีกสถานหนึ่ง ข้าพเจ้า
จึงตกลงวาง ธรรมเนียม การพิมพ์ บรรยาย เรื่องพงศาวดารสยาม เป็น
สมบัติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่นบญินธิอันหนึ่ง.

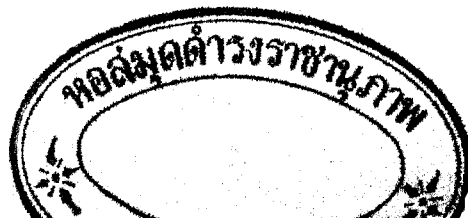
บัดนี้บรรณาธิการ หนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยแจ้งความแก่ ข้าพเจ้า
ว่าจะใคร่รวมเรื่องพงศาวดารสยาม ซึ่งข้าพเจ้าได้แต่งบรรยายแล้ว
๔ กัณฑ์ พิมพ์เป็นเล่มส่งมอบออกจำหน่ายให้ดมประสงค์ ของนักเรียน
เดี่ยหนึ่งก่อน ขอให้ข้าพเจ้าแต่งคำนำให้ ข้าพเจ้าก็ยินดีอนุโมทนา
แต่ต้องขอกด่าวซ้ำแก่นักเรียนและ ท่านทั้งหลาย บรรดาที่จะอ่านเรื่อง
พงศาวดารสยาม ตาม บรรยาย ของ ข้าพเจ้าอีกครึ่งหนึ่ง ว่าความรู้
พงศาวดารนั้น ไม่มีผู้ใดที่จะรู้ ได้จับหรือรู้จริงได้ทั้งหมด ความซ้อนี้
จะพึงเห็นได้ เช่นหนังสือพงศาวดารนานาประเทศ แม้พงศาวดาร

ประเทศอันหนึ่งได้แต่งตั้งและได้พิมพ์มาแต่ฉบับครั้งไม่ถ้วน ก็ยังมี
ฉบับที่แต่งขึ้นใหม่เนื่อง ๆ เพราะการศึกษาพงศาวดารไม่ใช่แต่เพียง
ต้องการรู้ว่าเรื่องราวเป็นมาอย่างไร ๆ เท่านั้น ถ้าจะให้ได้ประโยชน์
ของการศึกษาพงศาวดารเต็มที่ ยังต้องรู้ต่อไปว่า เพราะเหตุใดเรื่อง
พงศาวดารจึงเป็นเช่นนั้น ๆ และเมื่อ เป็นเช่นนั้น ๆ แล้ว มีผลต่อมา
เป็นอย่างไร ว่าโดยฉะเพาะพงศาวดารประเทศของเรา สำหรับตำรา
อันเป็นทุนสำหรับศึกษาอีกบทร่อง แม้ในชั้นที่จะรู้ว่าเรื่อง ที่จริง
เป็นมาอย่างไร ๆ ไม่ต้องไปยกลงถึงขั้นที่จะวินิจฉัย ว่าเพราะเหตุใด
เรื่องพงศาวดารจึงเป็นเช่นนั้น ๆ ยังต้องการผู้เอาใจใส่ช่วยกันค้น
คว้าสอบสวนและวินิจฉัยเรื่องพงศาวดารของเราอยู่อีกมาก จึงหวัง
ใจว่าหนังสือพงศาวดารสยาม ซึ่งพิมพ์ ในสมุดเล่มนี้จะเป็นเหตุให้มีผู้
เอาใจใส่ศึกษาพงศาวดาร สยาม ช่วยกัน ค้นคว้า สอบ สอน และ วินิจฉัย
มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ถ้าเป็นได้เช่นนั้นด้วย ข้าพเจ้าก็จะยิ่งยินดี จะ
รู้ดีที่ได้รับบำเหน็จในการที่ไปแสดงบรรยาย เรื่องพงศาวดารสยามที่
ในมหาวิทยาลัยบริบูรณ์ทุกประการ.

ดำรงราชานุภาพ

วังวรดิศ

วันที่ ๓๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗

สารบัญเรื่อง

แสดงบรรยายพงศาวดารสยามเล่ม ๑

กัณฑ์ที่ ๑

	หน้า
ตอนที่ ๑ ดัษยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง	๑
ตอนที่ ๒ ไทยได้ปกครองดัษยามประเทศ	๑๖
ตอนที่ ๓ พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเจริญ	๒๒
ตอนที่ ๔ พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเสื่อม	๓๖

กัณฑ์ที่ ๒

ตอนที่ ๑ ตั้งกรุงศรีอยุธยา	๔๖
ตอนที่ ๒ ดัษยามเมื่อกษัตริย์อยุธยาแผ่ราชอาณาจักร	๕๕
ตอนที่ ๓ ดัษยามเมื่อกษัตริย์อยุธยารวมราชอาณาจักร	๖๓

กัณฑ์ที่ ๓

ตอนที่ ๔ ดัษยามเมื่อกษัตริย์อยุธยาเกิดมหายุทธสงคราม	๘๐
---	----

กัณฑ์ที่ ๔

ตอนที่ ๔ (ต่อ) ดัษยามเมื่อกษัตริย์อยุธยาเกิดมหายุทธสงคราม (ภาคกต่าง)	๑๔๗
---	-----

ตอนที่ ๑ ตอนที่ ๑

เรื่องสยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง

๑. แผ่นดินที่เรียกว่าสยามประเทศบัดนี้ กับทั้งที่เป็นประเทศ
ใกล้เคียง ติดต่อกันทางทิศตะวันออก แต่ทิศตะวันตก เดิมเป็นภูมิดำเนา
ที่อยู่ของมนุษย์ ๓ ชาติ ชาติหนึ่งเรียกว่า ขอม หรือ เขมร อยู่ทาง
ดินแดนฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ คือที่เป็นอาณาจักรกรุงกัมพูชา
บัดนี้ อีกชาติหนึ่งเรียกว่า ดาว แต่เดิมนั้นเรามักเรียกกันว่า ตะวัน
อยู่ตอนกลาง กล่าวคือดินแดนที่พระราชอาณาจักรสยามบัดนี้ทุก
มณฑล^๒ แต่ภูมิดำเนาของพวกดาวยังต้องเคยดำแม่น้ำโขงขึ้นไป
ทางทิศเหนือ แต่ทิศตะวันออกอีก แต่ทางแหลมมลายู แต่มณฑล
ชุมพร และนครศรีธรรมราชลงไปนั้น มนุษย์ที่ตั้งภูมิดำเนาชั้นเดิม
มีหลายชาติ เพราะอยู่ใกล้ทะเลอันเป็นทางขนานต่างประเทศ ลี้ภัย
ทั้งต้องด้าน จึงมีผู้คนมาตั้งภูมิดำเนาต่างด่อน เป็นดาวก็มี เป็น
เงาะก็มี มลายู และชาติอื่นก็มี ส่วนพวกมอญนั้นตั้งภูมิดำเนาอยู่
ในดินแดนข้ามเขามรรคตัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือที่เรียกว่า
เมืองพม่าฝ่ายใต้บัดนี้ ขอม ดาว มอญ มนุษย์ ๓ จำพวกนี้ รูปพรรณ

๑ คำว่า ขอม เป็นคำชาติอื่นเรียก คำว่า เขมร เป็นคำเรียกพวกเขาเอง

๒ พวกละว้า เดิมนั้นก็ยังมีอยู่ในท้องที่แหลมมณฑล แต่มักอยู่ตามบ้านป่าใน
มณฑลภาคพายัพ เรียกว่า ลัวะ

ตั้งฐาน ต่อม่าย คด้าย กัน ภาษาที่พูด ก็ คด้าย กัน เดิม อาจ จะเป็น
มนุษย์ชาติ เดียว กัน แต่ จึง แยก กัน ออก เป็น สี่ มชาติ ก็ เป็น ได้

๒. เรื่อง พงศาวดาร สยาม เป็น เรื่องราว ใน ดินแดน ที่ พวก ดาว อยู่
แต่ ก่อน เป็น พัน ล้วน เรื่องราว ใน ดินแดน ของ พวก ขอม กับ พวก มอญ
เป็น แต่ บั๊จจัย ใน เรื่อง พงศาวดาร สยาม เพราะ ฉะนั้น ใน บรรยาย ที่
แสดง นี้ จะ กล่าว แต่ ฉะเพาะ เรื่องราว ใน แผ่นดิน ดาว เป็น สำคัญ ดินแดน
อื่น เป็น ที่ อยู่ ของ มนุษย์ ชาติ ดาว นั้น ตาม คำ เงื่อน ที่ รั ได้ ใน เวที นี้
เดิม แยก กัน เป็น ๓ อาณา เขตต์ อาณา เขตต์ ซึ่ง อยู่ ข้าง ใต้ คือ ใน ท้อง
ที่ ซึ่ง บัดนี้ กำหนด เป็น มณฑล กรุงเทพ ฯ มณฑล ขุขันธ์ มณฑล นคร -
ไชยศรี มณฑล ราชบุรี มณฑล นครสวรรค์ มณฑล พิษณุโลก มณฑล
ปราจีน (แต่ บาง ที่ จะ แผล อาณา เขตต์ ออก ไป ถึง มณฑล จันทบุรี ด้วย)
รวม กัน เป็น อาณา เขตต์ หนึ่ง ปราบภู ชื่อ เรียกว่า “ อาณา เขตต์
ทวารวดี ”^๓ เมือง อื่น เป็น ราชธานี เห็น จะ อยู่ ที่ เมือง นครปฐม บัดนี้
อีก อาณา เขตต์ หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ทาง ข้าง เหนือ คือ ท้อง ที่ ซึ่ง กำหนด เป็น
มณฑล ภาค พายัพ ทุก วัน นี้ ตัด ยอด ขึ้น ไป จน ถึง เมือง สิบ เชน ข้าง เหนือ
แม่น้ำโขง รวม กัน เป็น อาณา เขตต์ อื่น หนึ่ง เรียกว่า อาณา เขตต์
ยาง หรือ โยนก ราชธานี อยู่ ที่ เมือง เงินยาง ริม ตำน้ำโขง ข้าง เหนือ
เมือง เชียงแสน บัดนี้ อีก อาณา เขตต์ หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ทาง ฝ่าย ตะวัน ออก คือ
ท้อง ที่ ซึ่ง กำหนด เป็น มณฑล นครราชสีมา มณฑล อุดร มณฑล ร้อยเอ็จ

๓ ชื่อ ทวารวดี นี้ มี ปราบภู ใน จดหมาย เหตุ จีน แต่ โบราณ

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง

๓

และ มณฑล อุบลรัตน์ แต่ ต่อออกไปจนถึงชายแม่น้ำโขง ทางตะวันออก เป็น อาณาเขต^๔ หนึ่งเรียกว่า โคตรบูร หรือ พนม^๕ ตั้งราชธานี อยู่ ณเมือง นครพนม ริม แม่น้ำโขง เมือง ดาว เดิม ตาม ที่ ปรากฏ คำเงื่อน แบ่ง เป็น ๓ อาณาเขต ตั้งกล่าว มา ต่างอาณาเขต ต่าง มี ผู้ปกครอง เป็น อิสระ แก่ กัน มี เหวล รบพุ่ง กัน แต่ เป็น ไมตรี ต่อกัน ตาม เหตุการณ์ และ บาง คราว ก็ เกี่ยว เนื่อง เชื้อวงศ์ เป็น สัมพันธไมตรีกัน ดัง ปรากฏ ใน เรื่อง คำ นาน เมือง หริภุญชัย ว่า เจ้าเมือง ดพบุรี ให้ นางจามเทวี ราชธิดา อภิเชก กับ ราชบุตร ของ เจ้าเมือง ใน อาณา เขต มอญ แล้ว แต่ง ขึ้น ไป ครอง เมือง หริภุญชัย คือ เมือง นครดำพน ใน มณฑลภาคพายัพ บัดนี้ เมื่อ แรก ตั้ง เมือง ขึ้น ใน พ.ศ. ๓๕๐๖ นั้น เป็น ต้น.

๓. แม้ ใน สัมมัย ตัก คำบรรพ์ นั้น การ ที่ ชาว ต่าง ประเทศ ไป มา คำ ขาย ถึง กัน ก็ ดี การ ที่ มนุษย์ ชาว ประเทศ อื่น หนึ่ง อพยพ ย้าย ไป ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ ใน ประเทศ อื่น ก็ ดี ย่อม มี มา แล้ว เพราะ ทำ แดด เหตุอัน เป็น บังคับ แก่ ความ สะดวก ในการ หาเลี้ยงชีพ ของ ประชาชน พดเมือง ต่าง ประเทศ ย่อม ต่าง กัน ประเทศ ไตรราชูร หาเลี้ยงชีพ ได้ ด้วย ง่าย เพราะ มี เข้าป่า อาหาร บริบูรณ์ แต่ ปราศ จาก ศัตรู หมู่ร้าย เบียด เบียด มนุษย์ ที่ เป็น ชาว ต่าง ประเทศ นั้น เอง ก็ ไม่ ปราศ ณา จะ ย้าย ถิ่นฐาน ไป อยู่ ที่ อื่น ประเทศ ไใด การ หาเลี้ยงชีพ ดำยาก เพราะ จำนวน พดเมือง มี มาก เกิน กว่า ที่ จะ หา เข้าป่า อาหาร ให้ พอ กัน กิน ได้ ใน ประเทศ นั้น ก็ ดี หรือ เกิด เหตุการณ์ ขัดขวาง แก่ ความ สะดวก ดัง เช่น ถูก ศัตรู

^๔ จีนเรียกว่า ฟูนัน

เบียด เบียด ก็ดี ชาว ประเทศ นั้น ก็ มัก ออกจาก ประเทศ ของคนไป ยัง ประเทศอื่น ไป ค้าขาย ชั่วคราว บ้าง เคยไป ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ เป็น ชาว เมือง โนน ที่เดียว บ้าง ลักษณะ การ เช่น ก่อถ้าว มา ยัง เป็น อยู่ จน ทุก วันนี้ ก็ ใน สัมมัย เมื่อ สยาม ประเทศ ยัง เป็น เมือง ของ ดาว ดังกถ้าว มา พวก ชาว ต่าง ประเทศ ที่ มา ตั้ง ประเทศ นี้ ก็มี หลายชาติ หลายภาษา แต่ ที่ เกี่ยว เนื่อง ใน เรื่อง พงศาวดาร เป็น สำคัญ นั้น คือ ชนชาติไทย ซึ่ง ลง มา แต่ทางเหนือพวกหนึ่ง กับ ชนชาวอินเดีย ซึ่ง มา แต่ทางตะวันตก อีก พวกหนึ่ง เรื่อง รวด ที่ ชนชาติไทย มา ตั้ง ประเทศ นี้ จะ แสดง ใน ตอนที่สอง ต่อไป ใน ที่นี้ จะ ก่อถ้าว ถึง เรื่องราว ส่วน ชาว อินเดีย ก่อน ที่ ชนชาวอินเดีย มา เป็นคน สำคัญ ใน ประเทศ นี้ เพราะธรรมเนียม ได้ รุ่งเรือง ใน ประเทศ อินเดีย มา ช้านาน พวกชาวอินเดียรอบรู้ ธรรมเนียม ค่ำศตราคม ทั้งหลาย ยิ่ง กว่า ชาว ประเทศ ทาง นี้ ใน สัมมัย นั้น เพราะ ฉะนั้น เมื่อ ชาวอินเดีย มา ตั้ง อยู่ ณ ที่ใดก็ได้ เป็นครูบาอาจารย์ของชาว เมือง ใน ที่นั้น ทั้ง ใน ประเทศ มอญ ประเทศ ดาว และ ประเทศ ขอม.

พวก ชาวอินเดีย เห็น จะ เว้นมี มา ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ ใน ประเทศ เหล่านี้ กว่า สอง พันปี มา แล้ว พวก ที่ มา ตั้ง ภูมิดำเนา ใน เมือง ดาว นั้น มา เว้นแต่ อินเดีย มา ขึ้น ที่ ปาก น้ำ สดดิวัน เดิน บก เข้า ทาง ด้าน แม่สอด มา เมือง ตาก ทาง หนึ่ง เข้า ทาง ด้าน พระเจดีย์ดำมองค์ ลง มา ทาง เมือง กาญจนบุรี ทาง หนึ่ง มา เว้น จาก อินเดีย มา ขึ้น ที่ เมือง มริท ผ่าน เมือง ตะนาวศรี เดิน บก เข้า มา ที่ ด้าน คิงขร มา ลง เตียบ ชายทะเล ที่ เกาะหาดัก ต่อ ขึ้น มา ทาง หนึ่ง ยังมี ทาง ที่ พวก ชาว อินเดีย เดิน แต่

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๕

ตั้งตำบลบวรพ์ข้างใต้ลงไป อีก สอง ทาง คือ เดิน จาก เมือง ตะกั่วป่า
เดี๋ยว นี้ ข้ามมาอำเภอไชยาแขวงจังหวัดสุราษฎร์ธานี บัดนี้ ทางหนึ่ง เดิน
จากเมืองไทร ข้าม มา มณฑลปัตตานี อีก ทาง หนึ่ง นอกจาก นี้ มาทาง
เรือ แด่น อ้อม แหตม มลายู มาก มี อีก ทาง หนึ่ง เมือง ที่ พวก ชาว
อินเดียได้ เข้า มาตั้ง ใน แคนดาว แต่ ตั้งตำบลบวรพ์ ยังมี เคำเงื่อน ปรากฏ อยู่
คือ เมือง นครปฐม เป็น สำคัญ นอกจาก นั้น ก็ คือ เมือง เพ็ชรบุรี เมือง
ราชบุรี เมือง อุทอง เมือง ฤพบุรี และ บาง ที่ จะ เป็น เมือง สุโขทัย
แต่ เมือง นคร ชุม (คือ เมือง กำแพงเพชร ทาง ฝั่ง ตะวันตก) ด้วย ทาง
แหตม มลายู นั้น ตั้ง ที่ เมือง ไชยา เก่า แห่ง หนึ่ง เมือง นครศรีธรรมราช
แห่ง หนึ่ง เมือง ไทรบุรี แห่ง หนึ่ง แต่ เมือง ปัตตานี อีก แห่ง หนึ่ง ทาง
อาณาเขตต์ โคตรบูร หรือ พนม นั้น พวกชาวอินเดีย จะไป ตั้ง เมือง ที่ ไท
บ่าง ไม่ทราบได้แน่ มี เคำเงื่อน อยู่ แต่ ที่ เมือง นครพนม แห่ง เดียว
ส่วน อาณาเขตต์ ยางหรือโยนกนั้นไม่ปรากฏเคำเงื่อนว่า พวกชาวอินเดีย
ได้ไป ตั้ง อยู่ ที่ ไท หรือ แม้ ว่า จะ ได้ ไป ถึง อาณาเขตต์ แต่ ชั้น เดิม
ส่วน พวก ชาว อินเดีย ที่ ไป ตั้ง ทาง แคน ขอม นั้น มา เรือ แต่ อินเดียข้าง
ฝ่ายใต้ แด่น เตียบ เกาะ สุมาตรา เกาะ ชวา มา เข้า ปาก น้ำโจง และ เมือง
ที่ ชาว อินเดีย ตั้ง ใน แคน ขอม นั้น ปรากฏ อยู่ คือ เมือง จำปานคร ซึ่ง
เรามาก เรียก กัน ว่า เมือง จาม อยู่ ริม ทะเล ใน แคน ฉวน ข้างใต้ เมือง เว
บัตินี้ แห่ง หนึ่ง และ ตั้ง ที่ ริม ทะเล ล่าบ ซึ่ง ภายหลัง สร้าง เป็น เมือง
ยะโสธร ที่ สร้าง พระนคร หดอง (นครขอม) และ พระนคร วัดในแขวง
เมือง เสียมราชบุรี บัดนี้ อีก แห่ง หนึ่ง ส่วน ที่ เมือง มอญ นั้น พวก ชาว

อินเดีย ก็ มา ตั้ง เมือง หาดาย เมือง คือ เมือง สระเทิม ที่ริม ข่าว เมาะตะมะ และ เมือง ร้างกุง ที่ ปากน้ำ เขราวดี เป็นต้น เมื่อ พวก ชาว อินเดีย ได้ มา ตั้ง อยู่ ตาม ภูมิฉานา ที่ ก่อตัว มา แล้ว ก็ ไป มา ค้าขาย ติดต่อกัน กับ เมือง เดิม ของ คน ใน อินเดีย และ ไป มา ถึง กัน ตาม บรรดา เมือง ที่ มา ตั้ง ตาม ประเทศ นี้ เป็น เหตุ ให้ ชาว อินเดีย ตาม กัน ออก มา แด นำขนบ ธรรมเนียม ต่าง ๆ ซึ่ง เกิด ขึ้น ใน อินเดีย ออก มา สอน ประเทศ เหล่านี้ สืบ มา ช้านาน กว่า พันปี ธรรมเนียม ที่ พวก ชาว อินเดีย ได้ นำ มา ประดิษฐาน ใน ประเทศ มอญ ดาว และ ซอม มี หาดาย อย่าง จะ กต่าง แต่ ณะเพาะ ที่ เป็น สำคัญ อัน เป็น ประโยชน์ สืบ มา จน ทุก วัน นี้ คือ ศาสตร์ อย่าง หนึ่ง นิตศาสตร์ อย่าง หนึ่ง ศีลศาสตร์ อย่าง หนึ่ง อักษร ศาสตร์ อย่าง หนึ่ง จะ พรรณนา แต่ โดยย่อ พอ ให้ ทราบ कै้ามุด.

๔. ฉะนั้น นี้ ว่า ตาม หลักฐาน มี ที่ ปรากฏ พวก ชาว อินเดีย ได้ เชิญ พระพุทธ ศาสตร์ มา ประดิษฐาน ก่อน เรื่อง นี้ มี ใน ศาสตร์ ประวัติ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๓๐๐ พระเจ้า อโศก มหาราช ซึ่งเป็น พระเจ้า ราชาธิราช แด เป็น พุทธศาสนูปถัมภก ยก พระพุทธศาสนา ขึ้น เป็นใหญ่ ใน อินเดีย แล้ว ได้ แต่ง สมนทูต แด ราช ทูต ให้ ไป เทียว สืบ สอน พระพุทธศาสนา ยัง ทั่ว ประเทศ ทั้ง ใน เอเชีย อาฟริกา ตลอดจน ไป จนถึง ยุโรป สมนทูต ของ พระเจ้า อโศก มหาราช สอง องค์ ชื่อ พระโสณ องค์ หนึ่ง พระอตุร องค์ หนึ่ง มา ตั้ง สอน พระพุทธศาสนา ทาง ประเทศ นี้ พระพุทธศาสนา ได้ มา ประดิษฐาน ใน ครั้ง นั้น เป็น ปฐม จึง เป็น เหตุ ให้ พวก มอญ ดาว แด ซอม เลื่อมใส ถือ พระพุทธศาสนา สืบ มา จน ตราบ เท้า ทุก วัน นี้ ครั้น

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๗

ต่อมาเมื่อในอินเดียเกิด นับ ถัด คำสอน พระอิศวร พระนารายณ์ ซึ่งเรียก
รวม กัน ว่า คำสอน พราหมณ์ พวก ชาว อินเดีย ก็ นำ คำสอน นั้น มา
ตั้ง ดอน ใน ประเทศ นี้^๕ ก็ คำสอน ทั้ง สอง คือ พระพุทธศาสนา กับ คำสอน
พราหมณ์ นั้น ตัทธิศัตถ์ เป็น ข้อ สำคัญ คือ พระพุทธศาสนา ดอน ว่า
มนุษย์ ทั้งหลาย ไม่ ว่า ชาติ ชั้น บรรดา ศักดิ์ ซึ่ง สัมมต ว่า ต่าง กัน อย่างไร
มี กรรม เป็น ของ ตน เหมือน กัน ทุก คน สุขทุกข์ คุณโทษ ที่ จะ พัง ได้
ก็ อาศัย ตนเอง เป็น สำคัญ เหมือน กัน หมด พระพุทธเจ้า และ พระดั่งมี
พุทธสาวก เป็น แต่ ผู้รู้ และ ดอน พระธรรม คือ ความดี ที่ มนุษย์ ควร
จะ แลวง หา เปรียบ เหมือน เป็น แต่ ผู้ ชี้ ถิ่น ชี้ ทาง เพราะฉะนั้น พระดั่งมี
ซึ่ง เป็น ครูบาอาจารย์ ดอน พระพุทธ คำสอน ย่อม ไม่ เอา คำสอน เข้า
ไป เกี่ยวข้อง พ้องพาน ใน การ ปกครอง บ้าน เมือง แต่ ฝ่าย ช้าง คำสอน
พราหมณ์ ดอน ว่า มนุษย์ ทั้งหลาย ต่าง ชั้น กัน แต่ เกิด มา คน ที่ เกิด ใน
ตระกูล วรรณะ ศรี หรือ ตระกูล พราหมณ์ เป็น คน ชั้น สูง สำหรับ เป็น มุขนาย
พวก ที่ เกิด ใน ตระกูล พ่อค้า พาณิช เป็น ชั้น กลาง ส่วน ไพร่ บ้าน พล เมือง
เป็น คน ชั้น ต่ำ สำหรับ รับ ใช้ ส้อย อีก ประการ หนึ่ง ดอน ว่า พระอิศวร
พระนารายณ์ ซึ่ง เป็น ไหญ่ อยู่ บนสวรรค์ เป็นผู้ ให้ คุณ แด่ โทษ แก่ มนุษย์
ทั้ง หลาย ถ้า ใคร ประพฤติ ให้ ชอบ พระหยุดยั้ง พระ เป็น เจ้า ๆ ก็ ให้ ความ
สุข ความดี เป็น บำเหน็จ ถ้า ใคร ไม่ นับ ถ้อ ไม่ ประพฤติ ตาม นิยม ของ
พระ เป็น เจ้า ๆ ก็ ลง โทษ ให้ ต้อง ทนทุกข์ ต่าง ๆ เพราะ เหตุ ว่า มนุษย์

๕ ศาสนาของพวกพราหมณ์ในชั้นก่อนพระพุทธกาล เรียกว่าศาสนาเวท ศาสนาที่ถือ
พระอิศวร พระนารายณ์ เกิดขึ้นภายหลังพุทธกาล

ทั้งหลายได้ตั้งชื่อ เพราะ พระเป็นเจ้า ประสาทให้เป็นมรดกตั้งกล่าวมา การ
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้ เป็นใหญ่ในประเทศประทานบำเหน็จหรือตราราชทินน
นั้นก็ ย่อม เป็น เพราะ พระ เป็น เจ้า ดด พระฤทัย เพราะฉะนั้น ผู้ ซึ่ง
เป็น พระเจ้าแผ่นดิน นั้น พระเป็นเจ้า ย่อม เดือก สรร มาให้ ปกครอง
มนุษย์ ในโลก นี้ แทน พระองค์ พระเป็นเจ้า แต่ให้ พวก พราหมณ์ ซึ่งเป็น
ผู้ ริ พระอริยาศัย พระเป็นเจ้า มา เป็น ผู้ แนะนำ สั่งสอน คำสั่งตราคม ต่างๆ
แต่ เป็นผู้ สื่อสาร โดยการบรูชายัญ เป็นคน ให้ พระเป็นเจ้า มีความเมตตา
ปราณี ต่อ มนุษย์ ทั้งปวง ตัทธิ คำสั่งนา ทั้ง สอง ซึ่ง ผิด กัน ดัง กล่าวมานี้
เมื่อ มา ประดิษฐาน ใน ประเทศ นี้ ก็มี ผิด ต่าง กัน พระพุทธศาสนา
เป็น ประโยชน์ ในทาง ขรรณ ปลูกใจคน ทั้งหลายให้ เต็มใจ ใ้ ทั่ว ไป ทุก
ชั้น บรรดา ศักดิ์ ไม่ เดือก หน้า แต่ ส่วน คำสั่งนา พราหมณ์ เป็น ทาง โลก
ได้ ประโยชน์ แต่ บุคคล ชั้น สูง เป็น สำคัญ ก็ เต็มใจ แต่ ใน บุคคล ชั้น สูง
ซึ่ง เป็น ผู้ ปกครอง บ้าน เมือง เป็น พัน ส่วน ราษฎร เป็น แค่ กตัญ เกรง
หา เต็มใจ ศรัทธา เหมือน พระพุทธศาสนาไม่ ทั้ง สอง คำสั่งนา จึง อยู่
ด้วย กัน มา ได้ ใน ประเทศ นี้ ตั้งแต่ ตั้ง ตำนาน บรรพมาจน ทั่ว ทั่ว นัน.

๕. นิตินศาสตร์ ซึ่ง ชาว อินเดีย นำ มา สั่งสอน นั้น คือ แบบ อย่าง
ชนบ ขรรณนิยม ต่าง ๆ เบื้อง ต้น แต่ วิธี การ ปกครอง บ้าน เมือง เรื่อง
นี้ ยังมี कै อยู่ เช่น เอา ชื่อ เมือง ใน อินเดีย มา ให้ ชื่อ เมือง ใน ประเทศ นี้
ว่า เมือง เพ็ชรบุรี ราชบุรี สุวรรณภูมิ ทัพบุรี อโยธยา เป็นต้น^๖ ส่วน

๖ ประเพณีเช่นกล่าว เป็นทำนองเดียวกับที่พวกอังกฤษเอาชื่อเมืองในเกาะอังกฤษ
ไปให้เป็นชื่อเมืองในอเมริกาในสมัยชั้นหลัง.

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๕

ชนบทรหมเนียม ซึ่ง ยังมี คำว่า ได้ แบบอย่าง มา จาก อินเดีย ก็ มากมาย หลาก อย่าง ดัง ปรากฏ อยู่ใน หนังสือ พระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระราชนิพนธ์ชี้แจงไว้ ตลอดจน มา จน พิธีโกนจุก แต่งงาน และ ทำศพ เผาผี ซึ่ง ยังมี เป็น สำคัญ อยู่ จน ทุก วัน นี้ ดัง คำคัญ ยิง อย่าง หนึ่ง นั้น คือ กฎหมาย ที่ ใช้ ใน ประเทศ นี้ มา แต่ โบราณ ก็ เป็น แบบ อย่าง ซึ่ง พวกรพราหมณ์พา เข้า มา แต่ อินเดีย เหมือนกัน.

ศิลปศาสตร์ นั้น คือ วิชาการช่าง ต่าง ๆ เป็นต้น ว่า แบบ อย่างเจดีย์ สถูป ซึ่งสร้างขึ้น ในประเทศนี้ ทั้ง ในพระพุทธรูปศาสนา และศาสนาพราหมณ์ แต่ วิชา การ อย่าง อื่น เช่น ความรู้ ภาษา มคธ แต่ ภาษาสันสกฤตซึ่ง ใช้ อยู่ใน ภาษา ของ ชาวประเทศ เหล่านี้ มา จน ทุก วัน นี้ เริ่ม ก็ได้ มา แต่ อินเดีย ที่ มา อยู่ใน ประเทศ นี้ แต่ สมัย นั้น.

อักษรศาสตร์ นั้น คือ หนังสือ ซึ่ง เขียน อ่าน กัน ใน ประเทศ เหล่านี้ ก็ได้ แบบ อย่าง ต้น เดิม มา แต่ ชาว อินเดีย เหมือน กัน ตาม หลัก ฐานที่ ปรากฏ อยู่ใน ศิลาจารึก โบราณ ตัวอักษร ที่ได้แบบมา แต่อินเดียเรียก ว่าหนังสือ คฤณต์ ซึ่ง ใช้ กัน ใน อินเดีย ทาง ข้างใต้ แล้ว มา คิด เปลี่ยน แปลง กัน ใน ประเทศ นี้ โดย อัน ดับ มา จน ที่ สุด จึง เกิด มี ตัว หนังสือ ขอม และ หนังสือไทย เช่น ใช้ กัน ใน ทุก วัน นี้.

เรื่องชาวอินเดียนำอริยธรรมต่าง ๆ มา ประดิษฐาน ดังกล่าวมานี้ไม่ ใช้นำมาใน ครั้ง หนึ่ง ครั้งเดียว เป็นการ คิดต่อเนื่อง มา ตลอดเวลา

ตั้งพื้นปี จนชาวประเทศทางนี้ นับถือ กัน เป็น คติ ว่า พราหมณ์เป็น
ครูบาอาจารย์ ใน ประเพณี การ บ้าน เมือง แม้ จน ใน สมัย เมื่อ กรุง
ศรีอยุธยา เป็น ราชธานี พราหมณ์ ชาว อินเดีย ยัง ได้ เป็น ตำแหน่ง
พระมหाराชครู แต่ พระราชครู ต่อ มา ถึง สมัย กรุงรัตนโกสินทรนี้
จึง ตั้ง ไทย แต่ พราหมณ์ เมืองไทย เป็น ตำแหน่ง เหล่า นั้น ถึง กระนั้น
หัวหน้าพราหมณ์ที่ทำการพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น ก็ ยัง มี ยศ เรียก ว่า พระมหाराชครู จน ทุกวันนี้.

๖. ที่ นี้ จะ เริ่ม กล่าว เรื่อง พงศาวดาร ต่อไป เหตุ ที่ จะ เกิด เปลี่ยน
แปลงฐานะ ของ ประเทศ ขอม และ ดาว นั้น เกิด ด้วย พวกชาวอินเดีย ซึ่ง
ไป ตั้ง อยู่ ทาง ประเทศ ขอม ได้ เป็น พระราชามหากษัตริย์ ปกครอง
ประเทศ นั้น เมื่อ ราว พ.ศ. ๖๐๐ มี เรื่อง ราว กล่าว ว่า พราหมณ์ ผู้ เป็น
หัวหน้า ชาว อินเดีย คน หนึ่ง ชื่อ โทณทัณญะ ได้ อภิเษก สมรส กับ นาง
พระยาขอม ราชวงศ์ ขอม จึง กลาย เป็น เชื้อ ชาว อินเดีย แต่ นั้น มา
ชาว อินเดีย ก็ มี อำนาจ ปก ครอง แผ่นดิน ขอม อาศัย เหตุ ที่ ชาวอินเดีย
รอบรู้ อริยธรรม ยิ่ง กว่า ชาว ประเทศ นี้ ดัง ได้ กล่าว มา ประเทศ
ขอมก็รุ่งเรือง และมีอำนาจ ยิ่ง กว่า อาณาเขตต์ อื่น ๆ ที่ ติด ต่อ ใกล้ เคียง
กัน ขึ้น โดยลำดับ มา ครั้น ถึง เมื่อ พ.ศ. ๑๑๐๐ อาณาเขตต์ โคตรบูรล้อม
อำนาจ ลง จน ถึง เกิด กบฏ รบ พง กัน ขึ้น เอง ใน บ้าน เมือง พวกชาว
อินเดีย ที่ ปกครอง ประเทศ ขอม ได้ ก็ ขยาย อำนาจ ครอบ จำ ขึ้น ไป
ถึง อาณาเขตต์ โคตรบูร เมื่อ ได้ พวก ชาว โคตรบูร เป็น ถ่าดัง เพิ่มเติม
ขึ้น ต่อ มา พวก ขอม ก็ ขยาย อำนาจ ครอบ จำ เข้า ถึง อาณาเขตต์

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๑๑

ทวาราวดี เมื่อราว พ.ศ. ๑๕๐๐ แล้ว ขยาย อำนาจคืบขึ้นไป ถึง อาณาเขตต์ โยนก ด้วย แต่ นั้น พวก ขอม ก็ได้ แผ่นดิน ดาวไว้ ใน อำนาจ ทั้งหมด.

๗. แผ่นดิน ดาว ซึ่ง ขอมได้ไว้ใน อำนาจ นั้น พวกขอม ปกครอง โดยวิธี ต่าง กันเป็นสองอย่าง คือ อาณาเขตต์ ทวาราวดี แล อาณาเขตต์ โคตรบูร อยู่ติดต่อกับ เมือง ขอม พวก ขอมไป ตั้ง ปกครอง เอง ให้ ทำ ถนนหลวง สำหรับ เป็น ทาง คมนาคม กับ เมือง ยะโสธร (ราชธานี) ของ ขอม ทำ ขึ้นไป ทาง ช่อง เขา ถึง แผ่นดิน สูง ซึ่ง เป็น อาณาเขตต์ โคตรบูร อยู่ก่อน สาย หนึ่ง ทำ เข้ามา ทาง แผ่นดิน ต่ำ (คือ ผ่านมณฑล ปราจีนบุรี) เข้ามา ถึง เมืองตะไคว้ (ตพบุรี) แลต่อ ขึ้นไป ทาง ด่าน้ำตัก จน ถึงเมืองพิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก^๑ อีกสายหนึ่ง ทางตะวันตก ก็ น่าจะ มีถนนขอมแต่แดนเมืองตพบุรีไปทาง เมืองอุทอง เมืองนครปฐม เมือง ราชบุรี จนถึง เมืองเพชรบุรี อีก สายหนึ่ง เมื่อ มี ทางไปมาสะดวก แล้ว พวก ขอม ก็ไป เทียวตั้ง ภูมิดำเนา ปกครอง อยู่ ตาม เมือง ที่ บริบูรณ์ ไป ตั้ง อยู่ ณ ที่ใด ก็ เกณฑ์ ผู้คน พดเมือง สร้าง เจดีย์สถาน ตาม แบบ อย่าง ช่าง ขอม ที่ เป็น วัดใน พระพุทธศาสนา ก็มี เป็น เทวสถาน ตาม ดัทธิศาสนา พราหมณ์ ก็มี ยังปรากฏ อยู่ จน ทุกวันนี้ มาก มาย หลายแห่ง ซึ่ง เรามัก เรียก กัน ว่า ปราสาทหิน สร้าง ด้วย คิดาแดง เช่น ที่ ปราสาท ลามยอด เมือง ตพบุรี แล วัด กำแพง แดง เมือง เพชรบุรี เป็นต้น บ้าง สร้าง ด้วย คิดา ทราบ เช่น ที่ เมือง พิมาย แล ที่ วัดพนมวันใน แขวงจังหวัด นครราชสีมา บ้าง แลแต่ จะ หาคิดาอย่างใด

^๑ รอยถนนขอมที่กล่าวนี้ ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้.

ได้ง่ายใน ตำบล ที่ จะ สร้าง ก็ สร้าง ด้วย ศิลา อย่าง นั้น ถึง ขนาด จะ
 เด็กใหญ่ ต่าง กัน เพียง โด แบบ อย่าง ใน การ ช่าง เช่น รูปตั้งฐาน แด
 ลวดลายคง เป็นเช่น เดียวกัน รู้ ได้ ว่า เป็น แบบอย่าง ของช่าง ขอมหมด
 ทุก แห่ง แต่ ประหลาด อยู่ อย่างหนึ่ง ที่ บรรดา ปราสาท หิน ที่ขอมสร้าง
 ไม่ว่า สร้าง ที่ไหน และ จะ เป็น ขนาด เด็กใหญ่ ต่างกัน อย่างใด คงสร้าง
 ค้าง อยู่ ไม่ แด้ว ดำเร็จ สัก แห่งเดียว ข้อ นี้ เมื่อ พิศุเคราะห์ เห็น ว่า คง
 จะ เป็น ด้วย พวก ขอม ก็ เป็น ประเพณี อย่าง หนึ่ง ว่า การ สร้าง
 ปราสาทหิน เป็นการที่จะเกิดสิริมงคลแก่บ้านเมือง (คือ แสดงว่า ใคร
 มี อำนาจ แด ก่าดัง มาก จึงดำมารด สร้างได้) เพราะฉะนั้นยังสร้างได้อยู่
 ทราบใด จึง พยายาม สร้าง ให้ ปรากฏ กิตติศัพท์ ว่า เมือง นั้น ๆ ยังมี
 ก่าดังสร้างปราสาทหินได้อยู่ไม่มี เวลาหยุด การสร้างด้วยเหตุ นี้ จนเมื่อ
 ใด หมดก่าดัง ดัง เช่น ถูกข้าศึก ศัตรู มา ตักกวาด เขา ผู้คนพลเมืองไปเสีย
 กัด หรือตก เป็น เมือง ขึ้น ของ เมือง อื่น ถูก บังคับ มิให้ สร้าง แข่ง
 เมือง ซึ่ง เป็น เมือง ใหญ่ กัด จึงต้อง หยุด เพราะต้องหยุด ด้วย จำเป็นทุก
 แห่ง ดัง กถาว มา ปราสาท หิน จึง มิได้มี แห่งใด ที่ จะ ทำ แด้ว ดำเร็จ
 ปราสาทหิน ที่ขอม สร้างไว้ เป็นประโยชน์ ในทาง ศักษโบริณคดี อยู่ใน
 บัด นี้ ๒ อย่าง คือ อย่าง ที่ ๑ เป็น ที่ ดังเกิด ว่า เมื่อ ครั้ง ขอม เป็น ใหญ่
 ใน ประเทศ นี้ นั้น พวก ขอม ได้ ไป ตั้ง ปกครอง อยู่ ณ ที่ใด บ้าง เพราะ
 ใน บรรดาเมือง ที่ ขอมไป ตั้ง ปกครอง ย่อม สร้างปราสาทหินไว้ทุกแห่ง
 ประโยชน์ อย่างที่ ๒ นั้น เป็นที่ ดังเกิดว่า เมือง ที่ ขอมไปตั้ง อยู่ นั้น เมือง
 ไหน เป็น เมือง ใหญ่ ใน สมัย นั้น บ้าง เพราะ ถ้า เป็น เมือง ใหญ่ ก็สร้าง

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๑๓

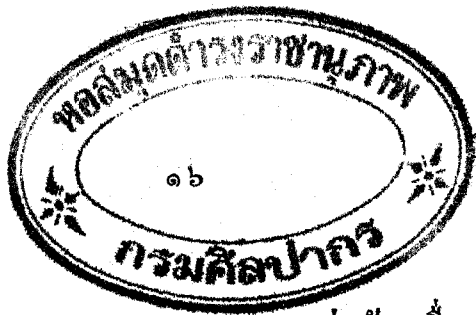
ปราสาท หิน ขนาดใหญ่ หรือ มี ปราสาท หิน หลาย แห่ง รวม อยู่ใน เมือง
นั้น เช่น ที่ เมือง ตพนบุรี เป็น ตัวอย่าง เมือง ไทน์ เป็น ชั้น รอง ลงมา
ปราสาท หิน ที่ สว่าง ก็ เป็น ขนาด ย่อม ลง ดัง เช่น (วัด กำแพง แดง)
ที่ เมือง เพ็ชรบุรี เป็น ตัวอย่าง ถ้า เป็น แต่ เมือง น้อย ปราสาท หิน ที่
สว่าง ก็ เป็น อย่าง เด็ก สัก แต่ ว่า สว่าง เช่น ที่ (วัด เจ้าจันทร์) เมือง
สุวรรณโคตม เป็น ตัวอย่าง เมือง ที่ ขอม ได้ เข้า มา ตั้ง ปกครอง ใน แดน
ดาว ครั้ง นั้น ถ้า ว่า โดย สังกะต ขนาด ปราสาท หิน ดัง กล่าว มา แล้ว ก็
เป็น เมือง สำคัญ ทาง อาณาเขต โคตรบูร คือ เมือง ชุขันธ์ เมือง สุรินทร์
ใน มณฑลอุบลรัตน์ และ เมือง นางรอง เมือง พิมาย ใน มณฑลนครราชสีมา
กับ ทั้ง เมือง นครราชสีมาเอง ยัง เมือง สักจนคร ใน เขต มณฑลอุดร
ด้วย อีก แห่งหนึ่ง ใน ลุ่ม แม่น้ำ เจ้าพระยา ทาง ชาย ทะเล ข้าง ฝ่าย ตะวัน ออก
มี เมือง จันทบุรี เป็น ต้น ต่อ มา ถึง เมือง ปราจิณ และ เมือง นครนายก
เมือง ตพนบุรี เมือง ศรีเทพ (อยู่ ริม น้ำ สัก เขต กำแพงเพชร แขวง จังหวัด
เพชรบูรณ์) เมือง สุโขทัย ทาง ตะวัน ตก เข้าใจ ว่า เมือง ชูทอง แห่งหนึ่ง
(แต่ ของ โบราณ ที่ ใน เมือง นี้ หัก พัง จม ดิน อยู่ โดย มาก ยัง ไม่ได้ ชูดค้น)
เมือง ราชบุรี เมือง เพ็ชรบุรี ส่วน เมือง ตพนบุรี นั้น ตั้ง เป็น ราชธานี เป็น
ที่ อุปราช อยู่ ปกครอง อาณาเขต ทวารวดี ทั้ง ปวง แต่ ทาง อาณาเขต
โคตรบูร นั้น จะ ตั้ง ราชธานี สำหรับ อุปราช ที่ เมือง พิมาย หรือ ที่ ไทน์ นั้น ไม่
ทราบ แน่ พวก ขอม มา ตั้ง ปกครอง ใน ลุ่ม แม่น้ำ เจ้าพระยา ขึ้น ไป จน
ถึง เมือง เสดียง (คือ เมือง สุวรรณโคตม บัดนี้) เป็น ที่ ดุด เห็น อกว่า
นั้น ขึ้น ไป (คือ มณฑล ภาค พายัพ ทุก วัน นี้) ที่ เป็น อาณาเขต ไยนก

อยู่ ก่อน ถึง ยอม ขึ้น แต่ ขอม ก็ เป็น แต่ อย่าง เมือง ประเทศ ราช พวก ดาว ปกครอง กันเอง ขอม หาได้ ขึ้นไป ตั้ง ปกครอง ไม่ เมื่อ ขอม เข้า มา ตั้ง ปกครอง เมือง ดาว นั้น พวก พดเมือง ก็ เป็น ดาว เป็น พัน พวก ขอม เป็น แต่ มา เป็น มุตนาย ข้อ นี้ ยัง มี ที่ ดัง เกิด ได้ ตาม เจ็ด ยี่ สี่ ถาน ซึ่ง ขอม สร้าง เช่น ปราสาท หิน ที่ เมือง พมายักดิ์ ปราสาท หิน (วัด พระ พาย หลวง) เมือง สุโขทัย กัด ย่อม มี ปราการ และ เจริญ เต็ม รอบ เห็น ได้ ว่า ที่ สร้าง เช่น นั้น เพื่อ เวลามี เหตุการณ์ เช่น พดเมือง เป็น กบฏ จะได้ อาศัย เจ็ด ยี่ สี่ ถาน นั้น เป็น บ้อม บ้อง กัน ตัว พวก ขอม เข้า มา ปกครอง แผ่นดิน ดาว มี อำนาจ เต็ม เปี่ยม อยู่ ประมาณ ๒๐๐ ปี ก็ ถูก พม่า เข้า มา เบียดเบียน ตั้ง จะ ก้าว ต่อ ไป ข้าง หน้า.

๗. คราว นี้ จะ ต้อง กดับ กัด ถึง เหตุการณ์ ทาง ประเทศ มอญ ประเทศ มอญ ตั้ง อยู่ ริม แม่น้ำ เอราวัณ ข้าง ตอนใต้ ลง มา จน แคว แม่น้ำ สัตวิน และ ชาย ทะเล ต่อ ลง มา จน เมือง ทวาย ส่วน แผ่นดิน ใน ดั้ม แม่น้ำ เอราวัณ ข้าง ตอนเหนือ เต็ม เป็น ที่ อยู่ ของชน ชาติ พม่า ซึ่งเป็น เชื้อ ด้าย เนื้อ กับ พวก ชาว ชิเบต เช่น เดียว กับ ที่ พวก มอญ เนื้อ กับ ดาว แด เขมร พวก พม่า มี ก้าว ขึ้น รุก แคน พวก มอญ ลง มา ทาง แม่น้ำ เอราวัณ โดย ดั้ม จน ได้ เมือง ฤกามัง เป็น ราชธานี ของ พม่า อยู่ มา เมื่อ ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ เศษ เกิด พระเจ้าแผ่นดิน พม่า มี อำนาจ มาก ขึ้น พระองค์ หนึ่ง เรียก นาม ปรากรฐ ใน พงศาวดาร ว่า พระเจ้า อนิรุทธ หรือ พระเจ้า อโนรามา งซ้อ ปราบ ปราบ ได้ แคน มอญ ไว้ ใน อำนาจ ทั้งหมด แล้ว ยก กองทัพ ข้าม ภูเขา เข้า มา ปราบ ปราบ ได้ อาณาเขต ไยหน แด อาณา

สยามประเทศก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง ๑๕

เขตต์ทวาราวดีได้เป็น เขตต์แดน ลงมา จน ถึง เมืองฉะบuri ตาม เรื่อง
พงศาวดารกล่าวพระเจ้าอนิรุทธแม่อำนาจออกไปได้จนแผ่นดินขอม แต่
ข้อหลังนี้ห้ามให้หลักฐานโบราณวัตถุประกอบเรื่องพงศาวดารไม่ พังได้เป็น
แน่ แต่ ว่า พระเจ้าอนิรุทธ ชิง อำนาจ ขอม ได้ใน อาณา เขตต์ ทวาราวดี แด
อาณาเขตต์ โยนก แด พม่าได้ ปกครอง แผ่นดิน ทั้งสอง อาณาจักรนี้
อยู่ ประมาณ ๒๐๐ ปี เมื่อ พระเจ้าอนิรุทธ มหาราช มี อำนาจ ปกครอง
อาณา เขตต์ ทั้งสอง ซึ่ง กล่าว มา ได้ มา สร้าง เมือง ขึ้นใน ประเทศ นี้
หลาย เมือง ที่ ยัง ปรากฏ เค้าเจี๊ยน อยู่ คือ สร้าง ตรง ที่ตั้ง เมืองนคร
เข็ญใหม่ ทุก วันนี้ เรียก ว่า เมือง รมิง เมือง หนึ่ง ยังมี วัตถุเจ็ด
เจ็ดยอด ซึ่ง ถ่ายแบบ มาแต่ พระเจ็ดที่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมืองพุทธคยา
ใน อินเดีย มาสร้างไว้ที่ เมือง ฤกาม องค์ หนึ่ง ที่ เมือง รมิง นี้
องค์ หนึ่ง เป็น สำคัญ แด บาง ที่ จะ ยังมี เมืองอื่น อีก ซึ่ง สร้าง ใน สมัยนั้น
เหตุ ที่ พม่า เข้า มา ชิง อำนาจ ขอมได้ ครั้งนั้น ทำให้ขอม หย่อน กำจัด ดง
ใน แผ่นดินดาว แต่ พอก พม่า ซึ่งมี อำนาจ ขึ้น ครั้ง พระเจ้าอนิรุทธ
มหาราช ก็ไม่ รักษา อำนาจ ไว้ได้ เพียง เท่าใด พอ ต้น พระเจ้าอนิรุทธ
แล้ว อำนาจ พม่า ก็ เลื่อม ลง โดย ลำดับ ครั้น ขอม เห็น ว่า พม่า หมด
อำนาจ ลงใน อาณา เขตต์ ทวาราวดี ก็ กลับ เข้า มา ปกครอง อีก แต่
ใน ตอน นี้ ประเทศ ขอม เอง ก็ เลื่อม กำจัด ดง มาก จึงเป็นเหตุให้ไทยได้
ลง มา ปกครอง ตั้ง สยาม ประเทศ ดัง จะ กล่าว ต่อไป ข้างหน้า.

พงศาวดารสยาม

ตอนที่ ๒๓

ว่าด้วยเรื่องไทยได้ปกครองประเทศสยาม

๓. ชนชาติไทย เป็นชาติใหญ่ อันหนึ่งใน อาเซียฝ่าย ตะวันออกมา ตั้งแต่ ก่อน พุทธกาล แม้ใน ทุก วัน นั้น นอกจาก สยาม ประเทศ นี้ ยังมี ชนชาติไทย ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ใน ประเทศ อื่นอีกเป็นอัน มาก อยู่ใน ดินแดน ประเทศ จีน ก็ หหลาย มณฑล ทั้งใน แดน ตั้ง เกี่ย แดน พม่า คตออก ไป จน มณฑล ฮัสสัม ใน แดน ประเทศ อินเดีย แต่คน ทั้งหลาย หากเรียก ชื่อ ต่าง ๆ กันไป ตาม ถิ่น ที่ อยู่ เช่น เรียก ว่า ชาว สยาม บ้าง ชาว บ้าง เชียง บ้าง ฉาน บ้าง เจียว บ้าง ลือ บ้าง เจิน บ้าง ซ่าติ บ้าง อาหม บ้าง ฮ้อ บ้าง ที่ คง เรียก ตาม คำ นาม เดิม ว่า ผู้ ไทย แด โท ก็ มี บ้าง ที่ แท้ พวก ที่ได้ นาม ต่าง ๆ ตั้ง ถ้าว มา นี้ ถ้วน เป็น ชน ชาติ ไทย พุทธ ภาษา ไทย และ ถิ่น ตัว ว่า เป็น ไทย ด้วย กัน ทั้ง นี้ ตาม เรื่อง พงศาวดาร ที่ ปรากฏ มา ว่า เดิม นั้น ชน ชาติ ไทย ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ใน ดินแดน อัน ทุก วัน นี้ ตก เป็น อาณาเขตต์ ของ จีน ซ้าง ฝ่ายใต้ ที่ เรียก ว่า มณฑล ฮุ่นหน่า มณฑล กุยจิ๋ว มณฑล กวางตุ้ง และ มณฑล กวางใต้ ทั้ง ๔ มณฑล มี บ้าน เมือง และ เจ้า นาย ของ คน เอง ปกครอง แยก ย้าย กัน อยู่ เป็น หลาย อาณา เขตต์ จีน เรียก ชน ชาติ ไทย ว่า “ฮ้อน” มุดเหตุ ที่ พวก ไทย จะ ย้าย จาก เมือง เดิม มา ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ใน ประเทศ พม่า มอญ ดาว นั้น เป็น เพราะ ถูก พวก จีน ครอบ รุก จึง เขา ดินแดน ไป จาก อาณา เขตต์ ดุ เหมือน จะ ตั้ง ต้น แต่ เมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ ครั้ง ที่ ปรากฏ ใน เรื่อง ตาม ก๊ก

ไทยได้ปกครองสยามประเทศ

๑๗

ว่าเล่าปี่ตั้งเป็นอิสสระไต้ในมณฑลเสฉวนแล้ว ค่อยมาขงเบ้งยกกองทัพมาปราบปรามเสฉวน คือ เบ้งเฮกเป็นต้นขยายอาณาเขตต์เมืองเสฉวน ออกมาทางทิศตะวันตก เรื่องด้ามก๊กตอนที่กล่าวนี้ คือตัวเรื่องพงศาวดารที่จีนมาบุกรุกเมืองไทยเดิมนั้นเองมิใช่อื่น เมื่อไทยสู้จีนไม่ได้ พวกที่ไม่ยอมขอมอยู่ในอำนาจจีน จึงพากันทำบ้านเมืองอพยพมาหาภูมิดำเนาอยู่ใหม่ทางทิศตะวันตก พวกหนึ่งไปตั้งภูมิดำเนาอยู่ทางริมลำน้ำคง (ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่าลำน้ำสตวิน) และต่อไปในแดนพม่าจนถึงแดนฮัดดัม พวกนี้ได้นามว่าไทยใหญ่ (แต่มักเรียกกันว่าเงี้ยวหรือฉานทุกวันนี้) อีกพวกหนึ่งลงมาทางทิศใต้ มาตั้งอยู่ในดินแดนซึ่งบัดนี้เรียกว่าตังเกี๋ย และสืบต่อจู่ไทย สืบต่อบันนาซังเหนือแม่น้ำโขง พวกนี้ได้นามว่าไทยน้อย เป็นบรรพบุรุษของพวกไทยที่มาเป็นชาวสยาม และเป็นบรรพบุรุษของพวกไทยที่เรียกกันทุกวันนี้ว่า ต้อแต้เงินชาวเมืองเซียงรุ่ง และเซียงคอง แม้พวกไทยในเมืองเดิมเสีย เขตต์แดนทางตะวันออกไปแก่จีนเป็นอันมากในครั้งนั้นก็ดี เมืองไทยเดิมก็ยังมีได้คูนยสืบยังคง มีอาณาเขตต์ และมีพระเจ้าแผ่นดินไทยปกครองกันเป็นอิสสระค้อมาอีกหลายร้อยปี มีเรื่องราวปรากฏในจดหมายเหตุจีน ว่าพวกไทยที่ยังเป็นอิสสระเหลืออยู่อาณาเขตต์รวมกันเข้าเป็นประเทศหนึ่ง จีนเรียกว่าประเทศนั้นเจ้า มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตั้งราชธานีอยู่ ณเมืองหนองแสซึ่งจีนเรียกว่าตือฟู ในมณฑลยูนหนำบัดนี้ พวกไทยใน

ประเทศนั้นเจ้ายังมีกำลังถึงสามารถยกกองทัพไปตีเมืองจีนและเมืองชิเบต
 ชั่วหลายคราว แต่ถึงปลายเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๒๐ พวกไทยชาวประเทศ
 นั้นเจ้ายอม เป็นไมตรีดี กับ จีน และ พระเจ้าแผ่นดินไทยได้ อภิเษก
 สมรส กับ ร. รัชิตา พระเจ้า กรุงจีนใน ราชวงศ์ ถัง เกิด ราชวงศ์ เป็นเชื้อ
 ชึ่ง จึงเป็นเหตุให้ไทยในเมืองเดิมเป็นนิยมขนบธรรมเนียมจีน ทั้งประเพณี
 เดิม ของ ตน เปลี่ยนไป เอา อย่าง จีน โดย ลำดับ มา ถึง กระจก นั้น ก็ ยัง
 เป็นประเทศไทยมี ดิสต์ระแก่นทน ต่อมาจนถึง เมื่อ กบฏตายขาน กษัตริย์คั้น
 ราชวงศ์ หงวน ซึ่ง เรียก นาม ใน พงศาวดาร จีน ว่า พระเจ้าดีใจ
 ส่งเต้ได้ เป็นใหญ่ใน เมือง จีน ยก กองทัพ มา ปรามปราม เมือง ไทย
 เดิม ได้ ตัดขาด ไป จน แตน พม่า เมื่อ ราว พ.ศ. ๑๗๗๗ แต่ นั้น เมือง ไทย
 เดิม จึง ลื่น ดิสต์ระ ตก เป็น เมือง ชิน ของ จีน ลืบ มา จน กาด บัดนี้.

๒. ตั้ง แต่ พวก ไทย น้อย อพยบ จาก เมือง เดิม ลง มา ตั้ง บ้าน เมือง
 อยู่ ใน ตังเกีย และ ดิบตอง จุไทย ดิบตอง บันนา ซึ่ง ต่อ ติด กับ อาณาเขต
 ดาว ช้าง ฝ่าย เหนือ ก็ มี พวก ไทย ที่ ประสงค์ จะ คำ ชาย หรือ จะ หา ที่
 ตั้ง ภูมิดำเนา ให้ เป็น สุกข์ ดำ ราบ ยิ่ง ขึ้น พวกเขา อพยบ ซ้ำ มฟาก แม่น้ำ โขง
 ต่อ ลง มา ช้าง ได้ ครั้น มา พบ เห็น ที่ ดิน อุดม กว่า ทาง ช้าง เหนือ ก็
 ตาม กัน เรื่อย ลง มา พวก ที่ มา อยู่ ใน ที่ ว่าง เปตา ก็ ตั้ง ภูมิดำเนา
 อยู่ เป็น ดิสต์ระ แก่นทน พวก ที่ มา อยู่ ใน ที่ มี เจ้าบ้าน ผ่าน เมือง ปกครอง
 ก็ ยอม อยู่ ใน บังคับ บัญชา เป็น ไพร่ บ้าน พดเมือง ของ เมือง นั้น ๆ จำ เนียร
 กวาง นาน มา ก็ มี ชน ชาติ ไทย ใน แดน ดาว มาก ขึ้น โดย ลำดับ.

ไทยได้ปกครองสยามประเทศ

๑๕

๓ ในสมัยเมื่อพม่ากับขอมรบพุ่งแย่งชิงอาณาเขตต์ดาวกันแล้ว
ก่อนกำลังตั้งด้วยกันตั้งกล่าวมาแล้วนั้น พวกไทยที่อยู่ทางสืบสอง
จุไทยมีกำลังมากขึ้น เกิดมีพระเจ้าแผ่นดินไทยซึ่งทรงอาณาภพมาก
องค์หนึ่ง ทรงนามว่าพระเจ้าพรหม ยกกองทัพลงมาจับได้ขอมซึ่ง
เอาแดนดาวได้ตลอดลงมาจนถึงเมืองเซียง (คือเมือง นครสวรรค์โลก
บัดนี้) แลอาณาเขตต์ลงมาตลอดท้องที่ของมณฑล คือดินแดน
ที่เป็นอาณาเขตต์เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และมณฑลอุดร
ช้างตอนฝ่ายเหนือ นับเป็นมณฑลหนึ่ง เรียกว่า “ตานช้าง” (เห็นจะ
เป็นเพราะมีช้างชุม) ดินแดนที่เป็นมณฑลภาคพายัพทุกวันนี้ (เป็น
ที่ทำไร่มาได้บริบูรณ์) เรียกว่า “ตานนา” อีกมณฑลหนึ่ง แต่
นั้นพวกไทยก็เริ่มลงมาปกครองสองมณฑลนี้ ฝ่ายขอมยังตั้ง
ราชธานีของอุปราชอยู่ที่เมืองตพบุรี และมีเมืองใหญ่เป็นหน้าด่าน
อยู่ที่เมืองสุโขทัย แต่ขอมไม่มีกำลังพอที่จะขึ้นไปจับได้พวกไทย
ไปเสียจากมณฑลตานช้างแต่นานา จึงต้องเอาใจดีต่อผืนดิน
ตั้งให้ม้วยศกัศคี่เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองที่ไทยลงมาตั้งอยู่มากด้วยกัน
ตลอดลงมาจนเมืองทางด่านน้ำลึก ช้างตอนเหนือ เป็นแต่อย่าง
หัวเมืองชั้นของขอม ที่เป็นเมืองใหญ่ยกย่องให้ม้วยศกัศคี่เป็น
ประเทศราชก็มี.

๔ ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๗ ครั้ง กุปไตยขานตั้งราชวงศ์หงวนเป็น
ใหญ่ในเมืองจีน แล้วยกกองทัพมาปราบปรามแดนไทยเดิมตั้งได้
กล่าวมาแล้วนั้น พวกไทยที่อยู่ทางเมืองเดิมถูกเบียดเบียนก็อพยบ

ทั้ง ภูมิภาคนี้เดิม ตาม ตมาทาง เมืองไต อีก เป็นอันมาก จึง เป็น
เหตุให้ไทย ที่ มาตั้ง ใน มณฑล ตานนา และ ตาม หัวเมือง ที่ ติดต่อกับ
เมือง สุโขทัย มี กำจัด มาก ขึ้น ไม่ ยอม ให้ พวก ขอม บังคับ ตาม ชอบ
ใจ ดังแต่ก่อน ก็ เกิดวิวาทกันขึ้น มี เจ้าเมืองไทย ซึ่ง มียศ เช่น ประเทศราช
สอง คน ชื่อ พ่อขุน บางกตางทำว เจ้าเมือง บาง ยาง ผู้ ใน ต้นราชวงศ์
พระร่วง คนหนึ่ง พ่อขุน ผาเมือง เจ้าเมือง ราชคน หนึ่ง รวม กำจัด
เข้า กัน ยก กองทัพไทย มา ตี เมือง สุโขทัย ได้ ครอบงำ กับ พวก ขอม
เป็น สำมารถ ฝ่ายไทย มี ชัยชนะ ได้ เมือง สุโขทัย อัน เป็น ที่มั่น ของ
ขอม ทางฝ่ายเหนือ เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ได้ ปรึ่ร่วมกัน ยก พ่อขุน บางกตางทำว
ขึ้น เป็น กษัตริย์ ครอง เมือง สุโขทัย ราชธานี แยก ทรง นาม ว่า พระเจ้า
ศรีอินทราทิตย์ นับ เป็น ปฐม กษัตริย์ ไทย ซึ่ง ได้ ปกครอง สยามประเทศ

๕. เมื่อ พระเจ้า ศรีอินทราทิตย์ ประกาศ ตั้ง กรุงสุโขทัย เป็นอิสสระ
นั้น พวกขอม ยัง มี กำจัด ตั้ง อยู่ ที่ เมืองดพบุรี อีก เรียก กัน เป็นลำมัญ
ว่า เมือง ตะไคว้ อาณาเขต ทวารวดี เดิม จึง แยก กัน เป็น สอง อาณา
เขต มี นามปรากฏ ใน จดหมายเหตุจีน เรียก อาณาเขต ข้าง ใต้ ซึ่ง ยัง
ขึ้น แก่ ขอม ณ เมือง ดพบุรี ว่า “หลอฮักกัก” ตรง กับ ว่า อาณาเขต
ตะไคว้ เรียก อาณาเขต ฝ่าย เหนือ ซึ่ง ขึ้น แก่ ไทย ณ เมือง สุโขทัย ว่า
“เสียมกัก” ตรง กับ ว่า อาณา เขตต์ สยาม^๒ นาม ที่ เรียก ว่า ประเทศ

๑. คำว่า พ่อขุน ในสมัยนั้นหมายความว่าเจ้าเมืองใหญ่ซึ่งมีเมืองขึ้น ส่วนเจ้าเมือง
น้อยเรียกแต่ว่าขุน เมืองบางขามนั้น จะอยู่ ตรงไหนยังไม่มีความ เหตุไรจึงเรียกว่า
พระร่วงจะอธิบายในเรื่องต่อไปข้างหน้า แต่เมืองกานั้นความในศิลาจารึกแสดงว่าอยู่ทาง
ทิศตะวันออกเมืองสุโขทัย สันนิษฐานว่าเห็นจะอยู่ทางริมลำน้ำสัก มีมือ พิชัยบุรณ ก็
เมืองศรีเทพ.

๒. ครั้นรวมเป็นกักเดียวกันในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จีนจึงเรียกว่า “เสียม
หลอฮัก” แลคงเรียกอย่างนั้นมาจนบัดนี้.

สยาม เกิดขึ้นแต่สมัยนี้เป็นต้นมา แต่เป็นคำชาวต่างประเทศ ทั้งปวงเรียก ไทยเองเรียกนามประเทศของตนว่าเมืองไทย หรือกรุงสุโขทัย หาเรียกว่าประเทศสยามไม่ อันคำว่า “สยาม” นี้เป็นคำภาษาสันสกฤต เพราะเหตุนี้เห็นได้ว่าพวกชาวอินเดียจะเรียกก่อน จีนและชาติอื่นเป็นแต่เอาออกไปเรียกตาม ก็ศัพท์ว่าสยามนั้นแปลความได้เป็นสองนัยๆหนึ่งแปลว่า “ดีคด้าม” อีกนัยหนึ่งแปลว่า “ทองคำ” ถ้าใช้คำสยามเรียมนุชย์ก็หมายความว่ามนุชย์จำพวกที่มีผิวคด้าม ถ้าใช้เรียกภูมิประเทศก็หมายความว่า เป็นประเทศที่มีบ่อทองคำ นักเขียนโบราณคดีที่เป็นชาวต่างประเทศโดยมาก ตั้งนิษฐานว่าคำสยามที่เกิดเรียกขึ้นครั้งนั้น คงเรียกชนชาติไทยที่ลงมาตั้งภูมิดำเนาข้างฝ่ายใต้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกพวกไทยใหญ่ (เงี้ยว) ที่ไปตั้งภูมิดำเนาทางแดนพม่าว่า “ฉาน” อันเข้าใจว่าเดิมจะเป็นคำสยามนั่นเอง แต่ฉานมาเรียกเพี้ยนไปจึงกลายเป็นฉาน แต่มีนักเขียนอีกฝ่ายหนึ่งคัดค้านว่าไทยใหญ่ก็ดี ไทยน้อยก็ดี ผิวผ่องกว่าชนชาติลาวแตงอม หาสมแก่ชื่อจะเรียกว่าเป็นผิวคด้ามไม่ จึงตั้งนิษฐานว่าคำว่า สยาม นั้นเห็นจะหมายความว่า ถิ่นที่มีบ่อทอง เพราะประเทศมีบ่อทองจริงๆแต่ตรงกับเรื่องตำนานประวัติซึ่งว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ให้สมณทูตเชิญพระพุทธศาสดามาประดิษฐานใน “สุวรรณภูมิประเทศ” ดังนี้.

ตอนที่ ๓

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ

๓. ประเทศสยาม เมื่อ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ แรกตั้ง เป็น อิศัณษะ
 ซินท์ กรุงสุโขทัย นั้น อาณาเขตก็ ยัง คับแคบ ดู เหมือน จะมี เมือง ใหญ่
 แต่ มี องค์ สุโขทัย กับ เมือง เซดียง (คือเมืองสุวรรณโคตมเก่า) ซึ่งยก เป็น
 ราชธานี ด้วยกัน ทั้ง สอง เมือง นอกจาก นั้น ก็ จะมี แต่ หัวเมืองขึ้น
 ทาง ริมตลิ่งน้ำโขง น้ำยม น้ำน่าน แล น้ำสัก ไม่ มาก มาก ก็ เมือง ราช
 อาณาเขตก็ ทาง ข้าง เหนือ เห็น จะ อยู่ เพียง เมือง ตาก แต่ เมือง แพว
 ทาง ข้าง ใต้ ก็ เห็น จะ ลง มา เพียง เมือง พระบาง ที่ปาก น้ำโพ (คือ เมือง
 นครสวรรค์ บัดนี้) ไพร่ บ้าน พดเมือง แต่ ก้าวถึง ทัพ ยัง ไม่ มี เท่าใดนัก
 เพราะฉะนั้น จึงมี เรื่อง ปรากฏ ใน ศิลาจารึก ว่า ขุนสามชน เจ้า เมือง นอด
 (เดี๋ยวนี้เป็นเมืองร้างอยู่ที่ตำบลแม่สอด แขวงจังหวัดตากทางทิศตะวันตก)
 ไม่ ยอม อยู่ใน อำนาจ กรุงสุโขทัย ยก กองทัพ เข้า มา ตี เมือง ตาก (อัน
 อยู่ ทางฝั่งตะวันตกใต้ ปากน้ำโขงห่างเมืองสุโขทัยระยะทางเดินเพียง ๒ วัน)
 พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ยก กองทัพ ไป สู้รบ แพ้ ขุนสามชน หากได้ อาศัย
 พระราชโอรส องค์ น้อย เป็นนัก รบ เข้มแข็ง ในการณรงค์สงครามเข้าชน
 ข้าง ชนะ ขุนสามชน พวก เมือง นอด จึง แยก พายไป.

พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ นั้น มเหสี ทรง นาม ว่า นาง เตื้อง มี ราชโอรส
 ด้วย กัน สาม องค์ องค์ ใหญ่ ดัน ชีพ เตี้ย แต่ ยัง เยาว์ องค์ กวาง
 ทรง นาม ว่า ฆาตเมือง องค์ น้อย นั้น เมื่อ ชน ข้าง ชนะ ขุนสามชน เจ้า เมือง

ยอดเจริญชันษาได้เพียง ๑๕ ปี พระราชบิดาประทานนามว่า พระรามคำแหง เป็นบำเหน็จศึกในคราวนั้น พระเจ้าศรีอินทราทิตย์จะครองราชสมบัติอยู่ดึกก็ปี ซ่อนี้ ก็ยังไม่พบหลักฐานที่จะทราบได้แน่ ปรากฏแต่ว่าเมื่อพระเจ้าศรีอินทราทิตย์สวรรคต พระเจ้าบาดเมือง (เรียกในภาษามคธว่า ปาดราช) ซึ่งเป็นราชโอรสผู้ใหญ่ อยู่ในเวลานั้นได้รับรัชทายาท และตั้งให้พระรามคำแหง ราชอนุชา เป็นพระมหากษัตริย์ เห็นจะให้ไปครองเมืองเซตียง ซึ่งสร้างเมืองขึ้นใหม่ ข้างเหนือเมืองเดิม อีกเมืองหนึ่ง ชานานามว่า เมืองศรีสังขนาโดย^๑ พระเจ้าบาดเมืองครองราชสมบัติอยู่ไม่ช้านัก ก็สวรรคต พระรามคำแหงราชอนุชา จึงได้รับรัชทายาท ครองกรุงสุโขทัยต่อมา.

๒. พระเจ้ารามคำแหงเสวยราชเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๒๐ นับเป็นรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์ รัชสมัยซึ่งครองกรุงสุโขทัย พระเจ้ารามคำแหงองค์นี้ เป็นอัจฉริยะกระษัตริย์ ทรงพระคุณ วิเศษ ทั้งเป็นนักรบและเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสามารถในการปกครอง พระราชอาณาจักร นับเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกในประวัติศาสตร์สยาม เรื่องราชประวัติของพระเจ้ารามคำแหงมหाराช เริ่มปรากฏแต่เมื่อยังเป็นพระราชกุมาร พระชันษาได้ ๑๕ ปี ว่ากล้าเข้าชนช้าง กับจอมพลของข้าศึก แก้วพระราช

๑. เมืองเซตียงอยู่ริมลำน้ำท่าแพเดิม ตรงที่สร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ (หรือที่ชาวเมืองเรียกว่า วัดน้อย) ครั้นขุดคลองลัดที่ลำน้ำยม ตั้งแต่แก่งหลวงลงมาออกลำน้ำท่าแพ ที่เมืองเซตียงจึงสร้างเมืองมัย้อมปราการขึ้นที่ตรงลำน้ำร่วมข้างเหนือคลองลัด อีกเมืองหนึ่งให้ชื่อว่าเมืองศรีสังขนาโดยอยู่เหนือเมืองเซตียงสัก ๒๐ เส้น ต่อมาสายน้ำยมมาเดินเลียบทางคลองลัดลำน้ำยมเก่าตั้งแต่เมืองศรีสังขนาโดยลงมาจนเมืองสุโขทัยต้นเงินหมด.

บิดา พัน อินทราย และ กตัม เอา ชัยชนะ คือก ครั้ง นั้นได้ เป็น ปฐม แต่นั้น
ก็ ปรากฏ พระเกียรติ ว่า เป็น นักรบ ดำคัญ ของ กรุง สุโขทัย ได้ เป็น
ผู้นำทัพ เทียบ ปรามปราม ข้าศึก ขยาย ราชอาณาจักร เขตต์ กรุงสุโขทัยกว้าง
ขวาง ออกไป เป็น อัน ดับ ทั้งใน รัชกาล ของ พระราชบิดา และใน
รัชกาล พระเจ้าบาดเมือง ผู้ เป็น พระเชษฐา มา จน พระองค์ เอง ได้ ครอง
ราชสมบัติ เรื่อง ราชประวัติ ของ พระเจ้ารามคำแหง เมื่อได้ เป็นพระเจ้า
แผ่นดิน แล้ว มี อยู่ใน ศิลาจารึก แด่ หนังสือโบราณ เรื่อง ต่าง ๆ ทั้งที่
แต่งใน ประเทศ นี้ และ ประเทศ อื่น ปรากฏ ตั๊กษณ การ ซึ่ง พระเจ้าราม
คำแหงมหाराชทรงปกครอง ทำนุ บำรุง สยามประเทศ เป็นคติ นำพังหตาย
อย่าง จะ นำ มา แสดงใน บรรยายนี้ แต่ เพื่อ จะ มิให้ ยืดยาว เกินไป จะ
เดีอก กล่าว ตาม ตั๊กษณ การ เป็น อย่าง ๆ ดัง จะ ปรากฏ ต่อไป นี้.

๓. จะว่าด้วยราโชบาย ของพระเจ้ารามคำแหง มหาราช ใน การเกี่ยว
ข้อง กับ ต่าง ประเทศ ก่อน ก็ใน สมัย เมื่อ แรก ตั้ง กรุง สุโขทัย นั้น
ประเทศ สยาม ยัง เป็น แต่ ประเทศ น้อย อัน หนึ่ง อยู่ใน ท่าม กวาง
ประเทศ อื่น ที่มี อำนาจ เด่มอ กัน เป็น ต้นว่า ทาง มณฑล ดานนาช้าง
ฝ่ายเหนือ (คือ มณฑล ภาค พายัพ บัดนี้) ก็มี ไทย แด ดาว ยังตั้งบ้าน
เมือง เป็น อิสสระ แก่ กัน อยู่ หตาย อาณาเขตต์ แม้พวกไทยในมณฑล
ดานนาได้เป็นสัมพันธมิตร กับ พวกไทย ที่มา ชิงเมืองสุโขทัยได้ จากขอม
ก็จริง แต่เมื่อตั้ง กรุง สุโขทัย แล้ว พวก นั้น ก็ หาได้ ยอม ขึ้น ต่อ
กรุง สุโขทัยไม่ ส่วน ช้าง ฝ่ายใต้ พวก ขอม อัน เป็น ข้าศึก ก็มี กำดั่ง
ตั้ง อยู่ ณ เมือง ทพบุรี ครั้น มา ถึง สมัย เมื่อ พระเจ้าคำแหง ได้ ครอง

กรุงสุโขทัย เกิดคนสำคัญขึ้นในพวกไทยทางมณฑล ดานนาตองคน
คือ พระยาเมงราย เจ้าเมืองเงินยาง (อันตั้งอยู่ข้างเหนือเมืองเชียง
แต่นบัดนี้) คนหนึ่ง พระยารำเมือง เป็นเจ้าเมืองพะเยา (อยู่ข้างเหนือ
เมืองนครดําปางบัดนี้) คนหนึ่ง ในพงศาวดารตานนา กล่าวไว้ว่า พระเจ้า
รามคำแหง^๒ กับ พระยาเมงราย และ พระยารำเมือง ทั้งสามนี้ได้เคย
เป็นศิษย์ร่วมอาจารย์ จึงเป็นมิตรดีหายกันมาตั้งแต่ยังเยาว์อยู่
ด้วยกัน ครั้งนั้น พระยาเมงราย ชองลุ่มกำลังได้มากแล้ว สร้าง
เมืองเชียงรายขึ้นเป็นราชธานี แล้วปราบปรามบ้านเมืองที่ใกล้เคียง
ขยายอาณาเขตต์ลงมาข้างใต้ จนได้เมืองหริภุญชัย (คือเมือง
นครดําพูนบัดนี้) แล้วแต่อาณาเขตต์ลงมาจนถึงเมืองนครดําปาง ถ้า
พิจารณาดูแผนที่ก็จะคิดเห็นได้ว่า การที่พระยาเมงรายแผ่อาณาเขตต์
ลงมาจนใกล้ขีดกรุงสุโขทัย ถึงเพียงนั้นเป็นการกีดกันทางที่จะขยาย
ราชอาณาจักรของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชขึ้นไปข้างฝ่ายเหนือ พระ
เจ้ารามคำแหงก็เป็นนักรบปรากฏพระเกียรติโด่งดังอยู่ในเวลานั้น
ไหนเลยจะพอพระราชหฤทัย น่าจะเกิดวิวาทรบพุ่งกับพระยาเมงราย
แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระเจ้ารามคำแหง มหาราช กัดบิอนุญาตปล่อยให้
ให้พระยาเมงรายขยายอาณาเขตต์ลงมาตามประสงค์ รักษาทางไมตรี
ดีต่อกันไว้ จนถึงเสด็จขึ้นไปช่วยเด็กที่ให้พระยาเมงรายสร้างเมือง

^๒ ในพงศาวดารตานนาเรียกว่า พระร่วง แต่ศักราชตรงกับรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง
มหาราช.

เชียงใหม่เป็นราชธานีข้างฝ่ายใต้ด้วยกันกับพระยาจำเมืองเมื่อพ.ศ. ๑๘๓๘
 ทั้งนี้เห็นได้ว่า คง เป็น เพราะ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช มุ่งหมาย จะขับ
 ได้ขอม ขยาย ราชอาณาจักร ตง มา ข้าง ใต้ เป็น ลำคัมป์ ไม่ ประสงค์จะ
 ให้มี ศัตรู ขึ้น ข้าง เหนือ จึง ยอม ผ่อนผัน เอาใจไทย ด้วย กันเอง ก็ก
 ประการ หนึ่งใน ๘ มัย นั้น ปรจบ เวลา ที่ พอก มง โกล มา มี อำนาจ
 ใน เมือง จีน ใต้ ได้ เมืองไทย เดิม ตอดไป จน เมือง พม่า จีน อาจะ
 ช่วย เป็น กำบัง ศัตรู กรุงสุโขทัยได้ ทั้ง ทาง ข้างเหนือ แต่ ทาง ข้าง ใต้ พระ
 เจ้ารามคำแหง ทรง เห็น การ เช่นนี้ ครั้น กษัตริย์ ราชวงศ์ กรุงอน ที่
 ครอง เมืองจีน แต่ง ราชทูต เข้า มา ยัง กรุงสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๕
 ให้มา ทาบทาม ว่า จะ เป็นไมตรี ดี กับ จีน หรือ อย่างไร พระเจ้ารามคำ
 แหงก็รับเป็นไมตรีกับจีนในทันที เพราะพระเจ้ารามคำแหงมหาราชต้อง
 กันศัตรูภายนอกได้โดยราไชบายตั้ง ก่อตัว มา จึงสามารถขยายพระราช
 อาณาเขตต์ ออกไปได้ กว้าง ขวางไม่ คัดขัด.

๔. ราชอาณาจักรกรุงสยาม ซึ่งขยาย ออกไป ได้ ด้วยอานุภาพของ
 พระเจ้ารามคำแหง มหาราช ใหญ่โต กว่า แต่ ก่อน มาก มีปรากฏเขตต์
 แดน ก่อตัวไว้ ใน ศิลาจารึก ว่า ทาง ทิศ ใต้ ใต้ บ้าน เมือง ทั้งปวง ตง ไป
 จน ตอด แหตม มตา ยทาง ทิศ ตะวันตก ก็ ได้ เมือง มอญ ทั้งปวง ใต้ เป็น
 เมือง ขึ้น ตอด ขึ้น ไป จน ถึง เมือง หงสาวดี ทาง ทิศ ตะวันออก เคียง
 เห็น ใต้ เมือง น่าน เมือง หดองพระบาง เมือง เวียงจันทน์ และเมือง เวียงคำ^๓

^๓ เมืองเวียงคำอยู่ที่ไหนก็ยังไม่มีความ แต่เข้าใจว่าคงอยู่ริมลำน้ำโขงข้างใต้เมือง
 เวียงจันทน์ลงไป.

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ ๒๗

ไว้ในราชอาณาจักร ยัง คง เป็น แคน ขอม ใน สมัย นั้น เห็น จะ เพียง มณฑลนครราชสีมา และ มณฑลอุบล และ บางที่ จะ เป็น มณฑลจันทบุรี อีก มณฑล หนึ่ง แต่ ทาง ข้าง ทิศเหนือ ราชอาณาจักร ของ พระเจ้าราม คำแหง อยู่ เพียง จุดแดน เมือง นครดําปาง เพราะ เป็นไมตรี กับ พระยา เมงราย และ พระยารํำเมือง ดังกล่าวมาแล้ว ถึงกระนั้นก็ดี ราชอาณาจักร ซึ่ง พระเจ้ารามคำแหงมหाराช รวบรวมไว้ในประเทศดํายม กักวาง ขวาง อย่างยิ่ง ในสมัย อันหนึ่ง และ เป็น มฤตค ตก ต่อมา แก่ไทย จนถึง ชัน ชาวเรา ทุก วัน นี้ ก็ มาก.

๕. การ ปกครอง พระราชอาณาจักร อัน กว้าง ใหญ่ไพศาล ใน ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง มหาราช นั้น จะ ใช้ วิธี ปกครองอย่างไร มิได้กล่าว ไว้ชัดเจนใน ศิลาจารึก หรือ หนังสือโบราณ แต่ มี คำเจ้สอน อยู่ใน หนังสือ เก่าบ้าง อยู่ใน ขนบ ธรรมเนียม ซึ่ง เขาเป็น แบบอย่าง ใช้มา จน ถึง ชัน กรุงศรีอยุธยาบ้าง ประกอบ กับ ดังเหตุโบราณวัตถุ ที่ยัง ปรากฏ อยู่ เห็น ว่า คำเจ้สอน ลักษณะการ ปกครอง พระราชอาณาจักร ใน สมัยนั้นจะเป็นดังนี้ คือ ถือเอาการ บ้องกัน บ้านเมือง ตั้งเป็นหัดก ว่าง ระเบียบ การ ปกครองเป็น อย่าง ทหาร บรรดา พดเมือง ที่ เป็น ชาย ญกรรจ ันับว่า เป็นทหาร ทุกคน เจ้านาย ขุนนาง ผู้ ที่ เป็นมุดนายควบคุม ผู้ คน ก็ เป็น ทหาร ด้วย ทั้ง นั้น นับ แต่ พระเจ้า แผ่นดิน เป็น ตำแหน่ง จอมพด เป็น ต้น ดัง มาจน ข้าราชการ ก็เป็น นายพด นายพัน นายร้อย นายสิบ ต่าง กัน ตาม ชัน ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย เวดาบ้าน เมืองไม่ มี คัก ดังคราม ต่าง ก็ ทำ มา หากิน บังคับบัญชา ว่ากล่าวกัน เป็น อย่าง พดเรือน

ถ้า เวลาคើก คึกคักสงครามก็บังคับบัญชากันเป็นอย่างดี ทหาร การ กระทบ
กำหนด ตาม ท้องที่ เช่น เกณฑ์ พดเมืองไหน เจ้าเมือง กรมการกับ
ราษฎร เมือง นั้น ก็ เข้า กัน ยกไป เป็น กองทัพ ดัชนี กำหนด เขตต์
แต่ อำนาจ การ บังคับบัญชา ก็ เอา ท้องที่ เป็น หลัก ดุจ กัน คือราชธานี
มี หัวเมือง ชั้น ใน ราย รอบ เป็น ปริมาณ ทด เวลา มี คึกคักสงคราม กำหนด
ทั้ง มณฑล ราชธานี รวม กัน เป็น กองทัพหลวง หรือ ถ้า จะ ว่า ตามชื่อ
เมือง ใน ครั้ง นั้น เมืองสุโขทัยเป็นตัวราชธานี หัวเมืองที่รายรอบนั้น
ด้านเหนือมีเมืองศรีวิชัยโดยเป็นเมืองพระมหาอุปราช ตำแหน่งแม่ทัพ
หน้า ปกครอง ยก คักคัก ค่าย ราชธานี อีก แห่ง หนึ่ง คือ มาทาง
ทิศตะวันออก มี เมือง ท่ง ยี่ (อยู่ ที่ พระแท่น ศิดาอาสน์) เมืองบางยม
(เคยมี เป็น เมือง ร้าง อยู่ ใกล้ ด่านน้ำยม เก่า) เมืองสองแคว (คือเมือง
พิษณุโลก) เมือง สระหลวง (คือ เมืองพิจิตร) ด้านใต้มีเมืองพระบาง
(คือ เมืองนครสวรรค์) เมืองคณฑี (อยู่ที่ บ้าน โคน แขวงเมือง กำแพง
เพชร) ด้าน ตะวันตกมี เมือง ตาก หัวเมือง ที่ ก่อตัว มา นี้ เรียก ว่า
หัว เมือง ชั้น ใน ส่วน หัวเมือง ที่ ห่าง มณฑล ราชธานี ออกไป เรียก
ว่า เมือง พระยามหานคร เป็น หัวเมือง ชั้น นอก เมือง หนึ่ง มี เมือง ชั้น
มาก บ้าง น้อย บ้าง เจ้าเมือง เป็น เจ้า หรือ เป็น ข้าราชการผู้ใหญ่ มี
ยศ เสมอ อย่าง นายพล เวลา เกิด คึกคักสงคราม ผู้คน ใน เมือง พระยา
มหานคร หนึ่ง ก็ รวม เข้า เป็น กองพล หนึ่ง เมือง พระยามหานคร
ใน ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง เห็น จะ เป็น เมือง ที่ ก่อตัว ต่อ ไป นี้ อยู่ ทาง
ทิศใต้คือ เมือง แพรก (สระคบุรี) (เมือง สุพรรณภูมิ คู่ทอง) เมือง

ราชบุรี เมือง เพ็ชรบุรี เมือง ตะนาวศรี ทาง ทิศเหนือ เมืองแพร่ ทาง
 ทิศตะวันออก เมืองห่ม เมืองเพ็ชรบูรณ์ เมืองศรีเทพ บรรดาหัวเมือง
 ชั้นใน และ เมือง พระยามหานคร ที่ ถ้าว มา ตั้งไทย เป็น เจ้าเมือง ทั้ง นั้น
 ส่วน หัว เมือง ที่ อยู่ ห่างไกล ออกไป ถึง ชาย พระราชอาณาจักร อัน
 ชาว เมือง เป็น ชน ต่าง ชาติ ต่าง ภาษา กำหนด เป็น เมือง ประเทศราช มี
 เจ้า นายชาว เมือง นั้น ปกครอง ดิถี ชาติ เหมือน อย่าง เป็น เจ้าแผ่นดิน
 ใน เมือง ของ ตน เป็น แต่ ต้อง ถวาย เครื่อง ราชบรรณาการ ต่อพระเจ้า
 กรุงสุโขทัย ตาม กำหนด แต่ เวดามี การ คึก งดงคราม ก็ ต้องเกณฑ์
 กองทัพ ยก มา ช่วย เมือง ที่ เป็น ประเทศราช ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง
 มหาราช ดันนิษฐานว่า ทางทิศใต้ เห็นจะมี เมือง นครศรีธรรมราช เมือง
 มตะกา และ เมืองยะโฮ^๔ ทาง ด้าน ตะวันตก มีเมืองทวาย เมืองเมระตมะ
 และ เมืองหงสาวดี เป็น ประเทศราช ทาง ด้าน ตะวันออก เดียงเหนือ
 มีเมืองน่าน เมืองเซ้า (คือ เมือง หดองพระบาง) เมืองเวียงจันทน์ และ
 เมืองเวียงคำเหล่านี้.

๖. ดัชนีการ บำรุงพระพุทธศาสนาในครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี
 เป็น อย่างไร จะ ต้อง ถ้าว ความ ย้อน ถอยหลัง ขึ้นไป ถึง เรื่อง ประวัต
 พระพุทธศาสนา ซึ่ง มา ประดิษฐานใน ประเทศ นี้ เดียว ก่อน เรื่อง นี้
 ได้ ถ้าว มา ข้างต้น ว่า พระพุทธศาสนา เริ่ม มา ประดิษฐานใน ประเทศ
 นี้ ครั้ง พระเจ้าอโศกมหาราช ทำศกียตั้งคายนา เมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐
 ดัชนี พระศาสนาใน ชั้น นั้น ต่อมา เรียก ว่า ดัชนี ถ้าวกายน (หรือหิน

^๔ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า เมืองขวา.

ยาน) คัมภีร์พระไตรปิฎก อันเป็นหลักพระคัมภีร์ เป็นภาษา มคธ ดัทธิด
 คำสอนอย่าง ล่างกยาน นั้น ได้ไป ประดิษฐานใน ดังกาทวีปใน คราว
 เดียว กับ ที่ มา ประดิษฐานใน ประเทศ นี้ ครั้น ต่อ มา เมื่อ ดั้น ราชวงศ์
 พระเจ้า อโศกมหาราช แล้ว ที่ใน อินเดีย เกิดดัทธิด ชื่อ พระพุทธเจ้า
 ชิน อีก อย่าง หนึ่ง เรียกว่า ดัทธิด มหายาน แปลง พระไตรปิฎกไปเป็น
 ภาษา ดันต์กฤต ดัทธิด มหายาน นี้ ก็ได้ แพร่ หาดาย มา ยัง ประเทศ นี้
 และ แพร่ หาดาย ไป ทาง เมือง จีน ด้วย ชนชาติไทยได้นับถือ พระพุทธ
 คำสอน ตั้งแต่ ยัง อยู่เมือง เดิม ครั้น เมื่อ ตกลง มา อยู่ ใน ประเทศ นี้ มา
 พบ คำสอน ดัทธิด มหายาน อย่าง เดียว กับ ที่ ถิ่น ชยี้ แล้ว ก็ ถิ่น ตามดัทธิด
 ใน ประเทศ นี้ ต่อ มา แต่ฝ่าย ทาง อินเดีย นั้น ตั้งแต่ ราว พ.ศ. ๑๒๐๐ มา
 พวก ที่ ถิ่น พระพุทธเจ้า ลกพวก ถิ่น คำสอน พราหมณ์ เบียดเบียดพวกอื่น
 แล้ว ถูก พวก ถิ่น คำสอน อิสลาม เบียดเบียดพวก ต่อ มา ใน ชั้น หลัง พระพุทธ
 คำสอน ใน อินเดีย ก็ เลื่อม ทราม ลง จน ขาด การ ติดต่อกับ ประเทศอื่น
 เมื่อ เป็น เช่น นั้น นานาประเทศ ที่ ถิ่น พระพุทธเจ้า มา แต่ ก่อน ต่าง
 ก็ ถิ่น กันไป ตาม นิยม ของ ตน มา จน เมื่อ ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ที่ในดังกา
 ทวีปพระเจ้าปรกรมพหุมหาราชเป็นพุทธเจ้าปลัมภก ฟัน พระเจ้า
 อย่าง ดัทธิดล่างกยานให้ รุ่งเรือง ขึ้นใน ดังกาทวีป จำเนียรกาลนานมา
 เมื่อ กิตติศัพท์ ความรุ่งเรืองของพระคัมภีร์ในดังกาทวีปครั้ง นั้นแพร่หาดาย
 มา ถึง ประเทศ ทาง นี้ ก็มีพระภิกษุไทย มอญ เขมร ซึ่ง มีความศรัทธา
 กัด้า แง พากันไป ศึกษาดัทธิด พระคัมภีร์ใน ดังกาทวีป แล้ว บวชแปลง
 เป็น ดังกาวงค์ กัด้า มา ยัง ประเทศ ของ คนมาก ขึ้น โดย ถัดับ มา พวก

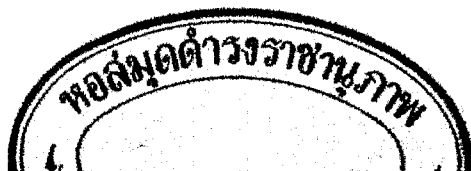
พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ

๓๑

พระดั่งษ์ไทย ที่ไป บอช แปลง เป็น นิกาย ดังกา มา กตบ ตั้ง คณะดั่งษ์
ขึ้น ที่ เมือง นคร ศรีธรรมราช ก่อน พระเจ้ารามคำแหงมหาราช เห็นจะ
ได้ เด็ดจ ดง ไป พบปะ พระดั่งษ์ พวก นั้น ที่ เมือง นครศรีธรรมราช ทรง
เลื่อมใส ศรัทธา จึง อาราธนา ขึ้น มา ตั้ง ดั่งษ์มณฑล ณ กรุงสุโขทัย
แล้ว บอช แปลงพระดั่งษ์ไทยในประเทศนี้คือ มา เป็นคันทิมของพระดั่งษ์
คณะมหานิกาย ทุก วัน นี้ ดัธยมประเทศ ก็ได้ เริ่ม มี ทางไม้ตรี กับ
เมือง ดังกา แต่ ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง เป็น คันทิม มา และได้ พระพุทธรูป
อัน ทรง นาม ว่า พระพุทธรูดิหิงค์ มา จากดังกาทอปปใน รัชกาล ของพระ
เจ้ารามคำแหง นี้ ด้วย.

๗. ใน สมัยนั้นไพร่บ้านพดเมืองใน กรุงสุโขทัย และ ตาม หัวเมือง
ใน ตุ่ม แม่ น้ำ เจ้าพระยา มีทั้งไทย ดาว และขอม และ เชื้อสาย ซึ่ง เกิด
แต่ สมพงศ์ ระวัง ชนชาติ เหล่า นั้น แต่ ชนชาติ ดาว เดิม เห็น จะเหตือ
น้อย ดง แล้ว ด้วย ประปน กับ ขอม มา เดี่ย ช้านาน นอกจาก ชน ที่ เป็น
ชาติ ชาว พน เมือง ปรากฏ ว่า มี พวก จีน เริ่ม เข้า มา ตั้ง ภูมि ดำเนา
ใน ดัธยมประเทศ แต่ครั้ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช เป็นคันทิมมา ดัษณ
การซึ่งพระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรงปกครองทนต์บุรีไพร่บ้านพดเมือง
ดัง ปรากฏ อยู่ใน ศิลา จารึก นั้น แม้จะ ว่า ตาม ความคิดใน ปัจจุบัน
นี้ ก็ ด่วน แต่ น่า ชม เป็น คันทิม ว่า อุดหนุนให้ มหาชนไป มา ค้า ขาย ถึงกัน
ใน ระหว่าง เมือง ต่อ เมือง และ ประเทศ ต่อ ประเทศ เด็ก ประเพณี ที่

๕ เรื่องพระพุทธรูดิหิงค์ เดิมนี้ประ คิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานในกรุงเทพฯ มี
ตำนานแต่งไว้ ในภาษามคธอีกด้วย

กั๊ด ขวาง แก่ การ คมนาคม เช่น ด้าน เก็บ ภาษี จังกอบ เป็นต้น มิให้
 มีใน ระยะ ทาง เพื่อให้ไพร่ บ้าน พดเมือง ไป มา ค้าขายได้ โดยสะดวก
 ส่วน ราษฎร ที่ ตั้ง หลัก แห่ง ทำ เรือก ส่วน ไ้ร่นา ก็ ทรง ทนบ่ารุง ให้
 ได้รับ ผล น้ำแรง เต็ม ภาคภูมิ โดย ปราศจาก ความ เบียด เบี้ยว กัน
 และ กัน เขา เป็น พระ ราช ชูระ ใน เรื่อง รักษา ความ ยุติธรรม ถึง
 ประพฤติ พระองค์ เอง เป็น ผู้ รับ ภาระ ของ ราษฎร โดย ให้ เขา กระตั้ง
 แชนไว้ ที่ ประศุ พระราชวัง ใคร มี ทกซ์ ร้อน จะ ถวาย ฎีกา ก็ ให้ ไป
 ต้น กระตั้ง นั้น ให้ ได้ ยิน ถึง ถึง พระกรรมไต้ เป็น นิจ วิชั ษณ์ นี้ เป็น
 ต้น ประเพณี ซึ่ง เรียกว่า คักถอง ร้อง ฎีกา อัน มี ต้น มา จน กรุงรัตนโกสินทร์
 นี้ ใน สมัย เมื่อ ราษฎร ยัง ไม่ รู้ หนึ่ง ดี อื่น แพร่ หตาย ใคร มี ทกซ์
 ร้อน จะ ถวาย ฎีกา ก็ อาจ จะ เข้า ไป คัก ถอง วิฉฉฉัย เกวี่ ซึ่ง ตั้ง ไว้
 ณ ทิม ดาบ กรมวัง ให้ ได้ ยิน ถึง พระ กรรมไต้ ค่อ เมื่อ ความ รู้ หนึ่ง ดี
 เจริญ แพร่ หตาย จึง เบียด ยิน มา เป็น ให้ ถวาย ฎีกา ด้วย หนึ่ง ดี อย่าง
 เช่น เป็น ประเพณี อยู่ใน บัดนี้ อีก ประการ หนึ่ง พระเจ้า รามคำแหง ทรง
 ประพฤติ พระองค์ เป็น หัวหน้า ชัก นำ ราษฎร ให้ รักษา คัด ทำ บุญ ให้ ทาน
 และ พัง ชกรรม เทศนา เป็น นิจ ปราบกฏ ว่า ทรง สว่าง พระแท่น มนังคศิลา^๖
 ประดิษฐานไว้ ณ กตางดงตาด แห่ง หนึ่ง ถึง วันพระ วันโกน ให้ พระสงฆ์
 ชัน หนึ่ง บน พระแท่น มนังคศิลา นั้น แด่ ชกรรม แก่ ราษฎร ถ้า เป็น วันอื่น

๖ พระแท่นมนังคศิลา นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพาลงมาไว้
 ในกรุงเทพฯ แต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕ ย้ายไปไว้ในวัดพระศรี
 รัตนศาสดาราม ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ โปรดฯ ให้สถาปนาเป็นพระแท่นเศวตฉัตร ประดิษ
 ฐานอยู่ในพระที่นั่งสุทโธมหาราษฎาที่บัดนี้.

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ

๓๓

พระองค์ เด็ดจ้ ซึ้น ประทับ ว่า ราชการ บ้านเมือง ณที่ นั้น การ ที่ พระเจ้าแผ่นดิน ออกว่าราชการในที่ประชุมชนกตางแจ้ง เช่น พระเจ้ารามคำแหง คง เป็น ขรรมนิยม เดิม ของ ชาติไทย และให้ ดับ ต่อ จนในสมัย กรุงศรีอยุธยา เวลาคู่ เด็ดจ้ ออก ที่ ประชุมใหญ่ ย่อม เด็ดจ้ ออก ณมุขเด็จ ให้ ที่ ประชุม เผ่า กตางแจ้ง เป็น ประเพณี แม้ใน กรุงรัตนโกสินทร์ นี้ ก็ ยัง มี มุขเด็จ ที่ พระที่นั่ง ดุสิตมหาปราสาท เป็น ที่ เด็ดจ้ ออก ประชุม กตางแจ้ง เหมือน เช่น นั้น ดับ ประเพณี นี้เอง มา แต่ ครั้ง กรุงสุโขทัย

๘. ใน บรรดา การ ซึ่ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ได้ ทรง ตั้ง แบบ อย่าง ให้ เกิด ขึ้น และ เป็น ประโยชน์ ดับ มา จน ทุกวันนี้ ที่เป็น ข้อสำคัญ ยิ่ง อย่าง หนึ่ง นั้น คือ ที่ ทรง ตั้ง แบบ หนังสือไทย ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๐ ก่อน นั้น มา ชาว ประเทศ นี้ เอา แบบอย่าง หนังสือคฤณฑ์ ของ ชาวอินเดีย ข้าง ไต้ มา ใช้ แล้ว คัดแปลง ต่อ มา จน เกิด เป็น หนังสือ ขอม แต่ หนังสือ ขอม นั้น ใช้ เขียน ได้ เพียง ภาษา บาดิ สันสกฤต และ ภาษา ขอม ภาษา มอญ แต่ จะ เขียน ภาษาไทย ขัดข้อง เพราะไม่มี วรรณยุกต์ ดำหรับ หมายถึง สูง ต่ำ และ สระ มี น้อยไม่ พอ จะ เขียน คำ ภาษาไทย ได้ หมด พระเจ้ารามคำแหง มหาราช จึง ทรง คิด แบบ หนังสือขึ้นใหม่ ให้ มี ทั้ง สระ และ วรรณยุกต์ พอ ที่ จะ เขียน คำ ภาษาไทย ได้ หมด และ แก้วป ตัว อักษร ให้ เขียน ได้ เร็ว กว่า หนังสือ ขอม ด้วย จึง เกิด หนังสือ ไทย ขึ้นด้วย ประการ ณะนี้ แต่ หนังสือไทย ซึ่ง พระเจ้ารามคำแหงทรง ตั้ง แบบ ขึ้น แต่ เดิม นั้น สระ แด พยัญชนะ เขียน ใน บรรทัด เดียว กัน ครั้น

เมื่อ ถ่วง รัชกาล พระเจ้ารามคำแหง มาแล้ว มี ผู้ ขึ้น แกะ ไซ่ ไร่ ไป ใช้ ตาม แบบ หนังสือ ขอม ซึ่ง ไร่ อยู่ ข้าง หน้า พยุหะ บ้าง อยู่ ข้าง หลัง บ้าง ข้าง บน บ้าง ข้าง ใต้ พยุหะ บ้าง อย่าง เช่น ไร่ เป็น แบบ หนังสือ ไทย สืบ มา จน ทุก วัน นี้ การ ที่ พระเจ้ารามคำแหง ทรง คิด หนังสือ ไทย ขึ้น คง เห็น ประโยชน์ สำคัญ แด นิยม กัน มาก แต่ ใน สมัย นั้น เอง เพราะ ปรากฏ ว่า แบบ หนังสือ ไทย ไร่ แพร่ หาย ไป จน นอก พระราชอาณา เขต ใด ใน ไม่ ชำ.

๕. นอก จาก การ ทั้ง ปวง ที่ ก่ ด่า มา แล้ว ยัง มี อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ควร นับ ว่า เป็น อภินิหาร อย่าง อัศจรรย์ ของ พระเจ้ารามคำแหง มหาราช คือ ปรากฏ ว่า ได้ ทรง พระอศุสา หะ เสด็จ ไป เมือง จีน ถึง ๒ ครั้ง ใน จุดหมาย เหตุ จีน บอก ศักราช ได้ ชัด เจน ว่า เสด็จ ไป เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๗ ครั้ง หนึ่ง แล้ว เสด็จ ไป เมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๓ อีก ครั้ง หนึ่ง อัน พระเจ้าแผ่นดิน สยาม ซึ่ง จะ ได้ เสด็จ ไป ถึง ต่าง ประเทศ โดย ไม่ ครี ใน เวลาดัง รัชชโยธย ปรากฏ มา ใน พง ศาวดาร แต่ ๒ พระองค์ คือ พระเจ้ารามคำแหง มหาราช พระองค์ หนึ่ง กับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน รัชกาล ที่ ๕ กรุง รัตน โกสินทร์ นี้ อีก พระองค์ หนึ่ง เท่านั้น พระเจ้ารามคำแหง มหาราช เสด็จ ไป เมือง จีน ด้วย เหตุ ใด และ การ ที่ เสด็จ ไป มี ผล อย่าง ใด บ้าง ข้อ นี้ คง มี หาย อย่าง แด หาก ไม่ ปรากฏ ที่ ปรากฏ อยู่ จน บัด นี้ อย่าง เดียว แต่ ว่า ไป ได้ จีน ข้าง ทำ เครื่อง ถ้วย ขาม เข้า มา ทำ จำหน่าย ใน ประเทศ นี้ ตั้งแต่ ทำ ทั้ง ที่ เมือง สุโขทัย และ ที่ เมือง ศรี สัชนา โดย เครื่อง ถ้วย ขาม ที่ ทำ ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง เรา เรียก กัน ว่า เครื่อง ถ้วย กระจก โลก

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเจริญ ๓๕

พิเคราะห์ดูจำนวนเตาที่ยังเหลือทรากอยู่ มากมาย หดหาย ตำบล เห็นจะมี พวกช่าง ทำหลายร้อย และทำจำหน่ายแพร่หลายไป ถึง ประเทศอื่น ๆ ทำนอง เดียว กับ หม้อบางตะนาวศรี ของเรา ทุกวันนี้ แต่จะตั้งทำอยู่ จำนวนเท่าใด จึงได้ เดิก ข้อนี้ไม่ทราบ ชัด.

๓๐. พระเจ้ารามคำแหงมหาราช สวรรคตเมื่อปีใดไม่ปรากฏชัด มีแต่เค้าเงื่อนอยู่ในหนังสือ ราชาริราช ซึ่งว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๗ สมเด็จพระร่วง ประทาน อภิเชก พระเจ้า แฉนเมืองมิ่ง ซึ่ง ครอง เมือง เมาะตะมะ และกล่าวในหนังสือเรื่องราชาริราชนี้ต่อมาว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๓ พระเจ้า แฉนเมือง มิ่ง ยก กองทัพไปตี เมือง ทวาย เมือง ตะนาวศรี ดังนี้ ก็เมือง ทั้ง สอง นั้น ขึ้น กรุงสุโขทัย พระเจ้า แฉนเมืองมิ่ง คงไม่ กัด้า ต้ ใน เวลาเมื่อพระเจ้ารามคำแหงยังมีพระชนม์อยู่ จึงสันนิษฐานว่า พระเจ้า รามคำแหงมหาราชเห็นจะสวรรคตเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๖๐ อยู่ในราชสมบัติ ราว ๔๐ปี ราชโอรสทรง พระนาม ว่า เตอไทย ได้รับ รัชทายาทครอง ดยามประเทศ ณกรุงสุโขทัย นับ เป็น รัชกาล ที่ ๔ ต่อมา.

ตาม เรื่อง ราว ที่ ปรากฏใน พงศาวดาร กรุงสุโขทัย เจริญ ถึง ที่สุด เมื่อใน รัชกาล พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ต่อ นั้น มา ก็ ตั้ง ต้น ถึงคราว เลื่อม ดัง จะ แสดง ต่อไป ใน ตอน หน้า.

ตอนที่ ๔

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเสื่อม

๑. พระเจ้าเดอไทย ซึ่งเป็นราชโอรสรับรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหง มหาราช ครองราชสมบัติอยู่ประมาณ ๓๖ ปี เรื่องพงศาวดารใน รัชกาลนี้ มิใคร่จะมีรายการปรากฏในศิลาจารึกกรุงสุโขทัย แต่ไปมีในพงศาวดารประเทศอื่น มีหนังสือราชาริราชเป็นต้น ปรากฏว่าพอพระเจ้ารามคำแหงมหาราช สวรรคตแล้ว ประเทศราชทั้งหลาย ซึ่งเคยยอมขึ้นต่อกรุงสุโขทัย ก็พากันกระด้างกระเดื่องขึ้นโดยลำดับ เป็นต้น แต่พระเจ้าแผ่นดินเมืองมิ่งเจ้าเมืองมอญก็ยกกองทัพลงมาตีเมือง ทวาย เมือง ตะนาวศรี ขยายอาณาเขตต์เอาโดยพลการ แล้วตั้ง เมืองเมาะตะมะไม้ยอมขึ้นกรุงสุโขทัย พระเจ้าเดอไทยแต่งกองทัพ ให้ออกไปปราบปราม ก็หาได้เมืองมอญคืนมาขึ้นกรุงสุโขทัย ดังแต่ก่อนไม่ เมืองประเทศราชอื่นๆ เช่นเมืองน่าน เมืองหดวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เวียงคำ และเมืองนครศรีธรรมราช ก็เห็นจะตั้งเป็น อิสสรระไม่ยอมขึ้นกรุงสุโขทัยตามกันเป็นอันดับมา แต่เมืองพระยา มหานคร แดหัวเมืองชั้นในยังเป็นปกติอยู่ จึงหาปรากฏว่ามีข้าศึก ต่างประเทศ เข้ามารุกรานพระราชอาณาเขตต์ในครั้งแผ่นดินพระเจ้า เดอไทยไม่.

๒. พระเจ้าเดอไทยครองราชสมบัติอยู่ถึงราว ๓๖ ปี คงจะได้ก่อ สร้างทนุบำรุงบ้านเมือง ตามเยี่ยงอย่างพระเจ้ารามคำแหง มหาราชสืบ

มา แต่หากไม่ปรากฏรายการที่จะทราบได้ถนัด แต่เข้าใจว่า มีสิ่ง
สำคัญ อันหนึ่ง ซึ่งได้สร้าง ขึ้นใน รัชกาล พระเจ้าเอกไทย กถาว คือ
เมือง ชากังราว (คือ เมืองกำแพงเพชร ทาง ผังตะวันออก) เห็น จะสร้าง
ขึ้น เป็น เมืองดุกหลวงให้ เป็นคู่ กับ เมืองศรีดิษฐ์นาโดยในรัชกาลนี้ ด้วย
ไม่ปรากฏ กถาว ถึง เมือง ชากังราวในศิลาจารึก ของ พระเจ้ารามคำแหง
มหาราช^๑

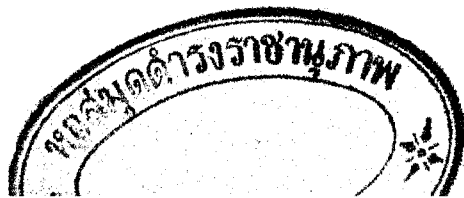
๓. เหตุสำคัญ อัน เป็นเครื่องอุปกรรม ใน ความเสื่อมทราม ของกรุง
สุโขทัย มา เกิด ขึ้น เมื่อ ตอน ปลาย รัชกาล พระเจ้าเอกไทย คือ เกิดมี
คน สำคัญได้ เป็น เจ้าเมือง อู่ทอง และได้ เป็น แม่ทัพ คุม กำตั้ง เมือง
อู่ทอง เมืองราชบุรี เพ็ชรบุรี รวมกันยกกองทัพออกไปตี เอาเมืองทวาย
เมือง ตะนาวศรี กลับ คืน มา เป็น ของไทยได้ แต่ นั้น พระยาอู่ทอง ก็มี
ชื่อเลื่อง ขึ้น ทาง หัวเมือง ฝ่ายใต้ ได้ ปกครอง เขตต์แดน มาจน เมือง
อโยธยาเจ้าเมืองที่ใกล้เคียง เช่นเจ้าเมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี เพ็ชรบุรี
ก็ อ่อน น้อม เข้า เป็น สามีศรีพรวคพวก อยู่ มา ถึง พ.ศ. ๑๘๘๐ เกิดใช้
ระบาวัว ขึ้น ที่ เมือง อู่ทอง พระยาอู่ทอง เอา เรื่อง เกิดโรคทำ นั้น เป็น
เหตุ อพยพ ผู้ คนมาตั้งอยู่ ที่ตำบลเวียงเหล็ก^๒ แขวง เมืองอโยธยา แล้ว

๑ ชื่อว่าเมืองกำแพงเพชร ไม่ได้มีปรากฏในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัย แต่ตัวเมืองมีอยู่
สองเมือง เมืองทางฝั่งตะวันตก ที่ปากคลองสวนหมากปรากฏชื่อในศิลาจารึกเรียกว่า
เมืองนครชุม เมืองทางฝั่งตะวันออกตรงที่หัวเมืองเดิวนั้นเรียกว่าเมืองชากังราว อันข้อ
ว่าเมืองกำแพงเพชรนั้น เห็นจะเกิดขึ้นขึ้นเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา เรียกเมืองชากังราว
กับเมืองนครชุม รวมกันเป็นเมืองเดียว ว่าเมืองกำแพงเพชร.

๒ อยู่ตรงที่สร้างวัดพุทธไสสวรรคย์ ในจังหวัดอยุธยาบัดนี้.

คิด อ่าบ ทำไมตรี กับ พระเจ้าแผ่นดินจีน และ พระเจ้าแผ่นดิน ขอม ครั้น
เห็น ว่า มีกำลัง นั้น คงไม่ต้อง ระแวง ข้าศึก ทางข้าง ไต้ แล้ว ก็ ประกาศตั้ง
กรุงศรีอยุธยา เป็น อิศสระ ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๒.

๔. ฝ่าย ข้าง กรุงสุโขทัยใน เวลานั้น เมื่อพระเจ้าอู่ทอง ประกาศตั้ง เป็น
อิสสระ นั้น ประจบ เกิด เกียง แแยง กัน ขึ้น ภายใน ราชวงศ์ จึงไม่
สามารถ จะ ตง มา ปราบ ปราบ พระเจ้า อู่ทอง ได้ เหตุ ที่ เกิด เกียง แแยง
กัน ขึ้น นั้น ไม่ ปรากฏ ราชการ ชัด เจน ต้อง ดัน นิษฐาน ประกอบ คือ
ราชโอรส องค์ ใหญ่ ของ พระเจ้าเดอไทย ทรง นาม ว่า พระยาดีไทย
พระราชบิดา ตั้ง ให้ เป็น พระมหาอุปราช ไป ครอง เมืองศรีวิชัยนาโดย
เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๐ ดัน นิษฐาน ว่า เห็น จะ มี พระราชโอรส อีก องค์ หนึ่ง ซึ่ง
พระราชบิดา ให้ ตง มา อยู่ ครอง เมืองชาภัจราว และ พระราชโอรส ทั้ง สอง องค์
นั้น ไม่ เป็น ลำมีคี่ ต่าง คุม เซิง กัน อยู่ ครั้น ถึง พ.ศ. ๑๘๘๗ พระเจ้า
เดอไทยประชวรอาการหนัก ทำนองราชโอรสองค์ที่ครองเมืองภัจราว
จะ รู้ ความ ก่อน รับ ขึ้น ไป ยึด เมืองสุโขทัย ได้ จึง ปรากฏ กล่าว ใน คีตา
จารึกว่า พอ พระยาดีไทย ทราบ ว่า พระราชบิดาประชวรหนัก ก็ ยกกองทัพ
ตง มา จาก เมือง ศรีวิชัยนาโดย ต้อง รบ พุง กับ พวก เมืองสุโขทัย เป็น
อัน ตับ มา จน ตี ได้ เมืองสุโขทัย จึง ได้ ครอง ราชสมบัติ ใน พ.ศ. ๑๘๘๗
นั้น พต พระเจ้า อู่ทอง ทราบ ว่า เกิด รบ กัน ขึ้น ใน กรุงสุโขทัย ก็ ขึ้น
ไป ยึด เอา เมืองไชยนาท ซึ่ง ดู เหมือน จะ เป็น เมือง ว่าง ขึ้น ใหม่ ใน ครั้ง
แผ่นดิน พระเจ้าเดอไทย ฝ่าย พระเจ้าดีไทย ซึ่ง ได้ ครอง ราชสมบัติ กรุงสุโขทัย
ไม่ ปรารถนา ที่ จะ รบ พุง จึง ให้ มา ว่า กล่าว โดย ตี พระเจ้าอู่ทอง ก็

คืนเมืองไชยนาทให้แก่กรุงสุโขทัย ฝ่ายพระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ยอมให้กรุงศรีอยุธยาเป็นอิสสระ ทั้งสองประเทศจึงเป็นไมตรีกันต่อมา.

๕. พระเจ้าดิไทยซึ่งได้ครองกรุงสุโขทัย เป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง นั้น เมื่อราชาภิเษกทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีสุริยวงศ์รามมหารมรรมาชราช แต่ในศิลาจารึก หรือในหนังสืออื่น มักเรียกเป็นสามัญตามพระนามเดิมว่า พระยาดิไทย หรือ มิฉะนั้น ก็เรียกแต่โดยย่อว่า พระมหารมรรมาช อันใช้เป็นพระนามพระเจ้ากรุงสุโขทัย รัชกาลนี้สืบไปอีกหลายรัชกาล เพราะฉะนั้นในคำบรรยายนี้จะเรียกว่า พระมหารมรรมาชที่ ๑ แต่ที่ ๒ ที่ ๓ โดยลำดับกันไป พระเจ้าดิไทยซึ่งเป็นพระมหารมรรมาชที่ ๑ พระองค์นี้ แม้พระอัยยาคย์มิได้เป็นนักรบ อย่างพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ผู้เป็นพระโอรยาก็จริง แต่เป็นนักปราชญ์ได้เล่าเรียนในสำนักสังฆสังฆาองค์แต่ราชบัณฑิต จนทรงทราบพระไตรปิฎกแตกฉาน ชื่อนี้มีหลักฐานที่ได้ทรงแต่งหนังสือซึ่งหอพระสมุดฯ ได้พิมพ์เรียกว่า “ไตรภูมิพระร่วง”^๓ เป็นหนังสือไทยที่แต่งเก่าก่อนเรื่องอื่นๆ บรรดาปรากฏอยู่ในบัดนี้ นอกจากศิลาจารึกอีกประการหนึ่ง เนื่องต่อการที่ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎกแตกฉานนั้น พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ทรงเลื่อมใสในพระศาสนา ตามตักขิสังฆาองค์ ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นแต่ก่อนมา ถึงทรงอาราธนาพระเถระชาวลังกาเข้ามาเป็นสังฆราชในกรุงสุโขทัย จัดวางแบบแผนในสัง

๓ ถ้านักเรียนประสงค์จะทราบสำนวนภาษาไทยในกรุงสุโขทัยว่าเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าขอแนะนำให้อ่านหนังสือไตรภูมิพระร่วง.

มณฑลตาม เชียง อย่าง ข้าง ดังกา มัน คง ขึ้น เป็น ต้น ที่ จะ แบ่งตั้งให้ เป็นฝ่าย คามวาสี คือ พวกที่ เต่าเรียน พททวจน ฝ่ายหนึ่ง ฝ่าย อรัญวาสี ซึ่ง เต่า เรียน ทาง ส้มถ วิบัสสนา ฝ่าย หนึ่ง อัน เป็น แบบ แผน สืบ มา และ ที่ สดุด พระ มหาธรรม ราชา ที่ ๑ ได้ ณะ ราชสมบัติ เด็ดจ ออก ทรง ผนวช เป็น พระภิกษุ อยู่ คราว หนึ่ง เป็น ต้น แบบ อย่าง ซึ่ง ผู้ ตี ออก บวช กัน ชั่ว คราว ต่อ มา จน กาด บัดนี้.

๖. นอกจากใน การเต่าเรียน พระมหาธรรมราชา ที่ ๑ ยัง ทรงพระ คุณใน เรื่อง การ ก่อสร้าง สิ่ง ที่ เป็น ประโยชน์ อัก หลาย อย่าง คือ สร้าง ถนน หลวง ซึ่ง เรียก กันใน บัดนี้ ว่า ถนนพระร่วง ตั้ง แต่ เมือง ศรีสัตตนา โดยผ่าน เมือง สุโขทัย ลงมา จนถึง เมือง กำแพงเพชร อย่าง หนึ่ง สร้าง เมือง สอง แคว (คือ เมือง พิษณุโลก) ขึ้น เป็น เมือง ตกหลวง อักเมือง หนึ่ง และบูรณะ เมือง นครชุม (คือ เมือง กำแพงเพชร) ทาง ฟากตะวันออก อัก เมือง หนึ่ง แบบ แผน พระพุทธรูป ที่ เป็น อย่างงาม ในฝีมือ ครั้ง กรุงสุโขทัย ก็ เป็น ของ เกิดขึ้น ใน รัชกาล พระมหาธรรมราชา ที่ ๑ โดย มาก พระคุณ อัน เป็น ข้อ สำคัญ อัก อย่าง หนึ่ง นั้น คือ ที่ รั้ว ประมาณ ก่าตั้ง เมื่อ เห็น ว่า ไม่สามารถจะปราบปราม เมืองอื่น เช่น กรุงศรีอยุธยา เป็น ต้น ได้ แล้ว ก็ ทำไมตรี เอาดี ต่อ แต่ใน ส่วน พระนครราชธานี หรือ หัวเมือง ขึ้น ซึ่งสามารถจะรักษาไว้ได้ ก็ปกครองรักษาไว้ได้ มั่นคง ขึ้น ปรากฏใน เรื่อง พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ว่า เมื่อ พระเจ้า อู่ทอง สวรรคตแล้ว ถึง รัชกาล สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๑ พยายาม ยก กองทัพหลวง ขึ้นไป ปราบปราม หัวเมือง เหนือ ถึง ๓ ครั้ง ก็ ปราบ

พงศาวดารกรุงสุโขทัย คราวเสื่อม

๕๑

ปรามหาไต่ไม้ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ รักษาอิสสรภาพกรุงสุโขทัยไว้ได้ จนตลอดรัชกาล.

๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ จะสวรรคตเมื่อปีใดไม่ปรากฏแน่ แต่ประมาณว่าเห็นจะราวเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ ราชบุตร์พระองค์หนึ่ง(หนังสือบางเรื่องเรียกพระนามว่า ไสยดีโต) ได้รับรัชทายาทครองกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๒.

สมเด็จพระบรมราชาธิราชได้ที่ยกกองทัพหลวงขึ้นไปตีเอาเมืองชากังราว เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ สู้ไม่ได้ก็ต้องยอมแพ้ แต่ที่กรุงสุโขทัยก็ตกศักดิ์ตั้งคงเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชประสงค์จะทอนกำลังเมืองเหนือลง จึงแบ่งมณฑลราชธานีสุโขทัยเดิม ออกเป็นสองอาณาเขตต์ อาณาเขตต์หนึ่งอยู่ทางด่านน้ำผึ้ง มีเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครสวรรค์ รวมกันเป็นมณฑลตั้งเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองหลวง ให้พระยาวิชิตวิริยะ (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระยาอุฎาณดิศว่าเป็นราชบุตร์เลี้ยง) ปกครองขึ้นกรุงศรีอยุธยา ครองอาณาเขตต์ให้พระมหาธรรมราชาปกครองแต่ทางด่านน้ำยม และด่านน้ำน่าน คือเมืองสุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก และเมืองพิศตรับดีนี้ รวมกันเป็นมณฑล สันนิษฐานว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๒ นั้น เมื่อก่อนเสวยราชเห็นจะได้เป็นพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก คือเมืองสองแคว ซึ่งพระมหาธรรมราชาทรงสร้างเป็นเมืองศูนย์กลางใหม่

ครั้น พัดสงคราม ตก เป็นเมือง ขึ้น กรุงศรีอยุธยา และ ถูก คัดเขตต์แดน
ตั้ง กล่าว มา ก็ไป ตั้ง ราชธานี อยู่ เมือง พิษณุโลก แต่ นั้น เมือง
สุโขทัย ก็ มิได้ เป็น ราชธานี ฝ่าย เหนือ อีก ต่อ มา .

๘. พระมหาธรรมราชา ที่ ๒ จะสวรรคต เมื่อ ปี ได้ ไม่ ปรากฏแน่ มี
พระมหาธรรมราชา ที่ ๓ ในราชวงศ์ พระร่วง ได้ ครอง เมือง พิษณุโลก เป็น
ประเทศราช ต่อ มา สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒ ตรง ใน รัชกาล สมเด็จพระ
พระนเรศวรมหาราช ครอง กรุงศรีอยุธยา ใน หนังสือ พระราชพงศาวดาร
กล่าว ว่า เมื่อ พระมหาธรรมราชา ที่ ๓ สวรรคต ครั้ง นั้น พระยา
บาดเมือง กับ พระยาราม (คำแหง) ซึ่ง เห็น จะ เป็น ราชบุตร พระมหา
ธรรมราชา ที่ ๓ ด้วย กัน แย่ง กัน เป็นใหญ่ ถึง รบพุ่ง จน เมือง เหนือ
เป็น ๑ ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ต้อง เล็ด ๑ ยก กองทัพ ขึ้น ไป
ถึง เมือง พระบาง (คือ เมือง นคร สวรรค์) พระยาบาดเมือง กับ
พระยาราม ต่าง เกรง พระอนุภาพ ก็ ลง มา เฝ้า โดยดี จึง ทรง จัด
การ ปก ครอง เมือง เหนือ ให้ พระยา ทั้ง สอง นั้น องค์ หนึ่ง ครอง เมือง
สุโขทัย อีก องค์ หนึ่ง ให้ ครอง เมือง กำแพงเพชร ก็ เป็น ตาม คัด คัด กัน
เรียบร้อย ต่อ มา แต่ จะ ทรง ตั้ง ให้ พระยาบาดเมือง หรือ พระยาราม
(คำแหง) ครอง เมือง พิษณุโลก หา ปรากฏ ไม่ ปรากฏ แต่ ว่า ได้
เป็น พระมหาธรรมราชา นับ เป็น ที่ ๔ ครอง เมือง พิษณุโลก มา จน พ.ศ.
๑๙๗๐ จึง สวรรคต ใน รัชกาล สมเด็จพระบรมราชา ธิราช ที่ ๒ (พระ
เจ้าสามพระยา) ครอง กรุงศรีอยุธยา ถึง ตอน นี้ ท่านอง จะ ไม่ มี
เชื้อ ราชวงศ์ พระร่วง ซึ่ง สามารถ จะ ปก ครอง เมือง ได้ หรือ มิ ฉะนั้น

ก็จะ เป็นด้วยสมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒ มีพระประสงค์จะ ปกครอง หัวเมืองเหนือให้มั่นคง อยู่ในอำนาจ กรุงศรีอยุธยา ยิ่งขึ้น จึงทรง ตั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อยังทรงพระนามว่า พระรามเมศวร ราชโอรส ซึ่งเป็น พระมหาอุปราช ขึ้นไป ครอง เมืองพิษณุโลก ประมาณ เวลา แต่ตั้ง ประเทศ สยาม เป็น อิสสระ กษัตริย์ ราชวงศ์ พระร่วง ได้ เป็นใหญ่อยู่ ณ กรุงสุโขทัย ๕ พระองค์ รวมเวลา ประมาณ ๓๐ ปี กรุงสุโขทัย ตกตง เป็น ประเทศ ราช ขึ้น กรุงศรีอยุธยา มี กษัตริย์ เชื้อ วงศ์ พระร่วง ได้ ครองเมือง เหนือ เป็น อย่าง เจ้าประเทศราช ต่อ มา อีก ๔ พระองค์ ตกดอดเวลา ประมาณ ๕๐ ปี แต่ นั้นมา เรื่อง พงศาวดาร กรุงสุโขทัย ก็ รวม เป็น ส่วน หนึ่ง อยู่ใน พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ซึ่ง จะ แสดง ต่อ ไป ใน บรรยาย กัณฑ์ หน้า.

๕. ใน เรื่อง พงศาวดาร สยาม ตอน กรุงสุโขทัย เป็น ราชธานี มี ปัญหา อันหนึ่ง ซึ่ง จะ ต้อง วิวินิจฉัย คือ นาม ที่ เรียก ว่า “พระร่วง” ใน หนังสือ ซึ่ง แต่ง ไว้ แต่โบราณ กล่าว ว่า คำน ราชวงศ์ ซึ่ง ครอง กรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า “พระร่วง” แต่ ใน ศิลาจารึก ครั้ง กรุงสุโขทัย หาปรากฏ ว่า พระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ หนึ่ง พระองค์ ใด ทรงพระนามว่า พระร่วงไม่ หาก ฐาน ที่ จะ พิจารณา ว่า ความจริง เป็น อย่างไร ก็ แตก ต่าง กัน ใน ศิลาจารึก กรุงสุโขทัย ปรากฏ พระนามพระเจ้าแผ่นดิน ๗ พระองค์ พระองค์ ที่ ๓ ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ นั้น เรียก ว่า พ่อขุนบาง กดางท่าด ครั้น เมื่อ เสวย ราช ทรง พระนาม ว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ พระองค์ ที่ ๒ ทรง พระนาม ว่า พระเจ้าบาทเมือง

พระองค์ที่ ๓ ทรงพระนามว่า พระเจ้ารามคำแหง พระองค์ที่ ๔ ทรงพระนามว่า พระเจ้าเดอไทย พระองค์ที่ ๕ เดิมทรงพระนามว่าดีไทย ครั้นเสวยราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีสุริยวงศ์รามมหาราชบรมราชาธิราช พระองค์ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ต่อมาปรากฏพระนามเรียกแต่ว่า พระมหาบรมราชา เหมือนกันทุกพระองค์ ในหนังสือซึ่งพระภิกษุชาวเขียงใหม่แต่งได้เป็นภาษามคธ เช่นเรื่องชินกาลมาลินี กัณฑ์เรื่องสังหิงคินิทาน กัณฑ์ ออกพระนาม พระเจ้ากรุงสุโขทัยไว้ ๕ พระองค์ พระองค์ที่ ๑ เรียกว่า อรรณราช หรือ ไฉยรังคราช พระองค์ที่ ๒ เรียกว่า ปาตราช พระองค์ที่ ๓ เรียกว่า รามราช พระองค์ที่ ๔ เรียกว่า อุตถกะ ไชตถะตราช พระองค์ที่ ๕ เรียกว่า ดีไทยราช ถ้าเทียบกับพระนามที่ปรากฏในศิลาจารึก ได้ความว่า พระร่วงนั้นคือ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ผู้เป็นต้นวงศ์ เพราะคำว่าร่วงแต่โบราณหมายความว่า รุ่ง (มิใช่ห่อร่วง) พวกชาวเขียงใหม่จึงเอาคำว่าร่วงนั้นไปใช้ในภาษามคธว่า อรรณ และเอาเสียงว่าร่วงไปหาคำมคธที่เสียงคล้ายกัน เรียกว่า รังคราช แต่เมื่อพิจารณาไปถึงเรื่องราวตามที่กล่าวในพงศาวดารมอญ กัณฑ์ พงศาวดารเหนือ กัณฑ์ และพงศาวดารเขียงใหม่ กัณฑ์ พงศาวดารเขียงใหม่ว่า พระร่วงกับพระยาจำเมืองได้ไปช่วยพระยาเมงรายเด็กที่สร้างเมืองเขียงใหม่ พงศาวดารเหนือว่า พระร่วงได้เสด็จไปเมืองจันท พงศาวดารมอญว่า พระร่วงได้ตั้งมักกะโทเป็นพระเจ้าฟ้ารั่ว เหตุการณ์ที่กล่าวก็ราชตรงในรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง มหาราชทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัญหาว่า

พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ซึ่งปรากฏพระนามแพร่หลายไปนานาประเทศเรียกว่า พระร่วง นั้น จะเป็น พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ หรือพระเจ้ารามคำแหง มหาราช แน่ เมื่อพิเคราะห์คิด หักฐานที่จะวินิจฉัยปัญหานี้ เห็นว่า ข้อที่ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ จะทรง พระนามว่า พระร่วง มีหลักฐาน แต่ที่ เป็น ปฐม กษัตริย์ กรุงสุโขทัย อย่าง หนึ่ง กับ ที่ เรียก ว่า พระร่วง ใน หนังสือ ซึ่ง แต่งเป็น ภาษามคธ อย่าง หนึ่ง หนังสือ นั้น ก็ แต่ง ต่อ เมื่อล่วงเวดตามาหลายร้อยปี อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งกล่าวในส่วนของ พงศาวดาร มีศักราช แน่ นอน และ ปรากฏ ทั้งใน ประเทศ สยามประเทศ มอญ และ ประเทศ ตานนา เรียกพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ว่า พระร่วง ดังนี้ ดูเหมือน จะ น่าเชื่อ ว่า พระร่วง นั้น เป็นพระนามเดิมของ พระเจ้ารามคำแหง มหาราช เพราะ ปรากฏใน คีตาจารึก ว่า ได้ พระนาม ว่าราม คำแหง คือ เมื่อชนช้าง ชะนะ ชุน สัมชน เจ้า เมือง ฉอด อีก ประการหนึ่งไม่ว่า ใน หนังสือ เรื่อง ไต ๆ ย่อม กล่าว ว่า พระ ร่วง นั้น เป็นกษัตริย์ ซึ่งทรง บุญญาภิหาร และมี อานุภาพ มาก สัมด้วยบารมีของพระเจ้ารามคำแหง มหาราช ยิ่ง กว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์.

ตอนที่ ๑ เรื่องตั้งกรุงศรีอยุธยา

๑. เรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองประกาศตั้งราชอาณาจักรเป็นอิสระ พร้อม กับ สร้าง พระ นครศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘๓ เป็นต้นมาจนเสียดพระนครศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึกในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ เมื่อปีพุทธ พ.ศ. ๒๒๑๐ เป็นที่สุด รวมเวลา ๔๓๗ปี ในบรรยายตอนนี้จะแสดงความย้อนถอยหลังขึ้นไปให้ทราบเสียก่อนว่า พระเจ้าอู่ทอง ซึ่งตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระนั้น เป็นเชื้อวงศ์ของผู้ใด เดิมอยู่ที่ไหน และเหตุใดจึงมาสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะเรื่องเหล่านี้หนังสือซึ่งแต่งไว้แต่ก่อนต่างเรื่องกล่าวต่างกันไป เป็นหลายอย่างครั้นมาภายหลังเมื่อมาพบศิลาจารึกและโบราณวัตถุอันมิได้ปรากฏแก่ผู้แต่งหนังสือนั้นๆ ทั้งได้หนังสือพงศาวดารและจดหมายเหตุของประเทศที่ใกล้เคียงมาตรวจสอบประกอบกัน ได้ความเป็นหลักฐานว่า เรื่องที่จริงไม่เป็นเช่นแต่งไว้ในหนังสือเก่า จึงเห็นควรจะแสดงไว้ในบรรยายตอนนี้ให้ทราบว่า สอบค้นได้ความเป็นอย่างไร.

๒. สกุลวงศ์ของพระเจ้าอู่ทอง ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า “ราชวงศ์เชียงราย” อธิบายความยุติของกับพงศาวดารโยนก ว่าเป็นไทยพวกที่อพยพลงมาตั้งภูมิลำเนาในมณฑลตันทนา

เมื่อ ครั้ง พระเจ้าพรหม ซึ่งแดนได้จากขอม (ตั้งกล่าวในบรรยายกัณฑ์
ที่ ๓ ตอนที่ ๒) ผู้เป็นต้นวงศ์ ทรงนามว่า พระเจ้าไชยศิริ ได้ครอง
จังหวัด เชียงราย เมื่อยัง ชื่อว่า เมืองไชยปราการ^๑ อยู่มา พวก มอญ
ยก กองทัพ เข้ามาตี พระเจ้าไชยศิริสู้ไม่ได้ จึงอพยพลงมัครพรรคพวก
พากัน ลง มาทาง ช้างใต้ มาตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ ที่ เมืองร้าง แห่ง หนึ่ง
ชื่อ ว่า เมืองแปบ (กล่าวกันว่าอยู่ ในแขวงจังหวัดกำแพงเพชรบัดนี้ แต่
ข้าพเจ้า ค้นนิชฐานว่า พระเจ้าไชยศิริ เห็น จะไป ตั้ง อยู่ ณ เมืองร้าง
ที่ พระปฐมเจดีย์ เพราะ ฉะนั้น เมื่อ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ตั้งเมือง
ขึ้น อีก จึง เอานาม พระเจ้าไชยศิริ มาขนาน เป็นนาม เมือง ว่า เมือง
นครไชยศรี ดังนี้) มีเขตสายสืบมา ๔ ชั่ว ประมาณเวตาราว ๓๖๐ ปี
ถึง พระชนม์ ของ พระเจ้าอู่ทอง^๒ วงศ์สกุลฝ่ายพระชนกของ พระเจ้า
อู่ทอง นั้น หาปรากฏไม่ ในหนังสือพงศาวดารเหนือ ตอน เรื่อง
พระยาแกรก กล่าวแต่ ว่าพระชนก ของ พระเจ้า อู่ทอง เป็น เศรษฐี
พระเจ้าอู่ทองสมภพเมื่อวันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำปีชวด พ.ศ. ๑๘๕๗
(คือในรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราช เมื่อตอนปลาย) เรื่อง
ประวัติ ของพระเจ้าอู่ทองนั้น ปรากฏว่าเมื่อเจริญวัยขึ้นได้เป็นบุตรไชย
เจ้าเมือง อู่ทอง และต่อมา เมื่อชันษา ๓๐ ปี ได้ เป็น ที่ เจ้าเมือง

^๑ เมืองไชยปราการ เดิมชื่อเป็นเมืองร้างอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย แต่ตัวเมืองเชียงรายนั้น พระยาเม็กราชสร้างขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๕

^๒ พระนามที่เรียกว่า พระเจ้าอู่ทอง เป็นพระนามเรียกกันขึ้นหลัง หมายความว่า เป็นเจ้าเมืองอู่ทอง เช่นเดียวกับเรียกเจ้าเชียงใหม่ว่า พระเจ้าเจียงใหม่ หาได้เป็นพระนามเฉพาะพระองค์ไม่

อู่ทอง หรือ ที่ เรียก นามอีก อย่าง หนึ่ง เป็น คำภาษามคธ ว่า เมือง
 สุพรรณภูมิ (ในรัชกาลพระเจ้าเอกไทย) ชื่อ ที่ได้ เป็น เจ้าเมือง
 อู่ทอง แต่ เมื่อ รัชชันษา เพียง ๓๐ ปี บังความ ให้ เห็นว่าพระเจ้าอู่ทอง
 คง เป็น อัจฉริย บุคคล มี คน วิเศษ กว่า ผู้อื่น โดยมาก มา แต่ ยังหนุ่ม
 และ ชื่อ นี้ มี เรื่อง ราว ใน หนังสือ เรื่อง ราชธานี กับพงศาวดารพม่า
 ประกอบ ให้ เห็น เหตุ คือ เมื่อ พระเจ้ารามคำแหงมหาราชสวรรคตแล้ว
 หัวเมือง มอญไม่ ยอม ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินเมืองมิงเจ้าเมือง
 เมาะตะมะ บังอาจ ยก กองทัพ ลง มา ตี เมือง ทวาย และ เมืองตะนาวศรี
 ขึ้น เป็น เมือง ขึ้นของกรุงสุโขทัย เขาไป เป็นอาณาเขตต์เมืองเมาะตะมะ
 พระเจ้าเอกไทยให้ กองทัพ กรุงสุโขทัยไป ปราม ปราม ก็ หาได้ หัวเมือง
 มอญ คืน มา ขึ้น กรุงสุโขทัยไม่ ใน พงศาวดาร พม่า กล่าว ว่า ต่อมา
 ไม่ช้า ไทยไป ตี เขาเมือง ทวายกับ เมือง ตะนาวศรี คืน มา เป็น ของ ไทย
 ได้ ดังนี้ เมื่อพิจารณา ดูแผนที่ ก็ เห็น ได้ ว่า กองทัพไทย ที่ ยก ไป
 ตี เขาเมือง ทวาย และ เมือง ตะนาวศรี คืน มา ได้ ครั้ง นั้น ต้อง เป็น
 กองทัพ ยก ไป จาก เมือง อู่ทอง เมือง ราชบุรี และ เมือง เพ็ชรบุรี ซึ่ง
 เขตต์แดน อยู่ ต่อ ติดกับเมืองทวายและเมืองตะนาวศรี จึงสันนิษฐาน
 ว่า พระเจ้าอู่ทอง เห็น จะได้ แสวง ความ สามารถให้ ปรากฏใน ครั้ง ที่ ไป
 ตี ได้ เมือง ทวาย และ เมือง ตะนาวศรี คราว นี้เอง ต่อ มา เมื่อตำแหน่ง
 เจ้าเมือง อู่ทองว่าง ลง จึงได้ เป็น ที่ พระยาอู่ทอง แทน บิดา ของ พระ
 มเหสี แต่ เห็น จะ มี ยศ เพียง เป็น พระยามหา นคร ไม่ ถึง เป็น เจ้า
 ประเทศราช เพราะ เมืองอู่ทอง อยู่ ไม่ ห่างไกลราชธานีเท่าใดนัก.

๓. เมือง สุพรรณภูมิ^๓ หรือ ที่แปล ชื่อ เรียก เป็น ภาษาไทย ว่า เมือง อู่ทอง นั้น (เดียว นี้ เป็น เมือง ว่าง อยู่ใน ท้อง ที่ อำเภอบางแพ ตำบล พัน แขวง จังหวัด สุพรรณบุรี ไป ทาง ตะวันตก^๔) เป็น เมือง โบราณ สร้าง แดใน สมัย เมื่อ ยังมี ดำน้ำใหญ่ เป็น ทาง คมนาคม ลง มา ออก ทะเล ที่ จังหวัด นครปฐม บัดนี้^๕ บาง ที่ จะ ได้ เคย เป็น ราชธานี เมื่อ ย้าย ไป จาก เมือง นครปฐม จึง เป็น เมือง ใหญ่ ไต่ กว่า บรรดา เมือง ที่ ใกล้เคียง กัน แม้ ใน สมัย เมื่อ อาณา เขตต์ ทวารวดี ตก อยู่ ใน อำนาจ ขอม และ พวก ขอม เข้า มา ตั้ง เมือง ทพบุรี เป็น ราชธานี เมือง อู่ทอง ก็ ยัง เป็น เมือง สำคัญ อยู่ ทาง ฝ่าย ตะวันตก เขตต์ แดน เมือง อู่ทอง ทาง ด้าน ใต้ ต่อ แดน เมือง ราชบุรี ทาง ด้าน ตะวันตก ไป ต่อ แดน เมือง มอญ ทาง ด้าน เหนือ ต่อ แดน เมือง สุพรรณบุรี ทาง ด้าน ตะวันออก เห็น จะ ต่อ แดน เมือง อโยธยา ราว ที่ เมือง ข้างทอง ทุกวัน นี้ ครั้น เมื่อ กรุงศรีอยุธยา ได้ อาณาเขตต์ ขอม ที่ มา ตั้ง อยู่ ใน ประเทศ นี้ (จะ เป็น พระเจ้ารามคำแหง มหาราช หรือ ต่อ มา ใน รัชกาล พระเจ้าเอกไทย) มอบ เมือง อโยธยา ให้ เป็น เมือง ขึ้น ของ เมือง อู่ทอง อีก เมือง หนึ่ง เขตต์ เมือง อู่ทอง ขยาย ออก มา ทาง ตะวัน ออก จน ถึง ปาก น้ำท่า จัน และ ปาก

๓ นามนี้เรียกในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช

๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรเมือง อู่ทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

๕ ดำนานยังมีแนวปรากฏอยู่

น้ำเจ้าพระยา เขตต์จังหวัดอุทงจิ่งใหญ่โตและมีกำลังมากกว่าหัวเมืองอื่นข้างฝ่ายใต้ทั้งสิ้น.

๕. เหตุที่พระเจ้าอุทงประกาศตั้งอาณาเขตต์เป็นอิสสระไม่ยอมขึ้นต่อกรุงสุโขทัยนั้น พิจารณาตามเค้ามุดเห็นว่าเป็นด้วยเหตุหลายอย่างจะเป็นแต่ด้วยได้ปกครองหัวเมืองใหญ่มีเขตต์แดนกว้างขวางและผู้คนพลเมืองมากตั้งกล่าวมาเท่านั้นหามิได้แม้พระเจ้าอุทงปรารภนาจะตั้งเป็นอิสสระ ถ้าเจ้าเมืองอื่นๆ ที่ใกล้เคียงและไพร่บ้านพลเมืองไม่ยินยอมพร้อมใจด้วยก็จะหาตั้งได้ไม่ที่พระเจ้าอุทงสามารถตั้งเป็นอิสสระได้นั้น อาศัยมุดเหตุข้อสำคัญอย่างหนึ่งที่ในสมัยนั้นไทยชาวเมืองใต้ขึ้นตั้งภูมิดำเนาอยู่แต่เมืองสรร์คังมาจนถึงชายทะเล ผิดกับไทยชาวเมืองเหนือคือที่ตั้งภูมิดำเนาอยู่แต่ปากน้ำโพขึ้นไป เพราะเมื่อชนชาติไทยอพยพลงมาหาภูมิดำเนาในประเทศนี้ เป็นเวลาพวกขอมมีอำนาจปกครองบ้านเมืองตั้งราชธานีอยู่ณเมืองตพบูรี แล้วพวกขอมพากันแยกย้ายไปอยู่ตามหัวเมืองใหญ่น้อยแพร่หลาย เมืองข้างฝ่ายใต้ เช่นเมืองเพชรบุรี ราชบุรี เมืองอุทง และสรร์คังเหล่านี้อยู่ใกล้เมืองตพบูรีซึ่งเป็นราชธานี ย่อมมีพวกขอมตั้งภูมิดำเนาอยู่มากกว่าเมืองข้างฝ่ายเหนือ เช่นเมืองพิษณุโลก และเมืองสุโขทัย เพราะฉะนั้นพวกไทยที่ลงมาตั้งภูมิดำเนาทางเมืองข้างฝ่ายใต้ อยู่ใกล้ติดปะปนกับพวกขอมยิ่งกว่าไทยที่อยู่ทางเมืองฝ่ายเหนือมาแต่เดิม ครั้นนานมาได้คุ้นเคยกับพวกขอมยิ่งขึ้นโดยลำดับจนถึงได้สมพงศ์มีวงศ์วาร

ตั้งกรุงศรีอยุธยา

๕๑

เกี่ยวข้องกัน พวกไทยที่เกิดขึ้นเป็นเชื้อสายทางเมืองใต้ก็ไถ่ไปข้าง ขอม ยี่ง ขึ้น ทั้ง ถิ่นชนบ ธรรมเนียม ตลอดจน ภาษา ที่ พดจา ก็ใช้ ภาษา ขอม เจือปน ส่วนพวกไทย ที่ตั้งภูมิตำเนาอยู่ทางเมืองเหนืออยู่ห่าง พวก ขอม มาแต่ เดิม แล้ว ชำมี พวกไทย อพยพ เพิ่มเติม ตงมาจาก มณฑล ตานนามาก ขึ้นโดยลำดับ เชื้อสายไทย ทางเมืองเหนือที่เกิดขึ้นในชั้นหลัง ภาษาที่ พดจา และชนบ ธรรมเนียม ที่ ถิ่น ยัง คงคล้าย กับไทย ที่ ตงมาจาก เมือง เดิม ไทย ชาว เมือง ใต้ กับไทย ชาวเมือง เหนือ จึง ผิด กัน ด้วยเหตุ ดังกล่าว มา (ยังมี คำที่ จะ ดัง เกิดอยู่จน ทุกวัน นี้ เช่นใน การ ที่ใช้ราชาศัพท์ อัน เป็น คำ ภาษา เขมร โดยมาก ก็มัก ใช้กัน แต่ ทาง เมือง ใต้) ก็ใน สมัย เมื่อ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ครอง กรุงสุโขทัย นั้น เพราะ มีอานุภาพ มาก ก็ ดำรง ครอบครอง บรรดาไทยไว้ได้ ในอำนาจกรุงสุโขทัย ทั้ง พวกข้าง เหนือ และข้าง ใต้ แต่ พวกไทย ทาง เมือง ใต้ ย่อม รู้ ดี ก็กัน อยู่ ว่า เมือง ใต้ ทั้งปวง นั้น แต่ก่อน มา เคย รวม กัน เป็น อาณาเขตต์ อันหนึ่ง ซึ่ง มี อิศสระ แก่ ตน พึ่ง ตก มา เป็น เมืองขึ้น ของ กรุงสุโขทัย เมื่อครั้ง พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ครั้น พระเจ้ารามคำแหง มหาราช สวรรคต ถึง รัชกาลพระเจ้าเอกไทย ไม่มี อานุภาพ เหมือน พระราชบิดา พวกไทย ชาว เมือง ใต้ ถูก บังคับ บัญชา ตง มา แต่ กรุงสุโขทัย อย่างไร ซึ่ง ได้รับ ความ เดือดร้อน หรือ ไม่ พอใจ ก็ เกิด ปรารถนา จะ ให้บ้าน เมือง กลับ เป็น อิศสระ อยู่ ถิ่นหนึ่งต่าง หาก เหมือน อย่าง เมื่อ ครั้ง ขอม มุดเหตุ อึก อย่าง หนึ่ง นั้น เป็น ด้วย ภูมิประเทศ เมือง ใต้ อยู่ ใกล้ ปาก น้ำ ทาง เรือ ทะเล ไป มา กับ ต่าง

ประเทศ การค้าขายกับประเทศที่สำคัญ เช่น ประเทศจีน เป็น ต้น
 ต้องผ่านแดนเมืองไคซิ่นไปเมืองเหนือ ชาวเมืองไคซิ่นยอมมีโอกาศ
 ที่จะค้าขายได้โภคทรัพย์โดยสะดวกกว่าเมืองเหนือ ทั้งภูมิตำแหน่ง
 เป็นที่ดินอุดม เข้าป่าอาหารบริบูรณ์กว่าเมืองเหนือ เป็นปัจจัย
 ให้เมืองไคซิ่นมีกำลังทรัพย์ยิ่งกว่าเมืองเหนือด้วย เหตุนี้อย่าง
 นั้น เพราะเกิดมีคนสำคัญขึ้น คือ พระเจ้าอู่ทองซึ่งมีความสามารถ
 ดังกล่าวมาแล้ว และเป็นเจ้าเมืองใหญ่มีกำลังกว่าบรรดาเมืองไค
 ซิ่นปวง พอประจบเวตากรงสุโขทัยถึงเวตาด่อมทราม พวก
 ไทยชาวเมืองไคซิ่นพร้อมใจกันให้พระเจ้าอู่ทองเป็นหัวหน้าตั้งเมือง
 ไคซิ่นรวมกันเป็นอิสสระ ความซื่อซ้นเห็นได้ด้วยเมื่อพระเจ้าอู่ทอง
 ประกาศตั้งเป็นอิสสระนั้น ไม่ต้องรบพุ่งปราบปรามบ้านหนึ่งเมือง
 ไคซิ่นก็ได้อาณาเขตต์กรงสุโขทัยข้างฝ่ายใต้ไว้ทั้งหมดจนตลอดเขตแดน
 ๕. เหตุที่พระเจ้าอู่ทองสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น
 เบื้องต้นเพราะเมืองอู่ทองเกิดกัณดารด้วยตาน้ำใหญ่ (บัดนี้เรียกว่า
 ตาน้ำจรเข้สามพัน) ซึ่งชาวเมืองอู่ทองอาศัยใช้น้ำบริโภคและเป็นทาง
 คมนาคมแต่เดิม กระแสน้ำแปรไปเดินเฉยทางอื่น ตาน้ำที่เมืองอู่ทอง
 ๕ ขึ้นเช่นแคบเข้าเป็นอันดับมา จนเมืองกลายเป็นเมืองดอนถึง
 ต้องขุดสระขังน้ำไว้ใช้ในฤดูแห้ง ความที่กัณดารน้ำนั้นเฉยเป็น
 เหตุให้มักเกิดความไข้เจ็บ จนถึงเป็นโรคระบาดผู้คนพลเมือง
 ต้มตายกันมาก พระเจ้าอู่ทองเห็นว่าจะคงตั้งอยู่เมืองเดิมต่อไป
 ไม่มีทางที่จะเจริญได้จึงได้คิดย้ายไปตั้งเมืองขยู่ที่อื่น ก็เหตุไค

ตั้งกรุงศรีอยุธยา

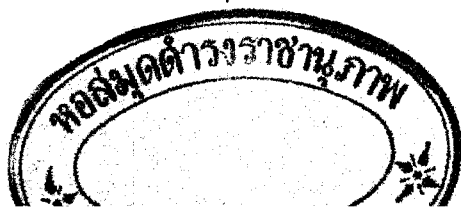
๕๓

พระเจ้าอู่ทอง จึงได้เลือก เมือง อยุธยา ตั้ง เป็น ราชธานี ข้อนี้ จะต้อง
กล่าว ถึง ประวัติ เมือง อยุธยา เสีย ก่อน อัน เมือง อยุธยานั้น พวก
ขอม ตั้ง ขึ้น เมื่อ ปกครอง อยู่ ณ เมือง ดพบุรี เหตุ ด้วย เป็น ที่ ด่านน้ำใหญ่
ทั้ง สาม คือ ด่านน้ำสัก ด่านน้ำดพบุรี และ ด่านน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา มา ประสพ
กัน ใน ช่อง นั้น เป็น ที่ สำคัญ ใน ทาง คมนาคม จึง ตั้ง เมือง อยุธยา ขึ้น
แต่ ใน สมัย เมื่อ แรก ตั้ง เมือง นั้น พื้นที่ ยัง ดุ่ม ไร่ ไร่นา มี ใคร ได้ เมือง
อยุธยา จึง เป็น แค่ เมือง น้อย อย่าง เมือง ด้าน ของ เมือง ดพบุรี ครั้น จำ เนียร
กาล นาน มา เมื่อ พื้นที่ ค่อย ดอน ขึ้น ก็มี คน ไป ตั้ง ถิ่นฐาน ไร่ ไร่นา
ค้าขาย ที่ เมือง อยุธยา มาก ขึ้น ทุก ที่ จน กลาย เป็น ที่ ประชุม การ
ค้าขาย แห่ง ใหญ่ อัน หนึ่ง เพราะ อยู่ ตรง ด่านน้ำใหญ่ ทั้ง สาม ประสพ กัน
ดัง กล่าว มา แล้ว ข้อนี้ พึง เห็น ได้ โดย มี จุดหมาย เหตุ ปรากฏ ว่า ด้รัง
พระพุทธรูป “พระเจ้าพนัญเชิง” เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ ก่อน พระเจ้าอู่ทอง
มา ด้รัง เป็น ราชธานี ถึง ๕๕ ปี และ ยังมี วัด อื่น เช่น วัด ธรรมิกราช
เป็น ต้น ซึ่ง รู้ ได้ โดย ภูมิ ที่ ว่า ด้รัง ก่อน พระเจ้าอู่ทอง มา ตั้ง เป็น
ราชธานี ก็ อีก หลาย วัด ถ้า มี ได้ เป็น เวदा เมือง อยุธยา รุ่งเรือง ก็
จะ หา มี กำแพง ด้รัง วัด ที่ กล่าว มา ได้ ไม่ เหตุ ที่ พระเจ้าอู่ทอง มา
ด้รัง เมือง อยุธยา เป็น ราชธานี เพราะ เป็น เมือง ซึ่ง กำแพง เจริญ รุ่งเรือง
อย่าง หนึ่ง อีก อย่าง หนึ่ง นั้น เพราะ เมือง อยุธยา ตั้ง อยู่ ตรง ที่ รวม

๖ กล่าวกันว่าเมืองอยุธยาเมื่อแรกตั้งนั้น อยู่ตรงวัดอิโงะหรือที่เรียกกันอีกนามหนึ่ง
ว่าวัดเดิม อยู่ฝ่ายตะวันออกทางรถไฟ ไปข้างแก่งสกลาที่อยุธยาบัดนี้ แต่หนังสือสำคัญ
อันใดที่จะตรวจสอบไม่

ลำน้ำใหญ่ อัน เป็น ทาง คมนาคม กับ หัวเมืองฝ่ายเหนือ เปรียบเสมือน
 กระจุก เมืองเหนือ ทั้งปวง เป็นชัยภูมิในการที่จะแผ่พระราชอาณาเขตต์
 และจะครอบงำเอา หัวเมืองเหนือไว้ในอำนาจ พระเจ้าอู่ทอง คงเดือก
 เอา เมือง อโยธยาเป็น ราชธานี เพราะ เหตุต้อง อย่าง ดังกล่าว มา.

๖. เรื่อง พระเจ้าอู่ทองมาสร้าง เมืองอโยธยาเป็น ราชธานีมีปรากฏ
 ในหนังสือ พงศาวดาร ว่า พระเจ้าอู่ทองได้ เป็น เจ้าเมือง อู่ทอง เมื่อ
 พ.ศ. ๑๘๘๗ ครอง เมืองอู่ทอง อยู่ได้ ๓ ปี เกิดอหิวาตกโรค ผู้คน
 พดเมือง ต้มตาย มาก นัก จึงอพยพ ทั้ง เมืองอู่ทอง มา อยู่ที่ เมือง
 อโยธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ เดิมมาตั้ง อยู่ ที่ตำบล เวียงเหล็ก (คือ ตรง
 วัดพุทธไสยาสน์วัดราชบูรณะ) ตั้งอยู่ที่นั่น ๓ ปี ข้อนี้สันนิษฐานว่า เมื่อพระเจ้า
 อู่ทอง อพยพย้าย มาจาก เมืองอู่ทอง นั้น เห็น จะยังไม่ได้ คิด ตั้ง เป็น
 อีสร์ระ มา เริ่ม คิดอ่าน เมื่อมา อยู่ที่ เมือง อโยธยา แล้ว ราชโอรส
 ของ พระเจ้าอู่ทอง เมื่อ คิดจะตั้ง เป็น อีสร์ระ ก็ เป็น ทำนองเดียวกับ
 เมื่อ ครั้ง พระเจ้ารามคำแหง มหาราช คิด จะ ชิง แดน ขอมฝ่ายใต้ เป็น
 แต่ กตัญญู กัน พระเจ้าอู่ทองจะไม่ ยอม ขึ้น ต่อ กรุงสุโขทัย จึง คิด
 ทำไมตรี กับ เจ้าแผ่นดิน ขอม ที่ กรุงกัมพูชา และ พระเจ้ากรุงจีน เพื่อ
 จะมี ให้ มี ศัตรู เกิด ขึ้น ข้าง หลัง แล้ว จึง ประกาศ ตั้ง อาณาเขตต์ เป็น
 อีสร์ระ ตักษณพิริฐที่ ทำนั้น คือ สร้าง พระนคร ศรีอยุธยาและสร้างพระ
 ราชวัง ขึ้น ที่ริม หนอง โสน (ซึ่ง เป็ดียน ชื่อ เรียก ว่า บึง พระราม) แล้ว
 ทำการ ราชภิเชศ ทรง พระนาม ว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ฉานนาม
 ราชธานีว่า กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา (กรุงเทพ หมายความว่า เป็น

ตั้งกรุงศรีอยุธยา

๕๕

ราชธานี, ทวารวดี เป็น นาม อาณาเขตต์ เดิม ศรีอยุธยา แก้ว มา จาก นาม เมือง อโยธยา) เมื่อ ราชากิเชก แด้ว ตั้งให้ พระรามคำแหงราชโอรส ขึ้นไป ครอง เมืองตพบุรี อันเป็น เมืองหน้าด่าน ต่อ แตนกรุงสุโขทัย และ ตั้ง พิ พระมเหสี องค์ ๑ ซึ่งทรงนาม ว่า พระอู่เป็นพระบรมราชาครอง อาณาเขตต์ เมืองอู่ทอง เดิม แต่ ตั้ง เมือง อโย ที่ริม ตำนน้ำใหญ่ เรียก ว่า เมืองสุพรรณบุรี เมืองอื่น ข้างฝ่ายได้ เช่น เมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองทวาย และ เมืองตะนาวศรี ตลอดจนไป จน เมืองนคร ศรีธรรมราช เมือง มตะกาและ เมือง ยะโฮ^๗ ก็ อ่อน น้อม ยอม ขึ้น ต่อ ส้มเต๋จ พระรามาชิบตี อู่ทอง ทั้ง ดั้น อาณาเขตต์ ทวารวดี เดิม จึงกลับ แยก เป็น ๘อง อาณาเขตต์ เหมือน อย่าง เมื่อครั้งแรก ตั้ง กรุงสุโขทัยตอน ก่อน พระเจ้ารามคำแหง มหาราชได้ ครอง ราชสมบัติ.

ตอนที่ ๒ สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร

๑. จำเดิม แต่ส้มเต๋จพระรามาชิบตี อู่ทองประกาศ ตั้งกรุงศรีอยุธยา เป็น อีสสระขึ้น ข้าง เมืองใต้ ทาง ฝ่าย กรุงสุโขทัย ก็ คง ชัดเคื่อง และ คิด จะใคร่ ทำตาย อีสสระ นั้น เป็น ธรรมดา หาก เห็น ว่า กำตั้ง กรุงศรีอยุธยา มี มาก ได้เตี้ย กับ กรุงสุโขทัย ยาก ที่ จะ เอา ชัยชนะได้ จึง ไม่ กัด้า ยก กองทัพ ลง มา ปราบปราม, สันนิษฐานว่า พระเจ้าเดอไทย เห็น จะใช้ ราชโอรสไป เกิดยกด้อม เจ้าแผ่นดิน ขอม ที่ กรุง กัมพูชา ให้ ยก กองทัพ มา ช่วย ตี กรุงศรีอยุธยา อีกทาง หนึ่ง ครั้ง นั้น พอ ประจบ

๗ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เรียกว่าเมืองชะวา.

เวดดา เบ็ญนริชชกาดในกรุงกัมพูชา พระบรมนิพนธ์บท เจ้าแผ่นดินขอม ซึ่ง เป็นไมตรี กับ กรุงศรีอยุธยา ทิววงศ์ พระบรมดำพงค์ เจ้าแผ่นดิน ขอม องค์ ใหม่ เห็น จะ เกิด วิวาท วิวรณ์ ว่า ถ้าพวกกรุงศรีอยุธยามีกำลัง ขึ้น จะ เบียดเบียน กรุงกัมพูชา เช่นเดียวกับ ที่ พวกกรุงสุโขทัยวิวาทวิวรณ์ จึง หนีไป เป็นไมตรี กับ พระเจ้าเดอไทย พอส้มเด็จพระรามาชิบคือ ทอง ราชภิเชกได้ปี เศษ ทราบตระหนักว่าเจ้าแผ่นดินขอมแปรพักตร์ไปไม่ เป็นไมตรีดังแต่ก่อน ก็ให้กองทัพยกออกไปตีกรุงกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๕ ชั้นแรกให้ พระรามเมศวรราชโอรส เป็น แม่ทัพ แต่ไป ทำการไม่ สำเร็จ ต้องให้ พระบรมราชา (พระวอ) ยก ตาม ออกไป บัญชาการ คิก จึง ได้ เมือง นครหลวง (คือ นครธม) ราชธานี ขอม ส้มเด็จพระรามาชิบคือ อยู่ทอง มี รัชชนะ ขอม คราว นี้ ขยาย ราชอาณาจักร ออกไป ทาง ข้าง ตะวันออก กว้างขวาง ได้ดินแดน ซึ่ง บัดนี้เป็น มณฑล นครราชสีมา และ มณฑล จันทบุรีไว้ใน ราชอาณาจักร กรุงศรีอยุธยา แต่ นั้น มา.

๒. ใน ขณะ เมื่อ กรุงศรีอยุธยา ทำสงคราม กับ ขอม นั้น ทางกรุง สุโขทัย เป็น ตอน ปลาย รัชชกาด พระเจ้าเดอไทย เสด็จ เจ้านายใน ราชวงศ์พระวอไม่ ประองคองกัน (ดังได้กล่าวไว้ใน บรรยายกัณฑ์ที่ ๑ ตอน ที่ ๔) คง เป็น ด้วยเหตุนี้ จึง ไม่ สามารถ จะ ยก กองทัพ ลง มาปราบปรามกรุงศรีอยุธยาในเวดดา เมื่อ กำลัง คิด ทำ สงคราม ทางอื่น เคย ดั้นโอภาคมิได้ มีอีก ครั้นถึง พ.ศ. ๑๘๘๗ พระเจ้าเดอไทย ประชวรหนัก ใกล้เคียง สวรรคต ราชวงศ์ เกิดแย่ง ที่ รัชทายาท กัน พระยาดีไทย ราชโอรส ผู้ เป็นพระมหาอุปราชอยู่ ณเมืองศรีสัตนาโดย ต้องยกกองทัพลง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร ๕๗

มา ต่ พระนครสุโขทัย จึงได้ ราชสมบัติ เมื่อ พวก กรุงสุโขทัย เกิด รบ พง์ กัน ขึ้น เอง ดัง นั้น สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทองได้ที จึงให้ พระบรมราชาคุม กำลัง เมืองสุพรรณขึ้นไปยึดเมืองไชยนาท^๑ ซึ่งเป็นเมืองด่านข้างฝ่ายใต้ของกรุงสุโขทัยไว้ ฝ่ายพระยาธิไทยซึ่งได้ราชสมบัติ ราชภิเชก เป็น พระมหาธรรมราชาที่ ๑ นั้น เป็น นักปราชญ์พิจารณา เห็น ว่า จะ รบ พง์ ก็ไม่ ชนะ กรุงศรีอยุธยา มี แต่ จะ ฆ่า พัน กัน ต้ม คาย เสีย เปด่า จึง แต่ง ราชทูตให้ มา ว่า กถาว กับ สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ขอน เป็นไมตรี อย่าง ประเทศ ที่ เสมอ กัน ฝ่ายสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ก็ กำลัง มี กิจ ที่ จะตั้ง จัดการ ปกครอง ราชอาณาจักรที่ได้ มาใหม่ จาก แดน ขอม จึง ตก ลง ทำ ทาง พระราชไมตรี ต่ กัน กับ กรุงสุโขทัย และ คืน เมืองไชยนาท ถวาย พระมหาธรรมราชาที่ ๑ แต่ นั้น สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ก็ ตั้ง หน้า ทนุบำรุงพระราชอาณาจักร มิได้ ทำศึก สงคราม กับ ประเทศใด ต่อ มา จน ตลอด รัชกาล.

๓. ลักษณะ การ ปกครอง ราชอาณาจักร เมื่อแรก ตั้งกรุงศรีอยุธยา ตามที่มีเค้าเงื่อนในหนังสือเก่า และโบราณวัตถุเป็น ที่ตั้งที่นั้น สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง เดิม เอา ทั้ง แบบแผนวิธีปกครอง ของ กรุงสุโขทัย และ ของ ขอม มา ประยุกต์ ใช้ ใน การ ปกครอง กรุงศรีอยุธยา เป็นต้น ว่า การ ควบคุม ผู้คน พดเมือง ใช้ วิธี ทหาร เหมือน อย่าง กรุงสุโขทัย วิธี กำหนด ท้องที่ ในการ บังคับบัญชา ก็ เช่น เดียวกัน พระนครศรีอยุธยา

๑. เมืองไชยนาทเก่าอยู่ทางฝั่งตะวันตกข้างใต้วัดพระบรมธาตุเมืองไชยนาทบัดนี้

มีเมือง บ่อม ปรากฏ ด้านชั้นใน สำหรับป้องกันราชธานี ทั้ง ๔ ทิศ ทิศ
เหนือคือเมืองตปบุรี ทิศตะวันออกเมืองนครนายก ทิศใต้เมืองพระประแดง
(อยู่ที่ราชบูรณะ) ทิศตะวันตกเมืองสุพรรณบุรี และมีหัวเมืองชั้นใน
ราย ตาม ระยะเวลา ทาง คมนาคม คือ เมืองปราจีน เมืองพระรถ (ภายหลัง
เรียกว่าเมืองพนัคนิคม) เมืองชดบุรี ทางด้าน ตะวันออก เมืองเพ็ชร
บุรี ทางด้านใต้ เมืองราชบุรี ทางด้าน ตะวันตก เมือง นครพรหม เมือง
นครอินทร์ เมืองสิงห์ เมืองแพรง (ภายหลังเรียกว่าเมืองสระบุรี) ทาง
ด้านเหนือ เมืองโต สำคัญก็ให้เจ้านายในราชวงศ์ไปครอง เมือง
ใหญ่ห่าง ราชธานี ออกไป คือ เมืองโคราคบุรี (ภายหลัง เรียกว่า นคร
ราชสีมา^๓) เมืองจันทบุรี ทางทิศตะวันออก, เมืองไชยา เมือง นคร
ศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองถดาง ทาง ทิศใต้, เมือง
ตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองเซียงกราน ทาง ทิศตะวันตก เหล่านี้เป็น
เมือง พระยามหานคร เมือง ประเทศราช ชั้น กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ครั้น
สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ดุเหมือนจะมี แต่หัวเมือง มตะกา กับ
เมือง ยะโฮ ทาง แหตม มตายุ บางที จะเป็น กรุงกัมพูชาด้วย แต่ กรุง
กัมพูชา ต่อ มา ยัง ต้อง ปราบปราม กัน อีก หลาย ครั้ง ส่วน ประเพณี
การ ปกครองใน ราชธานี ก็ดี ขนบ ธรรมเนียม ใน ราชสำนัก ก็ดี ดู
เหมือน จะใช้ ตาม แบบ ขอม เหตุ ด้วยไทย ข้าง ฝ่ายใต้ คู่กันเคย กับขอม

^๓ เดิมมีเมืองอยู่ในอำเภอสูงเนินบัดนี้ ๒ เมือง ชื่อว่าเมืองโคราคบุรี (เดิมนั้นเรียกกันว่าเมืองเก่า) เมือง ๑ เมืองสีมา เมือง ๑ ภายหลังสร้างเมือง (ปัจจุบันนี้) ขึ้นใหม่เอาชื่อ ๒ เมืองเดิมไปปรังกันขนานนามว่า เมืองนครราชสีมา แต่คนทั้งหลายยังเรียกตามชื่อเดิม จึงมักเรียกกันว่าเมืองโคราช

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร ๕๕

ยิ่งกว่าไทยข้างฝ่ายเหนือตั้งถ้าว มาแล้ว และก็ได้ราชธานี ขอมใน
กรุงกัมพูชา คงได้ทั้งตำราและ ผู้รู้ เข้ามาใช้ใน กรุงศรีอยุธยาด้วย
เจ้าหน้าที่ในการปกครองราชธานีนั้น จัดเป็น ๔ พนักงานหรือจตุสดมภ์
คือ ขุนเมือง เป็นพนักงานปกครองท้องที่ดูแลราษฎรให้อยู่เป็นปกติ
มีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย และตบราชทัณฑ์แก่ผู้ผิด กระทรวง ๓
ขุนคลัง เป็นหัวหน้าราชการในราชสำนัก และเป็นพนักงานพิจารณา
พิพากษ ถ้อยความของราษฎรกระทรวง ๖, ขุนคลัง เป็นพนักงาน
เก็บและรักษาสถปนะโยชน์แผ่นดินกระทรวง ๓, ขุนนา เป็นพนักงาน
ดูแลการทำไร่ไถนา และรักษาเสบียงอาหารสำหรับพระนคร กระทรวง ๓,
ส่วนประเพณีในราชสำนักนั้น ในครั้งกรุงศรีอยุธยา นิยมตาม ตำรา
พราหมณ์ ซึ่งเคยเป็นครูบาอาจารย์มาแต่ครั้งขอม ยิ่งกว่าที่นิยม
กันในกรุงสุโขทัย เป็นต้นว่า ประเพณี การพิจารณาและพิพากษาคดี
ทั้งปวง อันใช้ เป็นแบบ สืบ ต่อ มาตลอดอายุ กรุง ศรีอยุธยา ก็
อาศัย พราหมณ์ เป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีศรัทธาใน ธรรม ศาสตร์ ภาษาที่
ใช้ในหนังสือซึ่งแต่งในตอนสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ชอบใช้ภาษาสันสกฤต
ยิ่งกว่าครั้งสุโขทัย แต่ความ เดิมได้ใน พระพุทธศาสนานั้นเดิมได้
ตาม ดัทธิลังกาวงศ์ เช่นเดียวกับที่กรุงสุโขทัย ได้ความเป็นเจ้าเจือน
ดังนี้

สมเด็จพระรามาธิบดีของกรุงศรีอยุธยาอยู่ ๓๘ ปี สวรรคต
เมื่อ พ.ศ. ๓๘๖๒ พระชันษาได้ ๕๕ ปี พระราเมศวรราชโอรสได้รับรัชทายาท
ครองราชสมบัติอยู่ได้ปีหนึ่ง เกิดขัดข้องด้วยไม่ สามารถ บังคับ

บัญชาพระบรมราชาเจ้าเมืองสุพรรณบุรี เป็นพระเจ้ากรุง จึงยอม
ถวายราชสมบัติแก่พระบรมราชา แล้วถวัลขึ้นไปครองเมืองดพบุรี
อยู่อย่างเดิม

๔. พระบรมราชา (พระเจ้า) ขึ้นด้วยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๓ ทรงพระ
นามตามที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าสมเด็จพระบรมราชา
ธิราชที่ ๑ นับเป็นพระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิ องค์แรกด้วยเป็น
โอรสของเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ (คือเมืองอู่ทอง) มิได้เกี่ยวเป็น
เชื้อสายราชวงศ์เชียงราย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ดันหักทำ
ศึกสงครามมาแต่ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง และทำนอง
จะไม่เห็นชอบด้วยในการที่สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทองยอมเป็นไมตรี
กับกรุงสุโขทัย เพราะฉะนั้นพอด้วยราชย์ได้ ๒ ปีก็ยกกองทัพขึ้น
ไปตีอาณาเขตต์กรุงสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๕ ได้อาณาเขตต์ฝ่าย
ใต้ขึ้นไปจนถึงปากน้ำโพ แล้วตีต่อไปถึงเมืองชากังราว^๓ เมื่อ
พ.ศ. ๑๘๑๖ แต่ตีหาได้ไม่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชพยายามตี
เมืองเหนือต่อมาอีก ๒ ครั้งก็ไม่ได้ ด้วยกรุงสุโขทัยยังมีกำลังมาก
และได้กำลังพวกไทยในมณฑลตลิ่งนาตงมาช่วยด้วย ครั้นถึง

๓ เมืองชากังราว เป็นชื่อเดิมของเมืองกำแพงเพชรข้างฝั่งตะวันออก มีเมืองทางฝั่ง
ทางฝั่งตะวันตกตรงกันข้ามอีกเมืองหนึ่ง ชื่อว่าเมืองนครชุม ชื่อที่เรารู้จักว่าเมืองกำแพงเพชร
บัญญัติขึ้นต่อมา ด้วยประสงค์จะเรียกทั้งเมืองชากังราวและเมืองนครชุมรวมกันเป็นเมือง
เดียว เช่นเดียวกับเรียกชื่อเมืองสวรรค์โลก รวมทั้งเมืองเขลียงองและเมืองศรีสงครามโดย
จะบัญญัติเมื่อครั้งไหนยังไม่พบหลักฐาน แต่ชื่อเมืองกำแพงเพชร และเมืองสวรรค์โลก
นั้น ทนปรากฏในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยไม่

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักรเขตต์ ๖๑

พ.ศ. ๑๘๑๘ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ดอรรคคต ราชโอรสทรงพระนามว่า ไสยดีของไทยได้รับรัชทายาท เป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๒ อ่อนแอถึง พ.ศ. ๑๘๒๑ ดมเด็จพระบรมราชาธิราชขึ้นไปตั้งเมืองซากังราวอีกครั้งหนึ่ง พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ตั้งไม่ได้จึงยอมแพ้ ดมเด็จพระบรมราชาธิราชก็ให้แบ่งอาณาจักรกรุงสุโขทัยออกเป็นสองมณฑลรวมเมืองทางด่าน้ำปิง ตั้งแต่เมืองตากลงมาจนปากน้ำโพเป็นมณฑลหนึ่ง ให้พระยายุธิษฐิระ (ว่าเป็นราชบุคร์เลี้ยง) ครองมณฑลนี้ อยู่ณเมืองกำแพงเพชร ให้พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ครองแต่เมืองซึ่งตั้งอยู่ทางด่าน้ำน่านและด่าน้ำยม ตั้งแต่เมืองศรีดิษฐ์นาโดยลงมาจนถึงเมืองสระหวง (คือเมืองพิฉิตร) พระมหาธรรมราชาจึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่ณเมืองสองแคว (คือเมืองพิษณุโลกบัดนี้) และตกศักดิ์นาตรงคงเป็นแต่เจ้าประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาแต่นั้นมา

๕. เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้อาณาจักรเขตต์กรุงสุโขทัยไว้ในอำนาจแล้ว ก็เกิดเป็นอริกับพวกไทยในอาณาจักรเขตต์ตานนา เพราะเหตุที่พวกชาวตานนาลงมาช่วยกรุงสุโขทัยรบพุ่งชาวกรุงศรีอยุธยา พอสมเด็จพระบรมราชาธิราชจัดการปกครองหัวเมืองเหนือเรียบร้อยแล้ว ก็ยกกองทัพขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๓ ขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง แต่ตีหาได้ไม่ ต่อมาถึง พ.ศ. ๑๘๖๑ ดมเด็จพระบรมราชาธิราชเสด็จยกกองทัพขึ้นไปอีกครั้งหนึ่ง แต่ไปประจวบจรดอรรคคตเล็กกลางทาง พวกข้าราชการในกรุงศรีอยุธยา ยกราชโอรส

ของ ดมเด็จพระบรมราชาธิราช ทรงนามว่า ทองถิ่น ชันษาได้ ๑๕ ปี
ชันเสวยราชย์อยู่ได้ ๗ วัน พระราเมศวร ยกกองทัพลงมา จาก เมือง
ดพบุรี กำจัด เจ้าทองถิ่น เด็ดชันครองราชสมบัติราชวงศ์เชียงราย
สืบ ต่อมา

๖. ดมเด็จพระราเมศวร ชันเสวยราชสมบัติ ครั้น พ.ศ.
๑๘๓๓ ครองราชสมบัติอยู่ ๗ ปี สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ ใน
หนังสือ พระราชพงศาวดาร กล่าว ว่า ดมเด็จพระราเมศวร ยกกองทัพ
ชันไปตีได้ เมืองเชียงใหม่ และกวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองเชียงใหม่
ลงมาเป็นอันมาก ครอบครัวที่ได้มาครั้งนั้น ให้ลงไปตั้งภูมิตำเนา
อยู่ ณ เมือง นครศรีธรรมราช เมือง สงขลา และ เมือง จันทบุรี
แต่ในหนังสือ พงศาวดาร โยนก กล่าวไป อย่างหนึ่ง ว่า เจ้านครเชียงราย
ผู้พี่ เกิดแย่งราชสมบัติ กับ เจ้า นคร เชียงใหม่ผู้น้อง เจ้าเชียงรายมา
ขอ กำลังไทย ฝ่ายใด ยักชันไปช่วย แต่ ก็ ตี เอา เมือง เชียงใหม่ไม่ได้
และ ศักราช ก็ ไม่ ตรง กับ ใน หนังสือ พระราชพงศาวดาร แต่ ความจริง
ข้อสำคัญ มี อยู่ อย่าง หนึ่ง ที่ ดำเนิน และ ถ้อย คำ ใน ภาษา ซึ่ง ชาว เมือง
นครฯ เมือง สงขลา พด เหมือน กับ ไทย พวก หนึ่ง ซึ่ง เรียก ว่า ลื้อ เป็น
ชาว เมือง ข้าง ฝ่าย เหนือ มณฑล ตานนา คือ เมือง เชียงคำ เป็นต้นตลอด
ชันไป จน เมือง เชียงรุ่ง ยัง พอ ดัง เกิด ได้ จน บัด นี้ เพราะฉะนั้น
ควรเชื่อได้ว่าบรรพบุรุษของพวกชาวนครชาวสงขลา เป็นพวกไทยที่ลง
มาจาก อาณาเขต ตานนา เมื่อ รัชกาล ดมเด็จพระราเมศวร นั้น เป็น
แน่ แต่ ทาง เมือง จันทบุรี นั้นหาปรากฏหลักฐานที่ดังเกิดเหลืออยู่ไม่

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักรเขตต์ ๖๓

อนึ่ง ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีนั้น ปรากฏว่าพวกขอม บังอาจเข้ามากวาดต้อนผู้คนในแขวงจังหวัดชดบุรี สมเด็จพระรามาธิบดีจึงเสด็จยกกองทัพไปตีกรุงกัมพูชา อีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๖ เมื่อตีได้พระนครหลวงแล้ว ก็คิดจะรักษาไว้เป็นหัวเมืองชั้นของไทย แต่รักษาไว้ไม่ได้ จึงทิ้งเมืองเสียให้พวกครอบครัวเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีสวรรคต พระรามาธิบดีราชโอรสรับรัชทายาทครองราชสมบัติอยู่ ๑๕ ปี แต่จะมีเหตุการณ์อย่างใดบ้างในรัชกาลนี้ ในหนังสือพงศาวดารไม่ปรากฏที่เดียว มีแต่ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีครองราชสมบัติอยู่ ๑๕ ปี เกิดเป็นอริกับเจ้ามหาเสนาฯ ไปเชิญเจ้านครอินทเข้ามาแต่เมืองสุพรรณ สมเด็จพระรามาธิบดีต้องยอมถวายราชสมบัติแก่เจ้านครอินท เป็นสันกษัตริย์ราชวงศ์เซียงราย เพียง ๓ พระองค์

เรื่องพงศาวดารซึ่งจัดเป็นสมัยแผ่พระราชอาณาเขตต์กรุงศรีอยุธยาหมดเพียงนี้ คิดคำนวณเป็นเวลา ๕๙ ปี มีพระเจ้าแผ่นดินได้ครองกรุงศรีอยุธยา ๕ พระองค์

ตอนที่ ๓ สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักรเขตต์

๑. เจ้านครอินทขึ้นครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๒ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระนครินทราธิราช นับเป็นพระองค์ที่ ๒ ในกษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ด้วยเป็นโอรสของเจ้าเมือง

๑ พระนามนี้มีปรากฏในจดหมายเหตุจีน

สุนทรบุรี ซึ่ง เป็นพระอนุชาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ และ
 สันนิษฐานว่าเพราะได้ครองเมืองอินทอินเป็น เมืองหลานหลวงอยู่ก่อน^๒
 จึง เรียก พระนาม ว่า เจ้านครอินท แต่ เมื่อ ก่อน จะ เข้า มา ครอง
 กรุงศรีอยุธยา เห็น จะได้ เป็น เจ้า เมือง สุนทรบุรี แทน พระบิดา และ
 ปราบกฎ เกี่ยวรศิกณในการ ปก ครอง บ้าน เมือง อยู่ แล้ว พวก กรุงศรี
 อยุธยา ตัดออก จน สมเด็จพระ รามราชา จึง ยอม ถวาย ราชสมบัติโดย
 มิ ต้อง รบ พง เรื่อง ประวัติ ของ สมเด็จพระ นครินทร์ เมื่อ ก่อน จะได้
 ครอง กรุงศรีอยุธยา นั้น ปราบกฎ ใน จุด หมาย เหตุ จึง ว่า ได้ เคย ได้ ด้
 ออก ไป ถึง ราช ดำนัก พระเจ้า กรุง จีน ราชวงศ์ ไต้เหมง เมือง น่านกิง
 เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ และได้ เป็น ไมตรี ชอบ ชิด สนิท สนม กับ กรุงจีน ตัดออก
 มา เห็น จะ มี พวก จีน เข้า มา ตั้ง ภูมิดำเนา และ ไป มา ค้า ขาย ใน กรุง
 ศรีอยุธยา มาก ขึ้น แต่ ใน รัชกาล นี้ เป็น ต้น มา ที่ ตำบล บ้าน เคาหม้อ
 ริม แม่น้ำน้อย แขวงจังหวัดสิงห์บุรี (สมัยนั้นเป็นแขวงเมืองนครอินท)
 ยังมี ซาก เคาเผา เคาเครื่อง ถ้วยชาม เป็น เคาจีน อย่าง เดียว กับ ที่ เมือง
 สวรรคโลก สุธาทย อยู่ เป็น อันมาก ชวนให้ สันนิษฐาน ว่า สมเด็จพระ
 นครินทร์ ๑ เห็น จะ พา จีน ช่าง ทำถ้วยชามเข้ามาตั้งทำในประเทศนี้
 ตาม แบบ อย่าง ครั้ง พระเจ้า ราม คำแห่ง มหาราช ด้วย มี พระอัยยาคัย
 นิยมใน การ ทนุบำรุง บ้าน เมือง ทั้ง นี้ ก็ สัม กับ เรื่อง ที่ ปราบกฎ ใน
 พงศาวดารตั้ง แต่ สมเด็จพระ นครินทร์ ๑ ครอง ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา
 ก็ เขา พระทัย ได้ ใน การรวบรวมและทำนุบำรุงราชอาณาจักร เป็น ลำคัญ

^๒ เมืองอินท เคียนี่เป็นอำเภอในแขวงจังหวัดสิงห์บุรี

สมัยเมื่อกองศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักร

หายก กองทัพไป เทียวปราบปราม เมืองอื่น ขยายราชอาณาจักร ให้กว้างขวาง ต่อออกไปอีกไม่

๒. ฝ่ายกรุงสุโขทัยซึ่งตกลงเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาและย้ายราชธานีมาตั้งที่เมืองพิษณุโลกนั้น พระมหาธรรมราชาที่ ๒ สวรรคตเมื่อปีใดหาปรากฏไม่ ปรากฏแต่ว่ามีพระมหาธรรมราชาที่ ๓ อีกพระองค์ ๓ ครองราชสมบัติมาถึง พ.ศ. ๑๙๖๒ สวรรคตเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนครินทร์ฯ ครั้นนั้นเจ้านายในราชวงศ์พระร่วงสององค์ (เห็นจะเป็นราชบุตรของพระมหาธรรมราชาที่ ๓) ทรงนามว่าพระยาบาดเมืององค์หนึ่ง พระยาราม (คำแหง) องค์หนึ่ง เกิดชิงราชสมบัติถึงรบพุ่งกัน ห้ามปรามขึ้นไปจากกรุงศรีอยุธยา ก็ไม่ฟัง สมเด็จพระนครินทร์ฯ ต้องยกกองทัพหลวงขึ้นไป แต่เมื่อเสด็จไปถึงเมืองพระบาง (คือเมืองนครสวรรค์บัดนี้) พระยาฯ ทั้งสองเกรงพระเดชานุภาพ ลงมาเฝ้าฯ โดยดี จึงทรงเกลี้ยไถ่ให้ดีขึ้นแล้วตั้งให้เป็นพระมหาธรรมราชา (ที่ ๔) ครองเมืองพิษณุโลก องค์หนึ่ง ให้ครองเมืองกำแพงเพชรองค์หนึ่ง^๓ สมเด็จพระนครินทร์มีราชบุตรปรากฏพระนามในพงศาวดารตามพระองค์ พระองค์ใหญ่ ทรงพระนามว่า เจ้าอ้ายพระยา ได้ครองเมืองสุพรรณบุรี ครั้นเมื่อระบิ จตุจตุ หิวเมือง แหน่แล้วครั้งนั้น สมเด็จพระนครินทร์

^๓ สันนิษฐานว่ากันจะตั้งพระยาบาดเมือง ให้เป็นพระมหาธรรมราชา และตั้งพระยาราม (คำแหง) ให้ครองเมืองกำแพงเพชร ปรากฏในศิลาจารึกว่าพระยาทั้งสองนี้ต่อมาเป็นสามัคคีกัน

ทรงตั้งลูกเขยพระองค์ที่สอง ซึ่งทรงพระนามว่า เจ้าพี่พระยา ให้ขึ้นไปครองเมืองแพรก (คือเมืองสวรรค) และตั้งลูกเขยพระองค์ที่สาม ทรงพระนามว่า เจ้าสามพระยา ให้ไปครองเมืองไชยนาท มีข้อพิศวงอยู่ตรงนี้ ด้วยเมืองสวรรคกับเมืองไชยนาท ระยะห่างกันเพียง ๕๕๐ เส้น และเมืองไชยนาทก็เป็นเมืองน้อย ควรจะรวมอยู่ในบ้านกับบ้านอันเดียวกัน เหตุใดสมเด็จพระนครินทร์ฯ จึงตั้งลูกเขยให้ไปปกครองเมืองระยองก็ ข้อนี้สันนิษฐานว่า ในครั้งนั้น ความคงครั้นในพระราชฤทธิย์สมเด็จพระนครินทร์ฯ ว่า เจ้านายในราชวงศ์พระร่วง ซึ่งจะสามารถครอบครองบ้านเมืองมีน้อยแล้ว จึงเตรียมการจะให้ลูกเขยพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในสองพระองค์นั้นขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกในภายหลัง แต่สมเด็จพระนครินทร์ฯ ได้ครองกรุงศรีอยุธยาเมื่อพระชนมชนากว่า ๕๐ แล้ว เสวยราชย์อยู่ ๖ ปีก็สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ เจ้าชายพระยา กับเจ้ายี่พระยาราชบุตรทั้งสองพระองค์ไม่ยอมถวายราชสมบัติแก่กัน ต่างยกกองทัพเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา มาชนช้างกันที่ป่าถ่าน ดั้นพระชนม์ในที่รบด้วยกัน ทั้งสองพระองค์ เจ้าสามพระยาจึงได้รับรัชทายาทครองกรุงศรีอยุธยา

๓. เจ้าสามพระยาเสวยราชเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ ราชานิกเถก ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช เป็นพระองค์ที่ ๒ ทรงดำเนินราชโบายในการรวบรวมราชอาณาเขตตามอย่างพระราชบิดา ดับมา ในตอนแรกเสวยราชย์ได้ ๖ ปี ไม่ปรากฏเหตุการณ์ในพงศาวดาร

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร ๖๗

ต้นนิษฐานว่าในตอนนี้เห็นจะทรงจัดการทูลบำรุงหัวเมืองชั้นใน ครั้น
ถึง พ.ศ. ๑๘๗๔ พระเจ้าบรมมาโคก เจ้ากรุง กัมพูชา มีกำลังมาก
ขึ้น คงให้เข้ามา กวาดต้อน ครอบ ครวญ ผู้ คนใน ราชอาณาจักร กรุง
ศรีอยุธยา อย่าง แต่ ก่อน สมเด็จพระ บรมราชาธิราช จึงเสด็จ ยก
กองทัพ หลวง ออกไป ตี กรุง กัมพูชา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๕ ตั้ง ด้อมพระ
นคร หลวง อยู่ ๗ เดือน จึง ตัดได้ ครั้น นั้น สมเด็จพระ บรม ราชาธิราช
คง ทรง พระราช ดำริ ให้ ว่า ชาว กรุง กัมพูชา ไม่ รู้จัก เชื้อ ถ้า ได้ ให้
พวก ขอม ปกครอง มี กำลัง ขึ้น เมื่อใด ก็ จะ คิดร้าย ต่อกอง กรุงศรีอยุธยา
อีก จึง ให้ กวาดต้อน ผู้ คน ทั้ง ไพร ผู้ ตี และ เก็บ ตั้ง ขกต่าง คัญ สำหรับ
บ้าน เมือง เข้า มา เลี้ย เป็น อัน มาก แล้ว ตั้ง ดูก เรอ พระองค์ หนึ่ง
ทรง พระนาม ว่า พระอินทราชา อยู่ ครอง กรุง กัมพูชา ที่ พระนคร หลวง
เป็น อย่าง ประเทศราช ขึ้น กรุงศรีอยุธยา ต่อมา แต่ เสนอ พระอินทราชา
ไป อยู่ กรุง กัมพูชา ไม่ได้ เท่าใด เห็น จะ ทน อากาศ ไม่ ไหว ประชวร สิ้น
พระชนม์ พระราช ดำริ ให้ ของ สมเด็จพระ บรมราชาธิราช ก็ จะ ให้ ไทย
ไป ปกครอง กรุง กัมพูชา ก็ หา ดำ เร็จ ไม่ แต่ พวก เข็ของ ก้ เจ้าแผ่นดิน
ขอม ก็ ไม่ ถด ถับ มา ตั้ง ที่ พระ นคร หลวง อีก ย้ายราชธานี ตั้ง ไป
ตั้ง ที่ เมือง พนม เปน และ เมือง อื่น ๆ ข้าง ฝ้าย ไต้ และเป็น ประเทศราช

๔ คำว่า พระนครหลวง เป็นคำไทยเรียก แปลม.จ.นครสมภษาเขมร รวมความ
ว่า ปนรชธานี ชื่อเมืองที่กรุงพระนครหลวงเรียกว่าเมืองอะโสธร เพราะพระเจ้าอะโสธรวรมัน
เป็นผู้ สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๓๒

๕ ในหนังสือพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่าทรงพระนามพระนครอินทร์ แต่ใน
หนังสือพงศาวดารเขมรเรียกว่า พระอินทราชาพระยาแห่งกรุงจึงสันนิษฐานว่าถูกของอันนี้
เห็นจะเป็นที่ พระอินทราชา ครองเมืองสวรรคตอยู่ก่อน

ขึ้น กรุงศรีอยุธยา แต่ นั้นมา พระนคร หาดวง พระนครวัด จึง เป็นที่
ร้าง มาจน ทุก วัน นี้

๔. ถึง พ.ศ. ๑๘๘๑ พระมหาธรรมราชาที่ ๔ ซึ่งครองเมืองพิษณุโลก
สวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราชให้รวม หัวเมือง เนื้อ ที่ปวง
ซึ่ง แยก เป็น ๓ มณฑล มาแต่ ครั้ง สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ กัด
กันเข้าเป็นอาณาเขตต์อันเดียวกัน แล้วทรงตั้งพระราเมศวรราชโอรสผู้
เป็น รัชทายาทขึ้นไปครองหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก
การ ที่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชตั้ง ราชโอรสผู้ เป็น รัชทายาทขึ้น ไป
ครอง หัวเมือง เนื้อ ครั้ง นั้น เป็นราชโอรสอันสุขุมดำคัญยิ่งนัก ด้วย
ไทยชาวเมือง เนื้อ กับไทยชาวเมืองใต้ ผิดกัน (ดังได้กล่าวมาใน
บรรยาย กัณฑ์ ที่ ๒ ตอนที่ ๓) และ พวกเมืองเนื้อยอมมีทิสฐิ ถือ
ว่าเป็น ชาวราชธานี เคย เป็น มุข นาย ของ ชาวใต้ มา แต่ เดิม ครั้น เมื่อก
บ้าน เมือง ตกตง เป็น ประเทศราชขึ้น กรุงศรีอยุธยา อาศัย ด้วย เชื้อ
วงศ์ เจ้านายเดิมยังปกครองอยู่ จึง เป็นปกติ แต่ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา
จำ ต้อง กัด หัวเมือง เนื้อ เช่นแยกอาณาเขตต์ เสียให้ เป็น หดายนมณฑล
เป็น ต้น เพื่อ จะ มี ให้ มี กำดั่ง ถึง อาจ จะ คิด ตั้ง ตัว เป็น อิศสรอย่าง
แต่ ก่อน การ ที่ กัด นั้น เป็นเหตุให้ หัวเมือง ฝ่าย เนื้อ ทอด ไทรม
หย่อน กำดั่ง ดง โดย อันดับ มา ก็ ครั้ง นั้น ทาง ประเทศตานนา ท้าวตง
ได้ ครอง ราชสมบัติ ณเมือง เชียงใหม่ ทรง นามว่าพระเจ้าติโลกราช^๖

๖ ในตำนานสังคายนาที่ พระเจ้าจักรวรรดิทิกราช ว่าได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่
เมืองเชียงใหม่ นับเป็นครั้งที่ ๘ ในตำนาน

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาบรมราชอาณาเขตต์ ๖๕

เป็นผู้เข้มแข็งในการสงคราม เริ่มพยายามขยาย อาณาเขตต์เชียงใหม่ ถ้ามเด็จพระบรมราชาธิราชละเมืองเหนือไว้ให้เชื้อสายราชวงศ์พระร่วง ปกครองเป็นประเทศราชอยู่อย่างเดิม พวกชาวเมืองเหนืออาจจะไปเข้ากับพวกไทยชาวเชียงใหม่ หรือมิฉะนั้นก็จะถูกพวกชาวเชียงใหม่ ตงมาย้ายยี้ ด้วยบ้านเมือง อ่อน กำดั่ง อย่าง หนึ่ง อย่างใด ก็ จะ ร้อน ถึง กรุงศรีอยุธยาเหมือนกัน ถึง เวลาจำเป็น ที่ กรุงศรีอยุธยาจะต้อง อุดหนุน ทน บำรุง หัว เมืองเหนือ จะตั้งให้ ผู้ขึ้นขึ้นไปปกครอง พวก ชาว เมือง เหนือ ก็ จะ ไม่ นิยม ยำเกรง จึง ทรง ตั้ง ราชโอรส ผู้ เป็น รัชทายาท ขึ้นไป ครอง เมืองเหนือ เปลี่ยน วิถีปกครองทนบำรุงราชบุตร ให้มีใจ ก็ได้ ผลดี ตั้งพระประสงค์ แต่กระนั้นก็ ยังไม่พ้นเกิด เหตุ ใน รัชกาลด หลัง ดั่ง จะปรากฏ ต่อไป.

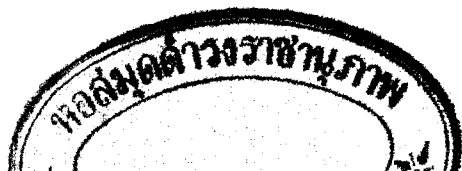
๕. ถึง พ.ศ. ๑๘๘๕ พอ เริ่มจัดการ ปก ครอง เมือง เหนือ มาได้ ไม่ช้า ก็ ปรจบ เวลา เจ้า เมืองเทิง^๗ ในประเทศ ตานนาทิด จะ ต่อสู้ พระเจ้าติโลกราช ให้ ทอดตมาขอสามภักดีต่อกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระ บรมราชาธิราช เห็นได้ที ก็ เสด็จ ยก กองทัพขึ้นไปตีเมือง เชียงใหม่ แต่ ทาง ข้าง โนน พระเจ้าติโลกราช ปราบ เจ้าเมือง เเทิงได้ เดียวก่อน กอง ทัพ กรุงศรี อยุธยาขึ้นไป ถึง จึง ตี เมือง เชียงใหม่ หาได้ไม่ ต่อมาอีก ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๑๘๘๗ สมเด็จพระบรมราชาธิราช เสด็จ ยก กองทัพ ขึ้นไป หมายจะ ตี เมือง เชียงใหม่ อีก ครั้ง หนึ่ง (ใน หนึ่ง ดือ พงศาสดารว่า กองทัพ ยกไป ครั้ง นี้ได้ เสดย มาก กว่า ต้อง แด่น) แต่ เณญ สมเด็จพระ

๗ เมืองเทิง เด๋วนี้ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดนครเมื่องน่าน

พระบรมราชาธิราชไป ประชวร ด้วรคคต เลี้ย กตาง ทาง ก็ หาได้
เมือง เชียงใหม่ไม่

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่๒ ครองราชสมบัติอยู่ ๑๖ ปี เมื่อด้วรคคต
ด้วร พระรามเคศวร ราชโอรส ซึ่ง ครอง เมือง พิษณุ โลกได้ รับ รัชทายาท
ครอง ราชสมบัติ ด้รับมา

๖. พระรามเคศวรเสด็จราชย์ เมื่อ ๑๙๙๓ ทรง พระนามว่า สมเด็จพระ
พระบรมไตรโลกนาถ มี พระอัยยาศัยเป็น นักเรียนรอบรู้ ค้าด้ครากม
ด้่างๆ คือ อักษรค้ำด้คร หนีค้ำด้ครด้ระวีฎุ ประค้ำด้นค้ำด้ครเป็นค้ำด้และเป็น
เจ้านายกรุงศรีอยุธยาพระองค์แรก ซึ่งได้ ขึ้นไปครองราชอาณาเขตค้ำ
กรุงสุโขทัย เมื่อ ขึ้นไป ประทับ อยู่ เมือง พิษณุ โลก ก็ ทรงชวนชวดย
ค้ำศึกษา เรื่อง ราช ประวัค้ และ ราช ประเพณีของ พระเจ้าแผ่นดินซึ่ง ปรากฏ
พระเกียรติ มาใน ครั้ง กรุงสุโขทัย ด้้วยใน เวลา นั้น เชื้อ ราชวงศ์ แด
ขั้ราชการ เก่า ยัง มี อยู่ใน เมือง เหลือ มาก ด้้วย กัน สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถได้ ทรง ทราบ เรื่อง ราว และ แบบ แผนครั้งกรุงสุโขทัย ซึ่ง
ยังมี ได้ ค้ำศึกษา กันใน กรุงศรีอยุธยาแต่ก้ชนเพิ่มเค้ค้ขึ้นอีก หดาย ด้่าง
ทรง เลือก ด้วร ด้ิ่ง ซึ่ง เห็น ว่า ด้ มา ปฏิบัติ ตาม มี ปรากฏ อยู่ใน
เรื่องพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหดาย ด้่าง เป็นค้ำด้
แต่ เมื่อ แรก เสด็จ ด้งมา ครอง ราช ด้มบัติ อยู่ ณกรุงศรีอยุธยา ก็ ทรง
อุทิศ ที่ พระราชวัง คอณ หนึ่ง ด้วัง เป็น วัค้ พท ขาวค้ำ (ซึ่ง ด้นำม ในชั้น
หลัง ด้ต่อมา ว่า วัค้ พระศรีด้วร เพ็ชร์) ขึ้นไว้ ใน พระราชวัง เหมือน
ด้่าง วัค้ มหาธาตุ ที่ เมือง สุโขทัย

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาบรมราชอาณาเขตต์. ๗๑

ตรงนี้ควรจะอธิบายเหตุซึ่งสร้างวัดกันแต่โบราณให้เข้าใจความจริงว่าแต่โบราณ เห็น เป็นการ สำคัญ อย่างไร บรรดาผู้ซึ่งได้เคยไปเที่ยวเที่ยวตามเมืองโบราณ เช่นเมือง สวรรคโลก สุโขทัย ก็ดี พระนครศรีอยุธยา ก็ดี คง จะสังเกตเห็น มี วัด สร้างไว้เป็น อัน มาก และในวัดหนึ่ง ๆ มี พระเจดีย์ ใหญ่ น้อย สร้างไว้มากมาย ขอนให้ คิดสงสัยว่าเหตุใด จึง สร้าง วัด แด สร้าง พระเจดีย์ กัน มากมายถึงเพียงนั้น อันเหตุที่ สร้าง วัด แต่โบราณ นั้นมี สอง อย่าง คือ เพื่อ จะช่วย สืบอายุพระศาสนาให้ วัฒนา ถาวร เป็น เหตุ ใน ทาง ชรรณ อย่าง หนึ่ง ยังมีเหตุ ใน ทาง โลก ตึก อย่าง หนึ่ง เกี่ยวเนื่อง ด้วย วงศ์ ตระกูล อัน ต่วง ตับ ไปสู่ ปุโรดก ด้วย ประเพณี แต่โบราณ เมื่อ ทำมาปนกิจ เผาศพ แล้วหาเก็บอัฐิธาตุมาเก็บไว้ในบ้านเรือนนี้ เมื่อญาติวงศ์ในตระกูลใดตายลง ทำมาปนกิจแล้วยอม สร้างพระเจดีย์ เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุไว้ที่วัด เวลาผู้ อยู่ ว่าถึง ถึง หรือ เทศกาล ก็ไป ทำบุญให้ท่าน อุทิศให้ กันคนที่ฝังอัฐิด้วยเหตุนี้ ตระกูล ไต มี กำดัง พาหนะ พอ สามารถ จะ สร้าง วัด ได้ จึง สร้าง วัด สำหรับ ตระกูล นั้น ขึ้น เป็น ที่ ฝังอัฐิธาตุและทำบุญให้ท่านในตระกูล การสร้าง วัด ย่อม นิยมกัน ว่าเป็น เกียรติยศสำหรับตระกูล จึงได้ มีวัด สร้างไว้มากมาย (อัน ประเพณี ที่เก็บอัฐิธาตุไว้ในบ้าน เรือน พัง มาเกิดขึ้นใน สมัย กรุงรัตนโกสินทร นี้ ถึงกระนั้นทุกวันนี้ผู้ที่ถือประเพณี เดิมนำอัฐิธาตุไปก่อพระเจดีย์บรรจุไว้ในวัดก็ยังมี อยู่ มาก) วัด ซึ่ง สมเด็จ พระบรมไตรโลกนาถ ทรง สร้าง ขึ้น

ใน พระราชวัง ก็ เป็น ที่ บรรจุ พระอัฐิ ชาติ ของ พระเจ้าแผ่นดิน และ
เจ้า นายใน พระราชวงศ์ ดั้ง ต่อ มา จน สมัย กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

๗. การ รวบ รวบรวม ราชอาณาจักร กรุงศรีอยุธยา เมื่อ รัชกาล
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒
นั้น มุ่งหมายจะปกครองหัวเมืองให้มั่นคงเป็นข้อสำคัญ มาถึงรัชกาล
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงจัดการในเรื่องรวบรวม พระราช
อาณาจักร ต่อ เติม เพิ่มขึ้น ถึง วาง แบบแผน วิธี ปกครอง ภายใน บ้าน
เมือง เริ่ม ด้วย ราชธานี เป็น ต้น ไป แต่ เติม วิธี การ ปกครอง ทัวไป
เป็น อย่าง ทหาร ส่วน การ ปกครอง ใน บ้านเมือง จัดหน้าที่มีพนักงาน
เมือง อัง คตัง นา & กระจง ตั้ง ถ้าว มา แล้ว มาถึงรัชกาล
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจัด แก้ไข วิธี การ ปก ครอง แยก ออก เป็น
แผนกใหญ่ ๒ แผนก การ ฝ่าย ทหาร ทั้ง ปวงจัดเป็นแผนกหนึ่ง มีสมเด็จพระ
กระต่าย เป็น หัวหน้า และ กำหนด พนักงาน เมือง อัง คตัง นา เป็น
แผนกพลเรือน มี สมุหนายก เป็น หัวหน้า ให้ เจ้า กระจง ทั้ง ๔ เป็น
จุดดมภ์ รอง ลง มา กรม เมือง เรียก ว่า นครบาล, กรม อัง เรียก ว่า
ขรรษาภิกรณ์, กรมคตังเรียก ว่า โภษาภิบัติ และ กรม นา เรียก ว่า เกษตรา
ธิการ ใช้ แบบ วิธี ปกครอง อย่าง นี้ จัด ตั้ง ต่อ ออกไป ตาม หัวเมือง
ทั้ง ปวง เมืองใหญ่ ที่เป็น เมือง พระยามหานคร มาแต่ก่อนกำหนดเป็น
เมือง ชั้น ชั้น เมือง เอก โท ศรี มีเจ้าเมืองกรมการปกครอง กรมการ
ตำแหน่งพลเทียบด้วยกระต่าย ตำแหน่งมหาดไทยเทียบด้วยสมุหนายก
และมี กรมการ ตำแหน่ง เมือง อัง คตัง นา ทำนอง เดียว กับ ใน ราชธานี

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมอาณาจักร ๓๓

ส่วน หัว เมือง ชันใน ที่อยู่ใกล้ราชธานี เจ้าหน้าทีในกรุงบึงคับบัญชา ออกไป ถึง มี แก่ กรมการ ชันผู้ น้อยลง มา เรียก ว่า ตำแหน่ง เจ้าเมือง แพ่ง และศุภมาตรา สุ่มหกระดาโหม มี อำนาจ หน้าที ตรวจสอบว่า กต่าง ราชการ ฝ่าย ทหาร สุ่มหมายก มี อำนาจ หน้าที ตรวจสอบ ว่า กต่าง ราชการ ฝ่าย พลเรือน ทั้ง ทั้ง พระราช อาณาเขตต์ อีก ประการ หนึ่ง ตำแหน่ง ยศ ข้าราชการ ก็ จัดให้ เป็น ชัน โดย อันดับ กัน เป็น พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน ทนาย^๔ และ วางตำแหน่งศักดิ์นา คือกำหนด ว่า ผู้ มี ยศ ชัน นั้น จะ มี นาได้ เพียง เท่านั้นไร เช่นไพร่พลเมือง มีนา ได้เพียง คนละ ๕๕ ไร่ ผู้ มี ยศ สูง ถว่า นั้น มี บริวาร ก็ ให้นา ได้ มาก กว่า กัน ชัน ตามลำดับโดยชันยศตั้งแต่ ๕๐ ไร่ ๓๐๐ ไร่ขึ้นไปจนถึง ๓๐,๐๐๐ ไร่ เป็น ที สุดในยศ ขุน นาง เจ้า นาย ชัน สูง จึง มี นาได้ มากกว่านั้น ชัน ไป ถึง ๓๕,๐๐๐ และ ๕๐,๐๐๐ ไร่ อีก ประการ หนึ่งตั้งกฎมณเฑียรบาล ชัน เป็น ตำรา ราช ประเพณี สำหรับ ราช ดำนัก^๕ กฎมณเฑียรบาลนั้น แบ่ง เป็น ๓ แผนก คือ พระ ตำรา ว่าด้วย แบบ แผน เช่น การ พระราช พิธีต่าง ๆ เป็น ต้น แผนก ๓ พระธรรมนุญว่าด้วยตำแหน่งหน้าที ราชการ ต่าง ๆ แผนก ๓ พระ ราช กำหนด เป็น ข้อ บังคับ สำหรับ ใน ราชดำนัก แผนก ๓ อื่นี่ กระทบพิจารณาความ ทีใช้ กันมาเมื่อก่อนตั้ง กระทรวง

๔ ขชขุนนางที่เป็นถึงเจ้าพระยา เจ้าโองการจะยังมีในเวลานั้น

๕ กฎมณเฑียรบาลที่ยังปรากฏอยู่บัดนี้บทพระองค์สี่มวณ ด้วยจะนับเดิมสูญสี่เมื่อ ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐

ยุติธรรมในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ ก็เห็น จะจัดตั้งขึ้น เมื่อ
 รัชกาล ส้มเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มี ข้อสำคัญ ที่ แยก หน้าที่ ออก
 เป็น สอง ส่วน คือ ส่วน การ บัง คับ บัญชา เบื้อง ต้น คือ รับ พ้อง
 พิจารณา ตัดออก จน ปรับใหม่ ลงโทษ ผู้ผิด ให้ เป็น หน้า ที่ ส่วน แต่
 ข้าราชการไทย ที่ จะ บังคับ บัญชา ส่วน พวกพราหมณ์ ซึ่งเป็น ผู้ เชี่ยว
 ชาญ พระ ธรรมศาสตร์ นั้น ให้ มี หน้า ที่ เพียง ตรวจสอบ ด้านจน แล้ว ตัดสิน ว่า
 ฝ่ายใดผิด และ ชอบ ตาม กฎหมาย หาก มี อำนาจ ที่ จะ บังคับ บัญชา อย่าง
 ใดไม่ การ ต่าง ๆ ที่ กล่าว มา นี้ ว่า แต่เฉพาะ ที่ ปรากฏ อยู่ เห็น จะ
 ยังมี การ อย่าง อื่น ซึ่ง จัด ใน ครั้ง รัชกาล ส้มเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 แต่ มิ ได้ ปรากฏ อีก หลาย อย่าง ยัง ส่วน วรรณคดี มี หนังสือ ซึ่ง แต่ง
 ครั้ง ส้มเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปรากฏ อยู่ใน บัณฑิต ๒ เรื่อง คือ
 มหาชาติคำหลวง^{๑๑} แต่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ เรื่อง ๓ กับ ดิถีตพระตอ ซึ่ง
 กล่าว กัน ว่า แต่ง ครั้ง ส้มเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อีก เรื่อง ๓ และ
 บาง ที่ จะ เป็น พระราชนิพนธ์ ของ ส้มเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วย ใน
 โศดง ข้าง ท้าย มี ว่า “จบเสด็จมหาราชาเจ้านิพนธ์” ดังนี้ หนังสือ ทั้ง
 สอง เรื่อง ที่ กล่าว มา นี้ ก็ กล่าว กัน ว่า แต่ง ดี อย่าง เอก จน คราบ เท่า ทุก
 วัน นี้ ต่อ ให้ เห็น ว่า การ เค้า เรียน อักษร ส้มยใน สยาม ประเทศ นี้
 ได้ มี ความ เจริญ ยิ่ง มา แต่ รัชกาล ส้มเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วย
 อีก อย่าง ๓

^{๑๑} หนังสือมหาชาติคำหลวงที่ยังเหลืออยู่ บัณฑิตหอพระสมุดฯ ได้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐
 เป็นหนังสือแต่งแทนที่จะมีบัญชีหาขอมหลายยุค ส่วนวันที่แต่งครั้งสมเด็จพระบรมไตร
 โลกนาถนั้น เชื่อได้เป็นแน่กับรัชกาลศพร

สมัยเมือกรุงศรีอยุธยา รวมอาณาจักร

๘. จะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต่อไป ราชอาณาจักรกรุงสยาม แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มาขยายออกไป กว้างขวาง ถึงที่สุดเมื่อ รัชกาลสมเด็จพระบรมราชา ธิราชที่ ๒ มาเริ่มเกิดเหตุที่จะถดถอยใน รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยเมืองมตะกาทั้งแข็ง เมืองขึ้น^{๑๑} อันเมืองมละกานั้นผู้คน พดเมืองดำด่อนมีหลายชาติ หลายภาษา มาแต่เดิม ได้มาเป็นอาณาจักรของกรุงสยาม เมื่อครั้ง รัชกาลสมเด็จพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ก็เป็นแต่สักว่าเมืองขึ้น ค่อยกับประเทศราช เพราะเหตุที่อยู่ห่างไกล ครั้นต่อมา มีพวกมลายูอพยพมาอยู่เมืองมตะกามากขึ้นจนเป็นพื้นพดเมือง แต่เมื่อพวกมลายูยังถือพระพุทธรูปยืนอยู่ ก็ยังขึ้นต่อกรุงสยาม เวียบร้อย ครั้นพวกแขกอาหรับ ออกมาด่อนค้าสินค้าอิสลาม พวกมลายูเข้ารีตถือศาสนาอิสลาม ไปนิยมจารีตแขกอาหรับ จึงได้ตั้งแข็งเมืองขึ้น ในพงศาวดารกล่าว ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้กองทัพยกออกไปปราบเมืองมตะกาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ ก็หาได้เมืองคืนมาไว้

๙. พดเมืองมตะกาทั้งแข็งเมืองแล้ว ต่อมาอีกปีหนึ่งก็เกิดเหตุขึ้นทางหัวเมืองเหนือ อันเหตุที่จะเกิด ความลำบากนั้น มีมูลมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้รับรัชทายาท เด็ดจ

๑๑ ชื่อที่เรีเณว่าเมืองมละกานั้น ในตำนานเมืองลพบุรีว่า เดิมเมื่อตั้งเมืองเป็นต้น มละถอ ซึ่งพวกมลายูทางทะเลตะวันตกเรือว่ามละถอ จึงเอานามต้นมะละถอเรียกชื่อเมืองว่า เมืองมะละกา

กดับลง มาครอง กรุงศรีอยุธยา ไม่ได้ตั้งเจ้านายให้ครองหัวเมือง
 เห็นอรวมกัน เป็นอาณาเขตต์อื่น หนึ่งต่อมา ให้แต่ พระยาข้าราชการ
 อยู่ครองเมือง เป็น อิสสระแก่กัน คือ เมืองพิษณุโลก ๑ เมืองสวรรค
 โลก ๑ เมือง สุโขทัย ๑ เมือง กำแพงเพชร ๑ เมือง พิษณุ ๑ และเมือง
 นคร สวรรค์ ๑ ต่าง มี อำนาจ เสมอ กัน ขึ้นตรง ต่อ พระนคร ศรีอยุธยา
 พวกเจ้าเมืองเหล่านั้น เกิดชิง อำนาจ กัน พระยาบุษิษฐา เจ้าเมือง
 สวรรคโลก^{๑๒}ตอบไป เป็นไมตรี กับ เมือง เชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราช
 เห็นได้ที่ จึง ยก กองทัพ จู่ลง มา ตีเมืองได้ เมือง กำแพงเพชร แล้วให้
 ยก กองทัพ หน้าลงมา ทวาด ผู้คน ถึง เมือง ไชยนาท ดมเด็จพระบรม
 ไตรโลกนาถ เกณฑ์ กองทัพ ยก ขึ้นไป ทาง นั้น พระเจ้าติโลกราช ยก ขึ้น
 ไป ตี เมือง สุโขทัย หาได้ไม่ พอรู้ว่า กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ยก ขึ้น
 ไป ก็ ถอยทัพ กลับ คืนไป กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ติดตาม ขึ้นไป จน
 ถึง เมือง เกิน ได้รบพุ่ง กับ พวก เชียงใหม่ ตีทัพ เชียงใหม่แตกดับไป
 เมื่อการศึกสงบแล้ว ความปรากฏถึงกรุงศรีอยุธยา ว่า พระยาบุษิษฐา
 เจ้าเมือง สวรรคโลก เอาใจไป เผื่อแผ่แก่ ชาวเมือง เชียงใหม่ ดมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ จะ เอา มา ลง พระราชอาณา พระยาบุษิษฐา ก็
 อพยพ ครอบครวั หนีไป สามีภักดิ์ ต่อ พระเจ้าติโลกราช รับ อาณา
 กองทัพ เชียงใหม่ ลง มา ตีได้ เมือง สุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔ แล้ว เคย
 มา ตี เมือง กำแพงเพชร หาได้ไม่ พอ พวก ฮ่อ ยก มา ตีแดน เมือง

^{๑๒} ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าเป็นเจ้าเมืองเซียง ก็คือเมืองสวรรคโลกนั่นเอง
 ตั้งอธิบายมาในที่อื่นแล้ว จะเกิดข้อข้องหน้าว่าเมืองสวรรคโลก เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น.

เชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราช ต้องเลิกทัพ กลับไป ทางนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้กองทัพยกขึ้นไปตี เมืองสุโขทัย คืนมาได้ตั้งเก่า

๑๐. ในครั้งนั้นถึงได้หัวเมืองเหนือคืนมา ผู้คนพลเมืองก็ยังมีบกพร่อง ด้วยถูกพวกชาวเชียงใหม่ กวาดเอาเป็นเชลยไปบ้าง ส่วนพวกชาวเมือง สวรรคตก็ถูก พระยายุธิษฐิ์ กวาดเอาไปสามภักดีต่อพระเจ้าติโลกราช เสีย เป็นอันมาก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเกณฑ์กองทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๖ ถูกเชลยพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระอินทราชา (เห็นจะเป็นแม่ทัพหน้า) ยกขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง ได้สู้รบถึงชนช้างกับข้าศึก ในพงศาวดารกล่าว ว่า พระอินทราชา ถูก ช้างรุมชน ถึง ๔ ช้าง ในที่สุดพระอินทราชาถูกปืนข้าศึก (สัน พระชนม์) กองทัพจึงต้องถอยกลับ มา^{๑๓} สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เล็ดจยก กองทัพหลวง ขึ้นไปถึงเมืองเหนือทราบ ว่า กองทัพหน้าต้องถอยมา จะตีเมืองเชียงใหม่ไม่ได้ในคราวนั้นก็หยุดพักทัพหลวงอยู่ ทรงพระราชดำริเห็น ตระหนัก ว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ขึ้นทางหัวเมืองเหนือ เป็นเพราะที่แยกหัวเมืองเหนือออกเป็นหลายเมือง ให้มีอำนาจเสมอกันนั้นผิดไป ถ้ากองทัพหลวงกลับคืนลงมา ยังพระนครศรีอยุธยา พวกเชียงใหม่ ก็คงลงมาแย่งหัวเมืองเหนือ อีก จึง เป็ดยน ราชโบายในทันที เล็ดจไป กระทบครอง

๑๓ เรื่องพงศาวดารนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า รบกันที่แขวงเมืองสุโขทัย แต่ในพงศาวดารเชียงใหม่ขึ้นไปรบกันที่แขวงเมืองนครลำปาง ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าความจริงจะเป็นอย่างกล่าวในพงศาวดารเชียงใหม่.

ราชสมบัติอยู่ ณ เมือง พิษณุโลก กذبเอา มณฑล หัวเมือง เนื้อเป็น มณฑลราชธานี ให้พระบรมราชา ราชโอรส พระองค์ใหญ่ ครองกรุงศรีอยุธยา เป็น มณฑลฝ่ายใต้ ขึ้น ต่อ มณฑลฝ่ายเหนือ เป็น เช่น นั้น ต่อ มา จน ตลอด รัชกาล.

๓๓. เมื่อ พระเจ้าติโลกราช ทราบ ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ย้ายราชธานีขึ้นไป ตั้ง อยู่ ณ เมือง พิษณุโลก ก็ไม่ กด้า ลง มา รบ กวน เมือง เนื้อ อีก การ สงคราม ใน ราว กรุง ศรีอยุธยา กับ ประเทศ ตานนา ก็ เป็น ขึ้น ลง มา หลาย ปี ใน ราว นั้น ปรากฏ ว่า สมเด็จพระบรมพระไตรโลกนาถ ทรง ทน บำรุง พระศาสนา หลาย อย่าง คือ สร้าง พระศรีรัตนมหาธาตุ (คือ พระปรางค์ ที่ วัด พระพุทธชินราช) เมือง พิษณุโลก เป็นต้น ที่ สู้ ให้ ราชทูต ออก ไป นิมนต์ พระเถระ เข้า มา แต่ ดัง กาทัว ปี แล้ว ทรง พระราช ศรี ทิธา ออก ทรง ผนวช เป็น พระ ภิกษุ เหมือน อย่าง พระมหาธรรมราชา ที่ ๓ กรุง สุโขทัย ประทับ อยู่ วัด พระจุฬามณี ข้าง ใต้ เมือง พิษณุโลก คราว หนึ่ง การ ที่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จ ออก ทรง ผนวช ครั้ง นั้น เสด็จ คือ พระเกียรติยศ แพ้ว หาย ถึง พระเจ้าติโลกราช พระเจ้าหงสาวดี และ พระเจ้าศรีสัตนาคนหุต ต่าง แต่ง ราชทูต ให้ เชิญ เครื่อง ราชสักการ และ บริวาร เข้า ถวาย เมื่อ ผนวช แล้ว ได้ ข้าง ฝัก มา ถวาย พระบารมี เป็น ข้าง ฝัก คั่ว แรก ที่ ได้ ใน สมัย กรุงศรีอยุธยา ก่อน นั้น ปรากฏ แต่ ว่า พระเจ้ารามคำแหง มหา ราชพระ องค์ เดียว เคย มี ข้าง ฝัก ข้อนั้น ก็ เห็น จะ เป็น เหตุ ให้ เสด็จ คือ พระเกียรติยศ อีก อย่าง หนึ่ง.

๑๑. ในระหว่างนั้นประเทศ ตานนา กับ กรุงศรีอยุธยา ยังไม่สิ้นข้อ
อริกัน วิวาทกัน เหตุด้วยเมื่อ พระยายุชิตบุรี เจ้าเมือง สวรรคโลก
หนีไป สามีภักดิ์ ต่อ พระเจ้าติโลกราช นั้น กวาดต้อนเอา ผู้คนพลเมือง
ไปด้วย เป็นอันมาก เดิม พระเจ้าติโลกราชให้ พระยายุชิตบุรี เป็นเจ้า
เมือง เชียงชั้น^{๑๔} ควบคุมผู้คนที่ กวาดไปตั้ง อยู่ ณ เมือง นั้น ต่อมาเห็น
จะเป็นเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก
พระเจ้าติโลกราชไม่ไว้ใจ พระยายุชิตบุรี จึง ย้ายให้ไป เป็นเจ้าเมือง
พะเยา แล้วตั้งให้หมื่นดงนคร ผู้ เป็น ฮาด^{๑๕} ซึ่งเป็นแม่ทัพคนสำคัญ
ตง มา เป็นเจ้าเมือง เชียงชั้น รักษาปดาย อาณาเขตต์^{๑๕} ครั้น อยู่ มา
เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๖ พระเจ้าติโลกราช เกิด เป็นโรค เดี้ย อารมณ์ ไป บาง
ครั้ง บาง คราว ถึง ซ้ำ ราชบุตร^{๑๖} ซึ่งเป็น รัชทายาท เดี้ย แล้ว ส่ง ดย
หมื่นดงนคร ว่า จะ คิดร้าย ให้ ฆ่าตัว กัด ขึ้นไป เชียงใหม่ ดมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ เห็นได้ ที่ จึง ยก กองทัพหลวง ขึ้นไปตี ได้ เมือง
เชียงชั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๗ ได้ ผู้คน ชาวเมือง สวรรคโลก กัด ขึ้น มา
หมด ฝ่ายพระเจ้าติโลกราชมาถึง เวชานัน^{๑๗} สันปรารถนา ที่จะ ทำ คัก สงคราม
ให้ มา ขอ เป็นไมตรี ดมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ ยอม รับ จึง ได้
เป็นไมตรี กับเมือง เชียงใหม่ ต่อมา มี ได้ มี คัก สงคราม จน คดอด รัชกาล.

๑๔ เมืองเชียงชั้นยังสืบไม่ได้แน่ว่าเป็นเมืองไหน แต่พิจารณาตามเรื่องพงศาวดาร
เห็นสมจะเป็น เมือง ลอง (ซึ่งเป็นอำเภอชั้นเมืองนครลำปางบัดนี้) อยู่ต่อแดนเมือง
สวรรคโลก.

๑๕ ในพงศาวดารเชียงใหม่ ว่าหมื่นดงนครลงมาตั้งเมืองด่านต่อแดนเมืองสวรรคโลก
เมืองนั้นจึงตั้งชื่อว่า เมือง ดง (เป็นอำเภออยู่ในเขตต์จังหวัดสวรรคโลกบัดนี้).

๓๓. เมื่อ ส้มเต๋จ พระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไป ครองราชสมบัติ อยู่ ณ เมือง พิษณุโลก นั้น ไป มี พระมเหสี (เห็นจะเป็น เชื้อ สายใน ราชวงศ์ พระร่วง) มี ราชโอรส พระองค์ หนึ่ง ทรง พระนาม พระเชษฐา พระราชบิดา ทรง สถาปนาให้ เป็น พระมหาอุปราช ณ เมือง พิษณุโลก ส้มเต๋จ พระบรมไตรโลกนาถ ครอง กรุง ศรีอยุธยา อยู่ ๑๕ ปี แล้ว เสด็จ ขึ้นไป ครอง เมือง พิษณุโลก อีก ๒๕ ปี รวมรัชกาล ๔๐ ปี สวรรคต ณ เมือง พิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๓ พระชันษาได้ ๕๖ ปี เห็นจะได้ ทรง จัดการ วาง เรื่อง รัชทายาทไว้ เป็น ยุคดี เมื่อ สวรรคตแล้ว พระบรม ราชา ราชโอรส พระองค์ ใหญ่ ได้รับ รัชทายาท ครอง ราชสมบัติ อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ทรง พระนาม ส้มเต๋จ พระบรมราชาธิราช นับเป็น พระองค์ ที่ ๓ พระเชษฐาราชโอรส พระองค์ ที่ ๒ ได้ เป็น พระมหาอุปราช ครอง เมืองเหนือ ทั้งปวง อยู่ ณ เมือง พิษณุโลก พระนคร ศรีอยุธยา ก็ก่อกำเนิดเป็นราชธานีอีกต่อมา ส้มเต๋จพระบรมราชาธิราช ที่ ๓ เสด็จราชย์ อยู่ เพียง ๓ ปี มี เหตุการณ์ ปรากฏ แต่ ว่า เดียวเมืองทวายไป ครั้ง หนึ่ง (จะเป็น ด้วยเกิดกบฏ หรือพวคมอญมาตีเอาไป หาได้ ความไม่) แต่ ส้มเต๋จพระบรมราชาธิราช เสด็จ ยกกองทัพหลวง ออกไป ตี กัด คั้น มา ได้ ส้มเต๋จ พระบรมราชาธิราช ที่ ๓ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๔ พระ เชษฐา ซึ่งเป็น พระมหาอุปราชราชอนุชา ได้รับ รัชทายาทครองราชสมบัติ ต่อ มา.

๓๔. พระเชษฐาเสด็จราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๔ เวลานี้ พระชันษา ได้ ๑๘ ปี ราชภิกษก ทรง พระนาม ว่า ส้มเต๋จ พระรามาชิมบี เป็นพระ

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร ๘๑

องค์ที่ ๒ ในครั้งนั้นคงเกิดปัญหาเรื่องราชธานีว่าจะคงเสด็จอยู่ ณเมืองพิษณุโลก เช่นพระราชบิดา หรือจะเสด็จลงมาครองราชสมบัติ อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดี ตกตงย้ายราชสำนักลงมา อยู่ พระนครศรีอยุธยา พิจารณาเห็น ว่า คง เป็นเพราะไว้ว่าง พระราชหฤทัยใน ความรักดี ชาวเมืองเหนือ เหตุด้วยพระองค์ทรงสมภพ และเจริญวัยใน เมืองเหนือ ทั้ง เป็นเชื้อสายใน ราชวงศ์ พระร่วงทาง ฝ่าย พระชนนี การปกครอง บังคับ ภัยอันตราย แห่ง พระราชอาณาจักร ราชการอื่น หนัก จะ อยู่ ทาง ข้าง ได้ ยิ่ง กว่า ทาง เมือง เหนือ จึงได้ ย้าย ลง มา ประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา คง จะได้ ทรง ตั้ง พระราชวงศ์ องค์ใด องค์หนึ่ง ซึ่งเป็น ผู้ที่ไว้ว่าง พระราชหฤทัย ให้ปกครองหัว เมือง เหนือ ทั้งปวง อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก แทน พระองค์ แต่ หากไม่ ปรากฏใน หนังสือ พงศาวดาร มา กล่าว ถึง ต่อ เมื่อ สมเด็จพระรามาธิบดี มี พระราชโอรส ทรง นาม ว่า พระอาทิตย์วงศ์ ทรง สถาปนา ให้ เป็น พระบรมราชา ตำแหน่ง สมเด็จพระพุทธเจ้า กรม รัชทายาท แล้วให้ ขึ้นไป ครอง เมือง เหนือ อยู่ ณ เมือง พิษณุโลก เมื่อ คอน ปลาย รัชกาล ด้วย เกรง จะ เกิด เหตุ เหมือน อย่าง เมื่อ ครั้ง รัชกาล สมเด็จพระบรม ไตรโลกนาถ.

๑๕. เรื่อง พงศาวดารใน รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีมาก ทั้ง ราชการบ้าน เมือง ที่ได้ ทรง จัด และ เหตุ การณ์ ที่ เกี่ยว กับ ประเทศ

อื่น จะ ก่อตั้ง ถึง การ ต่าง ๆ ที่ได้ จัด ก่อน แบบ แผน การ ปกครอง
 ซึ่ง ได้ ตั้ง ขึ้น เมื่อ ใน รัชกาล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตั้ง ก่อตั้ง มา
 แล้ว นั้น เห็น จะ ได้ จัด การ ฝ่าย พลเรือน ลง รูป เรียบร้อย ส่วน ข้าง
 ฝ่ายทหาร นั้น ยัง บก พร่อง ค้าง มา ถึง รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดี
 ที่ ๒ จึง ทรง จัด ระเบียบ การ ปกครอง ข้าง ฝ่าย ทหาร ต่อ เติม การ ซึ่ง
 สมเด็จพระราชบิดาได้ ทรง จัด ไว้ ก่อตั้ง ใน หนังสือ พงศาวดาร แต่
 โดยย่อ ว่า ทำสารบัญชี่ อย่าง หนึ่ง ทำ การ พิธี ทุก เมือง อย่าง หนึ่ง
 ทำ ตำรา พิธี สงคราม อย่าง หนึ่ง ต้อง พิจารณา หา เค้าว เรือน จาก ที่
 อื่น เป็น หลัก ต้น นิษฐาน ว่า การ ดำเนิน อย่าง นั้น เป็น อย่างไร การ ทำ
 สารบัญชี่ นั้น คือ จัด วิธี เกณฑ์ คน รับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน
 วิธี เกณฑ์ ที่ จัด ขึ้น ครั้ง นั้น เป็น ต้น ของ วิธี ซึ่ง ใช้ เป็น แบบแผน ดี มา
 (จน ถึง รัชกาล ที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ พึ่ง เติงเมื่อตั้งพระราชบัญญัติ
 ลักษณะเกณฑ์ทหารใน พ.ศ. ๒๔๔๘) ลักษณะการคือ ตั้งกรมพระสุรัสวดี
 หรือ ที่ เรียกกัน เป็นสามัญว่า สัสดี เป็นเจ้าพนักงานทำทะเบียนพลเมือง
 กรมใหญ่ อยู่ใน ราชธานี มี สาขาอยู่ ประจำ ตาม หัวเมืองใหญ่ น้อย
 ทุก หัว เมือง และมี พระราชกำหนด ว่า บรรดาชายฉกรรจ์ มี หน้า ที่
 รับ ราชการ ตั้งแต่ อายุ ๑๘ ปี ไป จน ถึง อายุ ๖๐ ปี หรือ มี บุตร รับ
 ราชการ แทน ตัว ๓ คน จึง พ้น หน้า ที่ รับ ราชการ ชายฉกรรจ์ อันขึ้น
 ทะเบียน เมื่อ อายุ ๑๘ ปี นั้น กำหนด เป็น “พวกไพร่สม” อยู่ใน
 วรรณะ ผัก หนืด จน อายุ ครบ ๕๐ ปี จึง ย้าย จาก พวกไพร่ สม ไป เป็น

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาธรรมราชอาณาเขตต์ ๘๓

พวกไพร่หอดวง หมายความว่า เป็นพวกพดกองใหญ่ รับราชการต่อไป
จบ ถึง เวลาคิดจาก ราชการ ไพร่หอดวงนั้นยังแบ่ง เป็น ๒ พวก พวก
หนึ่งโดยปกติ มี หน้า ที่ ผัด เบียด ยัน มา เข้า เหว ให้ใช้แรง รับ
ราชการ อีก พวก หนึ่ง ซึ่ง เป็น คน ตั้ง ภูมิดำเนา อยู่ ห่างไกลไปมายาก
นั้น โดยปกติ ยอมให้ เป็น ไพร่ ส่วย คือ ให้หา สิ่ง ของ ซึ่ง ต้อง การ
ใน ราชการ มา ส่ง แทน แรง รับ ราชการ แต่ ถ้า เวลา เกิด คัก คัง ความ
ก็ เรียก ระดมไพร่ พด ทุก พวก เด่มอก กัน เป็น เนื้อ ความ ตั้ง นี้ คน ชน
หลัง มัก เข้าใจ กัน ว่า ที่ เรียก ว่า ไพร่ หรือ ไพร่ หอดวง เป็น คน ชน
เดด ทราม แต่ ความ จริง ไม่ เป็น เช่น นั้น หมายความว่า พด ทหาร
เท่านั้นเอง ตาม ประเพณี แต่ โบราณ ก็ ย่อม ยก ย่อง พด ทหาร เหมือน
อย่าง ทุก วัน นี้ ข้อ นี้ จะ พึง เห็น ได้ ด้วย มิ ได้ ยอม ให้ ทาส หรือ เสดย
หรือ ชาว ต่าง ประเทศ เป็น ไพร่ หอดวง ยอมให้ แต่ ไทย ชน นี้ มี อิศร์ ระแก
คน เท่านั้น การ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง จัด ชน ใน รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ ๒ อัน เรียก ใน พงศาวดาร ว่า ทำ พิธี ทุก หัว เมือง นั้น เข้าใจ ได้ ยาก
สันนิษฐาน ได้ แต่ ว่า เห็น จะ จัด ให้ มี วิถี เรียก ระดม พด เข้า มา ชัก ช้อม
กระบวนยุทธ์ แต่ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ว่า ทำ ค้ำรา พิธี สงคราม นั้น เข้าใจ
ง่าย คือ ทำ ค้ำรา การ รบ พง นั้นเอง แต่ หนังสือ พิธี สงคราม ซึ่ง
แต่ง ชน เมื่อ ครั้ง รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒ หา เหตุ อยู่ ไม่ หนังสือ
พิธี สงคราม ซึ่ง ยัง ปรากฏ อยู่ บัด นี้ มี कै เงื่อน ดู เหมือน จะ แต่ง เมื่อ
ครั้ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช แม้ ที่ แต่ง ชน นั้น ก็ ยัง เหตุ อยู่ น้อย

๑๖. การ ก่อสร้าง ครั้ง รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ มี ตั้ง
 สำคัญ ทั้ง ช้าง ฝ่าย พระพุทธศาสนา และ ใน การ บ้านเมือง เกิด ขึ้น หมด
 อย่าง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๕ ทรง สร้าง พระมหาสถูปเจดีย์ ใหญ่ ขึ้น ที่ ใน
 วัดพุทธรักษา ซึ่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สร้าง ไว้ ใน พระราชวังกรุง
 ศรีอยุธยา ๒ องค์ เป็น ที่ บรรจุ พระบรมอัฐิ ชาติ สมเด็จพระบรม
 ไตรโลกนาถ พระราชบิดา องค์ หนึ่ง และ เป็น ที่ บรรจุ พระบรมอัฐิ
 ชาติ สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๓ ผู้ เป็น พระเชษฐาธิราช องค์ หนึ่ง
 ยัง ปรากฏ อยู่ จน บัด นี้^๖ แล้ว ทรง สร้าง พระวิหาร หลวง ขึ้น ใน วัดพุทธรักษา
 นั้น และ หล่อ พระพุทธรูป ยืน องค์ ใหญ่ ด้วย ทองสัมฤทธิ์ หุ้ม ทองคำ
 องค์ หนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๓ ถวาย พระนาม ว่า พระศรีธรรมเพ็ชร์ ประดิษฐาน
 ไว้ ใน พระวิหาร นั้น คน ทั้ง หลายนั่ง เรียก นาม พุทธาวาศ ว่า วัดพระศรีธรรม
 เพ็ชร์ แต่ นั้น มา พระพุทธรูป พระศรีธรรมเพ็ชร์ นั้น ขนาด สูง ๘๖๖ ทองคำ ที่ หุ้ม
 หนัก ถึง ๒๐,๘๘๐ บาท ไม่ ปรากฏ ว่า มี พระพุทธรูป ยืน ซึ่ง สร้าง ใน ประเทศ
 ไต ๆ จะ สูง หรือ มี ค่า ถึง เพียง นั้น เป็น พระพุทธรูป สำคัญ ยิ่ง ใน พระนคร
 ศรีอยุธยา มา จน เลี้ยว พระนคร แก่ พม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ พม่า เอา ไฟ
 สุม ถอก ทอง จน องค์ พระ ตะดา ยย่อยยับ ไป หมด พระบาทสมเด็จพระ

๖ พระมหาสถูปที่ปรากฏอยู่ในวัดพระศรีธรรมเพ็ชร์บัดนี้มี ๓ องค์ คงสร้างเพิ่มขึ้น
 ในรัชกาลต่อมา เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ อีกองค์หนึ่ง พระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้จำลองรูปพระมหาสถูปนั้นมาสร้างไว้
 ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เรียกนามว่าพระศรีรัตนเจดีย์.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รวมราชอาณาจักร ๘๕

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้เชิญมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์องค์กลาง ณ วัดพระเชตุพนฯ ที่ทรงสร้างในกรุงรัตนโกสินทร์นี้

๑๗. การบำรุงทางคมนาคมโดยทางน้ำ ก็ปรากฏว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ คือให้ขุดซ่อมคลองลำโพงกับคลองทับนาง ในแขวงเมืองพระประแดง ซึ่งเป็นทางคมนาคมระหว่างด่านหน้าเจ้าพระยา กับด่านหน้าบางปะกง ให้ลึกถึงเรือใหญ่ไปมาได้ การที่ทำครั้งนี้นั้นเห็นจะปรากฏประโยชน์เป็นตัวอย่าง จึงเริ่มมีการขุดคลองคมนาคมในรัชกาลหลังๆ เป็นลำดับไป อีกหลายคราวดังปรากฏต่อไปข้างหน้า

๑๘. นอกจากการก่อสร้างซึ่งกล่าวมาแล้ว มีเค้าเงื่อนปรากฏว่าในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้บำรุงการเดินทางวรรณคดีรุ่งเรืองต่อมา จากรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีหนังสือแต่งครั้งรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ยังปรากฏอยู่เรื่องหนึ่งคือ ตีติต เรื่อง ญวนพ่าย เป็นหลักฐานให้เห็นว่าผู้แต่งเป็นผู้สามารถในทางความรู้อย่างสูงในชวอนวรรณคดี อยู่ในสมัยนั้น.

๑๙. เรื่องเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศนี้ ปรากฏว่าเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์มาได้ ๑๖ ปี เกิดรบกับพวกเมืองเขมรใหม่ ด้วยเรื่องเมืองเหนือเป็นเหตุอีก ทำนองเดียวกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คงเป็นด้วยผู้ซึ่งทรงตั้งไปเป็นอุปราชครองเมืองเหนือ คนที่เข้มแข็งดองไปผู้เป็นชนใหม่อ่อนแอ

ครั้งนั้น พระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ จะแสดงอาณาภาพให้เหมือน
 พระเจ้าติโลกราช จึง ยก กองทัพ ลงมาตี เมืองสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๐
 แต่พวกหัวเมืองเหนือยังจงรักภักดีต่อสมเด็จพระรามาธิบดีนั้นคง ช่วย
 กัน คอยรักษาเมืองสุโขทัยไว้ได้ กองทัพชาวเมืองเชียงใหม่ ต้อง
 เด็ก กลับไป สมเด็จพระรามาธิบดี จึงได้ พระยากระดาดใหม่คุมกองทัพ
 ยกขึ้นไปตีเมืองแพะ อันเป็นที่ฐานทัพของเชียงใหม่เมื่อมาตี
 เมืองสุโขทัย ได้รบพุ่งกันพวกชาวเชียงใหม่ พ่ายแพ้เสียเมืองแพะ
 แก่กองทัพกรุงศรีอยุธยา แต่พวกชาวเชียงใหม่ก็ยังไม่เซ็ด
 ด้วยมีนายทัพคนสำคัญคนหนึ่ง ชื่อว่าหมื่นพิงยี พระเจ้าเชียงใหม่
 ให้ตั้งมารักษาเขตต์แดนต่อกรุงศรีอยุธยา เห็นจะตั้งอยู่ที่เมือง
 นครด้าปาง แต่งกองโจรลงมาจับเชลยในหัวเมืองเหนือเนื่อง ๆ ครั้น
 เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๖ หมื่นพิงยียกกองทัพลงมาตีเมืองสุโขทัย และให้
 หมื่นมตา ยกมาตีเมืองกำแพงเพชรด้วยพร้อมกัน แต่พวกชาวเมือง
 ก็รักษาเมืองไว้ได้ เพราะไม่มีใครเป็นได้ศึกเหมือนเมื่อครั้งรัชกาล
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ถึงคราวนี้ สมเด็จพระรามาธิบดีทรง
 พระราชดำริว่า ถ้าไม่ปราบปรามเสียให้เซ็ด พวกเชียงใหม่ก็จะรบกวน
 เมืองเหนือไม่รู้แล้ว จึงเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองนครด้าปาง
 เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๘ กองทัพกรุงศรีอยุธยามิได้เมือง ทำตายต่างกำลัง
 ซ้ำศึกแล้ว ก็เสด็จยกกองทัพกลับมา ในครั้งนี้พอพระอาทิตย์วงศ์
 ราชโอรส เจริญ พระชันษา เป็นรุ่นหนุ่มขึ้น จึงทรงสถาปนาให้เป็น

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร ๘๗

พระบรมราชา ตำแหน่ง สมเด็จหน่อพุทธเจ้า (คือ รัชทายาท) แล้วให้
ขึ้นไปครองหัวเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลก แต่นั้น พวกชาวเชียงใหม่
ก็ไม่กล้า มารบ กวน อัก จน ตอดต รัชกาล.

๒๐ เหตุการณ์ที่ เกี่ยวข้อง กับ ต่าง ประเทศ มี อีก เรื่อง หนึ่ง ซึ่ง
เกิดขึ้น เมื่อ รัชกาล สมเด็จ พระรามราชาธิเบศ ที่ ๒ คือ กรุงสยามเริ่มเป็น
ไมตรี กับ ฝรั่งเศส ชาวยุโรปใน รัชกาล นี้ แต่ จะ ขอ ร้อง เรื่อง มุดเหตุได้
แสดง ใน กัณฑ์ อื่น ต่อไป เมื่อ ว่า ด้วยเรื่อง พงศ์าวดารคอนไทยสยาม
กับ ชาว ต่าง ประเทศ จะ แสดง เหตุ ใน ที่ นี้ แต่ ว่า เมื่อ พวก โปรตุเกศ
มา มี เมือง ขึ้น อยู่ ใน อินเดีย แห่ง หนึ่ง แล้ว ประสงค์ จะ ขยาย อำนาจ
หาผล ประโยชน์ ต่อ มา ทาง ตะวันออก มา เห็น เมือง มตะกา เหมาะแก่
ที่จะ ตั้ง ถิ่น การ ค้าขาย ไป ว่า กต่าง กับ แขกมลายู ผู้ เป็น เจ้าเมือง
ไม่ ตกตง เป็น ไมตรี กัน ได้ พวก โปรตุเกศ จึง ยก กองทัพ เวือ ลง มา ตี
ได้ เมือง มตะกา เพราะ ฝรั่งเศส ขำนาญ ใช้ปืนไฟ ซึ่ง ชาว ต่าง ประเทศ ทาง
ตะวันออก ใน สมัย นั้น ยัง ไม่ สันทัด ครั้น โปรตุเกศ ได้ เมือง แล้ว ทราบ
ว่า เมือง มตะกา เคย เป็น เมือง ขึ้น ของ ไทย เกรง ไทย จะ ยก กองทัพ ลง
ไป ตี เมือง มตะกา คืน พระเจ้าแผ่นดิน โปรตุเกศ จึง แต่ง ราชทูต ให้ เข้า
มายัง ราชสำนัก กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ ขอ เป็น ทาง ไมตรี และ
ไป มา ค้า ขาย กับ ประเทศ สยาม ฝ่าย สมเด็จ พระรามราชาธิเบศ ทรงพระ
ราชดำริ เห็น ว่า เมือง มตะกา อยู่ ห่าง ไกล และ ไทย ก็ได้ ทอด ทัง เตี้ย
นาน แล้ว จึง รับ ทาง พระราชไมตรี ของ พระเจ้าแผ่นดิน โปรตุเกศ และ

ยอม สละ เมืองมตะกาให้แก่โปรตุเกศ ๆ กับไทยจึงได้เป็นไมตรีกัน และมีพวกโปรตุเกศ เริ่มเข้ามาค้าขาย ตั้งภูมิดำเนาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่นั้นมา.

๒๑. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์อยู่ ๔๘ ปี^{๑๗} สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๒ พระชันษาได้ ๕๗ ปี พระบรมราชาธิราชไอรัด ซึ่งครองเมืองพิษณุโลกได้รับรัชทายาททรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราช นับเป็นพระองค์ที่ ๔ (แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชา หน่อพุทธางกูร เพราะได้เป็นตำแหน่ง สมเด็จพระหน่อพุทธเจ้า พระองค์แรก) เสด็จลงมาเสวยราชย์อยู่ ณ พระนครศรีอยุธยา ส่วนการปกครองเมืองเหนือ นั้น ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า ทรงตั้งน้องยาเขมต่างพระชนนีพระองค์หนึ่ง ให้เป็นพระไชยราชาครองเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลกต่อมา เรื่องพงศาวดารในรัชกาลนี้ไม่ปรากฏเหตุการณ์อันใด นอกจากได้ทรงสร้างพระมหาสถูปขึ้นในวัดพระศรีรัตนเพศจนอีกองค์หนึ่ง เป็นที่บรรจุพระอัฐิชาติสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระราชบิดา กับทำทางไมตรีต่อกับเมืองเชียงใหม่

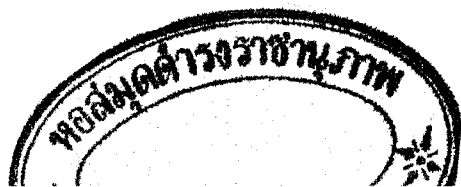
^{๑๗} แต่ก่อนมาเข้าใจกันว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์อยู่ ๕๐ ปี ช้านานยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเมื่อได้พงศาวดารแต่งไว้แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (ซึ่งเรียกว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ) จึงได้ความชัดว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จราชย์เพียง ๔๘ ปี และพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเสวยราชย์นานที่สุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั่นคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จราชย์อยู่ ๕๐ ปี.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยารวบรวมราชอาณาจักร ๘๕
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ เสด็จราชย์อยู่ได้เพียง ๔ ปี ประชวร
ใช้ทรพิษสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๖ ข้าราชการในกรุงศรีอยุธยา
ยกพระวิษณุวชิราชกุมาร ราชโอรสซึ่งพระชนษาได้เพียง ๕ ปี ขึ้น
ครองราชสมบัติเสด็จอยู่ ๕ เดือน พระไชยราชา ก็ยกกองทัพ
ตงมาชิงราชสมบัติกำจัดสมเด็จพระวิษณุวชิราชกุมารเสีย
เรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา อันจัดเป็นตอนรวบรวมพระ
ราชอาณาจักรหมดเพียงนี้ คิดคำนวณเป็นเวลากาล ๓๒๔ ปี มี
พระเจ้าแผ่นดินได้ครองกรุงศรีอยุธยา ๖ พระองค์.

ตอนที่ ๔ พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา
สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๓. ในบรรยายกันก่อนได้แต่ง เรื่อง พงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา จนถึง สมเด็จพระไชยราชาธิราช ด้วยราชย์ครอง กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๗ เรื่อง พงศาวดารในรัชกาล สมเด็จพระไชยราชาธิราช ปรากฏทั้ง การ ทนุบำรุง บ้านเมือง และ การ รบพุ่ง อันเป็น เหตุที่จะ เกิด มหายุทธสงครามใน พงศาวดาร สยาม จะ กล่าว ถึง การ ทนุบำรุงบ้านเมืองเสียก่อน เป็นลำดับ คือ เรื่องขุดคลองตัดทางคมนาคม ใน ตำบ่อน้ำเจ้าพระยา ปรากฏว่าเกิดขึ้นเป็นที่แรกในรัชกาล สมเด็จพระไชยราชาธิราช เดิมตำบ่อน้ำเจ้าพระยา^๑ แต่ปากน้ำขึ้นไปถึง พระนคร ศรีอยุธยา คดโค้ง หดายแห้ง เป็นเหตุให้หนทางเดินเรือ ยืดยาวมาก แต่ปากน้ำก็จะขึ้นไป ถึง พระนครศรีอยุธยา ต้อง ค้าง กว้างทาง ถึง สามีคืน ลี้คืน ตรงที่บางกอกนี้ ตำบ่อน้ำก็ เป็น โค้งใหญ่ แห่งหนึ่ง เดียวจาก กัดบึงลงไป ทาง ตะวันตกเฉียงใต้ (ตาม แนวคลอง บางกอกใหญ่ เดียวนี้) จนถึง บางหวด จึง กัดบึง อ้อม ขึ้นทางเหนือ ตรงไป ทาง บางขุนศรี คัดชัน จนถึง บางระมาด แล้ว วกกลับมาจาก ตะวันออกจนถึง บางกอกน้อย ตำบ่อน้ำจึง เดียวขึ้นเหนือ

^๑ ถ้าที่เรียกว่าตำบ่อน้ำเจ้าพระยา พึงเรียกในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เดิมเรียกแต่ว่า ตำบ่อน้ำเท่านั้น ที่ตำบลปากน้ำเมื่อก่อนตั้งเมืองสมุทรปราการ เรียกว่าบางเจ้าพระยา จึง เรียกปากน้ำว่าปากน้ำบางเจ้าพระยา เช่นเดี๋ยวกับปากน้ำบางปะกง แล้วจึงกลายเป็นชื่อตำบ่อน้ำ.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๕๑

ไปทางสามเสน เช่น ทุกวันนี้ มีคำเล่ากันว่าในครั้งนั้น รือซัน
มาทางแม่น้ำ ชาวเรือ จอด หุง เช้า เช้า กิน ที่ ตรง วัด แจ่ง แด้ว แด้น
เรือ ต่อมา จน บ่าย ครั้น ถึง วัด บางหว้า จะ หุง เช้า เย็น ไม่ เห็น หม้อ
เช้า นึก ได้ ว่า ต้ม ทิ้ง ไว้ เสีย ที่ ตรง วัด แจ่ง ก็ เดิน กลับ ไป เอา หม้อ มา หุง
เช้า เย็น ได้ ทัน เวลา เพราะ ที่ แผ่น ดิน ใน ระวัง แม่น้ำ ที่ บาง กอก
ใหญ่ กับ บาง กอก น้อย แคบ กว้าง เดียว ไกล ถึง ปาน นั้น สมเด็จ พระ ไชย
ราชาธิราช จึง ทรง พระราช ดำริ ให้ ชุก เป็น คตอง ดัด ครั้น นาน มา
สาย น้ำ แปร มา เดิน ทาง คตอง นั้น ก็ ถึง ดั้ง พัง กว้าง ออก ไป ทุก ที่ จน
คตอง ดัด นั้น กลาย เป็น ดำแม่น้ำ (คือ ตอน หน้า พระบรมมหาราชวัง
บัดนี้) จึง ต้อง ย้าย เมือง ชนบุรี ซึ่ง เดิม ตั้ง อยู่ ที่ ตรง ปาก คตอง บาง
หว้า อื่น เป็น ทาง ดำน้ำ แยก ไป ออก ปาก น้ำ ท่า จัน มา ตั้ง เมือง ใหญ่
ที่ ริม วัด แจ่ง ตรง ปาก คตอง ดัด ซึ่ง ชุก ครั้ง สมเด็จ พระ ไชยราชาธิราช
แม้ ทุก วัน นี้ ยัง พัง ดัง เกิด เห็น ได้ ว่า ทาง คตอง บาง กอก ใหญ่ บ้าน ชอง
เรือ ก ล้วน บริบูรณ์ ผิด กับ ทาง คตอง บาง กอก น้อย เพราะ เป็น ที่ ตั้ง
เมือง ชนบุรี มา แต่ โบราณ

๒. คตองดัดในดำแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่ง พระเจ้าแผ่นดิน พระองค์
อื่น โปรด ฯ ให้ ชุก ใน รัชกาล ใด หนึ่ง มา ตาม เยี่ยง อย่าง สมเด็จ พระ ไชย
ราชาธิราช ยังมี อีก หลาย แห่ง จะ รวบรวม เรื่อง ชุก คตอง ดัด ทั้ง
ปวง มา แสดง ต่อกัน ใน ตอน นี้ ให้ ผู้ ฟัง ทราบ ความ คตอง เรื่อง ใน
ตอน เดียว เห็น ว่า ตี กว่า รอ เอา ไว้ อธิบาย เป็น ราย เรื่อง ไป คตอง

รัชกาลที่ ๓ คดอง ดัดบางกอก ซึ่ง ถ้าวมาแล้ว นับว่า เป็น คดองดัด ที่ ๓ ซึ่งได้ ชุกในสมัย ครั้ง กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ชุกแล้วได้ ประมาณ ๗๖ ปี ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ชุกคดองดัด บางกรวย เป็นคดองดัดที่ ๒ ถ้าแม่น้ำเดิม ตั้งแต่ บางกอกน้อยขึ้นไป ช้าง เหนือไปทางแม่น้ำเดียน้อย เพียงวัด เชมมา แต่ นั้น ถ้าแม่น้ำเดียน้อยไป ทางตะวันออก (ตามแนวคดองบางกรวย บัดนี้) จนถึงวัดชตอ แล้ว กัดบวกลง ขึ้นเหนือไป ตาม แนว ซึ่ง บัดนี้ เรียกกันว่า แม่น้ำอ้อม แขวง จังหวัด นนทบุรี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิคง ทรง พระราชดำริ เห็น ประโยชน์ คดอง ดัด ซึ่ง มี ชุกที่ บางกอก จึงโปรดฯ ให้ ชุก คดองดัด อีกคดองหนึ่ง ตั้งแต่ ริมวัด ชตอ ที่ บางกรวย ลงมา ออกแม่น้ำ เดิมที่บางระมาด ริมวัดชีหัดัก (คือ คดองบางกอกน้อย ตอนตั้งแต่บางระมาด ผ่านปากคดองมหาสวัสดิ์ ไปทางเหนือ จน วัด ชตอ) เรือ ชุก ดัดองทางคดอง ดัด บางกรวย นี้ ไม่ ต้อง อ้อมไป ทางวัด เชมมา แต่ บางกอกน้อย ต่อมา อีก ประมาณ ๗๐ ปี ชุกคดองดัดที่ ๓ ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม เรียกว่าคดอง เตรีจใหญ่ บัดนี้ อยู่ใน แขวง จังหวัด ประทุมธานี ถ้าแม่น้ำ เดิม ตอน นี้ ก็ เป็นโค้งใหญ่ เดียวไป ทาง ตะวันออก ที่ตำบล สามโคก (ไป ตามแนวคดอง ตาด พรวัว บัดนี้) แล้ว วก กัดบ มาทาง ตะวันตกจนถึง บางหวาย เชียงราก จึง เดียว กัดบ ลง ช้างใต้ พระเจ้า ทรง ธรรม โปรดฯ ให้ ชุกคดองดัด ตั้งแต่ ทำนบสามโคก มาออก แม่น้ำ เดิมที่บางหวาย เชียงราก ครั้น นานมากคดอง เตรีจใหญ่ ก็ กัดตาย ใน แม่น้ำมา

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๕๓

จนทุกวันนี้ ต่อมาอีกประมาณ ๒๘ ปี ชุกคตองดีที่ ๕ ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เรียกว่า คตเมือง นนทบุรี ดำแม่น้ำเดิม ตรงเมืองนนทบุรี เดียวไปทาง ตะวันตก ตามแนว ซึ่ง เรียกกันบัดนี้ว่าแม่น้ำอ้อม แล้ววก มาตะวันตก ออก ทาง แนว คตอง บาง กรวย จน วัด เขมา ดังกล่าวมาแล้ว พระเจ้าปราสาททองให้ชุก คตองดี ตั้งแต่ตำบลตลาดแก้ว เมือง นนทบุรี (คือ ที่เหนือ วัดเฉลิม พระเกียรติ บัดนี้ มาออกแม่น้ำเดิมเหนือวัด เขมา คตองดีนี้ก็กลายเป็นแม่น้ำไปเหมือนกัน ในหนังสือ พระราชพงศาวดาร กล่าว ว่า ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๒๖๕ ชุกคตองที่ ๕ ในรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ เรียกว่า คตอง เตรีจ อธิบายกันมาว่าคือ คตอง ปาก เตรีจ ในแขวง จังหวัด นนทบุรี บัดนี้ แต่มาพบหลักฐานในแผนที่ของฝรั่งเศสซึ่งทำก่อนรัชกาลพระเจ้าท้ายสระช้านาน ปรากฏคตอง เตรีจ มี อยู่ใน แผนที่ นั้น แล้ว เรียกว่า เตรีจน้อย จึงสันนิษฐาน ว่า คตอง ดี ปาก เตรีจ เห็น จะ ชุก ใน รัชกาล พระเจ้า ปราสาททอง คราว เดียว กับ ชุก คตอง ดี เมือง นนทบุรี คตอง ดี ที่ ชุก ใน รัชกาลพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๕ น่าจะเป็นคตองดี (โพธิ์) ที่ในแขวง จังหวัด พระประแดง มาปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ ว่า (เมื่อชุกมาได้ ๕๐ ปีเศษ) น้ำเค็ม ขึ้นมาถึง พระนคร ราษฎรเดือดร้อน เพราะเหตุที่ สาย น้ำ กัด คตอง ดี โพธิ์ กว้าง ขึ้น โดย อัน ดับ มา จึงโปรดฯ ให้ถม ปิด คตอง ดี โพธิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ เมื่อปิดคตองดีโพธิ์แล้ว ทำนองจะเป็นในรัชกาลที่

๑. นั้นเอง หรือมีฉะหนักเมื่อสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ในรัชกาลที่ ๒ ให้ขุดคลองตัดใหม่ อีก คลองหนึ่ง ข้างเหนือ คลองตัดโพธิ์ขึ้นมา ซึ่ง ยังปรากฏเรียกว่าปากตัดอยู่จนทุกวันนี้ เพราะ สำคัญในการ คมนาคม กับบ่อมปรากฏที่สร้างขึ้นป้องกันพระนคร

๓. แต่นี้จะกล่าวถึงเรื่องอันเป็นมูลเหตุแห่งมหายุทธสงครามซึ่งเกิด มีขึ้นในพงศาวดารสยาม คือเดิมประเทศมอญกับพม่าเป็นอริศัตรูแก่กัน มาช้านาน มาถึง ครั้ง กรุงสุโขทัย เป็น ราชธานี ของ สยาม ประเทศ กษัตริย์วงศ์ พระ เจ้าฟ้า รวด ซึ่งเป็น เชื้อไทยได้ ครอง ประเทศ มอญอยู่ ณ เมืองหงสาวดี ดับราชวงศ์ ตงมาจนถึง พระยาน้อย อันทรงพระ นาม ว่า พระเจ้าราชาธิราช ฝ่าย ประเทศพม่า ก็มีกษัตริย์ พม่า ตั้ง ราชธานีอยู่ ณ เมืองอังวะ ดับราชวงศ์ ตงมาจนถึง พระเจ้าเจ้าฝรังมั่ง ฮ่อง พระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้าฝรังมั่งฮ่องทำสงครามขับเคี่ยวกัน อยู่ช้านาน พวกมอญตะพม่าระอาการรบพุ่ง พวกกันหลบหนีไปอยู่ เดี่ยวเมืองอยู่ เป็นอันมาก ครั้นสิ้นพระเจ้าราชาธิราช และพระเจ้าฝรังมั่ง ฮ่อง ประเทศพม่ามอญก็อ่อนกำลังดงด้วยกัน ครั้นนั้นที่เมืองตองอู เกิดมีคนสำคัญขึ้น ชื่อ ว่ามังกินโย เป็นเชื้อสาย กษัตริย์ พม่า ซึ่ง อำนาจได้ในเมือง ตองอู แล้ว ประกาศ ตั้ง เป็น อริศัตรู ทรง นาม ว่า พระเจ้ามหาศิริไชยสุร์ประจวบ เวดาพระเจ้า แผ่นดินมอญ ตะพม่าไม่อยู่ ในราชธรรมทั้งสองประเทศ พวกมอญตะพม่าก็พากัน นิยมบารมี เจ้าเมืองตองอูยิ่งขึ้น แต่พระเจ้า มหาศิริไชยสุร์ ครองเมือง ตองอูอยู่

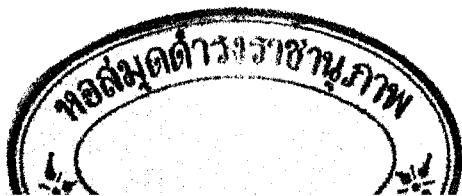
ไม่ช้าฉันก็พด่องไปเสีย ราชบุตรชื่อมังตราได้รัชทายาท ราชภิเชก
ทรง พระนามว่า พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ (แปลว่า สุวรรณ เอกฉัตร)
พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ เข้มแข็งในการทำศึกสงคราม จึง ตั้ง ต้น ขยาย
ราชอาณาจักรตงมา ทางแดน มอญ ได้ เมือง มอญใหญ่ น้อยไว้ใน
อำนาจ ตลอดจนถึงแดนไทย ครั้งนั้นพวกมอญ ที่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจ
พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ พวกกันหันมาอาศัยอยู่ที่ เมือง เชียงตวาน^๒ ปลาย
แดน กรุงศรีอยุธยาโดยมาก พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ เจ้าเมืองคองอู จึง
ยก ตงมาตีเอา เมือง เชียงตวานไปด้วย ก็ใน สมัยนั้น กรุงศรีอยุธยา
กำลัง มี วิกฤต บริบูรณ์ สมเด็จพระไชยราชาธิราช จึง เสด็จยกกองทัพ
หลวง ออกไปรบพุ่งกับพวก พระเจ้า ตะเบงชะเวตี้ ฝ่ายไทยมีชัยชนะ ตี
เอา เมือง เชียงตวานกลับคืนมาได้ รบกันครั้งนี้ เป็น ปฐมเหตุ อันหนึ่ง
ซึ่ง พม่า กับ ไทยจะ เกิด เป็นอริกัน ต่อมา

๔. เมื่อ สมเด็จพระไชยราชา ธิราช เสด็จไป รบ พม่า ที่ เมือง เชียง
ตวาน ครั้ง นั้น พวก ฝรั่ง โปรตุเกศ ซึ่ง เข้ามาตั้ง ค้าขาย อยู่ที่ กรุงศรี
อยุธยา มีประมาณ ๓๓๐ คน ได้ อาศัย เข้ากองทัพหลวงไป กว่า ๓๐๐ คน
ครั้น เมื่อ มี ชัยชนะ กลับ มา สมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรง ยกย่อง
ความชอบ ทหาร ฝรั่ง โปรตุเกศ จึง พระราชทานที่ตามตบ้าน เดิมริม

๒ เมืองนี้มีมอญเรียกว่า เต็งถาชนัน เดี่ยวนี้อังกฤษเรียกว่า เมืองอิสรัน เป็นเมือง
ซึ่งเจ้า พระยามหาโก ธิ (พระขมแจ้ง) ต้นสกุลชเชนนี้ได้ครองอยู่ ก่อนเข้ามาสมทบกองทัพไทย
ในครั้งกรุงธนบุรี ในจดหมายเหตุครั้งรัชกาลที่ ๓ เรียกว่าเมืองเตรินไปทางด่านพระเจดีย์
สามองค์.

แม่น้ำ ทางฝั่ง ตะวันตก ข้างเหนือคดอง ตะเคียนให้ พวก ไปรตุเกศ ตั้งบ้าน
เรือน และพระ ราชทาน อนุญาตให้ ด้สร้างวัด ตาม ดัทธิ คำนานา คริสต์ตั้ง
ตามพอใจใน ที่ ตำบล นั้น ไปรตุเกศ พวก ที่กล่าว มานี้ เป็น ต้นทหาร
แม่นปืน และมี เชื้อสาย ดับมา จน ถึง พวก คริสต์ตั้ง ที่ อยู่ ตำบลภูเงิน
บัดนี้

๕. สมเด็จพระไชยราชาธิราชมีชัยชนะพม่าครั้งนี้ พระเกียรติยศ
เลื่องลือ ชันไป ตลอดทาง ฝ่ายเหนือ ใน เวลานั้น ประจวบ เกิดเหตุ มี
ผู้ร้าย ตอปลง พระชนม์ พระเมืองเกษเกล้า ซึ่งครองอาณาเขตต์แดน
นา เป็นอิสต์ระอยู่ ณ เมือง เชียงใหม่ พระเมือง เกษเกล้าไม่ มีโอรสที่
จะรับ รัชทายาท แล่นดาว ชุนนาง ผู้ใหญ่ กับพวก ซึ่ง มีอำนาจ อยู่ใน
เมือง เชียงใหม่จะไป เจริญ เจ้า เมกุต เมืองนายซึ่งเป็นไทยใหญ่ ให้มา
ครอง เมือง เชียงใหม่ ฝ่ายท้าวพระยา เมืองนครจำปาสง เมืองเชียงราย
เมือง เชียงแสน และ เห็นว่า แล่นดาว เป็นผู้ คิด ทำร้าย พระ เมือง
เกษเกล้า จึง เข้าพวกกันจะปราบปราม แต่กำลังหาพอไม่ ก็เมือง
เชียงใหม่ได้ เป็นไมตรี ตักกับกรุงศรีอยุธยา มาแต่รัชกาลสมเด็จพระบรม
ราชาธิราช (หน่อพุทธางกูร) ที่ ๔ พวก ท้าว พระยา เหล่านั้นจึง
แต่ง ทูตให้ ลงมา ขอ กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ชันไปช่วย สมเด็จพระ
ไชยราชาธิราช เสด็จ ยก กองทัพหลวงชันไป เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๓ แต่ เมื่อ
ก่อนกองทัพกรุงศรีอยุธยาชันไปถึงเมืองเชียงใหม่ ทางนั้น เจ้าเมือง
แสนหวีซึ่งพวก ท้าวพระยา เมืองนครจำปาสง เมืองเชียงแสน เมือง

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๕๗

เชียงรายได้ ขอ กำตั้ง มา ช่วยอีกทางหนึ่ง ยก มา ถึง ก่อน รวม กำตั้ง
กัน ตีเมืองเชียงใหม่ได้ แล้วยก นาง จีระประภา (ทำนองจะเป็น ธิดา
ของ พระเมือง เกษเกล้า) ขึ้น เป็นมหาเทวีครองเมืองเชียงใหม่ ครั้น
กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ยกขึ้นไปถึง นาง มหาเทวี ต้อนรับแสดงไมตรี
เหมือน แต่ก่อน ก็ เป็น ต้น สงบ เหตุการณ์ มา ตลอด ๗ ปี

๖. ในระวาง ๗ ปีนี้ ทาง เมืองพม่า พระเจ้าตะเบงชเวตี้เที่ยว
ทำ สงคราม ปราบปราม บ้านเมือง ที่ใกล้ เคียง ได้ทั้งแดนมอญ แดน
พม่า และ แดน เมืองไทยใหญ่ไว้ในอำนาจ แล้วราชาภิเศก เป็นพระเจ้า
รามาริราช ตั้งเมืองหงสาวดี เป็น ราชธานี ใน พงศาวดาร จึง เรียกว่า
พระเจ้าหงสาวดี^๓ พระเจ้าหงสาวดี ตะเบง ชเวตี้ หมาย จะ ขยาย
อาณาเขตต์ คือ เข้ามาทาง เมือง เชียงใหม่ ทำนอง จะให้ เข้ามาเกตุย
กต่อม นาง มหาเทวี กับ ท้าว พระยาเมืองเชียงใหม่ เห็น ว่า พระเจ้า
หงสาวดี มี อำนาจ มากนัก เกรง จะ มา เบียด เบียดบ้าน เมือง ก็ ยอม
อ่อนน้อม ฝ่าย สมเด็จพระไชยราชาธิราช เคย เป็นศัตรูอยู่ กับ พระเจ้า
หงสาวดี เห็นว่า ถ้าปล่อยให้ เมือง เชียงใหม่ ไป เข้า กับ พม่า พระ
เจ้าหงสาวดี ก็ จะได้ เป็น กำ ตั้ง มา เบียด เบียด ราช อาณาเขตต์ กรุง ศรี
อยุธยา อีก จึง เสด็จ ยก กองทัพหลวง ขึ้นไป ตี เมือง เชียงใหม่ เมื่อ

๓ เรามักเข้าใจกันมาแต่ก่อนว่า พระเจ้าหงสาวดีรบกับไทยนั้นเป็นมอญ เพราะ
เมืองหงสาวดีเคยเป็นราชธานีของประเทศมอญ แต่ที่จริงพระเจ้าหงสาวดี ตั้งแต่พระเจ้า
ตะเบงชเวตี้เป็นต้นมา จนตลอดสมัยมหายุทธสงคราม เป็นพม่าทั้งนั้น.

พ.ศ. ๒๐๘๘ ต่ได้ เมือง นคร ตำปาง เมือง นคร ตำพน แล้วยกไป
 ด้อม เมือง เชียงใหม่ไว้ นาง มหาเทวี เจ้า เมือง เชียงใหม่ เห็น จะสู้
 ไม่ได้ ก็ ยอม อ่อนน้อม ยอม เป็น ประเทศราช ขึ้น ต่อ กรุงศรีอยุธยา^๔
 ครั้น เดิมการ สงคราม สมเด็จพระไชยราชาธิราช เดิมเจ้า กัดบมา ถึง
 พระนครไม่ช้า ก็ ถูกรอคคใน พ.ศ. ๒๐๘๘ แล้วราชย์อยู่ ได้ ๒ ปี.

๗. เมื่อ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ถูกรอคคดังนี้ มีแต่ราชบุตร
 ซึ่งเกิด ด้วย ท้าว ศรีสุตาจันทร พระธนมเอก ๒ องค์ ใหญ่ทรงพระนาม
 ว่า พระแก้วฟ้า (นัยหนึ่ง เรียกว่า พระยอดฟ้า) พระชันษาได้ ๓ ปี
 องค์นี้ทรงพระนามว่า พระศรีศิริสมบัติ พระชันษาได้ ๕ ปี พระแก้วฟ้า
 ราชบุตร องค์ใหญ่ได้รับ รัชทายาท ครอง กรุงศรีอยุธยา ต่อมา แต่
 สมเด็จพระแก้วฟ้า พระชันษาได้ เพียง ๑๑ ปี ยังว่า ราชการ แผ่นดินเอง
 ไม่ได้^๕ พระเพ็ชรราชา ซึ่งเป็น พระบรม วงศ์ ได้ เ็น ผู้สำเร็จ ราช
 ราชการ แผ่นดิน ส่วน ท้าวศรีสุตาจันทร ผู้เป็นชนนีพันปีหุดวง ได้เห็น

๔ มีวัดเก่าสร้างไว้บนเนินเขาที่บ้านระแหงตั้งตะวันตกตรงเมืองตากข้าม ยังปรากฏ
 อยู่ ๔ วัด รู้ได้แน่ ๆ สมเด็จพระนารายณ์ ทรงสร้างไว้วัดหนึ่ง พระเจ้ากรุงธนบุรีสร้างไว้
 วัดหนึ่งอีกสองวัดนั้น สันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นสมเด็จพระไชยราชาธิราชสร้างไว้หนึ่ง และ
 สมเด็จพระเรศวรมหาราชกับสมเด็จพระเอกาทศรถสร้างไว้วัดหนึ่ง เป็นสำคัญว่าได้เมือง
 เชียงใหม่ใน ๔ รัชกาลนั้น เพราะที่บ้านระแหงเป็นที่ประชุมทัพ ซึ่งยกขึ้นไปตีเมือง
 เชียงใหม่ทุกคราว,

๕ เรื่องพงศาวดารตอนรัชกาลสมเด็จพระแก้วฟ้า ความเช่นกล่าวในหนังสือพระราช
 พงศาวดารที่ไม่สมเหตุผล และที่ไม่เห็นว่าจะเป็นความจริงได้หลายแห่ง ข้าพเจ้ากล่าว
 ในบรรยายตามที่สอบสวน และสันนิษฐานประกอบ เห็นว่าความจริงจะเป็นเช่นนี้

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

ผู้สำเร็จราชการภายในพระราชวัง ทั้งเป็นผู้ดูแลทูลบารุง ส่วน
 พระองค์ สมเด็จพระแก้วฟ้าด้วย อยู่มาท้าวศรีสุตาจันทร์เกิดวังเกี้ยว
 พระเทียรราชา คิดปรารถนาจะเป็นใหญ่ในราชการ เลี้ยเอง จึง
 พาดหาเหตุใส่ร้ายพระเทียรราชาต่าง ๆ พระเทียรราชาจะกำจัดนาง
 ก็ไม่ได้ ด้วยเป็นพระราชสนนี จะทนอยู่ก็ไม่ไหว เห็นภัยจะมา
 ถึงตัว จึงอุบายทูลตาออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุเสี้ย แต่นั้น
 ราชการทั้งปวงก็เป็นสิทธิ์ขาดอยู่ในท้าวศรีสุตาจันทร์ อยู่มาท้าว
 ศรีสุตาจันทร์เกิดกำเริบโรคจิต รักใคร่พันบุตรศรีเทพอันเป็นญาติ
 ของตนคนหนึ่ง เขาไปตั้งเป็นที่ขุนชินราช (รักษา) พนักงาน
 เฝ้าหอพระข้างใน แล้วตบเป็นชู้กัน ครั้นความนั้นแพร่พราย
 มีผู้สงสัย นางจึงตั้งชู้ให้เป็นที่ขุนจรวงศ์ข้าราชการ (ในตำแหน่ง
 ราชินิกุล) แล้วให้บังคับบัญชาบรรดาทหารที่รักษาพระราชวังทั้ง
 สั้นหวังจะให้มีกำลังป้องกันตัว ต่อมานางมีครรภ์ขึ้น เห็น
 จะเกิดลูกความชู้ได้ไม่มีผิด ก็อุบายใช้ช้อยขุนจรวงศ์ข้าราชการให้มีอำนาจ
 หน้าที่ในราชการยิ่งขึ้นทุกที เสนาบดีหรือผู้ใดกระด้างกระเดื่อง
 ต่อขุนจรวงศ์ข้าราชการ ก็ให้ตบฆ่าฟันและกำจัดเสี้ย แต่ยังไม่พยายาม
 ปิดความชู้มาจนคลอดบิดาซึ่งเกิดกับชู้ ขณะนั้นพระแก้วฟ้า
 พระชันษาได้ ๑๓ ปี เมื่อทราบตระหนักว่าพระสนนีเป็นชู้กับขุน
 จรวงศ์ข้าราชการ ก็มีความอับระยศอดสู คิดจะกำจัดขุนจรวงศ์ข้าราชการ

แต่ปิดความนั้นไว้ไม่มีคิด ชุนวรวงศาธิราช จึงตอบวางยาพิษ ปดง
พระชนม์ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ ส้มเด็จพระแก้วฟ้า ครองราชสมบัติอยู่
ได้ ๒ ปี ๖

๕. ส้มเด็จพระแก้วฟ้า ถูกตอบปดงพระชนม์ในครั้งนั้น พวกที่
คิดร้ายปกปิดมิให้ควมจริงปรากฏ คนทั้งหลายโดยมาก สำคัญ
กันว่า ประชวร สวรรคตคตอย่างธรรมดา และ พระศรีคีรีราชกุมาร
เป็นผู้รับรัชทายาท บ้านเมืองจึงมิได้เกิดจลาจล (แม้ท้าวศรี
สุดาจันทร์เอง ก็น่าจะถูกปิดบังมิให้ทราบความจริง) แต่เมื่อ
มีเหตุเกิดขึ้นเช่นนั้น และจะค้ำอามีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่อไป
ท้าวศรีสุดาจันทร์เห็นว่าความประพฤติกของคนต้องเคยมาแต่ ก็
ทำไปตามเคย จึงยกเหตุที่พระศรีคีรีราชกุมารรับรัชทายาทยัง
เยาว์ พระชันษาได้เพียง ๗ ปีนั้น ให้ชุนวรวงศาธิราชเป็นผู้สำเร็จ
ราชการแผ่นดิน ก็ไม่พอใจของข้าราชการโดยมาก จึงเกิดมีข่า
ราชการที่คิดจะกำจัดชุนวรวงศาธิราชขึ้นสองพวก พวกหนึ่งคิด
ต่อสู้กับผู้ว่าราชการหัวเมืองเหนือ จะให้ยกตงมาปราบปราม

๖ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าท้าวศรีสุดาจันทร์ กับชุนวรวงศาธิราชสั้งให้จับสมเด็จพระ
แก้วฟ้าปลงพระชนม์เสียทั่วโลกพระบร ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าการจริงจะเป็นเช่นนั้น
ไม่ได้ ข้อที่ว่าลอบวางยาพิษนั้นมิใช่หนังสือไปดฤคสมแดง แต่กล่าวไปว่าท้าวศรีสุดา
จันทร์ลอบวางยาพิษสมเด็จพระสมเด็จพระไชยราชาธิราช เห็นว่าที่จริงจะวางในตอนนี้

อีกพวกหนึ่ง คือ ชุน พิเรนทรเทพ กับ ชุน อินทรเทพ เจ้า กรม ตำรวจ เป็นต้น คิด จะ กำจัด โดย กตอุบาย คอยหาโอกาส อยู่ ครั้นความ ที่ พวก หัวเมือง เหนือ เกิด กระทบ กระทบ เคื่อง ปรากฏ แก่ ท้าวศรีสุดา จันทร และ ชุน วรวงศาธิราช ก็ คิด เห็น ว่า เหตุการณ์ ถึงที่สุด จะต้อง ทำการ ให้ ได้ ใจ ชาติ อย่าง ไค อย่าง หนึ่ง ถ้า รังรอไว้ จะมี แต่ภัยอันตราย ท้าว ศรีสุดา จันทร จึง ให้ ราชภิกษก ชุน วรวงศาธิราช ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โดย เบ็ด เฝย หวัง จะ ให้ พวก ที่ ยัง เป็น กตาง ยอม อยู่ ใน อำนาจ เพราะ เหตุ ที่ได้ ราชภิกษก เป็น พระเจ้าแผ่นดิน นั้น ใน ขณะ นั้น พอ พวก ที่ คิด จะ กำจัด ชุน วรวงศาธิราช โดย กตอุบาย คิด การ ตตอด ดวง ชุน วรวงศาธิราช ให้ ออก ไป จับ ข้าง ดำคัญ ที่ เหนียด วัดชอง^๑ พอ ชุน วรวงศาธิราช กับ ท้าว ศรี สุดา จันทร ออก พ้น จาก ที่ แวด ด้อม ใน พระ ราชวัง พวก ที่ คิด ร้าย ก็ จับ ฆ่า เลี้ย ที่ ตรง ปาก คลอง สระ บัด ทั้ง สอง คน ชุน วรวงศาธิราช ราชภิกษก ครองราชสมบัติ อยู่ ได้ ๕๒ วัน แต่ใน หนึ่งดี้อ พระ ราช พงศาสดาฯ ถือ ว่า ชุน วรวงศาธิราช เป็น โจร ดัก ราช สมบัติ หานับ เข้า ใน จำนวน พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง ครอง กรุง ศรี อโยธยาไม่.

๘. เมื่อกำจัดชุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุดาจันทรได้แล้ว ข้าราชการ ทั้ง ปวง จึง พร้อม กัน ไป ทูล เชิญ พระ เที้ยร ราช ให้ ดา ผนวช ขึ้น

๑ เหนือวัดชอง อยู่ตรงตลาดหัวรอวังจันทน์เกษมเทวีวันนี้.

ครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๖๙๓ ราชภิเษก ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๘ เมื่อได้เสวยราชย์พระชันษา ๓๖ ปี มีพระมเหสี ทรงสถาปนาเป็น พระสุริโยไทย และพระราชโอรสธิดา ซึ่งมีด้วยพระสุริโยไทยนี้ ทรงสถาปนาราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นพระราเมศวร ตำแหน่งรัชทายาทตามประเพณีแต่ก่อน พระองค์ที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นพระมหินทร ราชธิดาพระองค์ใหญ่ ทรงสถาปนาเป็นพระวิสุทธิกระษัตริย์ องค์ที่สอง ทรงสถาปนาเป็นพระเทพกษัตริย์ พระมเหสีและพระราชโอรสธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่กล่าวมานี้ มีประวัติเกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องพงศาวดารทุกพระองค์ จึงบรรยายพระนามไว้ให้ปรากฏ

อนึ่ง ผู้ซึ่งได้รับบำเหน็จความชอบในการกำจัดขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุดาจันทร์ ครั้งนั้น ขุนพิเรนทรเทพเป็นสำคัญยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งหมด อีกประการหนึ่ง ขุนพิเรนทรเทพนั้นเป็นผู้มีตระกูลสูงด้วย เป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วงทางฝ่ายบิดา และเป็นพระญาติสมเด็จพระไชยราชาธิราชทางฝ่ายมารดา และในเวลานั้นการปกครองหัวเมืองเหนือท่งปวง ถ้าไม่มีเจ้านายไปปกครอง อยู่ที่เมืองพิษณุโลก

^๘ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารหาได้แสดงว่าเป็นเจ้านายชั้นใดในพระราชวงศ์ไม่ ข้าพเจ้าสันนิษฐานตามเค้าเงื่อนซึ่งทรงพระนามพระเทพราชาว่า เห็นจะเป็นน้องยาเธอฯ แต่ต่างพระชนม์กับสมเด็จพระไชยราชาธิราช.

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม

๑๐๓

มัก มี เหตุ กระจ่าง กระจ่างไม่ เรียบ ร้อย มา แต่ ก่อน สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ จึงโปรดฯ ให้ยก ขุน พิเรนทรเทพ ขึ้น เป็น เจ้า ด้ถนา
เป็น พระ มหาธรรมราชา ขึ้นไป ครอง เมือง พิษณุโลก บังคับ บัญชา
หัว เมือง เนื้อ ทั้ง ปวง และ พระ ราชทาน พระ วิสุทธิ กษัตริย์ ราช
ธิดา พระองค์ ใหญ่ ให้ เป็น พระ มเหสี เพื่อ จะ ให้ ร่วม ราชวงศ์ เป็น
อัน เดียว กัน ด้วย.

๑๐. ฝ่าย พระเจ้า หงส์วดี ตะเบงชเวตี้ ผูก พยายาม ไทย มา แต่
ครั้ง สมเด็จพระไชย ราชา ธิราช ครั้น ชาว ปรากรฐ ออกไป ว่า ที่ ใน
กรุง ศรีอยุธยา คน ทรยศ แย่ง ชิง ได้ ราช สมบัติ เข้า พระหฤทัย ว่า กรุง
ศรีอยุธยา เกิด ใจ ตา จด เห็น ได้ ช่าง ที่จะ แก่ แค้น ไทย จึง ให้ เณร กง
ทัพ พม่า ส่ง ทบ กับ มอญ และ ไทย ใหญ่ ให้ มา ประชุม กัน ที่ เมือง เมาะตะมะ
แล้ว พระเจ้า หงส์วดี ก็ ยก กอง ทัพ ทั้ง ปวง เข้า มา ตี กรุง ศรีอยุธยา เมื่อ
พ.ศ. ๒๐๘๓ ครั้ง นี้ เป็น ครั้ง แรก ใน มหาอุทกสงคราม ที่ เกิด ขึ้น ใน
พงศาวดาร สยาม ที่ จริง พม่า กับ ไทย ถ้า โดย ภูมิ ประเทศ บ้าน
เมือง ชยู่ ห่าง ไกล กัน ทาง ช้าง ใต้ ก็ มี ประเทศ มอญ คั่น ชยู่ กวาง
ทาง ช้าง ตะวัน ออก ก็มี เมือง ไทย ใหญ่ และ ประเทศ ตานนา เชียง ใหม่ คั่น
ชยู่ โดย ปกติ พม่า กับ ไทย จะ รบ ฟุ้ง กัน นั้น หา ได้ ไม่ ต่อ เมื่อ ไค
พม่า มี กำลัง ถึง สามารถ ปราบ ปราม เขา แผ่นดิน มอญ ไล่ ได้ ใน อำนาจ
แล้ว จึง ยก กอง ทัพ ผ่าน แดน มอญ มา ตี เมือง ไทย ได้ ด้วย เหตุ นี้ พม่า
มา ตี เมือง ไทย คราว ไค จึง เป็น เวลา ที่ พม่า มี กำลัง ยิ่ง กว่า ไทย

เพราะได้มอญและไทยใหญ่ สุ่มทบ เป็น กำดั่ง มา รบ ด้วย ทุก ครั้ง มา
 ใน ครั้ง ที่ กำดั่ง นี้ พระเจ้าหงสาวดี ยก มา ต่ กรุง ศรีอยุธยา ก็ ด้วยเชื่อ
 ว่า มี กำดั่ง วิ พด มาก กว่าไทย หมาย จะ เอา กำดั่ง มา ทุ่ม เทร บพุ่ง
 เอา ชัย ชนะ ได้ จึง กด้าย ยก เข้า มา ฝ่าย ข้างไทย ใน การ ที่ ต่อสู้ ช้า คัก
 ครั้ง นั้น ก็ มี ทั้ง เด็ย เปรียบ และได้ เปรียบ ช้า คัก ข้อ เด็ย เปรียบ
 อยู่ ที่ กำดั่ง น้อย กว่า ช้า คัก อย่าง หนึ่ง และ ที่ เป็น ครั้ง แรก มี คัก
 ไทยใหญ่ เข้า เขียบ บ้าน เมือง ความ คิด ซึ่ง กระจ่าง การ บ้อง กัน บ้าน
 เมือง เป็น ความ คิด เก่า แก่ แต่ ครั้ง กรุงศรีอยุธยา ยัง ไม่ได้ เคย ทด
 ดอง ว่า จะ ใช้ ได้ จริง หรือไม่ และ ความ คิด ซึ่ง ได้ กระจ่าง ไว้ นั้น
 คือ มี เมือง บ้อม รวย รอบ ราช ธานี ทั้ง ดี ทัศ ทัศ เหนือ คือ เมือง ดบ
 บุรี ทัศ ตะวันออก เมือง นครนายก ทัศ ใต้ เมือง พระประแดง ทัศ ตะวัน
 ตก เมือง สุพรรณบุรี หมาย ว่า มี ช้า คัก ยก เข้า มา ทาง ทัศ ไหน ก็ จะ
 เอา เมือง บ้อม ซึ่ง อยู่ ทาง ทัศ นั้น เป็น ที่ มั่น ตั้ง ต่อสู้ ช้า คัก ใน ชั้น แรก
 ถ้าสู้ ไม่ได้ จึง จะ ถอย เข้า มา เอา ราช ธานี เป็น ที่ มั่น ตั้ง ต่อสู้ เป็น ที่ สุด
 คั้ง นี้ ข้อ ที่ ไทย ได้ เปรียบ นั้น ด้วย ช้า คัก ยก มา ครั้ง นี้ ยัง ไม่ รู้ เเบา แต่
 ทั้ง ภูมิ ดำเนา บ้าน เมือง และ กำดั่ง ของไทย เสมือน มา โดย เคา อีก
 ประการ หนึ่ง พระ นคร ศรีอยุธยา อัน เป็น ที่ มุ่ง หมาย ของ ช้า คัก มี ดำ
 น้ำใหญ่ ถ้อม รอบ จะ เข้า ต่ ได้ โดย ยาก ไซ้ แต่ เท่านั้น เมื่อ ถึง ปลาย
 ระดุน น้ำ แม่น้ำ ย่อม ขึ้น ท่วม ทำ เต ที่ กองทัพ ช้า คัก จะ ตั้ง อาศัย ถ้า
 ต่ พระ นคร ไม่ได้ ก่อน ระดุน น้ำ ท่วม ก็ จะ ต้อง เถิกทัพ กลับ ไป เอง

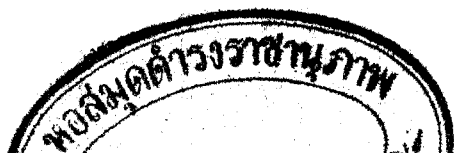
สมัยเมื่อเกิดมหายทธสงคราม

๑๐๕

ไชยภูมิ ของ พระนคร ศรีอยุธยา เป็น ข้อ ที่ ฝ่ายไทย ได้ เปรียบ อย่าง สำคัญ
เมื่อ พระเจ้า หงส์วดี ยก กองทัพ เข้า มา ครั้ง นั้น สมเด็จพระมหาจักร
พรรดิ เสด็จ ราชย์ ได้ ๖ เดือน กำลัง วิกฤต ของไทย ยัง บริบูรณ์ ด้วย
เมื่อ กำจัด ขุนวรวงศาธิราช และ ท้าว ศรีสุดาจันทร์ บ้านเมือง มิได้ เป็น
จลาจล ถึง รม ฟุ้ง ฆ่า พันกันเอง ดัง เช่น พระเจ้าหงส์วดี สำคัญ ว่า จะ
เป็น พอ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ขน ครอง ราชสมบัติ บ้านเมือง
ก็ เรียบ ร้อย เป็น ปกติ ดัง แต่ ก่อน ครั้น ได้ ข่าว ว่า พระเจ้าหงส์วดี ยก
กองทัพใหญ่ เข้า มา ฝ่ายไทย ก็ จัดการ บ้อง กัน พระนคร ตาม ตำรา ซึ่ง
ได้ ตระเตรียมไว้ แต่โบราณ คือ แต่ง กองทัพใหญ่ ยก ออกไป คุ้ม รักษา
เมือง สุพรรณบุรี เป็น ที่มั่น คอย ต่อ ศึก ศึก และ เตรียม การ บ้อง กัน
พระนคร ศรีอยุธยา ไว้ เป็น ที่ ต่อ สู้ ใน ชั้น ที่ สุด แต่ กองทัพ พระเจ้า
หงส์วดี ยก มา มี กำลัง มาก มายใหญ่ หดอง กองทัพไทย ที่ ออก ไป
คุ้ม รักษา เมือง สุพรรณบุรี สู้ ไม่ได้ ก็ จำ ต้อง ทิ้ง เมือง ถอย ถดถอย เข้า
มา ยัง พระนคร ศรีอยุธยา ครั้น ศึก ยก มา ตาม โทสะ จะ ถึง ขาน พระ
นคร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะ ใคร่ ทราบ กำลัง ศึก ว่า จะ เข้มแข็ง
สักปานใด จึง เสด็จ ยก กองทัพ หดอง ออกไป ฟัง กำลัง ศึก และ ครั้ง
นั้น สมเด็จพระสุริโยไทย พระอัครมเหสี มี พระเหตุย เจ็บ ร้อน ด้วย ราชการ
ขอ ตาม เสด็จ ออกไป ช่วย รม ฟุ้ง ด้วย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็
โปรด ฯ อนุญาต ให้ แต่ง พระองค์ เป็น ชาย อย่าง พระมหาอุปราช ต่าง

ทรง คอข้างคู้ไป ด้วย กัน กับ ทั้ง พระราเมศวร และ พระมหินทรราชโอรส
 กองทัพ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ไป ประทศทัพ พระเจ้าแปร ซึ่ง เป็น
 กองหน้าของ พระเจ้าหงสาวดี ได้รับ ฟุ้ง กัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 เข้าชนข้าง พระที่นั่ง กับ พระเจ้าแปร ข้าง พระที่นั่ง เดียว ที่ หน้าข้าง
 พระเจ้าแปร ขยับข้างได้ ตามมา สมเด็จพระสุริโยไทย พระอัครมเหสี
 เกรงว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะ เป็น อันตราย ก็ ขยับข้าง ทรง ถัด
 เข้ากัน พระราชดำริให้ พัน ภัยด้วย ความกตัญญู ถูก ข้างคู้ พัน ทิวคงค
 ขบช้อย กับ คอข้าง แต่ ขณะ นั้น พระราเมศวร กับ พระมหินทร ขยับ ข้าง
 ทรง เข้า ช่วย ชนจน ข้างคู้ ถอยไป จึง ได้ พระศัพ สมเด็จพระชนนี มา
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ ถอย กองทัพ ถัด คืบ เข้าพระนคร ปรีกษา
 กัน เห็น ว่า ข้างคู้ ยังมี กำลัง มากนัก จึง ให้ รักษา พระนคร นั้นไว้ คอย
 กองทัพ หัว เมือง เหนือ ซึ่ง ได้ มีรับ ตั้ง ขึ้นไป ยัง พระมหาธรรมราชา
 ให้ยก ตง มา ถึง จึง จะ ตี ทัพ ข้างคู้ กระหนาบ ทั้ง สอง ด้านให้ พร้อม กัน.

๑๑. ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี เมื่อ ยก กองทัพ เข้า มา ถึง กรุง ศรีอยุธยา
 มาตั้ง อยู่ทาง ด้าน เหนือ พระนคร มาว่า ตึก ว่า คืด ผิด เดียว เปรียบไทย
 ด้วย พระนครศรีอยุธยา มีน้ำ ด้อม รอบ จะ ยก เข้า ตี พระนคร ทาง ด้าน
 ไหน ไทยก็ เอาปืนใหญ่ ลง เวลไป คอย ตัก ยิง ถวาคไว้ จะ เข้า โถด
 พระนครไม่ได้ ข้างฝ่าย พม่าไม่มีปืนใหญ่ที่จะ ยิง ค่อ ตู้นไทย เพราะ
 ยศทัพ เคียว บก ข้าม ภูเขา มาทาง โถด จะ ห้าม ห้าม ปืนใหญ่ มา เห็น ว่า
 ดำรงนัก จึง เอา มา แต่ ปืนใหญ่ ขนาด ย่อม อีก ประการหนึ่งไทย

สมัยเมื่อกษัตริย์ทศสงคราม

๑๐๗

เก็บกวาดเอาตะเบ็งอาหารเอาเข้าไว้เสียในพระนคร ฝ่ายพม่าจะ
หาตะเบ็งอาหารเลี้ยงกองทัพได้ด้วยยาก ก็เกิดขัดข้องมีโรคจะ
ตีกรุงศรีอยุธยาได้อย่างไร พอได้ข่าวว่ามีกองทัพไทยยกลงมา
จากเมืองเหนืออีกทัพหนึ่ง จะมาช่วยราชธานีก็เป็นที่กระหนาบ
พระเจ้าหงสาวดีก็ตกพระไทย จะถอยทัพกลับทางเมืองกาญจนบุรี
ตะเบ็งอาหารทางนั้นก็หมดสิ้นเสียแล้ว จึงตั้งให้รับถอยกองทัพ
กลับไปทางเมืองตาก ข้างฝ่ายไทยได้ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึง
ให้พระรามศอวราชโอรสคุมกองทัพกรุงศรีอยุธยาออกสมทบกับ
กองทัพพระมหาธรรมราชาติดตามที่ข้าศึกซึ่งถอยไปนั้น ข้าพ
พวกพม่ามอญล้มตายแตกหนี ได้ขึ้นไปจนใกล้จะทันทัพหลวง
ของพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองกำแพงเพชร แต่ครั้งนั้นฝ่ายพม่ามีแม่
ทัพคนสำคัญคนหนึ่งเป็นพี่พระมเหสีของพระเจ้าหงสาวดี มีนาม
ว่าบุเรงนอง (แปลความว่าพระเชษฐาธิราช) บุเรงนองเห็นพระเจ้า
หงสาวดีจะเสียที่ไทย จึงคิดกลอุบายซุ่มทัพไว้แล้วแต่งทหารกอง
หนึ่งให้ลงมารบต่อ ฝ่ายไทยไม่รู้เท่ารบได้ถลันเข้าไปในที่ซุ่ม
พม่าจับได้ทั้งพระรามศอวและพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิก็จำเป็นต้องขอเป็นไมตรียอมอย่าทัพกับพม่า พระเจ้า
หงสาวดีจึงคืนพระรามศอวกับพระมหาธรรมราชาให้มา แต่การที่
พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งอาหารมาตีกรุงศรีอยุธยาเสียที่ไปนั้น เมื่อ
กลับไปถึงเมืองหงสาวดีรู้สึกเสียเกียรติยศ ละอายพระหฤทัย

ด้วย สุราเมฆา มาย จน สติ อารมณ์^๕ พัน^๕ เพื่อน ประพฤติ ทุจริต^๕ ต่าง ๆ ที่ สัก
ถูก ดอบ ปลดง พระชนม์^๕ เมื่อ พระ เจ้า หงส์ดำดี^๕ ตะเบงชเวต^๕ ดัน พระชนม์^๕
แล้ว ประเทศ พม่า มอญ และ ไทยใหญ่ กัดบ^๕ แยก กัน ออก เป็น อีสระ
อีก ก็มี ได้มี^๕ ข้าศึก พม่า มา เบียด เบียด พกรุง ศรี อุษยา อยู่ หลาย ปี.

๓๒. เมื่อ กองทัพพม่า เด็กกดับไป แล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๕
ให้ สร้าง พระ เมรุมาศ พระ ราชทาน เพติง พระ ศพ พระสุริโยไทย พระ
อัครมเหสี^๕ ที่ ใน บริเวณ สวน หาดวง แล้ว สร้าง พระสถูป^๕ บรรลุ พระอิฐ
ชาคุไว้ เป็น ที่ ระลึก พระสถูป^๕ นั้น ยัง ปราบฏ อยู่ จน ทุก วัน^๕ และ
พระ เกียรติยศ ของ สมเด็จพระ สุริโยไทย^๕ ซึ่ง ยอม สละ พระ ชนม์^๕ ทัพ
ด้วย ความ จงรัก พระราชดำ^๕ ก็ ปราบฏ แพร่ หาดายไป จน นานา ประเทศ
ที่ ไก่ เคียง แต่ ครั้ง นั้น และ เป็น ที่ นับ ถือ กัน ดับ มา จำ เป็น ยอด นร^๕
ไทย พระ องค์ หนึ่ง แม้ ใน บัด นี้ เมื่อ ผู้ใด ได้ ไป เห็น พระสถูป^๕ นั้น ก็
ยัง ต้อง ชม สมเด็จพระ สุริโยไทย^๕ อยู่ มิ ว่าง^๕ ฝ่าย สมเด็จพระมหาจักร
พรรดิ^๕ เมื่อ เสร็จ สงคราม ครั้ง นั้น ก็มี ได้ นอน พระราชเหตุ^๕ ให้ ประชุม
ปรึกษา คัด อ่อน การ บ้องกัน พระนคร มี ราชการ และ โบราณ วัตถุ ปรา
กฏ อยู่ ว่า ได้ จัดการ ใน ครั้ง นั้น หาดาย อย่าง แต่ ดง เนื้อ เห็น กัน เป็น
ยุติ ว่า ที่ มี เมือง บ้อง บ้อง กัน ทง ๔ ทิศ^๕ นั้น หา เป็น ประโยชน์^๕ จริง
ดัง คาดไม่ ข้าศึก ยก มา มี กาดัง มาก ก็ รักษา ไว้ ไม่ได้ แต่ ถ้า ข้าศึก

๕ อยู่ในบริเวณโรงพยาบาลที่พระนครหรืออยุธยา และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ใต้โปรด ฯ ให้ก่อสร้างไว้ที่วัดพระเชตุพน คือ องค์ที่มีบันไดขั้นนั้น

สมัยเมื่อมหายุทธสงคราม

๑๐๕

ยึดเอา เมือง บ็อม เหล่า นั้นไว้ ทำการ สงคราม แรมปี ก็ จะกดขี่ไปเป็น
ประโยชน์ แก่ ข้าศึก จึงให้ รือ บ็อม ปรากฏ เดียว ทั้ง ที่ เมือง สุพรรณบุรี
เมือง ดุปรุก และ เมือง นครนายก คงไว้ แต่ ที่ เมือง พระประแดง เพราะ
เห็น ยัง เป็น ประโยชน์ ที่ จะ บัง กัน ข้าศึก ซึ่ง ยก มาทาง เรือ^{๑๐} ส่วน
พระนครศรี อโยธยา นั้น นับ ว่า ได้ ทอดอง เห็น เป็น ไซย ภูมิ ดุจจริง ใน ครัง
นั้น จึง จัดการ บัง กัน ให้ มัน คง ยง ชน เป็นต้น ว่า ปรากฏ พระนคร
ศรี อโยธยา แต่ เดิม เป็น เขิง เทิน ถม ดิน บั๊ก ระเนียด ไม้ ช่าง บน ให้
เบียดย เป็น กำแพง ก่อ อิฐ ก่อ ปูน แด สร้าง บ็อม ตาม แบบฝรั่ง คือ บ็อม
เพ็ชร เป็นต้น รายรอบ พระนคร ชั้นหนึ่ง ต่อ ออกไป ให้ สร้าง บ็อม เคียว
ไว้ กวาง แดง สำหรับ บัง กัน พระนคร ห้าง ออกไป อีก ชั้น หนึ่ง ทั้ง ดี ทิศ
คือ ทิศ เหนือ สร้าง ที่ ท่ง ดุมพล บ็อมหนึ่ง ทิศ ตะวัน ออก สร้าง ที่ ท่ง หัน
ตรา บ็อมหนึ่ง ทิศใต้ สร้าง ที่ ท่ง ท่ายุ บ็อมหนึ่ง ทิศ ตะวัน ตก สร้าง
ที่ ท่ง จำปา (เดี๋ยวนี้ เรียก ว่า บ้าน บ็อม) บ็อม หนึ่ง หนึ่ง เห็น ว่า พระ
ราชวัง ตั้ง อยู่ ริม แม่น้ำ อัน เป็น คู พระ นคร ด้าน เหนือ โกด ทาง บน ข้าศึก
นัก ให้ ชุด คดอง เป็น ๓ พระนคร ห้าง ออกไป ถึง ชาย ท่ง ภูเขาทอง อีก
ฝ่าย หนึ่ง ถัด ถู กัน มา ว่า ภูเขา ชุด คดอง นั้น พระมหานาค บวช อยู่
วัด ภูเขาทอง ถ้า ดึก ขาบท พา ญาติ โยม ด้าน ศิษย์ มา รับ อาสา ช่วย ชุด
คดอง ด้วย ความ รักดี ต่อ ราชการ บ้าน เมือง (ทำนอง จะ ได้รับ หน้า ที่
เป็น นาย งาน การ ชุด คดอง) คน ทง หลาย จึง เรียก คดอง นั้น ว่า คดอง

๑๐ บ็อมปกาทรเมืองพระประแดงเดิม หรือเออิฐมาสร้างกรุงธนบุรีเป็นราชธานี

มหานาค ใน เวลา ต่อ มา เมื่อ บ้าน เมือง เป็น ปกติ ถึง วรรคหน้าเป็นที่ ชาว พระ นคร ไป เต้น เรือ เป็น นิจ จน ตลกด สัมยกรุง ศรีอยุธยา ครั้น มา ถึง สัมยกรุง รัตนโกสินทรนี้ เมื่อสร้าง พระ นคร แล้ว พระบาท สัมเด็จพระ พุทธยอด ฟ้าจุฬาโลก จึ่ง โปรด ฯ ให้ ชุด คดองที่ ทะเดนม รีม วัดสระเกษ เป็น ที่ ดำหรับ ชาว พระ นคร เต้น เรือใน วรรคหน้า จึ่ง เอา ชื่อ คดอง มหานาค มา เรียก เหมือน อย่าง ครอง กรุง ศรีอยุธยา แต่ ต่อ มา ถึง รัชกาลที่ ๓ พระบาท สัมเด็จพระ หนึ่ง เกด้า เจ้าอยู่หัว ทรง สร้าง พระ มหา สลุป ที่ วัดสระเกษ จึ่ง เรียก ว่า ภูเขาทอง เพราะ อยู่ ใกล้ กับ คดอง มหานาค เช่น เดียว กับ พระ สลุป ภูเขาทองที่ พระ นคร ศรีอยุธยา การ ที่ สัมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ ทรง จัด บังคับ พระ นคร ครั้ง นั้น นอกจาก การ ก่อ สร้าง ยัง ให้ ตรวจ บัญชี ตาม โฉมรัว ราษฎร ทั่วไป เพื่อ จะ ให้ รู้จำนวน ชาย ฉกรรจ์ อัน จะ เป็น กำตั้ง ต่อ สู้ข้าศึก ปราบกฏ ว่าได้ จำนวน ชาย ฉกรรจ์ ใน มณฑล ราชธานี มี แฉก เศษ แล้ว จัด ระเบียบ การ เรียก ระดม พดให้ สดวก ขึ้น กว่า แต่ ก่อน ในการ นี้ ให้ ตั้ง เมืองขึ้น ใน เพิ่ม ขึ้น ท้าย เมือง คือ ตั้ง บ้านตดจกแก้ว เป็น เมือง นนทบุรี เมือง หนึ่ง ตั้งบ้าน ท่าจีน เป็น เมือง ตำครบุรี (ซึ่ง แก ชื่อ เป็น เมือง สุ่มท ตำครใน รัชกาลที่ ๕) เมือง หนึ่ง ตั้ง ท้อง ที่ เขตต์ เมือง สุ่มท ตำคร ทาง ด้านใต้ กับ ท้องที่เขตต์ เมืองราชบุรี ทาง ข้าง ตะวันตก รวม กัน ตั้ง เมือง นครไชย ศรี (ซึ่ง เบดี่ยน ชื่อ เป็น นครปฐมใน รัชกาล ปัจจุบัน) เมือง หนึ่ง ตั้งนิษฐาน ว่า ตั้ง ท้อง ที่ เขตต์ เมือง ขตบุรี ข้าง

สมัยเมื่อมหาพุทธสงคราม

๑๑๑

เหนือ กับ ท้อง ที่ เขต เมืองปราจีนบุรี ข้างใต้ คือ เมือง ฉะเชิงเทรา ขึ้น
อีก เมือง หนึ่ง และ ตัด เขต ท้อง ที่ เมือง ดงบุรี ทาง ตะวัน ออก กับ
เขต ที่ ท้อง ที่ เมือง นครนายก ทาง ตะวัน ตก รวม กัน คือ เมือง สระบุรี
ขึ้น อีก เมือง หนึ่ง ใน คราว นี้ เหมือนกัน นอกจาก การ ที่ ก่อร่าง มา ยัง
สร้าง สัม เครื่องยุทธรภัณฑ์ และ พาหนะ สำหรับ การ สงคราม ปรากฏว่า
ให้ แปลง เรือ แขง ซึ่งเป็น เรือ ต่กรรเชียง ใช้ สำหรับ บรรทุก ของ และ
บรรทุก คน รวม กัน รวม กัน ทำ เป็น เรือ พาย เรียก ว่า เรือ เอกไชย แต่
เรือ รูป สี่คู้ สำหรับ บรรทุก แต่ พดรม ให้ พาย แด่น ไป ได้ เร็ว แด่ ดวง
บินใหญ่ ประจำเรือ (ยัง ปรากฏ แบบ แผน อยู่ใน พงศ เรือ กระบวน แห่ง
เสด็จ ภูริ จน ทุก วัน นี้) ส่วน พาหนะ สำหรับ ใช้ ทาง บก ข้าง เป็น
สำคัญ ทั้ง ที่ ใช้รบ และ ใช้ เป็น พาหนะ บรรทุกสิ่งของ ก็ พาก เพียร พยา
ยาม จับ ข้าง เอา มา เพิ่ม เต็ม อีก เป็น อัน มาก สมเด็จ พระจักรพรรดิ มี
โอกาส จะ จัดการ เตรียม บัองกัน พระนคร อยู่ ถึง ๑๕ ปี ด้วย ทาง เมือง
หงสาวดี ครั้ง แต่ พระเจ้าตะเบงชเวตตี้ ถูก ปลด พระชนม์ เมือง มอญ พม่า
และ ไทยใหญ่ ต่าง ก็ เป็น ฮิสสระ รบ ฟุ้ง ชิง อำนาจ กัน อยู่ ช้า นาน แต่ ใน
ระวาง นั้น บุเรงนอง ซึ่งเป็น แม่ทัพ คน สำคัญ ของ พระ เจ้า หงสาวดี ตะเบง
ชเวตตี้ กลับ ไป อยู่ ที่ เมืองสองอ ค่อย พยายาม รวบ รวม กำจัด ได้ มาก
ขึ้น โดย ลำดับ อาศัย เหตุ ที่ บุเรงนอง มีความ สามารถ ใน การ สงคราม
และมี สติ ปัญญา หลก แหลม ดึก ซึ่ง ยิ่ง กว่า พระ เจ้า ตะเบงชเวตตี้ ก็ ตัด
ได้ เมือง มอญ เมือง พม่า แต่ เมือง ไทยใหญ่ ทั้ง ๑๖ กัด รวม อาณา

เขตต์ตง เมืองหงสาวดี เป็น ราชธานี ขึ้นใต้ ตัง เก่า และ ทำพิธีราชาภิเษก เป็น พระ เจ้า หงสาวดี ต่อ มา พระ เจ้า หงสาวดี บุร่ง นอง นี้ เรียก ใน พงศาวดาร ว่า 'พระเจ้าหงสาวดีต้นคำ' หรือ 'พระเจ้าชนะสิบทิศ' แต่ครั้ง นั้นเจ้าเมกุติ ไทยใหญ่ ได้ มา ครอง เมือง เชียงใหม่ ครั้น พระ เจ้า หงสาวดี ไป ต่ เมือง นาย ซึ่ง เป็น เมือง เดิม ของ คน เจ้า เมกุติ ได้ ให้ กำตั้ง ไป ช่วย รักษา เมือง นาย ครั้น เลี้ย เมือง เกรง พระ เจ้า หงสาวดี จะ มา ต่ เมือง เชียงใหม่ ก็ ไป อ่อน น้อม ยอม เป็น ประเทศราช ขึ้น เมือง หงสาวดี ด้วย

๓๓. ฝ่าย กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ส้มเต๋จ พระมหากษัตริย์พรวรดี ทนบำรุง บ้าน เมือง ตัง ก่อมา นั้น ใน การ ที่ เกี่ยว จับ ช้าง เป็น พาหนะ เสด็จ ได้ ช้าง เลือก ถึง ๗ ช้าง อัน ไม่ เคย มี เยี่ยง อย่าง มา แต่ ก่อน พวก ข้าราชการ แดไพร่ บ้าน พดเมือง เห็น ว่า เป็น ด้วย อำนาจ พระบารมีบุญญาภิหาร ก็ พากัน ยินดี ถวาย พระนาม เพิ่ม ขึ้น ว่า "พระเจ้าช้างเผือก" เลื่อง ตือ พระ เกียรติยศ ไป ถึง นานาประเทศ ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดีบุร่ง นอง นั้น หา มี ช้าง เลือก ไม่ เมื่อ ได้ ยิน คำ สรรเสริญ บุญญาภิหาร ของ ส้มเต๋จ พระมหากษัตริย์พรวรดี ออกไป ถึง เมือง หงสาวดี ก็ คิด ริษยา เห็น ว่า ถ้า ทั้ง ๒ พวก มอญ แดไทย ใน อาณา เขตต์ ก็ จะ พากัน มา นิยม นับถือ บารมี ส้มเต๋จ พระมหากษัตริย์พรวรดี ให้ เป็น คู่ แข่ง ขึ้น ก็ พระ เจ้า หงสาวดี บุร่งนอง นั้นได้ เคย เป็น แม่ทัพ เข้า มา รบพุ่ง ในเมืองไทย รัฐภูมิประเทศ ทั้ง กำตั้ง และ ภาวะน ยุทธ ของ กรุงศรีอยุธยา อยู่แล้ว เห็น ว่า ถ้า รบ

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๑๓

กันในเวลา นั้น ยัง พอ จะ เอา ชนะ ไทย ได้ แต่ บาง ที่ อาจ ชู ไทย ให้ อ่อน
น้อม ยอม ยำเกรง ได้ โดย มิ ต้อง รบ พัง จึง มี พระราชดำรัส ให้ ราชทูต
เชิญ เข้า มา ถึง สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิ โดยทางไมตรี ว่า ได้ ทราบ ว่า
สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิ ได้ ช้าง เลือก ไว้ ถึง ๗ ช้าง กรุง หงสาวดี ยัง
หา มี ช้าง เลือก ไม่ จะ ขอ แแบ่ง ไป ได้ เป็น ศรี เมือง สัก ๒ ช้าง

สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิ ทรง ทราบ พระราชดำรัส ของ พระเจ้าหงสาวดี
ก็ เข้า พระทัย ความ ข้อ สำคัญ ของ เรื่อง ราชดำรัส ที่ มี มา ใน ครั้ง นั้น คือ
ถ้า ไม่ ประทาน ช้าง เลือก ให้ ตาม ที่ ขอ พระเจ้า หงสาวดี ก็ คง ขัด เคือง ว่า
ทำให้ ได้ ความ อับ ประสงค์ ตลอด อาจ จะ ยก กองทัพ ใหญ่ เข้า มา ตี เมือง ไทย
แต่ ถ้า ประทาน ช้าง เลือก ให้ ตาม ที่ ขอ ก็ เหมือน กรุง ศรี อยุธยา ยอม
เป็น เมือง น้อย อยู่ใน อำนาจ พระเจ้าหงสาวดี เพราะ ช้าง เลือก เป็น ของ
คุณุณาภินิหาร ไม่ มี เยี่ยง อย่าง ประเพณี ที่ พระราชา ธิบดี ผู้ อดิษฐ์
ยศ เสมอ กัน จะ ให้ แก่ กัน มี แต่ เจ้าประเทศ ราช ถวาย พระเจ้า ราช
ธิราช เพราะ นั้น ความ ข้อ สำคัญ ที่ เกิด เป็น ปัญหา ขึ้น ใน ครั้ง นั้น ไม่
ใช่ ว่า จะ ควร ประทาน ช้าง เลือก ๒ ช้าง แก่ พระเจ้า หงสาวดี หรือไม่ ที่
แท้ จะ ค้าง เด็ดอก ว่า จะ รบ กับ พระเจ้าหงสาวดี ซึ่ง มี อาณาพิใหญ่ หดง
หรือ จะ ยอม ให้ เมือง ไทย อยู่ใน ภาย อำนาจ ของ พระเจ้า หงสาวดี สม
เด็จ พระ มหาจักรพรรดิ จึง มี รมณ์ ให้หา พระ ราช โอรส ทั้ง สอง พระองค์

แต่บรรดาข้าราชการ ผู้ใหญ่ มา ประชุม พร้อมกัน ให้ปรึกษาหารือ
ว่าจะ ควร ทำ ประการใด

ครั้ง นั้น ความ เห็น ใน ที่ ประชุม แตก ต่าง กัน เป็น สอง ฝ่าย ฝ่าย หนึ่ง
เห็น ว่า ควร ประทาน ช้าง เมื่อ ๒ ช้าง แก่ พระ เจ้า หงส์วดี ตาม ประสงค์
อีก ฝ่าย หนึ่ง เห็น ว่า ไม่ ควร จะ ประทาน พวก ซึ่ง เห็น ควร ประทาน มี
เหตุ เป็น ที่ อ้าง ว่า พระ เจ้า หงส์วดี บุรุษ ของ มี อานุภาพ ใหญ่ หดอง ยิ่ง
กว่า พระ เจ้า ตะเบงซะเวตี แต่ ข้า ได้ เมือง เชียงใหม่ ไว้ เป็น กำตั้ง ด้วย
ถ้า เป็น ข้าศึก ยก มา ตี เมือง ไทย ที่ จะ ต่อ ด้ เฮอร์ไชย ชนะ เห็น จะ เหลือ
กำตั้ง เพราะ ฉนั้น เสีย ช้าง เมื่อ ๒ ช้าง อย่า ให้ เกิด รบ พุ่ง กับ
พระ เจ้า หงส์วดี เห็น จะ ดี กว่า ถึง ว่า ไม่ เคย มี เยี่ยง อย่าง ประเพณี ที่
พระ มหา กษัตริย์ อัน มี อิศร์ ระ เถมข กัน จะ ประทาน ช้าง เมื่อ ให้ แก่
กัน ก็ ดี ที่ พระ มหา กษัตริย์ จะ มา ขอ ช้าง เมื่อ โดย สุภาพ เช่น
พระ เจ้า หงส์วดี มี ราชา สำนั เข้า มา ขอ ก็ ไม่ เคย มี เหมือน กัน เมื่อ
เช่น นี้ ถึง ประทาน ก็ เห็น จะ ไม่ เสีย พระ เกียรติยศ และ ที่ ด้ ช้าง เมื่อ
ก็ มี ถึง ๗ ช้าง ประทาน ไป ๒ ช้าง ก็ ยัง เหลือ อีก ถึง ๕ ช้าง มิใช่
จะ ด้ พระ เกียรติยศ ไป เสีย ที่ เดียว อย่า ให้ เกิด คัก สงคราม ให้ ไพร่ พ้า
ช้าง ผ่น ดิน ด้ ความ เดือด ร้อน จะ ดี กว่า พวก ที่ มี ความ เห็น ช้าง ให้
ประ ทาน ช้าง เมื่อ ด้วย เหตุ ดัง กล่าว มา นี้ มี มาก ฝ่าย พวก ซึ่ง เห็น ว่า
ไม่ ควร ประทาน มี สมเด็จ พระ เจ้า ดุกยาเธอ พระ รามเมศร์ พระ ยา
จักรี แต่ พระ ยา สุนทร สงคราม ผู้ ด้ ราชการ เมือง สวรรณบุรี ทั้ง ๓ นี้

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

เป็นสำคัญ มีเหตุเป็นที่อ้างว่าที่พระเจ้าหงส์วดี ขอช้างเผือกที่
 จริงเป็นแต่อุบายจะหาเหตุมาตีเมืองไทย หรือจะให้ไทยยอมอยู่
 ในอำนาจเมืองหงส์วดีโดยไม่ต้องรบพุ่ง มิใช่ให้ช้างไปแล้วจะเป็น
 แล้วกันไป การที่ยอมให้ช้างเผือกกลับจะเป็นเหตุให้พระเจ้าหงส์วดี
 เห็นกตัญญูอันถึงแม้คนทั้งหลายทั้งในประเทศนี้ และประเทศอื่นๆ
 ก็ จะเข้าใจว่ากตัญญูพระเจ้าหงส์วดีเหมือนกัน พระเจ้าหงส์วดี
 เห็นว่ากตัญญูแล้วที่ไหนจะนิ่งอยู่ คงจะหาเหตุอื่นเอิบเออมเข้ามา
 เอาเมืองไทยเป็นเมืองขึ้นต่อไปในวันหน้า การที่จะยอมส่งช้างเผือกให้
 ไม่เป็นทางที่จะบั่นกันภัยอันตรายได้อย่างใด อย่างดีก็แต่
 เติมอจะผิดพินให้ช้าวันไป ในที่สุดถ้าไทยไม่ยอมเป็นเมืองขึ้น
 พระเจ้าหงส์วดีก็คงอยู่ในค้ำชบพุงกันนั้นเอง เพราะฉะนั้นถ้าจะ
 ไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าหงส์วดีแล้ว ค้ำชบพุงตั้งครมเดียวที่
 เดียว อย่าให้ไพร่พลเมืองพากันเห็นว่ากตัญญูพระเจ้าหงส์วดี จะดีกว่า
 ขอที่พระเจ้าหงส์วดีบงบอง มีอำนาจยิ่งกว่าพระเจ้าตะเบงชเวต
 นั้น ไทยก็ได้เตรียมการบ้องกันพระนครมีกำลังแข็งแรงขึ้นกว่าแต่
 ก่อนมาก เมื่อเคยต่อสู้ชนะกองทัพพระเจ้าหงส์วดีมาครั้งหนึ่งแล้ว
 ทำไมจะต่อสู้รักษาพระนครเอาไทยชนะอีกสักครั้งหนึ่งไม่ได้

ผู้ที่มีความเห็นฝ่ายข้างไม่ยอมให้ช้างเผือก มีน้อยกว่าพวกก่อน
 แต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย เพราะ
 เห็นความจริงว่ามิได้เลือกแต่เพียงจะยอมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าหงส์วดี

ใน เวลา หนึ่ง หรือ จะ รบ กับ พระเจ้าหงสาวดี เดียว ที่เดียว จึง ให้ มี พระราชดำรัส ตอบพระเจ้าหงสาวดี ไป โดยสุภาพ ว่า ข้างเลือก ย่อม เกิด สำหรับ บุญ บารมี ของ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ เป็น เจ้าของ เมื่อพระเจ้า หงสาวดี ได้ ทรง บำเพ็ญ ราชธรรม ให้ ไพบูลย์ ก็ คง จะ ได้ ข้างเลือก มาสู่ พระบารมี เป็น มั่นคง อย่า ให้ ทรง พระวิตก เดียว^{๑๑} พระเจ้า หงสาวดี ได้ ทราบ พระราชดำรัส สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ ได้ ที่ ส้มคิด จึง ประกาศ ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คัดทาง ไม่ ครี แต่ ให้ ตระเตรียม กองทัพ มา ตั เมืองไทย

พระเจ้าหงสาวดี บงรงนอง มา ตั เมืองไทย คราวนี้ ไทย เดียว เปรียบ ผิด กับ คราว พระเจ้า ตะเบง ชะเวต หนีตาย ประการ เป็น ต้น แต่ ที่ พระเจ้า บงรงนอง มี กำตั้ง ทัพ มาก กว่า พระเจ้า ตะเบง ชะเวต และได้ เมือง เชียงใหม่ ไว้ ใน อำนาจ อาจ จะ อด คัย เวื่อ และ กำตั้ง พาหนะ สระเบียง อาหาร เมือง เชียงใหม่ ไม่ ต้อง ขน สระเบียง ข้ามภูเขา มา เหมือน หน หลัง อีก ประการ หนึ่ง พระเจ้าหงสาวดี ขำนิ ขำนาญ การ ส่งคราม ได้ ทำ คึก ชนะ มา ทุกทิศ ทัพ กำตั้ง ว่า รัง และ มี ใจ ใน ขานภาพ ของ พระเจ้า หงสาวดี แต่ ข้อ เหล่า นี้ ไม่ สำคัญ เท่า ที่ พระเจ้า หงสาวดี บงรงนอง เคย เป็น แม่ทัพ ของ พระเจ้า ตะเบง ชะเวต เข้า มา ตั เมืองไทย ครั้ง ก่อน

๑๑ ความในพระราชดำรัสสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร เป็นที่เห็นว่า รัอยู่ แล้ว รัเมืองใดมีข้างเลือกและนางงาม ก็มีก็เป็นเหตุให้เกิดสงคราม แต่ที่ ขำพเจ้ากล่าวนี้เอาตามความในหนังสือพงศาวดารมัง เห็นว่าจะใกล้ข้างถูกต้อง.

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม

๑๑๗

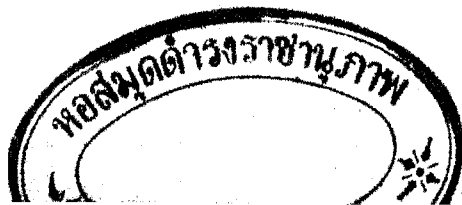
รัฐภูมิดำเนาบ้านเมือง ทั้ง กำดั่ง วิชา และ วิชียุทธ ของไทย อยู่แล้ว
 กองทัพ ที่ ยก เข้า มา ตั้ เมืองไทย คราว นี้ ดำมารด จัด การ แก้ไข
 ความ ขัดข้อง ซ้ำ ตำคัฎ ที่ เคย มี เมื่อ คราว ก่อน ให้ ดูดอง มา แต่ ต้นมือ
 มี ปรากฏ ใน หนังสือ พงศาวดาร เป็น หลาย ประการ เป็น ต้น ว่า ครั้ง
 ก่อน พม่า เคย ยก กองทัพ เข้า มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สามองค์ ลง มา ตั้
 กรุง ศรีอยุธยา ถูกไทย เอา กำดั่ง กองทัพ หัวเมือง เห็นอ ลง มา ตั้
 กระทบ คราว นี้ พระเจ้าหงส์าวดี ยก กองทัพ เข้า มา ทาง ด้าน แม่
 ตะเภา^{๑๒} หมายถึง เอา กำดั่ง มาก เข้า ทุ่มเขต ตั้ หัว เมือง เห็นอ ตั้ กำดั่ง
 ที่ช่วยเสียก่อน แล้วจึงยกลงมา ตั้ กรุงศรีอยุธยา อีกประการหนึ่ง
 ครั้ง ก่อน พม่า เข้า มา ตั้ ตั้ ยม กรุง ฯ ไม่ ดำมารด จะ เข้า ตั้ ประชิดได้
 ด้วย กำดั่งปืนใหญ่ไม่ ถึง กำดั่งปืน ของไทย คราวนี้ พระเจ้าหงส์าวดี
 ให้เตรียมปืนใหญ่ ที่มี กำดั่ง มาก เอา มา ด้วย และ จ้าง ฝรั่งเศส ไปรบตุเกศ
 ซึ่ง เป็น พวก ข่านาญการปืนใหญ่ เข้า มา ด้วย กว่า ๕๐๐ คน อีก ประการ
 หนึ่ง สระเบียง อาหาร สำหรับ กองทัพ ที่ เคย อัดคัฎ ใน คราว ก่อน คราว
 นี้ได้ เมือง เชียงใหม่ได้ใน ถิ่นนาจ เกณฑ์ ให้ เมือง เชียงใหม่ เป็น
 พนักงาน ส่ง สระเบียง อาหาร ลง มา ทาง แม่ น้ำ ให้ พอ ใช้ ใน กองทัพ
 ๑๔. คราวนี้ กระเตรียมการ เสร็จ แล้ว พระเจ้าหงส์าวดี ก็ ยกกองทัพ
 ใหญ่ มา ตั้ เมืองไทย เมื่อ เดือน ๑๒ ปีกุฎ พ.ศ. ๒๑๐๒ จัด กระบวนทัพ

๑๒ ชื่อทางด้านแม่สอด แขวงจังหวัดตากทุกวันนี้ แต่ในสมัยนั้นด้านตั้งอยู่ตำบล
 แม่ละเมา พันแม่สอดเข้ามา จึงเรียกว่าด้านแม่ตะเภา.

ที่ ยก มา เป็น ทักษัตรีย์ ๕ ทักษัตร คือ ทักษัตร มหาอุปราชาราชโอรส
 ทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรพระเจ้า อังวะ ราชบุตร เวช ทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรเจ้าแปรราช
 อนุชา ทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรพระเจ้า ของอุ ราชอนุชา ทักษัตรหนึ่ง ทักษัตรหลวง ของ
 พระเจ้า หงส์ดำดี ทักษัตรหนึ่ง กองทักษัตรยา พลิม นียง ยาเชอ อีกรักษัตรหนึ่ง
 แดงเกณฑ์เจ้าฟ้าไทยใหญ่ ให้ เป็นกองพาหนะสมทบทุกทักษัตร ให้พระเจ้า
 เชียงใหม่ คุม กอง เรือดำเดี่ยว สะเบียง อาหาร ตง มา บรรจบ ทักษัตรหลวง
 ที่ เมือง ตาก จำนวน ที่ พระเจ้า หงส์ดำดี ยก มา คัด เมืองไทย ครั้ง นั้น ^{๑๓}
 กว่า ๒๐๐,๐๐๐

ฝ่าย กรุงศรีอยุธยา ตั้ง แต่ ตอชม พระราชดำรัสไป แล้ว ก็ เชื่อกัน
 ว่าคงจะมีศึกหงส์ดำดียกมา พอถึงระตู แต่ง จึงให้ รวบรวม คน และ
 เก็บ กวาด สะเบียง อาหาร เข้าไว้ใน พระนคร จัด เตรียม บัอมปราท เร
 ืองปืนใหญ่ น้อย รักษา หน้า เืองเทิน ให้ มั่น คง แล้วให้ กองทัพ ออก
 ไป ตั้ง รักษา บัอม ชาน พระนคร ทั้ง ๕ ทิศ และให้ ตระเตรียม เรือ รบ
 เรือ ดำหรับ ชาติตระเวนไว้ เป็น อันมาก แต่ครั้ง นั้น ฝ่ายไทย เสียเปรียบ
 เป็น ช้อใหญ่ที่ คาคการผิด ไปสำคัญว่าพระเจ้าหงส์ดำดี จะ ยกทัพหลวง
 มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สามองค์ ตรง มา คัด พระนคร เหมือน ครั้งพระเจ้า
 หงส์ดำดี ตะเบงชะเวตี้ จึง หาได้ เตรียม ถึง การ ที่จะ รักษา หัวเมือง
 เหลือไม่ ครั้น พระเจ้าหงส์ดำดี บัเรงนอง ยก เข้า มา ทาง ด้าน แม่ตะเภา

๑๓ ในพงศาวดารพม่าว่าจำนวนพล ๕๐๐,๐๐๐ เห็นว่ามากเกินไป.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๑๕

พวก เจ้าเมืองเหนือ ทราบความ ก็ ตกใจ ได้แต่ต่างเมือง ต่าง รี้บ
รวบรวม ทัพ เข้ารักษาเมือง ไม่ทันวาง วิชาการ ช่วยเหลือ กัน
กัน อย่างไร เพราะฉะนั้น กอง ทัพ พระเจ้าหงสาวดี ยก มาเป็น ทัพใหญ่
พอ ถึง เมือง กำแพงเพชร ก็ตีได้ เมือง และ จับตัว พระยากำแพงเพชร ได้
โดยง่าย ครั้นได้เมือง กำแพงเพชร แล้ว พระเจ้าหงสาวดี จึง แต่ง
กองทัพให้แยก แยก กันไป เป็น สอง ทาง ให้พระเจ้าอังวะ พระเจ้า
สองอุยก ตรงไป ตี เมือง พิษณุโลก ทาง หนึ่ง ให้พระมหาอุปราชา
กับ พระเจ้าแปร ยก อ้อม ไป ตี เมือง สุโขทัย เมือง สวรรคโลก เมือง
พิไชย ทาง หนึ่ง แล้วให้ลงมา บรรจบ กัน กับ กอง ทัพ ที่ ตี เมือง
พิษณุโลก ส่วน พระเจ้าหงสาวดี ตั้ง กอง ทัพ หวดง อยู่ ที่ เมือง
กำแพงเพชร

กองทัพ พระมหาอุปราชา กับ พระเจ้าแปร ยกไป ถึง เมือง สุโขทัย
พระยาสุโขทัย ต่อสู้ ได้รบ กัน เป็น สามารถ กำตั้ง ไทยน้อยกว่าพม่า
มาก นัก ก็ เด็ด เมือง สุโขทัย ตัว พระยาสุโขทัย พม่า ก็ จับได้ ฝ่าย
พระยา สวรรคโลก พระยาพิไชย เมื่อ รู้ ว่า เด็ด เมือง สุโขทัย แล้ว
ก็ไม่ ต่อสู้ พา กันไป ยอม อ่อน น้อม ต่อ พระมหาอุปราชา ทั้ง สองเมือง
กองทัพ พม่า จึง ยกไป รวบรวม กัน ต้อม เมือง พิษณุโลกไว้ ฝ่ายพระมหา
ธรรมราชา ต่อสู้ บ้างกัน เมือง เป็น สามารถ ถูก พม่า ต้อมไว้ จน ดั้น
สระเบียง กวหาร แล้ว ช้ำ เกิดใช้ ทวีพิษ ขึ้น ที่ใน เมือง พระมหา

ธรรม ราชาก็ ต้อง ยอม อ่อน น้อม ต่อ พระเจ้าหงสาวดี^{๑๕} เมื่อ เดือน
ยี่ ปีกุญ พ.ศ. ๒๓๐๒

๑๕. พระเจ้าหงสาวดีได้ให้เมืองเหนือแล้ว จึงให้พระมหาธรรมราชา
และเจ้าเมือง กรมการ ที่ ยอม อ่อนน้อม ก็อ นำ กระทำสัตย์ แล้วให้
บังคับ บัญชา การ บ้านเมือง อยู่ ตาม เดิม ด้วย ประสงค์ จะ เอา ได้
เป็น ก้าว ต่ ไป ข้าง หน้า แล้วให้ จัด กระบวน ทักษิ ที่ จะ ยก ลง มา ต่
กรุงศรีอยุธยาให้ รวบรวม เรือ ใน หัว เมืองฝ่าย เหนือ จัด เป็น กอง ทักษิ เรือ
ให้ พระเจ้า แปร เป็น นาย ทักษิ ยก ลง มา จาก เมือง พิษณุ โดก ทาง แม่ น้ำ
แควใหญ่ ทักษิ หนึ่ง ส่วน ทักษิ บก นั้น ให้ พระมหา อุปราชา เป็น ปีกขวา
พระ อังวะ เป็น ปีก ซ้าย พระเจ้า คองอ เป็น กอง กลาง ยก ลง มา
ก่อน แล้ว พระเจ้า หงสาวดี ยก กอง ทักษิ หดวง ตาม ลง มา ให้ พระ
มหา ธรรมราชา พระยา สวรรค โดก พระยา พิไชย มา ใน กอง ทักษิ หดวง ด้วย
และ ครั้ง นั้น พระเจ้า เชียงใหม่ เมกติ บิด พัดว บอก บ่อย เดียว ให้ แต่
พระยา แฉน หดวง พระยา ถ้าม ด้าน คู่มุ่ละ เบียง และ พา หนะ ลง มา ตาม
เกณฑ์ พระเจ้า หงสาวดี ขัด เคียง พระเจ้า เชียง ใหม่ แต่ ยัง หา ว่า ประการ
ได้ ไม่ ให้ กอง ทักษิ เมือง เชียง ใหม่ คู่มุ่ ละ เบียง อาหาร ตาม
กอง ทักษิ หดวง ลง มา

๑๕ เรื่องพระเจ้าหงสาวดีตีหัวเมืองเหนือคราวนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าพระมหา
ธรรมราชาและผู้รักษาหัวเมืองเหนือทุกเมืองเห็นว่าศึกใหญ่เหลือกำลัง ก็ยอมอ่อนน้อมต่อ
พระเจ้าหงสาวดี มิได้มีเมืองใดต่อสู้ เรื่องที่ไทยต่อสู้ดังกล่าวในบรรยายนี้ ไม่ได้ความใน
พงศาวดารพม่า ยุติกันกับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

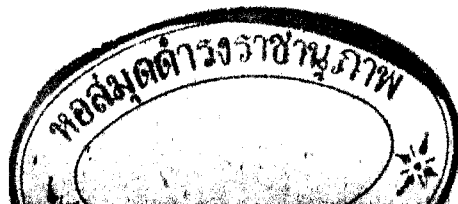
๑๒๑

ฝ่าย กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ทราบ ว่า พระเจ้าหงสาวดี ยก กองทัพ
เข้ามาตี หัวเมือง แหน่ ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิจึงให้จัดกองทัพ
ให้พระรามคำวร ราชโอรส ยกขึ้นไป ช่วย เมือง พิษณุโลก กองทัพ
ยกขึ้นไป ถึง แขวง เมือง นครสวรรค์ ทราบ ว่า เสีย เมือง พิษณุโลก
แก่ ซ้าศึก แล้ว ก็ ถอย ลง มา ตั้ง รับ ซ้าศึก อยู่ ณ ที่ นั้น แห่ง หนึ่ง
(เข้าใจ ว่า ใน แขวง เมือง ไชยนาท)^{๑๕} กองทัพ พม่า ยก ลง มา ถึง ตรง
นั้น ได้รบ พุ่ง กับ กองทัพไทย เป็น สำมากร กองทัพไทย เอาปืนใหญ่
ลง เรือ เทียวได้ยิง ถูก พม่า ต้ม ตาย เป็น อัน มาก จน กองทัพ ต้อง
หยุด ชะงัก อยู่ พระเจ้าหงสาวดี ให้ ซ้าหตวง ขึ้นไป เร่ง กองทัพ เรือ
ของ พระเจ้า แปร ให้รับ ยก ลง มา ครั้น กองทัพ พระเจ้า แปร ยก ลง
มา ถึง พม่า จึง เข้า ระดม ตี กองทัพ พระรามคำวร ทั้งทางบก และทาง
เรือ พร้อม กัน กองทัพไทย มี กำลัง น้อย กว่า คำนทานไม่ไหว
ก็ ต้อง ถอย ลงมา ยัง กรุงศรีอยุธยา

เมื่อ กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ยก ลง มา จน จะ ถึง กรุง ฯ ส้มเต๋จ
พระ มหาจักรพรรดิให้ กองทัพบก ทัพเรือ ออก ระดม ตี กองทัพ พระเจ้า
หงสาวดี ที่ โกด ทุ่งตุมพัต ด้รับกัน เป็น สำมากร อีกครั้ง หนึ่ง กองทัพ

๑๕ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร มีแต่เรื่องพระยาพิไชยธรรมาธิบดี พระยารัตนวงศออก
ไปไม่ทัน ความนอกนั้นได้ความจากพงศาวดารพม่า แต่พม่าว่าพระมหินทรเป็นแม่ทัพ ที่
จริงคงเป็นพระรามศรเป็นแน่.

ไทยสู้ไม่ได้ ก็ ต้อง ถอย กลับ เข้า พระนคร เลี้ย เรือรบ แก่ พม่าข้าศึก
เป็น อัน มาก พระเจ้าหงสาวดี ก็ เคย ตี ได้ บ้อม ชานพระนคร ทั้ง ด้าน
เหนือ ด้าน ตะวันตก และ ด้าน ตะวันออก แล้ว จึง ให้ กองทัพ เข้า มา
ตั้ง ด้อม พระนคร ไว้ สาม ด้าน ฝ่าย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เห็น
ข้าศึก มี กำลัง มาก นัก จะ เอา ไชยชนะ ใน การ รบ รุก ไม่ได้ จึง
เป็น แต่ ให้ เรือรบ เอาปืนใหญ่ คอย เทียว ยัง มี ให้ ข้าศึก รุก เข้า มา โกง
พระนคร เพื่อ จะ ถ่วง เวลา ให้ ข้าศึก ต้อง เด็ด ทัพ กลับ ไป เอง ด้วย
ขัด สั้น สะเบียง อาหาร หรือ มิฉะนั้น ก็ คง ต้อง ต่ำ ใจ ใน เวลา จวน หน้า
เหนือ หาดาก ตง มา แต่ พระเจ้าหงสาวดี ได้ ตระเตรียมการ เข้า มา โดย
รัฐ ภูมิ ตำนาน กรุงศรีอยุธยา มี กองทัพ เรือ และ มี ปืนใหญ่ อย่าง กำลัง
มาก ด้วย เพียง พอ พอ ตั้ง ด้อม กรุง ฯ แล้ว ก็ พยายาม ทำลาย เรือ
รบ ของ ไทย ได้ หมด จน เห็น ว่า ไทย ไม่ อาจ จะ เอา ปืนใหญ่ ลง เรือ
ไป เทียว ได้ ยัง ได้ ตั้ง แค่อนแล้ว จึง ให้ เอา ปืนใหญ่ เข้า มา ตั้ง จัง กาย
ยิง เข้า มา ใน พระนคร ถูก วัดวา บ้าน เรือน ราษฎร หัก พัง ลง ทุกๆ วัน
ครั้น เห็น ว่า ชาวพระนครพากัน ครัน คร้าม อยู่ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี ก็มี
พระราชดำรัส เข้า มา ยัง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ว่า จะ รบ หรือ จะ
ยอม แพ้ วัเป็นไมตรี ก็ ให้ เดือก เขา อย่างหนึ่ง ใน พงศาวดาร
พม่า ว่า พวก ชาวพระนคร ทน ปืน พม่า ไม่ได้ พากัน กราบ ทูล ร้อง
ทุกข์ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึง ยอม แพ้ วัเป็นไมตรี กับ พระเจ้า
หงสาวดี

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๒๓

ตรง นี้ น่า จะ วินิจฉัย สักหน่อย ว่า เหตุใด สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึง ยอม แพ้ ช้างศึก เพราะ เมื่อ อ่าน ไป ถึง เรื่อง พระเจ้าหงสาวดีตี กรุงศรีอยุธยา คราว หน้า จะ แตะ เห็น ว่า ถ้า ไทย ค่อย ใจจริง ๆ ก็ อาจ รักษา พระนคร ไว้ ได้ แต่ ครั้ง นี้ เหตุ ไฉน จึง ยอม แพ้ ได้ ง่าย ๆ ความข้อ นี้ เห็น ว่า ที่ เพียง ที่ พม่า ยิงปืนใหญ่ เข้า มา ได้ ถึง ใน พระนคร เห็น จะ ไม่ พอ เป็น เหตุ ที่ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะ ยอม แพ้ คง จะมี เหตุ อื่น อีก เป็น แน่ เมื่อ พิจารณา ไป เห็น ว่า เหตุ ที่ แพ้ นั้น น่า จะ เป็น ด้วย ช้าง ฝ่าย ไทย ที่ รักษา พระนคร ไม่ เป็น หน้า หวัง ใจ เดียว กัน ด้วย การ สงคราม ครั้ง นั้น พวก ข้าราชการ ซึ่ง เห็น ว่า ไม่ ควร จะ รบ มาแต่ แรก มี มาก ด้วย กัน ตั้ง ถ้าว มา แล้ว ครั้น เกิด คึก ใจ เดียว เมืองเหนือ และ กองทัพ กรุงไป พ่าย แพ้ ถอย กลับ มา ช้างศึก เข้า ตี อ้อม พระนคร พวก ที่ เห็น ว่า ไม่ ควร รบ จึง พากัน โทษ พระรามคำแหง พระยาจักรี พระยาสุนทรสงคราม ว่า ทน ของ อาจ ไป เดี๋ยว ๆ ถ้า ยอม เสีย ช้าง เผือก ๒ ช้าง แต่ แรก แล้ว บ้าน เมือง ก็ จะ หา ชุนเจ็ด อย่าง นี้ ไม่ ช้าง ใน พระนคร คง จะมี เสีย อย่าง นี้ อยู่ โดย มาก ฝ่าย ช้าง พระเจ้าหงสาวดี ที่ มา ขอน เป็น ไมตรี ครั้ง นั้น ก็ คง เป็น เพราะ คิด เห็น ว่า จะ ตี หักเอา พระนคร ศรีอยุธยา ใน คราว นั้น เห็น จะ ไม่ได้ ด้วย ไป เสีย เวลาดำ ค่ำ หัวเมือง เหนือ เสีย ก่อน ยัง มี เวลา ที่ จะ ตี พระนคร ศรีอยุธยา ก่อนหน้า หาก ไม่ ช้างนัก เห็น ว่า จะ ต้อง คิด ถอน สันใน ทาง อุบาย ให้ เปนการ ยืด ยาว ค่อย ไป จึง มี ราชดำรัส ถึง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ว่า ถ้า ยอม เป็นไมตรี เด็ด โดย ดี พอ ได้ แก่ ความ อภัยระยศ อดสู แล้ว ก็ จะ เด็ก ทัพ กลับไป แต่ ด้ญญา ว่า จะไม่ เขา กรงศรีอยุธยา เป็น เมือง ชะเตย พระเจ้าหงสาวดี มี ราชสาส์น เข้า มา ว่าดังนี้ ก็ ต้อง ใจ พวก ข้าราชการ ที่ไม่ ยาก รบ อยู่แต่ เดิม จึง พา กัน กราบ ทูล ร้อง ทักข์ ส้มเต๋จ พระ มหาจักรพรรดิ ไม่ สามารถ จะ ชัดขึ้น คน มาก ได้ ก็ ต้อง ยอม เป็นไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดี กล่าวไว้ในหนังสือพระราช พงศาวดารว่า มี รัชตั้ง ให้ ปลดกพลับพลา ที่ริมวัดหัดดาวาศ (คือ วัดข้าง อยุ่ โกดัด วัด หน้า พระเมรุ) ให้ เสิญ พระพุทธรูป และ พระธรรม พระสังค ไปด้วย ประดิษฐาน เป็น ประทาน แล้ว ส้มเต๋จพระมหาจักรพรรดิ กับ พระเจ้าหงสาวดี ก็ เสด็จไป พบ กัน ที่ พลับพลา นั้น พระเจ้าหงสาวดี ทูลขอ ข้างเผือก เป็น ๔ ข้าง กับ ขอพระราเมศวร พระยาจักรี พระยา ดันทร สังคราม ซึ่ง เป็น หัว หน้า พวก ที่ คิด ต่อสู้ เขา ตัวไป เสีย ยัง เมือง หงสาวดี และใน พงศาวดาร พม่า ว่า พระเจ้าหงสาวดี ให้ไทย รัชตั้งด้วยข้างปีละ ๓๐ ข้าง เงินปีละ ๓๐๐ ข้าง กับทั้งยอม ให้ผลประโยชน์ ภาษี อากร ที่ เก็บได้ ใน เมืองมริท เป็น ของ พม่า ด้วย เพราะในสมัย นั้น เมือง มริท เป็น เมือง ทำ ค้าขาย กับ ต่าง ประเทศ มี กำปั่น ไป มา เต็มอ ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ ยอม ตาม ประสงค์ แล้ว พระเจ้า หงสาวดี เด็ก ทัพกลับไป^{๑๖}

๑๖ ในหนังสือพระราชพงศาวดารพม่า กล่าวว่าครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีเอาสมเด็จพระมหา จักรพรรดิไปเมืองหงสาวดีด้วย ส่วนกรุงศรีอยุธยาให้สมเด็จพระมหินทราธิราชครองเป็น ประเทศราชขึ้นต่อเมืองหงสาวดีต่อมา ข้าพเจ้าเห็นว่าจะเป็นความจริงไปไม่ได้ ด้วยครั้งนั้น เป็นแต่การยอมกันโดยปราศปรานอม ถ้าข้าศึกจะเอาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปเป็นเชลย ไทยที่ไหนจะยอมเป็นไมตรี.

สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม

๑๒๕

๑๖. พอสิ้นศึกหงสาวดี ฝ่ายไทย ก็เห็นผลแห่งการที่แพ้ในหน้าที่
เจ้าเมือง บัตตานี อันเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพเรือ
เข้ามาช่วย กรุงฯ รักษา พระนคร ครั้ง นั้น (เห็น จะ ยก เข้า มา ถึง ต่อ
เมื่อ กองทัพ หงสาวดี กัดบิไป แล้ว) มา เห็น ยอม แพ้ ซ้ำ คึก พระยา
บัตตานี ก็ เลย กำเริบ เข้าปล้น พระราชวัง แต่ไทยมี กำลัง มาก กว่า
ก็ ปรวบปรวม พวก แซก เมือง บัตตานี แยก พ่าย หนี ไป ส่วน ทางเมือง
หงสาวดี ซึ่ง ได้ ทำ สัญญา เดิม รบ กัน ครั้ง นั้น ก็ เป็น แค่ ปรากฏ ภาย
นอก ว่า กัดบิ เป็นไมตรี ดี กัน แต่ ที่ จริง สัญญา ที่ ทำ นั้น เด่มอ เพราะ
ความ ร้าย ให้ เกิด ผล ใน ภาย หลัง ต่อ มา เป็น อัน มาก ด้วย พระเจ้า
หงสาวดี ต้อง การ จะ แผ่ อาณา เขตต์ เอา กรุง ศรีอยุธยา เป็น เมือง ขึ้น
ยก เรือง ช้างเผือก ขึ้น อ่าง เป็น แต่ อุปาย ที่ ยอม เป็นไมตรี ก็ เพราะ
ศักรุงศรีอยุธยา ยังไม่ ได้ มี ใช้ เพราะ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยอม
ให้ ช้างเผือก เพราะ ฉะนั้น ถึง ทำ ทางไมตรี แล้ว ก็ ยัง คิด จะ เอา กรุง
ศรีอยุธยา เป็นเมือง ขึ้นอยู่ มิ ว่างาย พระเจ้าหงสาวดี มารู กำลัง เมือง
ไทย เห็น ว่า จะ ศั หัก เอา ด้วย กำลัง นั้น ยาก จึง คิด อุปาย อาศัย
ทางไมตรี ซึ่ง มี ขึ้น กับ ไทย ครั้ง นั้น มา แล่ ดึง ความ ชอบ พอ พระ
มหา ธรรมราชา อุดหนุน ให้ มี อำนาจ ขึ้น ทาง หัว เมือง เหนือ สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ จะ บังคับ บัญชา ว่า กัดบิ ตั้งแต่ ก่อน พระเจ้า
หงสาวดี คอย กัดบิ อุดหนุน ช้าง พระมหาธรรมราชาไว้ เป็น ดัง นี้
มา เนื่อง ๆ จน ใน พระนคร ศรีอยุธยา เกิดกบฏแห่งพระมหาธรรมราชา ๆ

ก็ ต้อง หันไป พึ่ง พระเจ้าหงสาวดี ยิ่ง ขึ้น ทุกที เดย เป็น เหตุ ให้ ไทย
เกิด แยก ร้าว กัน ขึ้น เอง ก็ ถอย กำดั่ง ดง ดั่ง ประสงค์ ของ พระเจ้า
หงสาวดี ด้วย ประการ หนึ่ง

๑๗. ก่อน ที่ จะ กล่าว ถึง เหตุการณ์ ซึ่ง เกิด ขึ้น ต่อ มา จำ ต้อง
เล่า เรื่อง แต่ พระเจ้าหงสาวดี มี ชัยชนะ ไป จาก กรุงศรีอยุธยา เมื่อ คราว
ขอ ช้างเผือก นั้น กลับ ไป ถึง เมือง หงสาวดี ไม่ ช้า ก็ได้ ข่าว ว่า พระเจ้า
เมือง เชียงใหม่ เมกคิ คบคิด กับ พระยา นครดำปาง พระยา แพร่ พระยา
น่าน และ พระยา เชียงแสน จะ ตั้ง แข็ง เมืองใหม่ ยอม ขึ้น ต่อ เมืองหงสาวดี
เพราะ ถูก พระเจ้าหงสาวดี ตู หมั้น เมื่อ คราว เกณฑ์ ให้ เมือง เชียงใหม่
ตั้ง ด้ง เบียง กองทัพ ที่ มา ตี กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีทราบความ
ก็ ยก กองทัพ หวดง เข้ามา ตี เมือง เชียงใหม่ เมื่อ ปลาย ปี ชวด พ.ศ. ๒๑๐๗
นั้น เกณฑ์ พระมหาธรรมราชา ให้ ยก กองทัพ หัวเมือง เหนือ ขึ้น ไป
ช่วย ด้วย ฝ่าย พระเจ้า เชียงใหม่ เห็น ว่า ช้า คัก เหลือ กำดั่ง ก็ ยอม
อ่อน น้อม ต่อ พระเจ้าหงสาวดี แต่ เจ้าเมือง ซึ่ง เป็น คู่ คัด ดี คน นั้น
จับ ได้ แต่ พระยา เชียง แสน คน เดียว อีก ถ้าม คน นั้น ไป พึ่ง พระเจ้า
ไชยเชษฐา กรุงศรีสัตนาคนหุต อยู่ ณ เมือง เวียงจันทน์ พระเจ้าไชย
เชษฐา ไม่ ยอม ตั้ง ตัว ให้ พระเจ้าหงสาวดี ซัด เคือง จึง ให้ พระมหาอุป
ราชำ ยก กองทัพ ไป ตี กรุงศรี สัตนาคนหุต ส่วน เมือง เชียง ใหม่ นั้น
กลับ ให้ เจ้าหญิง จิรประภา กลับ ขึ้น ครอง เมือง แล้ว พระเจ้าหงสาวดี ก็
เลิกทัพ หวดง กลับ ไป เมือง หงสาวดี เอา ตัว พระเจ้า เชียง ใหม่ เมกคิ

ไปด้วย กองทัพ พระมหาธรรมราชา นั้น ก็ให้ เด็ก กดัมภ์ มาบ้านเมือง
เหมือน กัน

ฝ่าย พระมหาอุปราชา ซึ่ง ยก กองทัพไป ตี กรุงศรีสัตนาคนหุต ตีได้
หัวเมือง ราย ทาง เข้าไปโดยลำดับ จนถึง เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นราชธานี
ของ พระเจ้าไชยเชษฐา ๆ ต่อสู้ เห็น เหลือ กำลัง ก็ทิ้งเมืองเวียงจันทน์เสีย
พา กองทัพหลบไป ซุ่ม อยู่ในป่า พระมหาอุปราชาได้ เมืองเวียงจันทน์
จับได้ ญาติกวงศ์ เตมเหณี สนมกำนัด ของ พระเจ้าไชยเชษฐา ส่งไปเมือง
หงสาวดี แล้วให้ กองทัพ ออก ทิศ ตาม พระเจ้าไชยเชษฐา แต่พระเจ้า
ไชยเชษฐา ชำนาญ ท้องที่ กว่า พวก หงสาวดี ถ้า กองทัพ ที่ไป ทิศ ตาม
มี กำลัง มาก ก็ หลบ เดียง เดียง ถ้า เป็น กองน้อย ก็ ออก โจมตี เอา
แตก พ่าย กดัมภ์ มา กองทัพ หงสาวดี เทียว ทิศ ตาม อยู่ จนถึง ระบุณ
ก็ จับ พระเจ้าไชยเชษฐาไม่ได้ พระมหาอุปราชา เห็น ไฟว์พล บอบ ซ้ำ
มาก นึก จึง ให้ เรียก กองทัพ กดัมภ์ ไป ตั้ง รวมกัน อยู่ที่ เมืองเวียงจันทน์
หมาย ว่า พอ สิ้น ระบุณ จึง จะ ให้ ออก ทิศ ตาม จับ พระเจ้าไชยเชษฐาต่อ
ไป พอ กองทัพ หงสาวดี ถอยไปรวม อยู่ที่ เมือง เวียงจันทน์ พระเจ้า
ไชยเชษฐาได้ที ก็ ให้ เทียว ตี ตัด ตำเคียง สะเบียง อาหาร ซึ่ง จะ
ส่ง ไปยัง เมืองเวียงจันทน์ ทุก ๆ ทาง จน กองทัพ หงสาวดี ออกอยาก ไร้พล
พา กัน เจ็บ ใช้ ต้มตายลงเป็น อัน มาก พอ สิ้น ระบุณ พระมหาอุปราชา
ก็ต้อง รับ เด็ก ทพ กดัมภ์ ไป ฝ่าย กองทัพ พระเจ้าไชยเชษฐา กดัมภ์คิด

ตาม คี่ไป จน ปลาย แดน กิติศัพท์ ก็ เดื่อง ดือ ว่า พระเจ้าไชยเชษฐา มีชัย
ชนะ พระเจ้าหงสาวดี ใน ครั้ง นั้น

ฝ่าย พระไชยเชษฐา ได้ ราชธานี คั้น ได้ แต่ เมือง เบด้า เพราะ พอก
หงสาวดี เก็บ ธิบ ทรัพย์สิน สมบัติ ทั้ง จับ มเหสี และ สนม กำนัด ไป เสีย
เกือบ หหมด พระเจ้าไชยเชษฐา จะ หาม เหล่า ใหม่ จึง ให้ ราช ทูต เชิญ พระ
ราช สำนัด กับ เครื่อง ราชบรรณาการ มา ถวาย ส้ม เต็ม พระมหาจักรพรรดิ
ทูล ขอ พระเทพกระษัตริย์ ราชธิดา ไป เป็น อัครมเหสี ฝ่าย ข้าง กรุง
ศรีอยุธยา ส้ม เต็ม พระมหาจักรพรรดิ กำนัด แค้น พระเจ้าหงสาวดี ก็ ยินดี ที่
จะ เป็น สัมพันธมิตร กับ พระเจ้าไชยเชษฐา แต่ เมื่อ ญ เวลานั้น พระ
เทพกระษัตริย์ ราชธิดา ประชวร อยู่ จะ ผิด เพี้ยน ให้ รัชชอยู่ ต่อ ไป เกรง
ว่า พระเจ้าไชยเชษฐา จะ ผัน แปร ไป เป็น สัมพันธมิตร เสีย กับ เมือง อื่น
จึง พระราชทาน พระแก้วฟ้า อัน เป็น ราชธิดา เกิด ด้วย พระ สนม แทน ไป
ครั้น พระเจ้าไชยเชษฐา ทราบ ว่า มิใช่ ราชธิดา ของ ส้ม เต็ม พระสุริโยทัย
ก็ไม่ พอ พระฤทธิไภพ พระแก้วฟ้า กลับ มา ส่ง ว่า จะ ขอ ประทาน
ฉะเพาะ พระเทพกระษัตริย์ ด้วย ประสงค์ จะ ไกร ได้ วงศ์ ส้ม เต็ม สุริโยทัย
ซึ่ง มี พระเกียรติยศ เป็น ยอด ของ สตรี ไป เป็น พระอัครมเหสี ส้ม เต็ม
พระมหาจักรพรรดิ ก็ ไป รุด บัญชา ตาม

ก็ การ ที่ กรุงศรีอยุธยา กับ กรุงศรีสัตนาคนหุต ให้ ทูต ไป มา ว่า
กัน ด้วย เรื่อง ราชธิดา ครั้ง นั้น พระมหา ธรรมราชา ย่อม ทราบ ความ
เพราะ ทูต เติร ทาง ด้าน ส้ม อ้อ (ใน แขวง มณฑล เพ็ชรบูรณ์) ไม่

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๒๕

ห่าง เมือง พิษณุโลก นี้ ครั้น ทราบ ว่า ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ
จะ ประทาน พระเทพกระษัตริย์ ไป ยัง กรุงศรีสัตนาคนหุต พระมหา
ธรรมราชา ไม่ เห็นชอบด้วย ด้วย พระเทพกระษัตริย์ เป็น พระน้องนาง
ของ พระวิสุทธิกระษัตริย์ ร่วม พระมารดา เดียว กัน บาง ที่ พระวิสุทธิ
กระษัตริย์ เองจะเป็นผู้ ที่ ไม่ เห็นชอบด้วย ด้วย รู้ อยู่ ว่า พระเจ้าหงสาวดี
คง จะ ยก กองทัพ มา ตี กรุงศรีสัตนาคนหุต อีก พระมเหสี ดันมกำนัด
ของ พระเจ้าไชยเชษฐา เคย ถูก กองทัพ หงสาวดี จับ ไป ได้ คราวหนึ่ง
แล้ว ถ้า รบ กัน ขึ้น อีก เกรง พระเทพ กระษัตริย์ จะ ไป เป็น อัครราช
แต่ ใน เวลานั้น ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ ไม่ได้ พระทัย พระมหาธรรม
ราชา เสียแล้ว จึง มิ ได้ ทรงหารือ เรื่อง ที่ จะ ประทาน พระเทพกระษัตริย์
แก่ พระเจ้าไชยเชษฐา พระมหาธรรมราชา จะ ไป ทูลห้าม ปราบ ส้มเต๋จ
พระมหาจักรพรรดิ ไม่ได้ จึง ให้ คน เร็ว รีบ ไป ทูล ความ แก่ พระเจ้า
หงสาวดี ๆ ก็ ให้ กองทัพ มา ช่ม สกัด ทาง อยู่ พอ ข้าหวดอง กรุงศรี
อยุธยา เชิญ พระเทพกระษัตริย์ ไป กองทัพ พม่า ก็ เข้า ชิง นาง พา ไป เสีย
ยัง เมือง หงสาวดี ฝ่าย พระมหาธรรมราชา คง อูบมาย บอก ลง มา ทูล
ส้มเต๋จ พระมหาจักรพรรดิ ว่า พระเจ้าหงสาวดี ให้ มา ชิง พระเทพ
กระษัตริย์ ไป โดย อำเภอ พระฤทัย พระมหาธรรมราชา หา ได้ รู้ เห็น
ด้วยไม่ ช่าง กรุงศรีอยุธยา ก็ รู้ เท่า นั้น พระมหา ธรรมราชา แต่
ไม่ อาจ ว่า กต้าว อย่างไร ด้วย กัด พระเจ้าหงสาวดี อยู่ ส้มเต๋จพระ

มหาจักรพรรดิ รัชกาลที่ ๑๑ อดสูทน อยู่ไม่ได้ จึง ทรง มอบราชการ บ้านเมือง แก่ พระมหินทร^{๑๑} แล้ว เสด็จ ออก ทรง ผนวช ข้าราชการ ทั้งหลาย ก็ พา กัน ออก บวช ตาม เสด็จ ด้วย เป็น อัน มาก

การที่ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เสด็จออกทรงผนวชครั้งนั้น ที่แท้ เสด็จ เร่ง ให้ เกิด เหตุร้าย แก่ บ้านเมือง เพราะ ทำให้ เกิด รวนเร ใน ราชการ อัน เห็น ได้ เช่น ที่ ข้าราชการ พา กัน ออก บวชตาม เสด็จ ด้วย เป็น อัน มาก นั้น เป็น ต้น แต่ ข้อ สำคัญ นั้น คือ ที่ เป็น เหตุ ให้ พระมหา ธรรมราชา ดัน ความ ย่ำเกรง กรุงศรีอยุธยา เพราะ พระมหินทร เปน คู่ น้อง ของ พระมหาลี้ มิใช่ เป็น พระราชบิดา เหมือน สมเด็จพระมหา จักรพรรดิ เพราะ ฉะนั้น พอ พระมหินทร ขึ้น ว่า ราชการ บ้าน เมือง พระมหา ธรรมราชา ก็ ตั้ง เกียงแย่ง จะ ครอบงำ อย่างไร ก็ อ้าง พระเจ้า หงสาวดี บังคับ บัญชา ลง มา ยัง กรุงศรีอยุธยา พระมหินทร ก็ ต้อง ผ่อนผัน ทำ ตาม ด้วย เกรง อำนาจ พระเจ้า หงสาวดี พระมหินทร ได้ ความ คับแค้น พระหฤทัย หนัก เข้า จึง คิด จะ กำจัด พระมหา ธรรมราชา เสด็จ ครั้ง นั้น พระมหินทร ได้ พระราม (รณรงค์ ผู้ว่าราชการเมือง

๑๑ เรื่องสมเด็จพระมหินทราธิราชครองราชสมบัติ หนังสือพระราชพงศาวดารแย้งกัน อวี่ บางฉบับนับผู้ตั้งขึ้นรัชกาลนี้ก่อนนี้เป็นครั้งที่ ๑ ไปจนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกลับ เข้าว่าราชการ แล้วไปนับเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตแล้ว เป็นรัชกาลสมเด็จพระมหินทรครั้งที่ ๒ อีกคนหนึ่ง แต่บางฉบับนับรัชกาลสมเด็จพระมหินทรต่อเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย เชื่อว่าครั้งนี้เป็นแต่ได้สำเร็จราชการ ได้ฯลฯ พิเศษคือ เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๑

กำแพงเพชร) ซึ่ง เอาใจ ออก หาก จาก พระมหาธรรมราชา มา อยู่ใน
กรุงฯ เป็น ที่ ปรึกษา จึง คิด กัน เป็น กตอุบาย บอก ความ ดับไปยัง
พระเจ้าไชยเชษฐา ให้ ยก กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุตลงมา ตี เมือง
พิษณุโลก พระมหินทร์ จะ ยก กองทัพ กรุงฯ ขึ้นไป ประหนึ่ง ว่า จะ
ไป ช่วย เมือง พิษณุโลก เมื่อ ได้ ที่ แล้ว ให้ ช่วยกัน จับ พระมหาธรรม
ราชา ให้ จึง ได้ ฝ่าย พระเจ้าไชยเชษฐา ก็ แค่น พระมหาธรรมราชา อยู่
ด้วย เรื่อง พระเทพ กระจัตรีย์ ครั้น พระมหินทร์ ขอน ขึ้นไป ก็ ส้มคิด
จึง ให้ ตระเตรียม กองทัพ พอ ถึง ระดั่ง ปลายปี ขาน พ.ศ. ๒๓๐๘
พระเจ้าไชยเชษฐา ก็ ยก กองทัพ ลง มา ยัง เมือง พิษณุโลก แต่ ทำ
กติกัณฑ์ ให้ ปรากฏ แพร่หลาย ว่า มี ความ แค้น ส้มเค็จ พระมหาจักรพรรดิ
ที่ได้ ทำ สัญญา ว่า จะ ประทาน พระเทพ กระจัตรีย์ แล้ว แดง ให้ ได้ ความ
อภัย อดสู จะ ลง มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา แก่ แค้น แต่ ว่า จะ ตี
เมือง พิษณุโลก ก่อน เพราะ เป็น เมือง ด้าน อยู่ ข้าง ฝ่าย เหนือ

ฝ่าย พระมหาธรรมราชา เมื่อ ได้ ข่าว ว่า กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต
ยก มา ยัง ไม่ ตังสัย ว่า จะ ยก มา โดย กตอุบาย ของ พระมหินทร์ จึง
บอก ข่าว คัก ลง มา ยัง กรุงศรีอยุธยา ขอ กองทัพ ขึ้นไป ช่วย แล้ว ให้
ขน ตะเบียง อาหาร ต้อน ผู้คน เข้า ใน เมือง พิษณุโลก ตระเตรียม
ป้องกัน เมือง เป็น สามารถ ยัง ไม่ วาง พระหฤทัย จึง ให้ บอก ไป ขอ
กองทัพ พระเจ้า หงสาวดี มา ช่วย อีก ทาง หนึ่ง พระมหินทร์ ได้ รับ
ไป บอก พระมหาธรรมราชา ขอ กองทัพ ขึ้นไป ช่วย ก็ ส้มหมาย จึง มี

รับสั่งให้ พระยาลี้หราชเดโชไชย กับพระยาท้ายน้ำ รั้ว คุณกำลึง ด่วนหน้า
 ขึ้นไป กองหนึ่ง เหมือนอย่างว่าจะให้ ขึ้นไปช่วยรักษาเมืองพิษณุโลก
 คำว่าดี ตั้ง เป็น ความลับไป แก่ พระยาลี้หราชเดโชไชย ว่า ถ้า กองทัพ
 กรุงศรีวัดตนาคนหุดกับ กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ขึ้นไปถึงพร้อม กันเมื่อใด
 ให้ พระยาลี้หราชเดโชไชย เป็นได้ ค้ำ ขึ้นใน เมือง ครั้น พระยาลี้หราช
 เดโชไชย ด่วน หน้าไป แล้ว พระมหินทร จึง จัด กองทัพเรือให้ พระยา
 ราม ซึ่ง เป็น ที่ สุ่มหมายก คุณ กอง หน้า พระมหินทร ได้ตั้งเป็นจอมพล
 ใน กอง หดวง ยก ตาม ขึ้นไป ยัง เมือง พิษณุโลก กองทัพ หน้าตั้งอยู่
 ที่ วัด จุฬามณี กองหดวง ตั้ง อยู่ ที่ ปาก พิง ข้างใต้ เมือง ลง มา

ฝ่าย พระยาลี้หราชเดโชไชย ขึ้นไปถึง เมือง พิษณุโลก ก็เข้าไป เข้า
 เป็น พวกร พระมหาธรรมราชา ทูล ความลับทั้งปวงให้ทราบ พระมหา
 ธรรมราชา จึง ให้ ห้าม กองทัพ กรุง ฯ มิให้ เข้าไป ใน เมือง แล้ว คิดกล
 อบายให้ ทำ แพไฟ ขึ้น เป็น อัน มาก จุดไฟ ปด้อย แพให้ ดอย ลง มา
 ใหม่ กองทัพเรือ กรุงศรีอยุธยา แยก วัน ลง มา จนถึง ทัพหดวง ฝ่าย
 ข้างกองทัพกรุงศรีวัดตนาคนหุด เมื่อรู้ ว่า กองทัพกรุง ฯ ยก ขึ้นไป ก็ เข้า
 ระดม ที่ เมือง พิษณุโลก รบ พุ่ง กัน เป็น สำมาถ แต่ เวลานั้น กอง
 ทัพ กรุง ฯ ถอย ลง มา เดียว แล้ว กองทัพ กรุงศรีวัดตนาคนหุด ก็ ตี เขา
 เมืองไม่ได้ พอได้ ข่าว ว่า กองทัพ พระยาสุทโธม กับ พระยาเลื้อหาญ
 ซึ่ง พระเจ้าหงสาวดีให้ เข้า มา ช่วย พระ มหาธรรมราชา มา จวน จะ
 ถึง เมือง พิษณุโลก พระเจ้าไชยเชษฐา ก็ เตะ ทัพไป เมืองเดียวกัน

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๓

พระมหินทร์ ทรง ทราบ ว่า กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต เดิม กัดไป แล้ว ก็ เด็ก ทิ้งดวง กัดไป ดม มา กรุงศรีอยุธยา

๓๘. พอ เด็กรู้ การศึก พระมหาธรรมราชา ก็ออกไปเมืองหงสาวดี ไป ทูล ร้องทุกข์ ต่อ พระเจ้าหงสาวดี ใน เรื่อง ที่ พระมหินทร์ คบคิด กับ พระเจ้าไชยเชษฐา มา ทำร้าย พระเจ้า หงสาวดี ก็ ส้มคนเน จึง อภิเษก พระมหาธรรมราชา ให้ เป็นพระศรีธรรมเพ็ชณ์^{๓๘} เจ้าฟ้าพิษณุโลกเรียกใน พงศาวดาร “เจ้าฟ้าสองแคว”^{๓๙} เป็นประเทศ ราช ขึ้น ต่อ เมืองหงสาวดี มีให้ ขึ้น กรุงศรี อยุธยา ต่อไป

ฝ่าย พระมหินทร์ เมื่อ ถอยทัพ มา ถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว ครั้นทราบ ความ ว่า พระมหา ธรรมราชา ออกไป เมือง หงสาวดี ก็ เข้า พระหฤทัย ว่าคงไป พ้อง ร้อง ยุยง พระเจ้าหงสาวดี ให้ มา ทำร้าย กรุงศรีอยุธยา เกรง การ จะ หนักแน่น เหตุนี้ กาดัง ด้วย เหตุ ข้าราชการ รอดเรไม่ เป็น น้ำ หนึ่งใจ เดียว กัน จึง ไปทูล ถึงดอน ส้มเด็จ พระมหาจักรพรรดิ ให้ ตามสอด เฝ้า เด็กรู้ ขึ้น ว่า ข้าราชการ บ้าน เมือง ดัง แค ก่อน แล้ว

๓๘ นามว่า “ศรีธรรมเพ็ชณ์” นี้ ในหนังสือพระราชนพพงศาวดาร ว่าเป็นพระนามถวาย พระมหาธรรมราชาเมื่อทำพิธีราชาภิเษก แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสังเกตเห็นในนาม เจ้าฟ้าเมืองเชียงแขง ซึ่งเข้ามาสามก๊กเมื่อในรัชชกาลที่ ๕ ว่า ที่จริงเป็นนามเจ้าประเทศราชตามธรรมเนียมของพม่า.

๓๙ ยศเจ้าฟ้า ปราบดูแลให้เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้เป็นครั้งที่แรก และคำว่า “สองแคว” เป็นชื่อเก่าของเมืองพิษณุโลก.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กับ พระมหินทร ก็รีบเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกด้วยกัน ในเวลาพระมหาธรรมราชา ยังอยู่ที่เมืองหงสาวดี ให้รับ พระวิสุทธิกษัตริย์ราชธิดา ซึ่งเป็นมเหสีพระมหาธรรมราชา กับทั้งพระราชนัดดา มาจากเมืองพิษณุโลก หวังจะให้พระมหาธรรมราชาเป็นห่วง ไม่กล้าขอกองทัพหงสาวดี มาตีกรุงศรีอยุธยา และครั้งนั้นเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จกลับมาถึงเมืองนครสวรรค์ ให้พระมหินทรคุมกองทัพขึ้นไปยังเมืองกำแพงเพชร หวังจะทำลายเมืองเสียมให้ซ้าศึกอาศัยเป็นที่มั่นได้ต่อไป แต่เมื่อกองทัพยกขึ้นไปถึง ชุมนิทรเดนา กับขุนนางต่างใจ ซึ่งพระมหาธรรมราชาให้รักษาเมืองกำแพงเพชร ทราบว่ากองทัพกรุงฯ จะขึ้นไปทำลายเมืองกำแพงเพชร ด้วยเกิดเป็นอริกันกับพระมหาธรรมราชา ก็ไม่เข้าด้วย ช่วยกันรวบรวมกำลัง ยกออกปล้นกองทัพหน้า ซึ่งเข้าไปตั้งอยู่ใกล้เมือง ครั้งนั้นกองทัพกรุงฯ ประมาท คิดว่าจะไม่มีผู้ใดต่อสู้ก็พ่ายแพ้พวกเมืองกำแพงเพชร พระมหินทรเห็นว่า จะทำการไม่สำเร็จ ก็เลิกทัพกลับลงมา

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จกลับมาถึงกรุงฯ ก็ให้ตั้งมือจัดการเตรียมป้องกันพระนคร ด้วยเกรงว่าจะมีศึกหงสาวดีมาในไม่ช้า และการเตรียมครั้งนั้นได้จัดการแก้ไขเพิ่มเติมเครื่องป้องกันพระนคร มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารหลายอย่าง คือ ให้แต่งบ่อนเพชรแต่หอรั้ว และวางปืนใหญ่รายรอบพระนครให้

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๕

แข็ง แรง กว่า แต่ ก่อน กำแพง พระนคร ด้าน ตะวันออก ใน สมัย นั้น ยัง
อยู่ ทาง ด้าน น้ำ ให้ ตั้ง ค่าย ราช นอก กำแพง ไป ตาม ริม แม่น้ำ อีก ชั้น
หนึ่ง และ ให้ ปลุก หอ โทน ใน น้ำ โถง ริมฝั่ง ออก ไป ๕ วา รอบ พระนคร
มิให้ ช้าง คัก เขา เรือ เข้า มา ถึง ริม พระนคร ได้

ฝ่าย พระมหาธรรมราชา อยู่ที่ เมือง หงสาวดี ครั้น ได้ ทราบ ว่า
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กับ พระมหินทร ขึ้น ไป รั้ง พระวิสุทธิกษัตริย์
กับ พระโอรสธิดา พา ไป ได้ เป็น ตัว จำนำ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา ก็ ตก
พระทัย รับ นำ ความ ไป กราบทูล แก่ พระเจ้าหงสาวดี ๆ จึง สั่ง ให้ เตรียม กอง
ทัพ จะ มา ตี กรุงศรีอยุธยา ให้ พระมหา ธรรมราชา กลับ มา ก่อน ให้
มา เตรียม กองทัพ หัวเมือง เหนือ ได้ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี ก็ ให้
กะเกณฑ์ เมือง ประเทศราช แด หัวเมือง ขึ้น ทั้ง ปวง เข้า กองทัพ พอ
ปล่าย ระตุ ฝน พระเจ้าหงสาวดี ก็ ถอย กองทัพ ออก จาก พระนคร ใน
เดือน ๑๑ ปี มะโรง พ.ศ. ๒๓๓๑ กระทบ ทัพ พระเจ้าหงสาวดี ยก เข้า มา
ครั้ง นี้ จัด เป็น ทัพ กษัตริย์ ๗ ทัพ คือ พระมหาอุปราชา ทัพหนึ่ง
พระเจ้าแปร ทัพหนึ่ง พระเจ้าคอง อู ทัพหนึ่ง พระเจ้าอังวะ ทัพหนึ่ง
กองทัพเหล่านี้ มี กองไทยใหญ่ สุ่มทบ ทุก ทัพ แต่ ให้ พระราชบุตร
ซึ่ง ครอง เมือง สาวดี สุ่มทบ กับ พวก เมือง เชียงใหม่ เชียงตุง อีก ทัพ
หนึ่ง ทัพหลวง ของ พระเจ้าหงสาวดี ทัพหนึ่ง กองทัพไทย ของ พระ

มหาธรรมราชา อีก ทัพหนึ่ง จึง รวม เป็น ๗ ทัพ ด้วย กัน พงศาวดาร
 พม่า ว่า รวมทุกทัพ เป็นจำนวนพล ๕๐๐,๐๐๐ ยกเข้ามาทางด่านแม่ตะเภา
 แด มา ประชุม ทัพ ที่ เมือง กำแพงเพชร เหมือน อย่าง คราว ก่อน

ฝ่าย ข้าง กรุงศรีอยุธยา ใน คราว นี้ ไม่ มี ท่าทาง ที่ จะ ไป รบ พุง ที่อื่น
 ได้ เหมือน คราว ก่อน เพราะ หัวเมือง เป็น กบฏ ไป เข้า ข้าง ซ้ายศึก
 เสีย ทั้ง หมด แม้ ผู้ คน ใน มณฑล ราชธานี ก็ คั่น แยก หดหับ หนี เสีย มาก
 รวบรวม ไพร่พล ไม่ได้ เต็ม ตาม จำนวน เพราะ เหตุ เหล่า นี้ จึง ได้ แต่
 เสด็จ พระนคร เป็น ที่ มั่น คอย ค่อย ซ้ายศึก อยู่ แห่ง เดียว กองทัพพระ
 เจ้าหงสาวดี ก็ ยก ลง มา ได้ โดย สะดวก มา ถึง กรุงศรีอยุธยา แต่ เตือน
 อ้าย ให้ ตั้ง ค่าย ราย ด้ยม พระนครไว้ ด้านเหนือ พระเจ้าหงสาวดี
 ตั้ง อยู่ ทุ่งตุมพตี ข้าง ใน กรุง ฯ เสด็จ นเรนทรราชรังหาญ ตั้ง “ในช่อง
 มุมตบสุวรรณ” (คือ ที่ บ่อ มุม เมือง ตรง โรง ทหาร ทุกวัน นี้) ยัง ไป
 ถึง กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ถูก ทัพ ข้าง ม้า ด้ม ตาย พระเจ้าหงสาวดี
 ต้อง ให้ ถอย ทัพ หดง ไป ตั้ง ที่ บ้าน มหา พราหมณ์ ให้ พัน ทาง ปันใหญ่
 และ ให้ กองทัพ พระเจ้าคองอ ทัพพระยาพลิม ทัพ พระยาอภัยคามินี
 ทัพมอญ เมืองเมาะตะ ตั้ง ราย กัน ไป ข้าง ด้าน เหนือ ด้าน ตะวันออก ให้
 กองทัพพระมหาอุปราชา กับ กองทัพพระมหาธรรมราชา ไป ตั้ง ด้าน ตะวัน
 ตก (ไม่ เป็น ด้าน สำคัญ ด้วย แม่น้ำ กว้าง มี ไร่ ทาง ที่ เข้า ต่ พระนคร

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๓๗

ให้กองทัพเจ้าเมืองสาเกต กับ กองทัพ เมืองเซียงใหม่ แต่พวกเจ้าฟ้า
 ไทยใหญ่ไปตั้ง ด้านใต้ให้กองทัพพระเจ้าอังวะ ลง มาตั้ง พิเคราะห์
 ตามแผนที่ กองทัพ ซ้ำศึก ซึ่ง ตั้ง ต่อม กรุง ๆ คราว นี้ ไม่กล้าเข้ามา
 ตั้งใกล้เหมือน คราว ก่อน คง เป็น ด้วยไทย มีปืนใหญ่ ที่มี กำลังแรง
 มาก ชน คอยยิง กราด มี ให้ เข้า มา ได้ และ การ รักษา พระนคร ต่อสู้
 ครั้ง นี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ พระยาราม เป็นผู้บัญชาการ
 ทิ้งไป พระยารามตั้ง ที่บัญชา การ ณ ท้อง ด่านมหาดวง แล้วจัด กอง
 แค้น เตรียมไว้สำหรับ เป็น กองหนุน พนักงาน รักษา หน้าที่ใน เวลา ต้อง
 การ กำลัง ช่วย ด้าน ตะวัน ออก ตั้ง ด้าน แต่ ครั้ง นั้น สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิให้มี พระราชดำรัส ขึ้นไป ยัง กรุงศรีสัตนาคนหุต ขอให้
 พระเจ้าไชยเชษฐา ยก กองทัพ ลงมา ช่วย เป็น คือก กระทบ อีกรทางหนึ่ง
 ๑๔. ใน พงศาวดาร พม่า ว่า เมื่อ กองทัพ หงสาวดี เข้า ตั้ง ต่อม
 กรุง ๆ แล้ว พระเจ้าหงสาวดี เรียก แม่ทัพ ทั้งปวง มา ประชุม ปรีกษาการ
 ที่ จะ ตี พระนคร ศรีอยุธยา พระมหาอุปราชา เห็น ว่า กำลัง กองทัพ
 ที่ ยก มา มี มาก ควร จะ เข้า ตี หัก เอา พระนคร ให้ พร้อม กัน ทุกด้าน
 ให้ได้ กรุงศรีอยุธยา เสียโดยเร็ว เพราะ ถ้าช้าวันไป จะ เกิด ความลำบาก
 ด้วย เรื่อง สะเบียง อาหาร อีก ประการ หนึ่ง ถ้าช้าวันไป ถึง ระบุณ
 ก็ จะ ทำการไม่ ถนัด พระเจ้าหงสาวดีไม่ เห็น ชอบ ด้วย ว่า กรุง
 ศรีอยุธยา มี แม่น้ำ ต่อม เป็น ที่ คับขัน มัน คง ยิ่ง นึกไม่ เหมือน เมือง อื่น

แล้ว การ ที่ไทย จัด บัองกัน บ้านเมือง ก็ ตรีเตรียมไว้ เป็น ตำมารถ ถึง
 คน น้อย ก็ อาจ จะ ลู้ คนมากได้ ถ้า ยก เข้า ตี พร้อม กัน ทุก ด้าน ดังว่า
 จะ เลี้ย รพด ต้ม ตาย มาก นัก ถ้า ฉวย ตี ไม่ได้ ดังคาด ก็ จะ พากัน เลี้ย ที่
 ข้าศึก ทุก ทัพ จำ จะ ต้อง คิดอ่าน ตัก ปรุง ๗ โดย วิถี ถึง จะ ข้า วันไป ก็
 อย่า ให้ มี ท่าทาง ที่ จะ เลี้ย ที่ไทยได้ ด้วย คูเมือง ยัง แคบ ๒๐ ด้าน ขึ้น
 เป็น แต่ ให้ ล้อม ไว้ ให้ มั่นคง พระเจ้า หงสาวดี จึง ย้าย ค่ายหลวง มา ตั้ง
 ที่ ไก่ ดัด มเหงค์ ข้าง ด้าน ตะวันออก ให้ กองทัพ พระมหาธรรมราชา
 ไป เที้ยว ตัด ตัน คาด ดั่ง มา ให้ มาก แล้ว ให้ พระมหา อุปราชา เป็นผู้
 อำนวยการ ตั้พระนคร ให้ ตั้ง ค่ายแนวแรก ห่าง คูเมือง ออก ไม่ ประมาณ
 ๓๐ เส้น ก่อน อาศัย ค่าย นั้น จัดการ เตรียม พร้อม แล้ว ก็ ให้ รุก เข้า มา
 ตั้ง ค่าย อีก แนว หนึ่ง ห่าง ค่ายเก่า เข้า มา ประมาณ ๓๐ เส้น ชุด ดิน ทำ
 ตันนาม เพดาะ และ ถม เขิง เทิน แล้ว เขา ไม่ คาด บัก รวย เป็น เส่า ระเนียด
 กัน ปั้น ที่ ยิง ไป จาก ใน พระนคร พวก หงสาวดี ที่ เข้า มา ตั้ง ค่าย ถูก
 ชาว พระนคร เขา ปั้นใหญ่ ยิง ต้ม ตาย ตง เป็น อัน มาก จะ เข้า มา ทำการ
 กดาง วันไม่ได้ ต้อง ลอบ เข้า มา ตั้ง ค่าย ต่อ เวดากดาง คั้น เจ้าหน้า ที่
 ใน พระนคร ก็ แดง กองอาสา ออก ทะหลวง พัน ลู้ รมกัน มิได้ ชาด พระเจ้า

๒๐ คูเมืองตอนนี้ คือแต่หัวรอ (เหนือวังจันทร์) ลงมาจนปากเข้าสาร (หน้าวัด
 สุวรรต) ในสมัยนั้นยังเป็นครองแคบ พังชุกกว้างออกไปในรัชกาลหลัง แต่เดี๋ยวนี้
 สายน้ำก็คดกว้าง กลายเป็นแม่น้ำแล้ว.

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

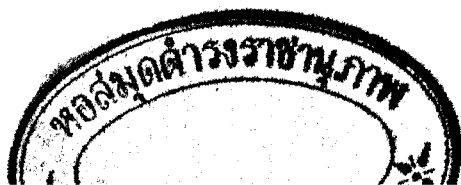
๑๓๕

หงส์วดี ต้องให้ไพร่พด มาเพิ่มเติม อีก เป็น อัน มาก จึง ตั้ง ค่าย แหนว ที่
สอง ตงใต้ ครั้น ทำ ค่าย แหนว ที่ สอง นั้น คง แล้ว ก็ ให้ รุก เข้า มา ตั้ง
แหนว ที่ สาม ถึง คุ เมือง ตอน นี้ โกด ค่าย ไทย ๆ ยัง ได้ ถนัด ถูก พวก
หงส์วดี ต้ม ตาย ตง มาก กว่า แต่ ก่อน ต้อง ชุด อุโมงค์ เดิน บัง ตัว
เข้ามา เป็น หลาย สาย ครั้น โกด ดำน้ำ แล้ว จึง ชุด อุโมงค์ เดิน กัน ตาม
แหนว ค่าย ทำการ แต่ ใน เวลากลางคืน พยายาม อยู่ กว่า สอง เดือน จึง
เข้ามา ตั้ง ค่าย แหนว ที่ สาม ได้ ถึง คุ เมือง แต่ ก็ มา คิด อยู่ เพียง นั้น
ด้วย พวก ขาด พระนคร ยัง รักษา หน้า ที่ แข็งแรง พวก หงส์วดี จะ ข้าม
คุเมือง เข้า มา ถูก ไทย ยัง ต้ม ตาย ต้อง ถอย กตบ ออก ไป หลาย คราว
ข้าม เข้า มา ไม่ได้ พระเจ้า หงส์วดี เห็น ว่า กำจัด รักษา พระนคร ยัง
แข็งแรง นัก ทั้ง เครื่อง ฮาวชยุทภัณฑ์ และ สะเบียง อาหาร ก็ ยัง หา
มาได้ โดย ทาง ทะเล จึง ให้ กองทัพเรือ อ้อม ลง มา ทาง ตะพาน เสา เข้า
(คือ ที่ เรียกว่า คลอง ดีกุก ทุก วัน นี้) มา ออก บาง ไทโร ตง มา ตั้ง
ตรวจตรา รักษา ตำแม่ น้ำ แต่ เมือง ชนบุรี เมือง นนทบุรี ขึ้น มา ก็ ก็ เรือ
มิให้ ขึ้น มา ตง ของ ถึง พระนคร ได้ แต่ ให้ ระดม คน เข้า ถมคุ ทำ ถนน
ข้าม เข้า มา ต่ พระนคร ให้ แบ่ง หน้า ที่ กัน ทำ เป็น ล่าม ทาง ๆ ข้าง ใต้
ให้ พระมหา ขุปราชยา ถมคุ ทำ ถนน เข้า มา ตรง เกาะ แก้ว (คือ ตรง หน้า
วัดสุวรรณ บัดนี้) ทาง หนึ่ง ทาง กต่าง ให้ พระเจ้าแปร คุม พล ทำ ถนน
ข้าม คุ เข้า มา ที่ วัดจันท์ ตรง บาง เขียน (คือ ที่ ตรง สกลัน อยู่ ขยาย บัดนี้)
ทาง หนึ่ง ทาง หนึ่ง ให้ กองทัพ พระเจ้าอังวะ ถมคุ ทำ ถนน เข้า มา ตรง

ตะพานเกิดขึ้น (ที่ได้ ด้วงจันทร์เกษม) อีก ทางหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดี คาดโทษว่า ถ้าทางไหน ทำไม่สำเร็จ จะเอาโทษแม่ทัพ ถึงชีวิต พระมหาอุปราชา พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ ต่าง เกรง พระราช อาชญา ก็ให้เอาไม้คาน ทำ ทูต ทูต บัง คิวไฟรอด แล้ว รีบเร่ง ขับขี่ขึ้น เข้า มา ถม คดอง ชาว พระนคร เอาปืน ยิง ตาย เสีย มาก กว่า มาก พวก หงสาวดี ก็ยัง ขับ ขัน หนุน เนื่อง เข้า มา คน ข้าง หน้า ตาย ตง คน ข้าง หลัง ก็ เอา ดิน ถม ทับศพ เตย มา ด้วย ความ กลัว อาชญา พระเจ้า หงสาวดี เป็น กำดั่ง

ใน ขณะ นี้ เผอิญ สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิ ประชวร สวรรคต ชาว พระนคร ก็ มีความ ว่าเหว่ สมเด็จ พระมหินทราธิราช ราชโอรส ซึ่ง รับ รัชทายาท ทั้ง พระยาราม และ พวก นายทัพ ไทย เห็น ว่า ไฟรอด พา กัน ย่อ ท้อ จะ รักษา ค่าย ริม คู เมือง ไว้ ไม่ได้ ก็ ให้ กองทัพ ถอย เข้า มา ค้ำ ค่าย อีก แนว หนึ่ง ข้าง ใน พระนคร เอา กำแพง เมือง เป็น แนว หน้า ต่อ ลู่ ซ้ำคัก พระเจ้า หงสาวดี เห็น ได้ ที่ ก็ ให้ ขับ พด เข้า ต่ พระนคร ทาง ด้าน ตะวัน ออก พร้อม กัน ซ้ำคัก เข้า เมือง ได้ ที่ ตรง เกาะ แก้ว แต่ พระมหาเทพ ผู้ เป็น นาย ด้าน ตรง นั้น เข้มแข็ง ใน การ คัก เขา ค่าย แนว ใน เมือง ที่ ทำ ขึ้น ใหม่ เป็น ที่ มั่น ต่อ ลู่ รับ ซ้ำคัก ไว้ อยู่ พวก หงสาวดี จะ ตี หัก เอา พระนคร ไม่ได้ ทัพ ดัน ตาย ตง มาก นั้ ก็ ต้อง ถอย ซ้ำม คุก ล้อม ออก ไป.

๒๐. พระเจ้าหงสาวดี พยายามตี กรุงศรีอยุธยา มา ถึง ๕ เดือน ยังไม่ ได้ พระนคร ก็ เกิด อดทน เพราะ จน จะ ถึง ฤดูฝน จึง ปรึกษา พระมหา

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๔๑

ธรรมราชาว่า ทำอย่างไรดี จึงจะให้เสร็จ คักเสียได้โดยเร็ว พระ
มหา ธรรมราชา ทูล ว่าที่ ชาว พระนคร ยังไม่ ยอม แพ้ เป็น เหตุ ด้วย
พระยาราม คน เดียว พระมหา ธรรมราชา จะ ดอง ว่า กต่างดี จึง มี
หนังสือ ดับให้ ข้าหลวง เดิม ถู เข้า มา ถวาย พระวิสุทธิภรรยาตรีย์ ว่า
คัก หงสาวดี เข้า มา ประชิด ทิด พระนคร ถึง เพียง นี้ แล้ว ไม่ พอ ที่ ส้มเต๋จ
พระมหินทราธิราช จะ คัด ตั้ง คอสู ให้ ผู้ คน ด้ม คาย ต่อ ไป ควร จะ
มา ว่า กต่าง เป็น ไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดี เสีย เหมือน อย่าง ครัง เมื่อ
ขอ ข้างเผือก เหตุการณ์ ทั้งปวง ที่ได้ เป็น มา นั้น ได้ ยิน พระเจ้า หงสาวดี
ครัด อยู่ ว่า เป็น เพราะ พระยาราม คน เดียว ยุง ให้ ญาติ แกร้าว
กัน ขึ้น ถ้า ส้มเต๋จ พระมหินทร ดัง คัว พระยาราม ออก มา ถวาย เสีย
พระเจ้า หงสาวดี ก็ คง จะ ยอม เป็น ไมตรี เหมือน อย่าง ครัง ก่อน พระ
วิสุทธิ ภรรยาตรีย์ นำ หนังสือ นั้น ไป ถวาย ส้มเต๋จ พระมหินทร ๆ จึง ให้ ข้า
ราชการ ทั้งปวง ปรึกษา กัน ว่า จะ ควร ทำ ประการ ไດ ใน ขณะ
นั้น ข้า ราชการ ทั้ง ปวง เห็น ว่า การ ต่อสู้ บ้อง กัน พระนคร เสีย เป็รียบ
ข้าศึก มาก นัก ไม่ มี ทาง ที่ จะ ชนะ ได้ ก็ พา กัน ย่อ ท้อ แม้ คัว
พระยาราม เอง ก็ ดั้น ความ คิด จึง เห็น พว้อม กัน โดย มาก ว่า ควร จะ
ขอ เป็น ไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดี ตาม ที่ พระมหา ธรรมราชา แนะนำ เข้า
มา ส้มเต๋จ พระมหินทร จึง อาราธนา ส้มเต๋จ พระสังฆราช ให้ เป็น
ผู้นำ ราชทูต ออก ไป เจรจา ขอ เป็น ไมตรี กับ พระเจ้า หงสาวดี และ ให้
ราชทูต พา คัว พระยาราม ออก ไป ถวาย พระเจ้า หงสาวดี ด้วย พระเจ้า

หงส์สาวดีให้รับ ตัว พระยารามไว้แล้ว จึงให้แม่ทัพ ทั้งปวง ประชุม
ปรึกษา กัน ว่า จะ ควร เป็นไมตรี กับ ส้มเต๋จพระมหินทร หรือประการ
ใด แม่ทัพ ทั้งปวง ทูล ว่า กรุงศรีอยุธยา เหมือน หนึ่ง อยู่ใน เงื้อม มือ
แล้ว ที่ จะ ยอม เป็นไมตรี หา ควรไม่ พระเจ้าหงส์สาวดี จึง มีรับสั่ง แก่
ราชทูต ว่า ถ้า ส้มเต๋จ พระมหินทร จะใคร่ให้เด็ก ส่งคราม ก็ต้องรับ
แพเป็น ะเดย อย่า มี ข้อ ความ ขอร้อง เป็น เงื่อนไข อย่างไร จึง จะ
ยอม ราชทูต นำ ความ กลับ เข้า มา ทูล ส้มเต๋จ พระมหินทร ก็ มีรับสั่ง
ให้ปรึกษา ข้าราชการ เหมือน หน หนึ่ง คราวนี้ ข้าราชการ ทั้ง ปวง เห็น
แน่ แก่ใจ ว่า พระเจ้าหงส์สาวดี หมายถึง เทครัว เอกราช กรุงศรีอยุธยา
ไป เป็น ะเดย ต่าง ก็ โกรธ กัน พากัน มี มานะ ทูล อาสา ส้มเต๋จ
พระมหินทร ว่า จะ ล้ม รับ ทิ้ง หงส์สาวดี ค่อยไป จน กว่า จะ ถึง วัตถุประสงค์
พระเจ้า หงส์สาวดี ก็ จะ เด็ด ทัพ กัดไป เอง ขออย่า เพื่อให้ ยอม แพ้ แก่
พระเจ้า หงส์สาวดี ส้มเต๋จ พระมหินทร ทรง เห็น ชอบด้วย ก็ บัญชาตาม
จึง ให้ ตรวจ ตรา บ้องกัน พระนคร ให้ กวดขัน ยิ่ง ขึ้น หา ออกไป ยอม
อ่อน น้อม ต่อ พระเจ้า หงส์สาวดีไม่

ใน ขณะ นั้น พระเจ้าไชยเชษฐา กรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่ง ส้มเต๋จ
พระมหาจักรพรรดิได้ ขอให้ มา ช่วย กรุงศรีอยุธยา ยก กองทัพ ลง มา
ทาง เมือง เพ็ชรบูรณ์ พระเจ้า หงส์สาวดี ทรง ทราบ ความ จึง ปรึกษา
กับ พระมหา ธรรมราชา แล้ว คิด กถอบาย ให้ พระยาราม แต่ง หนึ่ง ล้อ
มดอม เป็นคู่อกัษรกรุงศรีอยุธยามุ่งขึ้นไปถึงกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

ว่า กองทัพ หงสาวดี ที่ มา ตั้ง ตั้ม กรุง ๆ นั้น เคยอ ้น อ่อน กำตั้งระดำ
 ระสาย อยู่แล้ว ขอให้ กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต รับ ยก ลง มาช่วย
 ตี กระทบ กองทัพ หงสาวดี คง จะ ตกพ่ายไป ให้พวกไทยในกองทัพ
 พระมหา ธรรมราชา ถึย หนึ่งลื้อ นั้นไป แล้ว พระเจ้า หงสาวดี จึงให้
 พระมหา อุปราชา ยก กองทัพ ขึ้นไป ชุ่ม อยู่ใน แขวงเมืองสระบุรี คอย
 ตี กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต ที่ จะ ยก ลง มา ฝ่าย พระเจ้าไชยเชษฐา
 ได้รับ ศุภอักษรปรตอม มิได้ สงัดย ว่าเป็น กตอบาย ก็ เร่ง ให้ กองทัพ
 รับ ยก ลง มาโดย ประมาท กองทัพ หน้า มา ถึง แขวง เมือง สระบุรี ที่
 พระมหา อุปราชา ชุ่ม อยู่ ก็ ออก โจม ตี กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุตไม่ทัน
 รับ ตี ตก พ่ายยับเยิน เตี้ย ช้าง ม้า ผู้ คน พระมหา อุปราชา จับ มา ได้
 เป็น ัน มาก พระเจ้าไชยเชษฐา เห็น ว่า จะ เอา ชัยชนะ ชำคักไม่ได้
 ก็ ถอย ทัพ กลับไป กรุงศรีสัตนาคนหุต.

๒๓ ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี มี ชัยชนะ กองทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุตแล้ว
 ให้ เข้า ระดม ตี กรุงศรีอยุธยา อีก หลาย ครั้ง ก็ เข้า เมืองไม่ได้ ด้วยใน
 ตอน นี้ ช้างใน กรุง ๆ ช้างราชการ ทั้งปวง พร้อมกัน เป็น น้ำหนึ่งใจเดียว
 ช่วย กัน ต่อสู้ เป็น สามารถ พระมหา ธรรมราชา รับอาสา เข้า มาเจรจา
 ความ กับ ชาว พระนคร ประสงค์ จะ เกด็ยกถ่อม ให้ ยอม แพ้ โดย ตี
 พวก ชาว พระนคร ก็ ไม่ พัง กลับ เอาปืน ยิง พระมหา ธรรมราชาต้อง
 หนี กลับ ออกไป จน ถึง เดือน ๗ ยัง ตี ไม่ได้ กรุงศรีอยุธยา พระเจ้า
 หงสาวดี ก็ มี ความ วิทก หนัก ขึ้น ด้วยไถล รับ น้ำ เข้า มา ทุกที่ จึง

คิด กตอุบาย เอาพระยาจักรี ซึ่งได้ตัวไป จาก กรุงศรีอยุธยา พร้อมกับ พระรามเสด็จร นั้น มา เกิดยกด้อม พระยาจักรี รับ อาสา จะ เข้า มา เป็น ผู้ คัก พระเจ้าหงส์วดี จึง แกลง ให้ จำ พระยาจักรี แล้ว เอา ตัว ไป คุมไว้ใน ค่าย ทาง ด้าน ตะวันตก ลัง เป็น ความลับไป แก่ นายทัพ ที่ คอบ คุม ให้ แกลง ทำ ตะเตย ให้ พระยาจักรี หนี ได้ เวลากลางคืน วัน หนึ่ง พระยาจักรี หนี มา ทิ้ง เครื่อง พันทนาการ เข้า มา หา เจ้าหน้า ที่ รักษา พระนคร ทาง ด้าน วัดสัมพันธวงศ์ ครั้น รุ่ง เข้า นายทัพ พม่า ข้า ให้ เอา ผู้ คุม มา ตัด ศีรษะ เสียบไว้ ที่ ริม น้ำ ให้ ไทย เห็น จะ มิ ให้ สงสัย ว่า แกลง ปลอ่ย พระยาจักรี เข้า มา ฝ่าย ส้มเต๋จ พระมหินทรไม่ ทรง ทราบ ว่า เป็น กตอุบาย ของ พระเจ้า หงส์วดี สำคัญ ว่า พระยาจักรี หนี เข้า มา ได้ เอง ก็ ทรง ยินดี ด้วย พระยาจักรี เคย เป็น ข้าราชการ ชั้น ผู้ ใหม่ ทั้ง ได้ ต่อสู้ พระเจ้า หงส์วดี เมื่อ คราว ก่อน จึง ตั้ง พระยาจักรี ให้ เป็น ผู้ บัญชาการ รักษา พระนคร แทน ที่ พระยาราม พระยาจักรี ก็ ตั้ง ค้น คิด กตอุบาย ทำ ทรยศ ต่าง ๆ เป็นต้นว่า พระศรีเสาวราช น้องเขาเขอ พระองค์ ๑ ซึ่ง ช่วย บัญชาการ รบพุ่ง ข้าศึก แข็งแรง พระยาจักรี ก็ ทูล ขยง ส้มเต๋จ พระมหินทร ว่า จะ เป็น ขบฏ จน ต้อง ถูก ดำไว้ โทษ ข้าราชการ คนไหน ที่ มี มือ ต่อสู้ ข้าศึก เข้มแข็ง พระยาจักรี ก็ แกลง ย้าย หน้า ที่ ให้ ไป รักษา การ ทาง ที่ จะ ไม่ มี ข้าศึก เข้า มา เขา คน ที่ เห็น ว่า อ่อนแอ มา รักษา หน้า ที่ ๆ สำคัญ พระยาจักรี พยายาม ทำการ ทรยศ มา จน เห็น ว่า การ รักษา พระนคร อ่อนแอ มาก อยู่ แล้ว ก็ ตอบให้

สมัยเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

๑๔๕

สัญญา ออกไป ยัง กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงให้ เข้าระดม ศัพระนคร
พร้อม กัน ทุก ด้าน ก็ เลี้ย กรุง ๆ แก่ พระเจ้าหงสาวดี เมื่อ ณวันอาทิตย์
เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ กิด เวตา ตั้ง ต้อมไว้ ถึง ๘ เดือน

ในพงศาวดารพม่า กล่าว ว่า พอ พระเจ้าหงสาวดีได้ กรุงศรีอยุธยา
แล้ว ไม่ ชำ น้ำ ก็ หตาท ลง มา ท่วม ที่ ตั้ง กองทัพ อยู่ แต่ ก่อน แทบ ทัว
ทุก แห่ง และ ว่า ถ้า หาก พระเจ้า หงสาวดี ได้ ไม่ ได้ กรุงศรีอยุธยาอย่าง
ซ้ำ อีก ลัก เดือน หนึ่ง ก็ จะ ต้อง เด็ก ทัพ กัดไป เรื่อง ราว เป็น เช่น นี้
จึง น่า เสียใจ ว่า เพราะไทย ทยศ กันเอง หาไม่ ก็ เห็น จะ ไม่ เลี้ย กรุง ๆ
ใน ครั้ง นั้น แต่ ว่า พระยาจักรี ผู้ ทยศ นั้น ใน หนังสือ พงศาวดารพม่า
ว่า พระเจ้า หงสาวดี จะ ปุณ บำ เหน็จ ตั้ง ให้ เป็น เจ้าเมือง พิษณุโลก ตัว
เอง ขอ สมภาร ไป รับ ราชการ ที่ เมือง หงสาวดี คง เป็น เพราะ ไม่ กัด
จะ อยู่ ดู หน้า ไทย ด้วย กัน ได้ พระเจ้า หงสาวดี เขา พระยาจักรี ไป เหยิง
ไว้ ได้ หน้อย หนึ่ง แล้ว ก็ พาต เขา ความ ผิด ให้ ประหาร ชีวิต เลี้ย ด้วย
เกลียด ชัง ว่า เป็น คน คิด ทยศ ต่อ บ้าน เมือง ของ ตัวเอง ดังนี้

พระเจ้า หงสาวดี ได้ กรุงศรีอยุธยา ได้ ครั้ง นั้น ถือ ว่า ได้ ด้วย ต้อง
รบพุ่ง เลี้ย วิพต เป็น อัน มาก จึง ให้ ทำ แก่ พระนคร ศั อยุธยา อย่าง
เมือง ชะเตย ให้ เก็บ รับ ทพยั สมบัติ ทั้ง ปวง บรรดา ที่ ต้อง การ และ
ให้ รวบรวม ผู้ คน พดเมือง ทั้ง ชาย หญิง กวาด เขา ไป เป็น ชะเตย เหลือ
ไว้ ให้ ประจำ เมือง แต่ ๓๐,๐๐๐ คน ส่วน สมเด็จ พระมหินทราธิราช

กับ ทั้ง พระญาติ วงศ์ และ ข้าราชการ โดยมาก ก็ให้คุมเอาไป เมือง
หงสาวดี ด้วย แต่ สมเด็จพระมหินทรไป ประชวร สวรรคตคต เสีย กลาง
ทาง หาไปถึง เมืองหงสาวดีไม่ สมเด็จพระมหินทราธิราช เสด็จราชย์
อยู่ได้ปีหนึ่ง นับ เป็นที่ สุด กษัตริย์ ใน ราชวงศ์ สุพรรณภูมิ ๑๓ องค์
ซึ่งได้ครอง กรุง ศรีอยุธยา ตลอด เวลา กาด ๑๘๗ ปี.

พระเจ้าหงสาวดี พักอยู่ที่ กรุงศรีอยุธยา จน ตอดต ระบุณ ให้
สร้าง พระสถูปใหญ่ไว้ เติมพระเกียรติที่วัดกุฎีเขาทอง ๒๐ องค์ หนึ่ง ครั้น
ถึง เดือน ๑๒ ปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าหงสาวดี จึง ยกทัพ กลับ
ไป ทาง เมือง พิษณุโลก แต่ นั้น กรุงศรีอยุธยา ก็ ตก เป็น ประเทศราช
ขึ้น แก่ พระเจ้าหงสาวดี มา ตลอด เวลา ๑๕ ปี จึงได้ กลับ เป็น อิสสระ
ด้วย พระเดช พระคุณ ของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้ง จะ บรรยาย
เรื่องใน กัณฑ์ หน้า ต่อไป.

๒๐ พระสถูปเดิมพังเสียแล้ว องค์นี้ยังปรากฏอยู่ บัดนี้พระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงสร้าง
แต่รูปปั้นฐานยังพอสังเกตได้ว่าของเดิมสร้างเป็นรูปพระเจ้าติโลมอญ.

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตอนที่ ๔
สมัยเมื่อเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง)

๓. พระมหาธรรมราชาได้ราชาภิเษก เป็น พระเจ้าแผ่นดินสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ ทรงพระนามว่า พระศรีธรรมเพ็ชร์ แต่ในพงศาวดารเรียกตามพระนามแต่ก่อนว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช นับเป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยที่ครองกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นเชื้อวงศ์พระร่วง ดังกล่าวมาแล้ว อนึ่ง สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้อภิเษกสมรสกับพระวิสุทธิกษัตริย์ราชธิดาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งสมเด็จพระสุริโยไทย พระอัครมเหสี เป็นพระมารดามีโอรสธิดาด้วยกัน ๓ พระองค์ พระองค์ใหญ่เป็นราชธิดาทรงนามว่า พระสุพรรณเทวี^๑ สมเด็จพระมหาธรรมราชายกถวายพระเจ้าหงสาวดีเมื่อได้ครองกรุงศรีอยุธยา ตั้งเป็นพระมเหสีองค์หนึ่ง พระองค์กลางเป็นราชโอรสคนทั้งห้ายเรียกกันเป็นสามัญว่า "พระองค์ดำ" เมื่อพระเจ้าหงสาวดีก่อกบฏจากเมืองไทยคราวมาทำสงครามเรื่องช้างเผือก คริสต์ขอไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม. (ที่เวลานั้นเป็นตัวจํา) อยู่ณเมืองหงสาวดีตั้งแต่พระชันษาได้ ๕ ปี จนพระชันษาได้ ๑๕ ปี ครั้น

๑ พระสุพรรณเทวีนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารหงสาวดีกล่าวถึงไม่ แต่มีปรากฏในพงศาวดารพม่า.

พระราชบิดาได้ครอง กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดี (ได้พระสุพรรณเทวีไปได้ เป็นตัวจํานำแทนแล้ว) จึงให้กัณฑ์มาอยู่ช่วยราชการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงสถาปนาให้เป็นพระนเรศวร ตำแหน่งรัชทายาทแล้วโปรดให้เสด็จขึ้นไปครอง เมืองเหนือที่ปวงอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก พระราชโอรส พระองค์น้อยนั้น คนทั้งหลายเรียกกันเป็นลํานับว่า “พระ องค์ขาว” อยู่กับ พระ มารดา คดอด มา แต่ ยัง ทรง พระเยาว์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงสถาปนาให้เป็นพระเอกาทศรถราชกุมาร พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ ๒ พระองค์นี้ นับว่าเป็นต้นเจ้าฟ้าตั้งแต่ใช้เกียรติยศ นั้นในราช ประเพณี ดียาม สำหรับ เจ้านาย ชั้นสูง ซึ่ง พระมารดา เป็น เจ้า.

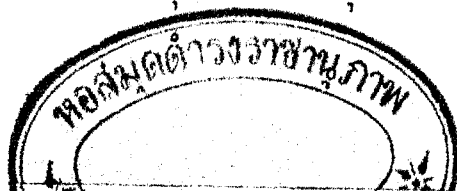
๒. สมเด็จพระมหา ธรรมราชาได้ ครอง กรุงศรีอยุธยาในเวดาม้านเมือง กำจัด ยับเยิน ด้วย ฤๅ พระเจ้าหงสาวดี เก็บ รบ ทวีปย์ สมบัติ และ กวาด ต้อน ผู้คนใน พระนคร ศรีอยุธยาไป เสีย เกือบ หมด เหลือพลเมืองให้ไว้ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา เพียง หมื่น คน และให้ กองทัพพม่า มอญ มี จำนวน พล ๓,๐๐๐ ตั้ง ประจำ อยู่ที่ กรุงศรีอยุธยา ว่าให้ อยู่ ช่วย รักษา พระนคร แต่ ที่ แท้ คดี ให้ อยู่ ควบคุม ไทย ที่ กั้น หนึ่ง ฝ่าย ไทย ใน เวดานั้น ก็ น่า ที่ จะ มี ได้ สมัคร์สมาน ต่อ กัน เพราะ พวก ชาว เมืองใต้ ที่ ถูก ซ้ำ คัก กัด ชี ย่อม เป็น ธรรมดา ที่ จะ โกรธ แค้น สมเด็จพระมหา ธรรมราชา และ พวกชาว เมืองเหนือ ว่าไป เข้า กับ ซ้ำ คัก แต่ หาก พวก ชาวเมืองใต้ ถูก กวาด เขาไป เป็น ธรรมดา เสีย เป็น อัน มาก

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
ที่เหนือ อยู่ เป็น แต่ ชาวหัวเมือง ไทลื้อ หรือ ชาว พระนคร ที่ แดกฉาน เขียว
ซุ่มซ่อน หนี ซ้ำศึก ไม่ สามารถ จะ ควบคุม กัน เข้าได้ จึง มิได้เกิด
รบพุ่ง กัน ขึ้นเอง แต่ ชาว หัวเมือง เหนือ ทั้งปวง นั้น แม้จะไม่ ถูก
กวาด ต้อนเอาไป เป็น ชะรอย กัด ก็ ถูก พระเจ้า หงสาวดี เกณฑ์ ใช้
สอย ทรายคว่ำ ทำการ ต่าง ๆ ให้ พม่า ทั้ง ถูก เรียก เก็บเอา ทรัพย์สิน
สิน ยับเยิน เหมือน กัน ไม่ มีใคร ที่ จะ ยินดี เพราะได้ไป เข้า กับ ซ้ำศึก
ด้วย เหตุ นี้ ความ ที่ เกิด ถิ่นแห่ง กัน ใน หมู่ ไทย จึง หายไป ได้ โดย เร็ว.

กรุงศรีอยุธยา ยับเยิน ครั้ง นั้น มี ผล เกิด ให้ เห็น ประจักษ์ ใน
ทันที พอ ถึง รัชกาล แห่ง พ.ศ. ๒๓๓๒ พระบรมราชา^๒ เจ้ากรุง กัมพูชา
ซึ่ง เคย เป็น ประเทศราช ขึ้น แก่ ไทย มา แต่ ก่อน ก็ บังอาจ ยก กองทัพ
เข้ามา ที่ พระนคร ศรีอยุธยา กองทัพ เขมร ยก เข้า มา ครั้ง นั้น มี ทัพ
มา เพียง ๒๐,๐๐๐ ก็ สามารถ เข้า มา ได้ ถึง ชาน พระนคร เมื่อ แรก ด้มเด็จพระ
พระมหา ธรรมราชา ได้ ข้าง กองทัพ เขมร ยก เข้า มา จึง คิด จะ อพยพ
หนี ขึ้นไป อยู่ เมือง พิษณุโลก ด้วย เห็น ว่า ถ้าถึง ที่ จะ ต่อสู้ มี น้อยนัก
แต่จะอพยพไป ก็ไม่ได้ด้วยได้ความว่ามี ผู้ร้าย ไทยด้วยกันเอง พระยา
เพชรบูรณ์ เป็น ตัว หัวหน้า คอย จะ ปล้น อยู่ กลาง ทาง จึง จำ ต้อง
ตั้ง ต่อดู เเขมร อยู่ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา แต่ กองทัพ เขมร ที่ ยก เข้ามา

๒ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเมืองว่า พระยาพลเวศ เพราะในสมัยนั้น ราชธานีของ
กรุงกัมพูชาตั้งอยู่ที่เมืองพลเวศ.

ครั้งนั้น พวก ๙ คน เคย ถัด ๙ เกรง ไทย มา แต่ ก่อน ครั้น ไทย ต่อสู้
 ยิง พระจำปา นายทัพ หน้า ของ เขมร ตาย กองทัพ เขมร ก็ เด็ก กดทับ ไป
 แต่ กวาดเอา ผู้ คน ตาม หัวเมือง ราชทาง ไป เป็น ชะรอย เป็น อัน มาก ต่อ
 มา อีก ๕ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้า หนงส์วดี ยก กองทัพ ไป ตี เมือง
 เวียงจันทน์ เสด็จ ให้ ส้มเต๋จ พระมหา ธรรมราชา กับ พระนเรศวร ยก
 กองทัพ ขึ้น ไป ช่วย ฝ่าย พระบรมราชา เจ้ากรุง กัมพูชา เห็น ได้ ที่ ยก
 กองทัพ มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา อีก ครั้ง หนึ่ง คราว นี้ ยก มา เป็น กอง
 ทัพ เรือ ก็ ดำรง ขึ้น ไป ได้ ถึง วัด พระเจ้าพนมเชิง เพราะ ไม่มี ผู้ ไต่
 ต่อสู้ กัด กัน แต่ เสด็จ ส้มเต๋จ พระมหา ธรรมราชา กับ พระนเรศวร
 ยก กองทัพ ขึ้น ไป ช่วย พระเจ้า หนงส์วดี ครั้ง นั้น เมื่อ ไป ถึง หนองบัว
 ตำบล พระนเรศวร ไป ประชวร ไข้ ทรพิษ พระเจ้า หนงส์วดี ยอม อนุญาต
 ให้ ส้มเต๋จ พระมหา ธรรมราชา เด็ก ทัพ กดทับ มา มา ถึง พระนคร ศรี
 อยุธยา ทัน ซ้ำ คัก ก็ ตี กองทัพ เขมร พ่าย แพ้ กดทับ ไป อีก ครั้ง หนึ่ง แต่
 นั้น เขมร ก็ ไม่ กดทับ ยก กองทัพ เข้า มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา แต่ ยัง
 แต่ง กองทัพ จู่ เข้า มา ปล้น ตาม หัวเมือง เก็บ ทรัพย์ ดิน แด่ กวาด ผู้ คน
 ไป อีก หตาย คราว ส้มเต๋จ พระมหา ธรรมราชา มี กำตั้ง น้อย ก็ หา
 อาจ ยก ออก ไป ปรามปราม กรุง กัมพูชา ไม่ แต่ การ ที่ เขมร คอย ซ้ำ
 เดิม ใน ครั้ง นั้น ที่ แท้ กดทับ เป็น คุณ ใน ทาง ย้อม เพราะ ต้อน เดือน
 ไทย ที่ เทียว แดก ฉาน อยู่ เป็น อัน มาก ให้ หน้ เขมร เข้า มา รบ รวม กัน
 ที่ พระนคร ศรีอยุธยา เป็น เหตุ ให้ ส้มเต๋จ พระมหา ธรรมราชา มี กำตั้ง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๑
รพต มาก ขึ้น ประการหนึ่ง อีก ประการหนึ่ง เป็น โอกาสให้ สัมเด็จพระมหา
ธรรมราชาคิด อาน ป้องกันพระนครให้ แข็งแรง ขึ้น กว่า แต่ก่อน
ได้ โดยไม่ต้อง เกรง พระเจ้าหงสาวดี จะ ระวัง ดงด้วย เพราะ
ฉะนั้น จึง ปรากฏว่า สัมเด็จพระมหาธรรมราชาให้ ขุดขยายคลอง ชื่อหน้า
คู พระนคร ทาง ด้าน ตะวันออก (ตั้ง แต่ ตรง ปากคลอง เมือง ทุก วัน นี้
ลงไป จน ปาก เขาสาร) ตอนที่ พระเจ้าหงสาวดี เคยถมข้ามเข้าพระนคร
ได้นั้นให้ ตึก และ กว้าง กว่าแต่ ก่อน แล้วให้ สร้าง กำแพง พระนคร
ขยาย ลง ไป จนถึง คู ที่ ขุดใหม่ เหมือนกับ ด้าน อื่น และให้ สร้างบ่อน
เพิ่ม เติม ขึ้น อีก นอกจาก การ ก่อ สร้าง ที่ ก่อมา คง จะได้ จัด
หา พาหนะ และ เครื่อง ศัสตราวุธ ยุทธรภัณฑ์ มีปืนใหญ่ เป็นต้น เพิ่ม
ขึ้น เป็น ชั้น ตับ มา แต่ การ ทน บำรุง กำแพง บ้าน เมือง ใน ครั้ง นั้น มี
ข้อ ยาก เป็น ข้อ สำคัญ อยู่ที่ จำ ต้อง ระวัง มิให้ พระเจ้าหงสาวดี ส่ง สย
ถ้า ส่ง สย ว่าไทย จะ คิด ตั้ง เป็น อีสระ อีก ก็ คง จึง ปราม ปรามให้
ปันไป ในทันที ฝ่ายไทยไม่ มี ประตุ ที่จะ สู้ ได้ จึง จำ เป็น ต้อง แสดง ความ
ภักดี ต่อ พระเจ้าหงสาวดี ด้วย ประการ ต่าง ๆ เช่น ให้ กองทัพไป ช่วย
หรือ ถ้า ส่ง สย นะ นำมา ประการใด ก็ กระทำ ตาม มี ประเพณี หาด
อย่าง ซึ่ง รับ ทำ ตาม นิยม ของ พระเจ้าหงสาวดี เมื่อครั้ง นั้น แล้ว เคย ใช้
ต่อมา ปรากฏ อยู่ จน ชั้น หลัง อย่าง หนึ่ง คือ แบบ ประติทิน ที่ ใช้
จุดศักราช อีก อย่าง หนึ่ง คือ รับ ใช้ กฎหมาย มนุธรรม ตำรา เช่น ใช้ กัน
ใน เมือง หงสาวดี การ อย่าง อื่น เห็น จะมี อีก แต่ หาก ทราบ ไม่ได้ ใน

เวลานี้ หนึ่ง เมืองตาก เต็ม ตั้งอยู่ ตรง ที่ ตำนานัง ประสพ กับตำนานัง^๑ ก็ เห็น จะ ย้าย ตง มา ตั้ง ที่ บ้าน ระแหง ใน สมัย นั้น โดย ประสงค์ จะ ให้ สะดวก แก่ การ คมนาคม ด้วย บ้าน ระแหง เป็น ต้น ทาง ที่ จะ เติร ไป มา กับ เมือง มอญ จึง เป็น เหตุ ให้ เรียก กัน ว่า เมือง ตาก บ้าง เมือง ระแหง บ้าง เป็น ๒ ชื่อ มา จน บัด นี้ ครั้ง นั้น กรุง ศรีอยุธยา ต้อง ยอม อยู่ใน อำนาจ พระเจ้าหงสาวดี ถึง ๑๕ ปี.

๓. ฝ่าย ทาง เมือง เหนือ ซึ่ง พระนเรศวร ทรง ปกครอง ก็ ตั้ง หน้า ทนบำรุง กำตั้ง บ้านเมือง และ รมัตระวงษ์ อย่าง ที่ พระนครศรีอยุธยา แต่ เมื่อ มา พิเคราะห์ ใน บัด นี้ ที่ พระนเรศวร ได้ ชน ไป ครอง เมือง พิษณุ โตก ครั้ง นั้น เหมือน กับ เทพยดา เตือกส่งรไป สำหรับ จะ ให้ คิด กู้ เมือง ไทย ให้ กัดบับ เป็น อิลล์ ฐานะ เพราะ พระ ประวัต และ อุปนิสัย ใน ส่วน พระองค์ ของ พระ นเรศวร ช่าง เหมาะ แก่ เหตุการณ์ ไม่ บกพร่อง เลย ดัง อย่าง เดียว เบื้อง ต้น แต่ พระ ชาติ ประวัต ก็ เป็น เชื้อ องค์ ทั้ง สมเด็จ พระ ร่วง และ สมเด็จ พระมหา จักรพรรดิ ทั้ง ทรง สมภพ และ เจริญวัย ใน เมือง เหนือ ต้อง ช้อ นี ย่อม เป็น เหตุ ให้ ชาว เมือง เหนือ นิยม ยิ่ง กว่า ผู้ อื่น ส่วน พระองค์ เค้า เพราะ ได้ คั้น เคย กับ ถิ่น ชูาน และ ผู้ คน ชาว เมือง เหนือ มา แต่ ยัง ทรง พระ เย้าว เมื่อ เสด็จ ไป ปกครอง ก็ ไม่

๑ เดิวนั้นเรียกว่า บ้านตาก คำเมืองเต็มยังปรากฏอยู่ มีพระเจดีย์ใหญ่แบบครั้งสุโขทัยสร้างไว้องค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าเห็นจะสร้างเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้ารามคำแหง ซึ่งชนข้างพระชนสามชนเจ้าเมืองตลอดคณที่นั้น.

สมัยเมื่อกองศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๓
มี ยาก ตำบาก แก่ พระฤทธิย์ อีก ประการ หนึ่ง พระนเรศวรได้เคยไป
อยู่ เมือง หงสาวดี ๖ ปี ชั่ว นี้ ก็ เป็น ประโยชน์ ดำคัญ ยิ่ง นัก เพราะใน
เวลานั้นไทย กำจัด ครั้น คร้าม พม่า อยู่ โดยมาก แต่ พระนเรศวรได้
เสด็จไป อยู่ ใน หมู พม่า มอญ ทรง ทราบ ทั้ง ภาษา และ วิสัย ใจ คอ
คตอด จน ถ่อง รู้ ฤทธิเดช ของ พม่า ว่า จริง เพียง ไต เหมือน มี ทุน สำหรับ
คิด อ่าน ต่อ ลู่ แต่ ที่ จุด ส่วน อุนิสสัย ของ พระนเรศวร ซึ่ง อาจ จะ
แต่ เห็น ได้ ใน เรื่อง พงศาวดาร เป็น แน่นนอน ว่า เป็น นักรบ มา แต่ พระ
กำเหนิด ไม่ ต้อง มี ใคร บังคับ หรือ ชักชวน ให้ ทรง นิยม ใน การ ทำ
ศึก สงคราม ด้วย เหตุ เหล่า นั้น จึง เหมือน กับ เทพดา เขียว เสด็จ อดดาร
มา เหมาะ แก่ เวลา ที่ จะ ก่อ กู้ เมือง ไทย ให้ พ้น จาก ทาส ของ ชาติ อื่น เรื่อง
ประวัติ ของ พระนเรศวร จำ เดิม แต่ เสด็จ ขึ้น ไป ครอง เมือง พิษณุ โดก
ซึ่ง ดัน นิษฐาน ได้ ว่า ใน เบื้อง ต้น คง ทรง ขวน ขวาย หา คน ดำหรับ
ทรง ใช้ ส่วย ก่อน อย่าง อื่น เพราะ เมื่อ พระเจ้า หงสาวดี ด้ กรุงศรีอยุธยา
ได้ อ้าง ว่า ข้าราชการ เกตุยด ซึ่ง สมเด็จ พระมหา ธรรมราชา ก็ ด้ ยิง
ถอน ข้าราชการ เมือง เหนือ ซึ่ง เคย ใช้ ส่วย เคา ตง มา รับ ราชการ
ใน กรุง ฯ มาก ด้ ยกัน จำนวน ข้าราชการ ทาง เมือง เหนือ บกพร่อง
ต้อง หา ตัว ตั้ง ขึ้น ใหม่ ก็ ใน ขณะ นั้น พระนเรศวร กำจัด รุ่ นหนุม ก็
เดือก สรร ผู้ คน ที่ เป็น รุ่ น รวด คราว เดียว กัน ฝึก หัด ทรง ใช้ ส่วย ข้าราชการ
ชั้น นี้ ที่ ต่อ มา ได้ เป็น แม่ทัพ นายกอง ของ พระนเรศวร เมื่อ ทำ

สงคราม ก็ อีตัสระภาพได้ตัว เป็น รูน หนุม และได้ ฝึกฝน ตาม วิชียุทธ
ของ พระนเรศวร ทั้ง ดั้น จึง เป็น กำดั่ง ของ พระนเรศวร ใน เวลา ต่อ
มา ยิ่ง กว่า ข้าราชการ ใน กรุง ศรีอยุธยา ซึ่งคุ้นเคย แต่ ยุทธวิธี อย่าง
เก่าแทบ ทั้ง นั้น

เรื่อง พระนเรศวร แรก จะ ได้ ทำการ รบพุ่ง นั้น ปรากฏว่า ครั้งหนึ่ง
เสด็จ ลง มาพระนคร ศรีอยุธยา ประทับ อยู่ที่ วัง ซึ่ง ทรง สร้าง ใหม่
คือ วังจันทร์ เกษม ทุก วัน นี้ ประจบ เวดานั้น ขุนนางจัน เมือง เขมร
คนหนึ่ง ชื่อ พระยาจันจันตุ ซึ่ง เข้า มา ดำมิดักดี อยู่ใน กรุง ฯ ได้ รั
การ งาน ทั้งปวง ใน พระนคร แล้ว ตอบดวงเรือดำเภา จะ หนี ไป ทางทะเล
พอ พระ นเรศวร ทรง ทราบ ก็ เรียก พวก ข้าราชการ ที่ ตาม เสด็จ ลง มา
จากเมืองพิษณุ โตก ลงเรือ รับตาม ไป กับ พระเอกาทศรถ พระอนุชาด้วย
กัน ไป ทิ้ง เรือ พระยาจันจันตุ ที่ ปากน้ำ พระยาจันจันตุ ต่อสู้ พระ
นเรศวร ก็ เร่ง เรือ พระที่นั่ง ให้ พาย ขึ้น ไป ข้าง หน้า เรือ อื่น เสด็จ ออก
ขึ้น ทรง ปืน นก สับ ยิง ข้าราชการ ที่ หน้า เรือ กันยา จน ข้าราชการ ยิง มาถูก
ราง พระแสงปืน ที่ ทรง นั้น ตกไปก็ไม่ หลบ เตียง ฝ่าย พระเอกาทศรถ
เห็น ส้มเต๋จพระเชษฐา กำนัน เกรง จะ เป็น อันตราย ให้ เร่ง เรือ
ดำ ที่ ทรง เข้า บัง เรือ พระที่นั่งไว้ ขณะ นั้น พอ เรือ ดำเภา พระยาจัน
จันตุ ได้ วม ก็ แล่น ไบ ออก ทะเล ได้ เรือ ที่ ลง ไปตาม เป็น แต่ เรือ ยาว
คู่ คัดขึ้นไม่ ไหว ก็ ต้อง เสด็จ ถัด คืบ มา พระนคร การ รบ ที่ ก่ ดาว นี้
ปรากฏ เป็น ครั้ง แรก ที่ พระ นเรศวร รบพุ่ง แต่ ก็มี พอ แด เห็น ได้ ว่า

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
พระนเรศวรที่เอาพระองค์ออกหน้าผัดกับวิธีรบพุ่งแต่ก่อนอย่างไร
ยังอีกประการหนึ่งเห็นได้แต่คราวนี้ไปว่าพระนเรศวรกับพระเอกาทศรถทรงรักใคร่กันเพียงไร จึงได้เป็นผู้ร่วมทุกข์สุขด้วยกันจน
ตลอดการมหาอุทกสงคราม

ต่อมาอีกครั้งหนึ่งเป็นเวทนาพระนเรศวรเสด็จลงมาประทับอยู่ที่
ที่พระนครศรีอยุธยาเหมือนหนหลัง ได้ข่าวเข้ามาว่าเจ้ากรุงกัมพูชา
ให้กองทัพเขมรมาเที่ยวได้กวาดผู้คนชาวเมืองนครราชสีมา แล้ว
จะยกลงมากวาดคนหัวเมืองชั้นใน พระนเรศวรก็ทรงจัดกระบวน
ช้างเร็ว ม้าเร็ว กับพวกพดทหาร ๓,๐๐๐ รับเสด็จยกไป แล้วคิดถ
อุบายให้กองทัพไปซุ่มอยู่ ๒ ซ้ำทางที่ทัพเขมรจะยกมา ฝ่าย
กองทัพเขมรมาด้วยความประมาท กองทัพหน้าเดิรถดำเข้ามา
ในที่ไทยซุ่มอยู่ ทหารไทยออกรุมตีไม่ทันรู้ตัวก็แตกฉาน กองทัพ
ไทยได้ติดตามฆ่าฟันเขมรไปไม่หยุดหย่อนจนถึงกองทัพหลวง ฝ่าย
แม่ทัพหลวงเห็นทัพหน้าแตกยับเยินไปไม่รู้ ว่ากองทัพไทยจะใหญ่ย่อย
สักเพียงใด ก็รีบถอยทัพหนีกลับไปยังกรุงกัมพูชา เรื่องพระ
นเรศวรเริ่มรบพุ่งดังกล่าวมา เป็นเหตุให้เดือดร้อนความแค้นกล้า
ด้ามารดของพระนเรศวรแพร่หลายจนทราบออกไปถึงเมืองหงสาวดี
ก็เป็นเหตุที่จะเกิดมีผลยืดยาวดังจะบรรยายต่อไป

๔. ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๔ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองประชวร
เป็นปัจจุบันสิ้นพระชนม์ มังไชยสิงห์ราชโอรสซึ่งเป็นพระมหาอุป

ราชาได้รับรัชทายาทเป็นพระเจ้าหงสาวดี พม่าเรียกพระนามว่า “พระเจ้า
 นันทบุเรง” ตั้ง มังกระยอชวา ราชโอรส องค์ใหญ่ เป็น พระมหา อุปราชา
 แล้วให้ มุ ตรา บอกไป ยัง เมือง ขึ้น ทังปวง ให้ ทราบ ว่า กรุง หงสาวดี
 เปลี่ยน รัชชกาลใหม่ เจ้า ประเทศราช ทังปวง ต่าง ก็ พา กัน ไป เฝ้า
 พระเจ้า หงสาวดี พระองค์ใหม่ ตาม ประเพณี ที่ เป็น เมือง ขึ้น ขณะนั้น
 พระนเรศวร พระชันษาได้ ๒๖ ปี ทูล ขอ ถาส่าไป เมือง หงสาวดี ต่าง
 พระองค์ พระราชบิดา ด้วย ประสงค์ จะ พัง การงาน ใน เมือง พม่า รามัญ
 ว่า เปลี่ยน รัชชกาลใหม่ จะเป็น อย่างไร บ้าง ก็ ขณะ เมื่อ เจ้านาย
 ประเทศราชไป ประชุม กัน อยู่ ที่ เมือง หงสาวดี ครั้ง นั้น ความ ปราบกฎ
 ว่า เจ้าฟ้า ไทยใหญ่ เมืองคัง^๔ ตั้ง แข็ง เมือง เพิก เฉย เลี้ยง ไม่ ไป เฝ้า
 พระเจ้า หงสาวดี พระเจ้า หงสาวดี ชัดเคื่อง จะ ให้ กองทัพ ไป ตี เมืองคัง
 คราว ว่า เจ้านาย ขึ้น ผู้ใหญ่ ก็ได้ เคย ทำศึก สงคราม นามาก แล้ว คราว
 นี้ จะ ให้ เจ้านาย ขึ้นเด็ก รุ่นใหม่ ไป ตี เมืองคัง ให้ เคยการ ทพิศัก เสีย บ้าง
 ด้วย พระเจ้า หงสาวดี ประสงค์ จะ ให้ เป็น เกียรติยศ แก่ ราช โอรส ซึ่งเป็น
 พระมหา อุปราชา ขึ้นใหม่ จึง ให้ เถณฑ์ กองทัพ ๓ ทัพ ให้ พระมหา
 อุปราชา คุม กองทัพ เมือง หงสาวดี ทัพ ๑ ให้ พระดังกทัต คุม กองทัพ
 เมือง ทองฮู ทัพ ๑ ให้ พระนเรศวร คุม กองทัพ กรุงศรีอยุธยา ทัพ ๑ ยก

^๔ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเมืองรวมกับเมืองคังเป็น ๒ เมือง แต่พงศาวดาร
 พม่าว่า มีวงศ์เมืองเดียว

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๗
ไปตีเมืองคัง เป็นทำนองประชันฝีมือกัน ก็แต่เมืองคังนั้นตั้งอยู่
บนภูเขาทางขึ้นลงคับขัน ชาวเมืองต่อสู้รักษาเมืองได้ง่าย ครั้น
กองทัพยกไปถึง พระมหาอุปราชาจึงปรึกษากับพระสังกตทัตถ
พระนเรศวร ว่าทางที่จะเข้าตีเมืองคังมีทางขึ้นเขาแต่โดยเฉาะ
จะยกกำลังขึ้นไปพร้อมกันหมดก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด จะเอา
ไพร่พลไปล้มตายเสียเปล่าๆ ชาวเมืองที่รักษาก็ไม่มากมาย
เท่าใดนัก กองทัพยกไปด้วยกันถึง ๓ทัพ ผลัดเวรกันเข้าตีเมือง
ทัพละวันจะตีก็ว่า เห็นชกบพร้อมกันดังนี้แล้วก็ให้ตั้งค่ายราย
อยู่ที่เชิงเขา ครั้นถึงวันเวรพระมหาอุปราชา ยกขึ้นไปปล้นเมือง
คัง เวลาตีตั้งแต่ ๓๐ นาฬิกา พวกชาวเมืองต่อสู้เป็นสามารรถรบกัน
อยู่จนรุ่งสว่างเข้าเมืองไม่ได้ ทัพอดโรยก็ต้องถอยลงมา ถึง
วันเวรพระสังกตทัตถยกขึ้นไปตีเมืองคัง ก็เป็นเช่นนั้นอีก ก็ใน
ระวางเวลาเวรของพระมหาอุปราชากับพระสังกตทัตถตีเมืองคังนั้น
พระนเรศวรได้เที่ยวตรวจท้องที่ ทรงทราบว่ามีทางที่จะขึ้นไปถึง
เมืองคังได้อีกทางหนึ่ง จึงคิดอุบายไว้ ครั้นถึงวันเวรพระองค์ก็
ทรงจัดแบ่งทหารเป็น ๒ กอง พอเวลาค่ำมืดให้กองน้อยมาชุมนุมอยู่
ทางด้านหน้า ซึ่งพระมหาอุปราชากับพระสังกตทัตถเคยยกขึ้นไปให้
กองทัพใหญ่ไปชุมนุมอยู่ตรงทางที่พบใหม่สงบอยู่จน ๔ นาฬิกา เวลาตีก็
จะใกล้รุ่ง จึงให้กองน้อยยกขึ้นไป สั่งให้ยิงปืนแต่ให้ร้องทำอาการ
ดุๆ เข้าปล้นเมืองทางด้านหน้า พวกชาวเมืองสำคัญว่าข้าศึกจะ

ยกขึ้นไปเหมือนคราวก่อนๆ เป็นเวดากำดั่งคึกแต่มืดไม่เห็นว้าข้าศึก
 มากน้อยเท่าใด ก็พากันมาคอยรบพุ่งค้ำทานทางด้านหน้า พอ
 พระนเรศวรทรงสังเกตเห็นว่าพวกชาวเมืองพากันมารวมรักษาทาง
 ด้านหน้าเสียเป็นอันมากแล้ว ก็ให้สัญญาของใหญ่ยกกรุกขึ้น
 ไปทางด้านที่พบใหม่ พอเวดาศึกก็เข้าเมืองได้จับตัวเจ้าฟ้าเมือง
 คัง แล้วทั้ง ๓ ทัพก็เลิกกดบมายังเมืองหงสาวดี พระมหาอุปราช
 กับพระสังกทัตได้ความตะอวยก็เกลียดชังพระนเรศวรมาแต่ นั้น มา
 ถึงพระเจ้าหงสาวดีก็ไม่พอพระราชหฤไทยแต่มีรัฐที่จะทำประการใด
 ก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่พระนเรศวรตามประเพณีที่ไปชนะศึก
 กดบมา

มีเรื่องราวปรากฏว่าเมื่อเสร็จศึกเมืองคังแล้ว เวดาศึกพระนเรศวร
 มังเสด็จอยู่ที่เมืองหงสาวดีครั้งนั้น มีเหตุเกิดขึ้นด้วยเรื่องพระ
 นเรศวรเล่นสนุกกับพระมหาอุปราชอีกเรื่องหนึ่ง ใ้ก่ตัวดำตัญ
 ของพระมหาอุปราชแพ้ พระมหาอุปราชกำดั่งโทมนัสตรัสเสียดสี
 “ใ้ก่ชะเตยตัวนี้เก่งจริงหนอ” พระนเรศวรก็ขัดเคืองตอบไปในทันที
 ว่า “ใ้ก่ชะเตยตัวนี้อย่าว่าแต่จะชนะเขาเดิมพันเตย ถึงจะชนะเขา
 บ้านเมืองก็ได้” เมื่อพระนเรศวรเสด็จกดบมาแล้ว ความนั้นทราบ
 ถึงพระเจ้าหงสาวดี ตรัสว่า พระนเรศวร กิริยาอาการ ทนงองอาจนัก
 ทั้งความคิดการศึกสงครามก็เฉียบแหลม ถ้าไม่กำหราบเสียให้รู้
 ศึก นานไปก็จะกำเริบเป็นศัตรูขึ้น จึงอุบายให้นันทสูกับราชสัง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
คร่ำ คุ่ม พดพม่า กับไทยใหญ่ ทำทาง เข้า มา ยัง เมือง กำแพงเพชร แต่
มาตั้ง ยังกวาง เตรียม สะเบียง อาหารไว้ เป็น อาหาร เหมือน หนึ่ง ว่า
จะ ยก กองทัพ ผ่านไป ตี กรุงศรี ดัดนาคนहु แต่ ที่จริง ประสงค์ จะ
ขู่ พระนเรศวร ให้ รู้ ดีกว่า ถ้ากำเรบขึ้นพระเจ้าหงสาวดี ก็ จะยกกองทัพ
ใหญ่ เข้า มาปราบปรามให้ ยับเยินได้โดยง่าย ฝ่าย พระนเรศวร เมื่อ
เล็ดจ ออกไป เมือง หงสาวดี ครั้งนั้น ได้ ลี้บซ่อน การภายใน ทราบแน่
แก่ พระ ฤทธิย์ ว่า เจ้าเมือง ประเทศราช ทั้งหลายไม่ กดวเกรง นับถือ
พระเจ้าหงสาวดี พระองค์ใหม่ เหมือน กับ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ทั้ง
พวก ต่าง ชาติ ต่างภาษา เช่น พวกมอญ พวกไทยใหญ่ และ พวกยะไข่ ซึ่ง
ต้อง จำใจ อยู่ ในอำนาจ พม่า ด้วยความ เกรงกลัว พระเจ้าหงสาวดีบุเรง
นอง มาแต่ ก่อน ก็ คิดเอาใจ ออกห่าง อยาก จะหาโอกาส ให้ พัน
อำนาจ พม่า อยู่ เหมือน กับไทย ทรง คาด การ เห็นว่าไม่ ชำนัก คงจะ
มี เหตุ เกิด ขึ้น ทาง เมือง หงสาวดี ยังไม่ ควร จะรีบ ให้เกิด เหตุ ขึ้น
ทาง เมืองไทยใน เวลา ที่ ยังไม่ได้ ท่วงที จึง แกตั้ง ทำไม่ รู้ เท่าที่ พม่า
มา ทำทาง แต่ มา ตั้ง ยังกวาง ณ เมือง กำแพงเพชร ครั้ง นั้น เป็น แต่ให้
ตระเตรียม กำจัดไว้ อย่าง เจียมๆ คอยหา ช่อง โอกาส อยู่

๕. ต่อ มาไม่ ชำนัก เหตุ ก็เกิดขึ้นทางเมืองหงสาวดีตั้งพระนเรศวร
ทรง คาด หมาย ด้วย พระเจ้าอังวะ ซึ่ง เป็น ราชนคริ์ เหย ของ พระเจ้า
หงสาวดี บุเรงนอง เกิดเป็น อริ กับ พระเจ้าหงสาวดี องค์ใหม่ จึง เกิด
ก่อกวน พวก เจ้าฟ้าไทยใหญ่ เข้า เป็น พรรคพวก แล้ว แต่ง ทูต ให้ไป

ขอนเจ้าประเทศราชเมืองอื่นๆให้แข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าแปร
 พระเจ้าตองอู และพระเจ้าเชียงใหม่ไม่เข้า กับพระเจ้าอังวะ ต่างจับ
 ทอดส่งไปถวายพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดี จึงให้เตรียมกองทัพ
 จะไปตีเมืองอังวะ ตั้งให้พระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู พระเจ้าเชียงใหม่
 พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต และพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพไป
 ช่วย ทั้ง ๕ องค์ ประสงค์ จะพิชิตให้ เห็น ว่า องค์ใด จะ ยัง คง ดำรงภักดี
 ต่อ พระเจ้า หงสาวดี และ องค์ใด จะ เอาใจ ออกห่างไปเป็นพวก พระเจ้า
 อังวะ ครั้น นั้น พระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุต ต่าง ยก กองทัพไป ช่วย พระเจ้า หงสาวดี ทั้น ตาม
 กำหนดนัด ส่วน สมเด็จพระมหาธรรมราชา บอกไป ว่า จะให้ พระ
 เณรศรไป แทน พระองค์ แต่ กองทัพไทยหาได้ยกไป ถึง ตาม เวลา
 กำหนดไม่ เมื่อ พระเจ้า หงสาวดี จะ ยก กองทัพ หดวงไป จาก เมือง
 หงสาวดี นี้ก็ ระวัง พระเนรศร ว่า บางที จะ อุบาย คิด ร้าย ช่าง หวัง
 จึงให้ พระมหาอุปราชาคุม กองทัพ อยู่รักษา พระนคร แต่ ครั้น ตั้ง
 ไว้ว่า ถ้า พระเนรศร ยกกองทัพ ออกไปให้ คิดอ่าน กำจัดเสียให้ จงได้
 ฝ่าย พระเนรศร ตั้งแต่ได้ ทรง ทราบ ว่า พระเจ้า อังวะ แข็ง เมือง ต่อพระ
 เจ้าหงสาวดี ก็ เห็น ว่าถึง เวลาแล้ว ที่ จะ ต้อง ขอนช่วยให้ เมืองไทย
 เป็นอิสระภาพ เพราะ พระเจ้าหงสาวดี กับ พระเจ้าอังวะคงต้องรบ กัน
 ถ้า พระเจ้า หงสาวดี มี ชัยชนะ ดั้น ห่วง ทาง เมืองอังวะ ก็ คง หา เหตุ
 ยก มา ตี เมืองไทย ตาม ที่ เตรียม การไว้ ถ้า หาก พระเจ้า หงสาวดี แพ้

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๑
พระเจ้าอังวะ ไทยเคยอยู่ ก็จะได้โอกาสเบียดำ ครั้นพระเจ้าหงสาวดี
ตั้งเกณฑ์ กองทัพไทยให้ไปช่วยตี เมือง อังวะ ทรงพระดำริเห็นว่า
เป็นทางที่ จึง ทูล อาสา ต้มเค็ญ พระราช บิดา จะ ยก กองทัพไป แต่
แกดั่งจัดการ เตรียม เตี้ยให้ช้า ถ่วงเวลา เตี้ย จน เห็น ว่า พระเจ้า
หงสาวดี คง จะ ยกไป จากราชธานีแล้ว พระนเรศวร จึง ยกกองทัพหลวง
ออกจาก เมือง พิษณุโลก เมื่อ เดือน ๓ ปี มะแม พ.ศ. ๒๑๒๖ แกดั่ง
เค็ญ กองทัพไป ช้า ๆ จน เดือน ๖ ปี ออก พ.ศ. ๒๑๒๗ จึง ได้ ได้ตี ไป ถึง
เมือง แครง อัน เป็น หัวเมือง มอญ ที่ ต่อ กับ แดน ไทย^๕ ความ มุ่งหมาย
ของ พระนเรศวร ที่ ยกไป ให้ช้า ครั้ง นั้น เห็น จะ รอ ให้ ไกล ต่อ เวลา
ที่ พระเจ้า หงสาวดี จะ ไป แพ้ หรือ ขณะ ที่ เมือง อังวะ ถ้า พระเจ้า หงสาวดี
ไป เพื่อยัง พม่า ดัง ทาง นั้น ก็ จะ ตี เมือง หงสาวดี ช้า ที่ เตี้ยว ถ้าหาก
พระเจ้า หงสาวดี ไม่ แพ้ ก็ จะ คิด เอา คราว ไทย ที่ ตก ไป อยู่ เมือง หงสาวดี
กตัญ มา เป็น กำบัง ทำการ สงคราม ต่อ ไป ช่าง หน้า ฝ่าย พระมหาอุป
ราชา ซึ่ง อยู่ รั้ง ราชอาณาจักร ก็ คิด เป็น อุบาย ให้ พระมอญ ๒ คน ชื่อ

๕ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพไปครั้งนั้น เพราะ
พระเจ้าหงสาวดีมองว่าเมืองอังวะเป็นกบฏ สมเด็จพระนเรศวรสำคัญว่าจริง จึงยกกองทัพ
ไปหมายจะไปช่วยพระเจ้าหงสาวดี แต่ในพงศาวดารพม่ากล่าวความดังบรรยายมา ว่า
เมืองอังวะเป็นกบฏจริงๆ แต่สมเด็จพระนเรศวรแกล้งยกไปมิให้ทันกำหนด ข้าพเจ้า
พิเคราะห์ดูวันเดือนที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารเห็นสมจริงอย่างกล่าวในพงศาว-
ดารพม่า.

พระยาเกียรติ คน ๑ พระยาราม คน ๑ ซึ่ง มีสัมคร พรอคพอก อยู่ที่เมือง
 แครง มาก แต่ทำนอง จะ เป็น ผู้คุ้มเคย กับ พระนเรศวร มาแต่ ก่อน
 เป็น ข้าหลวง มารับ ที่ เมือง แครง แต่ ครัด ตั้ง เป็น ความลับ ว่า เมื่อ
 พระนเรศวร ยก กองทัพ ขึ้นไป ถ้า พระมหา อุปราชา ยก เข้า ต่ ทางข้าง
 หน้า เมื่อใด ให้ พระยาเกียรติ พระยาราม คู่ มี่ สัมคร พรอคพอก เข้า ต่
 กระทบ กระทบ หัด ช่วยกัน กำจัด พระนเรศวร เสีย ให้ จัง ได้ พระยา
 เกียรติ พระยาราม ตง มาถึง เมือง แครง มา ขยาย ความลับ แก่ พรอคพอก
 มี พระมหา เถรคณฺโฆ ผู้ เป็น อาจารย์ เป็น ต้น ก็ พอก มอญ นั้น เกิด ยด ชั่ง
 พม่า อยู่ โดย มาก เพราะ ถูก พม่า กัด ชี มา ช้า นาน เมื่อ พอก มอญ
 ชาวเมือง แครง ทราบ ว่า พม่า จะ ต่อ ต่อ เขา พระนเรศวร ไป ทำร้าย ก็
 เอาใจ มา เข้า ข้าง ไทย พา กัน ว่า กัด ว่า ห้าม ปราบ พระยา เกียรติ พระยา
 ราม มิ ให้ ช่วย พม่า คิดร้าย ครั้น พระนเรศวร เสด็จ ไป ถึง เมือง แครง
 ตั้ง พลับพลา ประทับ อยู่ที่ วิม วัด พระมหา เถร คณฺโฆ แต่ เสด็จ ไป
 เยี่ยม เยือน ตาม เคย เหมือน เมื่อ ผ่าน ไป มา ทาง นั้น ใน กาล ก่อน พระมหา
 เถร คณฺโฆ มี ความ ดั่ง ด่า จึง ทูต เตือน พระนเรศวร ให้ รู้ พระองค์
 แล้ว ไป ชักชวน พระยา เกียรติ พระยาราม ให้ มา สามีภักดิ์ ทูต ความ
 จริง ให้ ทรง ทราบ แต่ ค้น จน ปลาย ทุก ประการ

พระนเรศวร ทรง พระดำริ เห็น ว่า การ เป็น ตรี กับ เมือง หงสาวดี
 ถึง เวลา ที่ จะ ต้อง ให้ เป็น การ เปิด เผย แล้ว จึง มี รับ ตั้ง ให้ หาแม่ทัพ
 นายกอง มา ประชุม พร้อม กัน ดำรัส เถ่า เรื่อง ราว ที่ พระเจ้า หงสาวดี

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๓
จะให้ ต่อส่ง เขาไป ทำร้ายให้ทราบ แล้ว ก็ ทรง หดงน้ำ ดง เห็น
แผ่นดิน ด้วย สุธรรณ พิงคาร ประกาศ แก่ เทพยดา ต่อ หน้า ที่ ประชุม
ว่า ตั้ง แล้ว วัน นี้ กรุงศรีอยุธยาชาติไมตรี กับกรุงหงสาวดี มิได้ เป็นมิตร
กัน ตั้ง แต่ ก่อน สืบไป เมื่อ พระนเรศวร ทรง ประกาศ อิดสระภาพ ที่
เมือง แครง ครั้ง นี้ เป็น เดือน ๖ ปี ออก พ.ศ. ๒๑๒๗ ครั้น แล้ว จึง ตรัส
ถาม พวก มอญ ชาว เมือง แครง ว่า จะ เข้า ข้าง ไหน พวก มอญ โดยมาก
สมัคร เข้า กับ ไทย พระนเรศวร จึง ให้ จับ เจ้าเมือง กรมการ พม่า
แล้ว เขา เมือง แครง เป็น ที่ ตั้ง ประชุม ทัพ ครั้น จัด กองทัพ พร้อม
เสร็จ ก็ เสด็จ ยก กองทัพ หดอง จาก เมือง แครง ใน เดือน ๖ นั้น ตรง ไป ยัง
เมือง หงสาวดี ฝ่าย พระมหาอุปราชา ได้ ทราบ ว่า พระยาเกียรติ พระ
ยาราม กลับ ไป เข้า เสด็จ กับ พระนเรศวร ก็ ไม่ กด้ายก กองทัพ ออก
มา สะกด ตั้ง คิด ได้ เป็น แต่ ให้ รักษา พระนคร ให้ มั่นคง พระนเรศวร
เสด็จ ยก กองทัพ ข้าม แม่น้ำ สะโดง ไป จน ไกด์ จะ ถึง เมือง หงสาวดี ไป
ได้ ความ ว่า พระเจ้า หงสาวดี รมพอง กับ พระเจ้า อังวะ ถึง ชน ข้าง กัน แต่
พระเจ้า หงสาวดี มี ชัย ได้ เมือง อังวะ แต่ จะ ยก กองทัพ กลับ คืน มา
เมือง หงสาวดี อยู่ แล้ว พระนเรศวร จะ ตี เมือง หงสาวดี ไม่ สม คะ เน
จึง เป็น แต่ ให้ กองทัพ แยกย้าย กัน เทียบอก พวก ครวั ไทย ที่ พม่า กวาด
ค้อน ไป แต่ ก่อน ให้ อพยพ กลับ มา บ้าน เมือง ได้ ครอบ ครวั ไทย
ครั้ง นั้น ประมาณ ๓๐,๐๐๐ เศษ ให้ เติร ดง หน้า มา ก่อน พระนเรศวร
ทรง คุม กองทัพ หดอง คอย บ้อง กัน มา ข้าง หลัง ครั้น พระมหาอุปราชา

ทราบ ว่า พระนเรศวรให้ กวาด ครอบ ครว้ ไทย พา เด็ก ทัพ กตัม มา ก็
 จัดกองทัพให้ สู้รบมาเป็น กองหน้า พระมหาอุปราชาเป็นกองหลัง
 ยก ติดตาม พระนเรศวร มา กอง หน้า มาทัน ที่ แม่น้ำ สะโดง เมื่อ
 พระนเรศวร เด็ดจ ช้าม ฟาก มาแล้ว ก็ หยค ยั้ง ยิง ค่อ สู้ กัน อยู่ ที่
 ริม น้ำ และ แม่น้ำ สะโดง นั้น กว้างใหญ่ แรงปืน ที่ พดทหาร ถ้อย
 ไม่ ถึง ผั่ง ด้วย กัน ทั้ง สอง ฝ่าย แต่ พระนเรศวร ทรง ยิง พระแสงปืน
 ถูก สู้รบมา นายทัพ หน้า ของ ข้าศึก ตาย อยู่ กับ คอ ช้าง พวก รี้พล
 เห็นนายทัพตาย ก็วันครว้ม พา กันเด็กทัพกตัมไป” ส่วนพระนเรศวร
 ก็ เดิร กองทัพ กตัม มาได้ โดย สะดวก และ พระแสงปืน ซึ่ง ทรง ยิง
 สู้รบมา ตาย ครั้ง นั้น มี นาม ปรากฏ ว่า “พระแสงปืนคัน ช้าม แม่น้ำ
 สะโดง” นับใน พระแสงอัญญาอุช อัน เป็น เครื่อง ราชูปโภค สำหรับ
 แผ่นดิน ดับ มา จนกาลบัดนี้.

๖. เมื่อ พระนเรศวร เด็ดจ กตัม มา จาก เมืองหงสาวดี ครั้งนั้น ไม่
 ได้ ย้อน กตัม มา ทาง เมือง ตาก เพราะ มี กองทัพ พม่า พวก นั้นต่อสู้
 กับ ราชสังครว้ คั้ง อยู่ ที่ เมือง กำแพงเพชร ทรง เกรง ว่า ถ้า กองทัพ
 หงสาวดี ยัง ติดตาม มา ก็ จะ ถูก เป็น คัก กระทบ จัง เด็ดจ กตัม

๖ ในพงศาวดารพม่าไม่กล่าวถึงเรื่องพระยาเกียรติ พระยาราม แลว่าในครั้งนั้นพระมหา
 อุปราชาตามเข้ามาจนถึงกรุงชมนแพ้วไทยกลับไป ข้าพเจ้าเห็นว่าความจริงจะเป็นอย่างกล่าว
 ในพระราชพงศาวดารแต่ครั้งที่ดินเข้ามาในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าครว้มอยู่ ข้าพเจ้า
 เชื่อว่าที่จริงนั้นครว้ไทย เพราะจะเอามาเป็นกำลังรบต่อไป

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๕
มาทาง ด้าน พระเจดีย์ ด้าม องค์ ทรงมาพระนครศรีอยุธยา ทูล ส้มเต๋จ
พระราชบิดาให้ ทราบเหตุการณ์ ที่ได้ ประกาศอิสร่สภาพกรุงศรีอยุธยา
นั้น ทุก ประการ ส้มเต๋จ พระมหา ธรรมราชา ก็ ทรง มอบ พระราช
อาณา ใน การ บังคับ พระนคร ให้ เป็น ดัทธิ ขาด แก่ พระนเรศวร ทรง
ใน ขณะนั้น เป็น ระดู ฝน ช้ำคัก ยัง ยก กองทัพมาไม่ได้ พระนเรศวร มี
เวธา ตระเตรียม การ ต่อสู้ ประมาณ ๕ เดือน จึง เล็ดจกดับ ขึ้นไปเมือง
เหนือ แล้ว แต่ง กองทัพ ให้ ไป เขียว ขัมได้ พม่า ที่ เข้า มา ตั้ง อยุ่ เมือง
ไทยไป จน หมด พวก มอญ และ ไทยใหญ่ ที่ ถูก พม่า เกณฑ์ มา ใช้
กดขี่ พวกนี้ มา เข้าด้วย พระนเรศวร ก็ มาก แต่ ยังมี ไทย ทนได้ เป็น
เจ้าเมือง สวรรคโลก คนหนึ่ง เป็น เจ้าเมือง พิไชย คนหนึ่ง (บาง ที่ จะ
เป็น พระยา สวรรคโลก กับ พระยา พิไชย ที่ ไป ยอม อ่อนน้อม ต่อ พระเจ้า
หงสาวดี บุเรงนอง โดยมี ได้ ต่อสู้ เมื่อ คักคราว ขอ ข้าง เขื่อน นั้นเอง) เห็น
ว่า พระนเรศวร จะสู้ พระเจ้า หงสาวดี ที่ไหน ได้ หวัง จะ เขา ตัว รอด
จึง ตั้ง แข็ง เมือง ไม่ ยอม อ่อนน้อม ต่อ พระนเรศวร กรม การ คน ไต
ทัต ทาน ก็ ฆ่า พัน เลี้ย พระนเรศวร ต้อง เล็ดจก ยก กองทัพ ไป ปราม
ปราม จับ ตัว ประหาร ชีวิต เลี้ย ทั้ง สอง คน หัวเมือง เหนือ จึง เรียบ
ร้อย เป็น ปกติ แต่ พระนเรศวร ทรง พระ ดำริ ว่า ฝ่าย ไทย มี รัพ
น้อย กว่า แต่ ก่อน ด้วย ถูก ช้ำคัก กวาด ต้อน เขา ผู้ คน พด เมือง ไป
เลี้ย มาก จะ ตี ต่อสู้ ช้ำคัก ทั้ง ที่ เมือง เหนือ และ ที่ พระนคร ศรีอยุธยา
เหมือง แยก กำ ด้ ให้ อ่อน ทั้ง สอง ฝ่าย จึง ตก ตระ พระ ฤทัย โดย เฉียบ ขาด

ตั้งให้อพยพผู้คนพดเมืองฝ่ายเหนือเอาลงมากรุงศรีอยุธยาทั้งหมด
 ส่วนพระองค์ก็เสด็จลงมาประทับอยู่ที่วังจันทร์เกษม เริงตระเตรียม
 การต่อสู้ข้าศึกเอาพระนครศรีอยุธยาเป็นที่มั่นแต่แห่งเดียว.

๘. ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่งยกกองทัพกดดันจากเมืองอังวะ
 ได้ทรงทราบข่าวพระนเรศวรยกกองทัพออกไปกวาดต้อนเอาครัวไทย
 กดขี่มาเป็นอันมาก แล้วมารบพุ่งขับไล่พม่าออกไปเสียจาก
 เมืองไทยก็ตั้งให้เกณฑ์กองทัพจะมาตีกรุงศรีอยุธยาในระดัแต่งปลาย
 ปีออก พ.ศ. ๒๑๒๗ นั้น แต่เห็นว่ากำลังทัพไทยที่จะต่อสู้มีน้อย
 กว่าแต่ก่อน ไม่จำเป็นจะต้องยกกองทัพเข้ามาเหมือนเมื่อก่อน
 พระเจ้าหงสาวดีบงบอง จึงคิดจัดกระบวนทัพให้ยกมาเป็นสอง
 ทาง ให้พระยาพลิมผู้เป็นพระเจ้าอาอัครมกุฎยกเข้ามาทาง
 ด้านพระเจดีย์สามองค์ทางหนึ่ง ให้พระเจ้าเชียงใหม่มังนรราช
 ราชอนุชายกกองทัพบุกทัพเรือเมืองเชียงใหม่ลงมาทางข้างเหนือ
 อีกทางหนึ่ง ให้มาสมทบกันที่กรุงศรีอยุธยา ครั้งนั้นพระนเรศวร
 ทรงเตรียมการต่อสู้มาแต่ในระดัฝน ให้กองสอดแนมออกไปคอย
 สืบสวนอยู่ทุกทางที่ข้าศึกจะยกมา ครั้นทรงทราบว่าข้าศึกจะ
 ยกมาเป็นสองทาง ก็ให้กวาดต้อนผู้คนและขนย้ายพาหนะเสบียง
 อาหารตามหัวเมืองในทางที่ข้าศึกจะยกมา มิให้มั่วเหต้อยู่เป็น
 กำลังของข้าศึก ส่วนที่ในกรุงฯ นั้นให้แต่งกองทัพแต่ตัวนพดอาสา
 ๒ ทัพ ที่เป็นชาวเมืองฝ่ายเหนือจัดเป็นทัพบก มีจำนวนพล ๓๐,๐๐๐

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๗๗
ตั้ง เจ้าพระยาสุโขทัย เป็น นายทัพ ส่วน พลอาสา ที่เป็น ชาวกรุง ฯ
จัด เป็น กองทัพเรือ ให้ พระยาจักรี เป็น นายทัพ พลอาสา ทั้ง ๒ ทัพ
นี้ จัด เป็น กองเดิน ลำหรับจะ ให้ ไป รบพม่า ซ้ำศึก ได้ ใน ทนที่ แล้วเกณฑ์
กองทัพหลวง และ กองทัพ ลำหรับ รักษาพระนคร ขึ้น อีก ส่วนหนึ่ง และ
ให้ ค้อน คน เข้า อยู่ ใน พระนคร เตรียมรักษา บ้อม ปราบการเป็น
ด้ามารด

ข้าศึก ยก มา ครั้ง นี้ เป็น ด้วย คิด ประมาทไทย ยกเข้ามาหาพร้อม
กันไม่ ใน เดือนอ้ายพระยาพลิมยกด่องแดนไทยเข้ามาทางเมืองกาญจน
บุรี ก่อน พระนเรศวรได้ ทรงทราบ ก็ เห็นได้ ที่ แต่ เวลานั้น น้ำต
ยังไม่ ถึง ที่ น้ำใน แม่น้ำดำคตอง ยัง มี มาก แต่ แผ่นดิน ยัง เปียก
จะ เติร กองทัพบก ยัง ไม่ สะดวก จึง มีรับ ตั้ง ให้ พระยาจักรี ยก กอง
ทัพเรือออกไปรักษาเมืองสุพรรณบุรี คำนทานข้าศึกไว้พลาง กองทัพ
พระยาพลิม ยก เข้ามาหมายจะยึด เขาเมืองสุพรรณบุรี เป็น ที่มั่น ครั้น
มาใกล้ ดำน้ำ ถุก กองทัพเรือ พระยาจักรี เอาปืนใหญ่ยิง ทน อยู่ ไม่
ไหว ก็ ต้อง ถอย กลับไป ตั้ง บน ดอน ที่ เขาพระยาแมน คอย พังข้าว
กองทัพ พระเจ้าเชียงใหม่ อยู่ ที่ นั้น พอ ถึง เดือน ยี่ พระนเรศวร กับ
พระเอกาทศรถ ก็ เสด็จไป ประชุม ทัพ ที่ เมือง วิเศษไชยชาญ^๑ แล้วให้

๑ เมืองวิเศษไชยชาญ คือเมืองอ่างทองเก่า ตั้งอยู่ลำแม่น้ำน้อย เข้าใจว่าเวลานั้นยัง
เป็นแขวงกรุง ฯ พังตั้งเป็นเมืองเมื่อสมเด็จพระนเรศวรชนะศึกหงสาวดี จึงเรียกว่าเมือง
วิเศษไชยชาญ เพราะเป็นที่ประชุมทัพต่อสู้ คือพระเจ้าหงสาวดีแต่คราวนั้นเป็นต้นไป.

เจ้าพระยาสุโขทัยคุมกองทัพพม่าเป็นทัพหน้า ยกไปตีกองทัพ
พระยาพลิม ซึ่งตั้งอยู่ที่เขาพระยาแมน แล้วเสด็จยกกองทัพหลวง
หนุนไปตั้งอยู่ที่ตำบลท่ามถนนนอกแขวงเมืองสุพรรณบุรี เจ้าพระยา
สุโขทัยยกไปถึงเขาพระยาแมน ได้รบพุ่งกับกองทัพหน้าของ
พระยาพลิม ตีกองทัพพม่าแตกพ่าย ฝ่ายพระยาพลิมจะเข้ายึด
เมืองสุพรรณไม่ได้ส่งหมาย ต้องออกไปตั้งอยู่กลางดอนจัดส่ง
เสบียงอาหารรอนแรมอยู่แล้ว พอรู้ว่ากองทัพหน้าแตกหนีก็ไม่
ได้คิดจะต่อสู้รับถอยหนีกลับไป เจ้าพระยาสุโขทัยได้ทีก็ติดตาม
ตีพม่าไปจนปลตายแดนเมืองกาญจนบุรี จับได้ชะเดยศึกแต่ช้าง
ม้ามาถวายเป็นอันมาก

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพมาทางเมืองตากไม่
ต้องรบพุ่งกับผู้หนึ่งผู้ใด ด้วยไทยทั้งเมืองเห็นอวังอยู่ทุกเมือง
แต่พระเจ้าเชียงใหม่ลงมาช้า มาถึงเมืองไชยนาทไม่ทราบ
ว่ากองทัพพระยาพลิมถอยหนีไปกว่า ๑๕ วัน จึงให้กองทัพหน้า
ลงมาตั้งที่ปากน้ำบางพุทราแขวงเมืองพรหม สั่งให้มาสืบสวน
ว่ากองทัพพระยาพลิมตั้งอยู่ที่ไหน จะได้นัดกำหนดเข้าตีกรุงฯ
ให้พร้อมกัน พระนเรศวรทรงทราบ ว่ากองทัพพระเจ้าเชียงใหม่
ยกลงมา ก็เสด็จยกกองทัพหลวงไปกับพระเอกาทศรถ ตั้งกอง
ที่บ้านชะโด แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ แล้วให้พระวราชมุนีเป็นนายทัพ
หน้า มีจำนวนทหารม้า ๒๐๐ พดทหารราบ ๓,๐๐๐ ยกขึ้นไปตีกองทัพ

Sommai Hoontarakul.

ใบแก้คำผิด

หน้า	บันทึกที่	คำผิด	คำถูก
๓๘	๕	นครสวรรค์โตก	สวรรค์โตก
๒๔	๒๓	พระเจ้าคำแหง	พระเจ้ารามคำแหง
๘๔	๑๓	พระเจ้าเจ้าฝรั่งมังฆ้อง	พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
๓๐๔	๓๐	ดบบุรี	ดพบุรี
๓๒๐	๓๐	พระอังวะ	พระเจ้าอังวะ

Sommai Hoontarakul

As Ayudhya was waging war with Cambodia, in the last part of King Lēdaya's ^{reign} the Sukhōdaya princes did not agree together.

It is on account of this quarrel & dissensions that Sukhōdaya did not avail itself of this opportunity to crush down Ayudhya whilst it was busy at war with a third party, and it was unfortunate for Sukhōdaya because such a good opportunity was not to recur again. In 1354 Lēdaya fell dangerously ill and when he was about to die his sons fought for between themselves to get the throne. Lēdaya the viceroy and heir to the throne had to come with an

army from Chēsajjānālaya and seize the power by force. Taking advantage of these ~~advantages~~ Sukhōdaya quarrels, Praramāyā & Subama was dispatched to occupy the frontier town of Jaiyanal which fell into his hands at once. As to Lēdaya, as soon as he had been crowned king under the name of Pharamāyā I being a wise man, he realized at once that further fighting with Ayudhya was only good to kill more people, so he resorted to diplomatic means, he sent an embassy to King Pāmā (Udōng) asking him to make a treaty

a friendship on the basis of equality of rights.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๖๕
หน้าของ ข้าศึก ที่ ปากน้ำ บางพุทรา พระราชมนุยก ขึ้นไป ถึง เห็น
ข้าศึก มาก เหลือ กำลัง จะ ตี ให้ แยก ได้ จึง คิด กดอุบาย ชุ่ม กองทัพ
ไว้ในป่า แล้ว แต่ง กอง โจร ให้ เทียบ คอย ซ้ำ พัน ข้าศึก ที่ เทียบ ดาด หาด เบียง
อาหาร แด คอย แย่ง ซ่าง ม้า พา หนะ มิ ให้ เขา ไป เตียง ห่าง ค่าย ใหญ่ ได้
ข้าศึก มา ตาม จับ เห็น มาก ก็ หลบ เตียง ไป เตียง ด้วย ซ่านาญ ท้อง ที่ กว้าง
ข้าศึก ครั้น เห็น ข้าศึก เผลอ ก็ ยก เข้า ปัด ทัพ มิ ให้ ข้าศึก อยู่ เป็น
ปกติ ได้ นาย ทัพ หน้า ข้าศึก ตัง อยู่ ไม่ได้ ก็ ต้อง ถอย ทัพ กลับ ไป
เมือง ไชยนาท พอ พระเจ้า เชียง ใหม่ ได้ ทราบ ว่า กอง ทัพ พระยา พลิม
ซึ่ง ยก มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ ส่าม องค์ เตี้ย ที่ ถอย หนี กลับ ไป แล้ว เห็น
จะ ทำ การ ต่อ ไป ไม่ สำ ร็จ ก็ เต็ก ทัพ กลับ ไป.

๘. ไทย สู้ ศึก หง ส่าม ตี ใน คราว ที่ ก่อ มา นี้ ไม่ ต้อง รบ พุ่ง มาก
มาย ใหญ่ หลวง แต่ มี ผล เป็น ข้อ สำคัญ ยิ่ง นึก เพราะ ปรากฏ ว่า
ไทย สามารถ เอา ชัยชนะ กอง ทัพ เมือง หง ส่าม ตี ได้ ใน ฝ่าย ไทย ด้วย
กัน เอง แม้ จะ ไม่ มี ใคร ที่ จะ ไม่ อยาก พ้น จาก อำนาจ พม่า ก็ จริง ผู้ ที่
คิด เห็น ว่า พระนเรศวร ต่อน ประการ ศึ อีสร์ ระ ภาพ เร็ว เกิน ไป ไทย ยัง
มี กำลัง น้อย กว่า ข้าศึก นึก จะ ไม่ สามารถ รักษา อีสร์ ระ ภาพ ไว้ ได้ ดั่ง นี้
คง จะ มี มาก ผู้ ที่ เชื่อ ว่า จะ พอ ต่อ สู้ ข้าศึก ได้ นอกจาก พระนเรศวร
กับ พวก แม่ ทัพ นาย กอง ที่ ทรง ฝึก หัด ขึ้น ใหม่ เห็น จะ มี น้อย ถ้า มี
เวตา ปรึ กษา ก็น ก่อน เหมือน เมื่อ ครั้ง พระเจ้า หง ส่าม ตี เรง นอง ขอ ข้าง แฉก

ก็น่าจะเกิด ความ เห็น ต่าง กัน แต่หากนี้ วั เรือง กัน ต่อเมื่อเหตุ
 เกิดขึ้น แล้ว และ พระนเรศวร ทรง อำนวย อย่าง ดี ทิ ธิ ชาต ไทย จึง ปลง
 ใจ ต่อ ลู ครัว นี้ แจง ประจักษ์ ว่า พระนเรศวร ทรง สามารถ ในการ
 คัก ฝึก กับ แม่ทัพ ที่ เคย มี มา แต้ ก่อน ความ เชื้อ กือ ใน พระนเรศวร
 ก็ มี นคง เป็น เหตุ ให้ ฝ่าย ไทย มี ใจ ทำ คัก แต้ นั้น มา ไซ้ แต่ เท่านั้น
 ที่ พระนเรศวร ขณะ คัก หงสาวดี ครัว นี้ พระเกียรติยศ เดื่อง ดือ แพร่ หลาย
 ออก ไป จน ถึง เมือง เขมร เวลานั้น นักพระสัตถา พึง ได้ วั บรัชชทายาท
 ครอง กรุงกัมพูชา คิด เห็น ว่า เมื่อ ไทย เลี้ย บ้าน เมือง แก่ พระเจ้า หงสาวดี
 พระบรมราชา ผู้ เป็น พระ เศษฐา ได้ พตอย เข้า มา ย้าย ไทย หลาย ครัว
 เมื่อ พระนเรศวร กลับ ตั้ง บ้าน เมือง เป็น อีสสระภาพ ได้ แต้ คง จะ ผูก
 พยายาม ดง ไป ปราบปราม แก่ แค้น กรุงกัมพูชา จึง จึง แต่ง ทูต ให้ เข้า
 มา ดำรงภาพ วั บฉิต ยอม อ่อนน้อม ต่อ กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ ก่อน สมเด็จ
 พระมหา ขรรฆราชา ทรง ปรีक्षा กับ พระนเรศวร เห็น ว่า ไทย จะ ต้อง
 ทำ สงคราม กับ พระเจ้า หงสาวดี ต่อ ไป ไม่ ควร จะ ให้ มี สัตว์ ฐึ้น ทาง
 ได้ อี ก ด้าน หนึ่ง จึง วั บ มา ยอม ตี กับ กรุงกัมพูชา

ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี ก็ วั สึก ว่า คิด ผิด ไม่ โดย ประมาท ไทย ว่า จะ
 รบ พุง เหมือน อย่าง แต้ ก่อน แต่ ไทย เกิด มี พระนเรศวร เป็น แม่ทัพ
 คน ดำคัญ อาจ เอา ชัยชนะ คน มาก ได้ ด้วย กำตั้ง วั พต น้อย จะ ต้อง
 ไซ้ กำตั้ง กองทัพ หลวง เข้า มา ตี กรุงศรีอยุธยา อย่าง เมื่อ ครัว พระเจ้า
 หงสาวดี บุเรงนอง จึง จะ ปราบปราม ไทย ได้ จึง ทรง ดำริ กระบวน

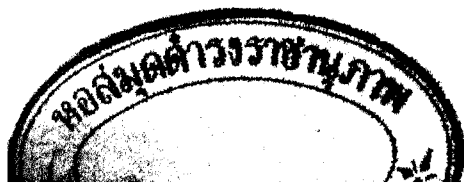
สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๑
ศึก ที่ จะ ยก มา ตี กรุงศรี อยุธยา อีก ครั้ง หนึ่ง และ จะ ทำ เป็น การ
สงคราม แรมปี ที่ เอา กรุงศรี อยุธยา ให้ จง ได้.

๘. ถึง ี่ ระกา พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าหงสาวดี จึง ตั้ง ให้ เตรียมกกองทัพ
ที่ จะ ยก มา ใหม่ คราว นี้ ตั้ง ให้ พระมหากษัตริย์ ยก กองทัพ ต่อ หน้า
เข้า มา ตี ที่ เมือง กำแพงเพชร เกณฑ์ ผู้ คน เข้า มา ทำ นา ตาม หัวเมือง
เหนือ ละ ลม ละ เบียง อาหาร ไว้ ให้ พอ ต้อง การ ของ กองทัพ ใหญ่ ซึ่ง
พระเจ้า หงสาวดี จะ ยก เข้า มา ตี กรุงศรี อยุธยา ในปี จอ พ.ศ. ๒๓๒๘
และ ให้ พระเจ้า เชียง ใหม่ ตง มา ตี ชัดดาทัพ อยู่ที่ เมือง ไชยนาท เพื่อ
คอย กัด กัน มิ ให้ กองทัพ กรุงศรี อยุธยา ขึ้น ไป ย้าย ทัพ เมือง หงสาวดี
ที่ ตั้ง ทำ ไร่ นา อยู่ ณ เมือง เหนือ และ ให้ แต่ง กองทหาร ออก เทียบ คอย
วัง แยก พวก ชาวเมือง เหนือ ใน มณฑล นครศรี อยุธยา ขยำ ให้ ทำ ไร่ นา ได้
เพื่อ จะ ตัด กำ ตัง ละ เบียง อาหาร ไทย ด้วย อีก อย่าง หนึ่ง แต่ กองทัพ
เมือง เชียง ใหม่ ที่ ยก ตง มา ครั้ง นี้ พระเจ้า หงสาวดี มิ ได้ ทัพ
พระเจ้า เชียง ใหม่ เกรง จะ เดือด ข้ำ เด็ด เหมือน อย่าง คราว ก่อน
แต่ง ให้ ข้าง หลวง ตง มา อยู่ กำ กับ ด้วย พระเจ้า เชียง ใหม่ ยก ตง มา
ด้วย ความ กัด พระเจ้า หงสาวดี เป็น กำ ตัง

ฝ่าย ข้าง กรุงศรี อยุธยา เมื่อ ได้ ข่าว ว่า กองทัพ เมือง หงสาวดี ยก เพิ่ม
เต็ม เข้า มา ทาง เมือง เหนือ และ ให้ กองทัพ เมือง เชียง ใหม่ ยก ตง มา
จาก เมือง นครสวรรค์ แต่ แรก พระนเรศวร ทรง สำคัญ ว่า ข้าง ศึก จะ ลม ทบ
ทัพ กัน ตง มา ตี พระนคร ศรี อยุธยา ในปี ระกา นั้น ทรง พระดำริ ว่า

ข้าศึก ยก มา ทาง เดียว พร้อมกัน เป็น ทัพใหญ่ ทัพต มาก นัก จะออก
ไป ต่อ ตี ถาง ทาง เห็น จะไม่ ถนัด จึง ให้ ด้อน ผู้ คน เข้า มา ไว้ ใน
พระนคร เตรียม การ รักษา พระนคร เป็น สำมารถ พระเจ้าเชียงใหม่
เห็น ไม่ มี ผู้ ไต่ ต่อ ตั้ หมาย จะ ทำ การ แก้ ความ ผิด ใน หน หลัง ก็ ยก
กองทัพ ด่วน เดย ลง มา ตั้ง ถึง บ้านสระเกษ ใน แขวง เมือง วิเศษไชยชาญ
(อยู่ ใต้ บ้านไชโย หน่อย หนึ่ง) แล้ว แต่ง กองอาสา ให้ แยก ย้าย กัน ไป
เที่ยว ไล่ จับ จับ กุม ราษฎร ตาม หัวเมือง ลง มา จน แขวง จังหัด กรุง ฯ
เพื่อ จะมี ให้ ทำ ไร่นา ได้ ใน ปี ระกา นั้น เจ้าเมือง พยา คุม กองทหารม้า
ด่วน เข้า มา เผา บ้านเรือน ราษฎร จนถึง ตำบล สะพานเผา เข้า โกลั พระนคร
พระนคร อด ใต้ ทรง ทราบ ก็ รับ เสด็จ คุม พดทหาร ออก ไป กับ พระเอก
าทศรถ เข้า รับ ฟุ้ง ข้าศึก ถึง ตลุมบอน เจ้าเมือง พยา คาย ใน ที่รบ พด ไฟ
พด ก็ ต้ม ตาย และ ถูก ไทย จับ ใต้ บ้าง ที่ เหลือ อยู่ ก็ พา กัน แดก หนี ไป
พระนคร อด ใต้ ทรง ทราบ ความ จาก คำ ให้ การ พด ขณะ เดียว ว่า ข้าศึก หมาย
จะ ทำ สงคราม เป็น การ แรม ปี ดัง ถั่ว มา ทรง พระดำริ เห็น ว่า
จะ ต้อง ตี กองทัพ พระเจ้าเชียงใหม่ ให้ ถอย ไป เสีย จึง จะ ไม่ เสีย เบียด
ข้าศึก จึง ให้ เตรียม กองทัพ บก ทัพ เรือ จะ ยก ขึ้น ไป และ ใน เวลา เมื่อ
กำลัง รวบรวม ไฟร์ พด จัด กองทัพ อยู่ ณ ที่ ตลุมบอน นั้น ได้ ข่าว ลง มา
ว่า มี กองอาสา เมือง เชียงใหม่ ลง มา เที่ยว ไล่ จับ จับ คน จนถึง บ้านป่า
โมก อีก ทาง หนึ่ง พระนคร อด ใต้ รับ เสด็จ โดย กระบอง เรือ เร็ว ไป
กับ พระ เอกาทศรถ พอ ถึง ตำบล ป่าโมก หน่อย พบ กองทัพ ข้าศึก ซึ่ง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๓
ยก ลง มา เทียบ วังแก ราชูร ทาง เมือง วิเศษไชยชาญ ก็ เข้าใจม ตั
รบพุ่ง กัน เป็น ตำมารถ ข้าศึก ต้านทานไม่ได้ แดกหน้ กัดบ้ ขึ้นไปข้าง
เหนือ พอก พดอาดำ ต่าง แต้นได้ คัด ตาม ขึ้นไป จน ประทะ กอง ทัพ
พระยาเซียงแสน ซึ่งเป็น ทัพหน้า ของพระเจ้าเซียงใหม่ พอกกองอาดำ
น้อย กว่า ต้านทานไม่ไหว ต่างดำถอย พระนเรศวร ก็ พระเอกาทศรถ
เด็ดจ้ ขึ้นไป ช่วย ทัน รบ กัน อยู่ จน กองทัพบก ซึ่งยกไป จาก กรุงตาม
ขึ้นไป ถึง เข้าช่วย รบพุ่ง กองทัพ พระยาเซียงแสน ก็ ถอยหน้ กัดบ้ ขึ้นไป
ข้างเหนือ พระนเรศวร จึง ครัดสั่งให้ รวบรวม กองทัพ ทั้งปวง ตั้งอยู่
ที่ ตำบลป่าโมก นั้น

ฝ่ายพระเจ้าเซียงใหม่ ตั้ง อยู่ที่ บ้านสระเกษ ทราบ ว่า พระนเรศวร
ยก ขึ้นไปตี กองทัพพระยาเซียงแสนต้องถอยหน้ไป คาดว่า พระนเรศวร
คง จะ ยก กองทัพ ตาม ขึ้นไป จึง ปรีกษา แม่ทัพ นายกอง ทั้งปวง เห็น
พร้อม กัน ว่า ควร จะ ยก กำตั้ง กอง ทัพใหญ่ ซึ่ง ลง มา ตั ไทย เดี่ย ก่อน
อย่าให้ ทัน ยก ขึ้นไป บกรุก จึง จะได้ เปรียบใน เริง สงคราม พระเจ้า
เซียงใหม่ จึง ให้ จัด เตรียม กองทัพ ทั้งปวง กำหนด จะ ยก ลง มา ใน
วัน เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำปี ๑๖ พ.ศ. ๒๑๒๘ ขณะ เมื่อ พระเจ้าเซียงใหม่
เตรียม ทัพ จะ ยก ลง มา นั้น พระนเรศวร ก็ ประชุมทัพ พร้อม กันอยู่
ที่ ตำบลป่าโมก ทรง พระดำริ ว่า กองทัพ พระยา เซียงแสน เป็น แต่
ถอยหน้ไป มิได้ แดก ยับเยิน น่า จะไป หา กำตั้ง เพิ่มเติม ยก ลง มา อีก
แต่ เหตุไฉน หายไป หตาย วันไม่ ยก ลง มา ตั ร้าย พระเจ้าเซียงใหม่ จะคิด

เป็น กตคึก อย่างใด อย่างหนึ่ง จึง ดำรัส ตั้งให้ พระราชมนู กุมกองทัพ
ยก ถ่วง ขึ้นไป ตรวจ ตระเวนดู ท่วงที ข้าศึก ว่า จะ ทำ ประการใด แล้ว
พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ ก็ เด็ดใจ ยก กองทัพหลวง เป็น กระบวน
ทัพบก ตาม ขึ้นไป

กองทัพ พระราชมนู ยก ขึ้นไป ถึง บางแก้ว^๘ ประทะ กับ ทัพหน้าของ
พระเจ้าเชียงใหม่ ที่ ยก ลงมา ก็ รบพุ่ง กัน ขณะนั้น กองทัพ พระนเรศวร
เด็ดใจ ขึ้นไป ถึง บ้านแห ได้ ยืนเคียงปืนใหญ่ น้อย หน้าขึ้น ทุกที่ ก็ ทรง
ทราบ ว่า พระราชมนู ขึ้นไป พบ กองทัพ เชียงใหม่ ซึ่ง หมายถึง ลง มา ที่
กองทัพไทย จึง ทรง พระดำริ เป็น กตอุบาย กระบวนรบ ให้ หยุต
กองทัพ หลวง มิให้ ตาม ขึ้นไป ช่วย พระราชมนู แล้ว แปร กระบวน ทัพ
ไป ซุ่ม อยู่ ที่ ป่า จิกป่า กระทุ่ม ข้าง ฝั่ง ตะวันตก แล้ว ดำรัส ให้ ข้าหลวง
ขึ้นไป ตั้ง พระราชมนู ให้ ถ่าถอย ลงมา ฝ่าย พระราชมนู ไม่ ทราบ ว่า
พระนเรศวร ทรง คิด กตคึก เห็นว่า กำตั้ง กองทัพ ของตน ได้ เดี่ยว กับ กอง
ทัพ หน้า ของ ข้าศึก ซึ่ง รบพุ่ง กัน อยู่ นั้น พอ จะ ต่อสู้ รอ กองทัพ
หลวง ให้ ขึ้นไป ถึง ได้ ก็ ไม่ ถอยลงมา พระนเรศวร ดำรัส ตั้ง ข้าหลวง
ขึ้นไป เร่ง ให้ ถอย ถึก พระราชมนู ก็ ตั้ง ให้ มา กราบทูล ว่า รบพุ่ง กับ
ข้าศึก ดิด พัน กัน อยู่ แล้ว ถ้า ถอย เกรง จะ แดก พ่าย เขา ไร่ ไม่ อยู่
พระนเรศวร ได้ ทรง พัง ก็ ชัดเคื่อง ดำรัส ตั้ง ให้ จมื่นทิพรักษาคุมทหารม้า
เร็ว รืบ กตบ ขึ้นไป ตั้ง พระราชมนู ให้ ถอย ถ้า ไม่ ถอย ก็ ให้ ตัด เขา

^๘ บางแก้ว อยู่ ณ ที่ตั้งเมืองอ่างทองเดี๋ยวนี้.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๕

ครั้ง พระราชมนู มา ถวาย พระราชมนู แจ้ง กระแด้รับตั้ง ให้ โบกของ

บอก สัญญา ตั้งให้ ถอย นายทัพ นายกอง ทั้งปวง เห็น ขงสัญญาต่าง

ก็ พา กัน ถ่าถอย ขณะ นั้น พอ กองทัพหลวง พระเจ้า เชียงใหม่ ยก

หนุน ลง มา ถึง พวก ชาวเชียงใหม่ สำคัญ ว่า กองทัพ กรุง ฯ แดก พ่าย ก็

ดีใจ พา กัน ให้ ร้อง รุกได้ ลง มา เห็น ไทยเอา แต่ หนึ่ง ก็ ยิง ชิงกัน

ได้ ด้วย อยากได้ ช้าง ม้า สะเดย เป็น อาณา ประโยชน์ คิดตาม มา

มิได้ เป็น กระบวนศึก จนถึงที่ พระนเรศวร ชุ่ม กองทัพ อยู่ ทอด

พระเนตร เห็น ช้างศึก เสียกต ส้มพระประสงค์ ก็ให้ ยิงปืน โบกของ สัญญา

ยก กองทัพหลวง เข้า ยอ ถาง ทัพช้างศึก ฝ่าย พระราชมนู เห็น กองทัพ

หลวง เข้า ตี โอบ ดั่ง นั้น ก็ โบกของ สัญญา ให้ กองทัพ กัดบับ ต่ กระทบ

เข้าไป อีก ด้าน หนึ่ง ได้ รบ พุง กัน ถึง ตลุมบอน กองทัพ เชียงใหม่

เสียที ก็ แดก พ่าย ทั้ง ทัพหน้า ทัพหลวง พระนเรศวร เห็น ได้ ที่ ก็ เร่ง

กองทัพให้ คิดตาม ต่ ช้างศึก จน แดกถาน ยับเยิน คุมกันไม่ คิด ที่ ถูกฆ่า

พัน ตาย เสีย ก็ มาก ตัว นาย ที่ เป็น ท้าวพระยา ผู้ใหญ่ ตาย ใน ที่ รบ

ครั้ง นั้น ถึง ๗ คน กองทัพไทย ได้ ช้าง ๒๐ ช้าง ม้า ๓๐๐ เศษ กับ เครื่อง

ศาสตราวุธ อีก เป็น อัน มาก

พระนเรศวร ทรง พระดำริ ว่า ช้างศึก เสีย ทัพ กำดัง แดกตื่น เป็น

โอกาส ที่ จะ ทำ ช้างเดิม อย่าให้ ตั้ง ตัวได้ ก็ เด็ดใจ ยก กองทัพหลวง

คิด ตาม ช้างศึก ขึ้น ไป ใน วันนั้น จน เพศาค่า เห็น ทัพ เห็น เห็น อย

นัก จึง ประทับ แรม ที่ บ้าน สะไ้ และ ตั้ง นายทัพ นายกอง ทั้งปวง ให้

เตรียมยกไป แต่ เพลาตีก็ให้ ถึง บ้านสระเกษ เข้าตี ค่ายพระเจ้าเชียงใหม่ แต่ เข้าครุให้พร้อม กัน ฝ่าย พระเจ้าเชียงใหม่ หนี กลับขึ้นไป ถึงบ้านสระเกษ ทราบ ว่า กองทัพไทย ยก คิด ตาม ขึ้นไป ก็ เหยหนี ค่อยไป แต่ใน เพลาตกคืน ครั้น กองทัพไทยขึ้นไป ถึงบ้านสระเกษเมื่อเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ เห็น แต่ พวกข้าศึก กำบัง อดหม่านไม่มี ผู้ใด ต่อสู้ กองทัพ ก็ได้ ค่ายพระเจ้าเชียงใหม่โดยง่าย จับได้ พระยาเชียงใหม่ นายทัพหน้า ของ พระเจ้าเชียงใหม่ แล้วพดนายไพร่เป็นชะเคยรวม ๓๐,๐๐๐ เศษ กับช้าง ๓๐๐ ช้างม้า ๓๐๐ เศษ เรือรบแต่เรือชะเบียงรวม ๔๐๐ ลำ ได้ทั้ง เครื่องศาสตราวุธ ยุทธานุภัณฑ์ ชะเบียงอาหารอีกเป็นอันมาก แม้ จนเครื่องราชูปโภคของ พระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้ ไล่ให้ตายอย่าง เมื่อได้ค่ายที่บ้านสระเกษแล้ว พระนเรศวรเสด็จติดตามข้าศึก ขึ้นไป จนถึงเมืองนครสวรรค์ ทรงทราบว่า พระเจ้าเชียงใหม่ หนีไป อยู่ กับ กองทัพ พระมหาอุปราชาแล้ว เห็น ว่า จะ ติดตาม ค่อยไปไม่ เป็น ที่ ก็ให้ ยก กองทัพ กลับ คืน มา พระนคร

ตั้ง แต่ กองทัพ พระเจ้าเชียงใหม่ แยก หนีไป แล้ว ใน ราว เดือน ๖ จนเดือน ๓๒ ปี จอ พ.ศ. ๒๑๒๘ นั้น สงบการ รบพุ่ง เหมือน กับ อยุ่ทัพ กัน อยู่ ตลอด ๖ เดือน เพราะ พระมหาอุปราชา กับ พระเจ้าเชียงใหม่ ตั้ง อยู่ ณ เมือง กำแพงเพชร ก็ไม่มี กำบัง พอ จะ ยก ตง มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา ฝ่าย ช้าง พระนเรศวร ก็ ประสงค์ จะ ส่งฉนวน กำบังไว้ ต่อสู้ กองทัพ พระเจ้าหงสาวดี ซึ่ง จะ ยก มา เป็น คึกใหญ่ หนอง ใน ระดุดั้ง จึงประทัม ทนุบำรุง ทัพ พาหนะ แด่ ตระเตรียม การบ้องกัน ข้าศึก อยู่ แต่

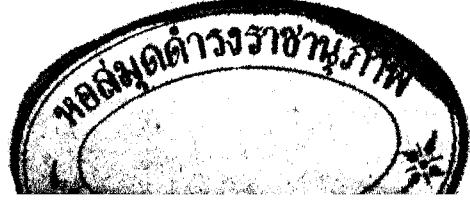
สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๗
 ที่พระนคร ศรีอยุธยา ทรงพระดำริ จะเอาพระนคร เป็นที่มั่นตั้งต่อสู้
 ตามแบบโบราณ ซึ่งได้เคยเห็นประโยชน์มาแต่ในเวลาดระเตรียม
 การ อยู่ ๖ เดือน นั้น ตอน รัต ฝน ตรีดี ตั้งให้เกณฑ์คน ออก ตั้ง ทำนา
 ทุก ทำได้ใน มณฑล ราชธานี แด จัต หา เครื่อง อาวุธยุทโธปกรณ์ มา
 รวบรวมไว้ใน พระนคร ครั้น ถึง รัตตั้งให้รับ เกี้ยว เก็บ เข้า ขน มา
 ไว้ใน พระนคร เข้าใน ท้องนา ตำบลใด จะ เกี้ยว เก็บไม่ทัน ก็ ตั้งให้
 ทำตายเสีย มิให้เหลือ อยู่เป็นประโยชน์ แก่ ข้าศึก อนึ่ง ทรง ปรารภ
 ว่า การที่ กวาดต้อน ผู้คน เข้ามาไว้ใน พระนคร เมื่อครั้ง รัชกาลสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิ ผู้คนที่ตั้ง ภูมิตำเนา อยู่ห่างไกล มัก หดบดึก
 เข้าป่า ไม่ได้ตัว มาเสียโดยมาก ครั้งนี้ จึง ทรง พระดำริ เลือกล่า
 เหต่า ทหาร ที่ชำนาญป่า ตั้ง เป็น นายกอง อาสา แด้วให้ แยกย้าย กัน
 ออกไปเที่ยว เกี้ยวกล่อม ผู้คนที่ กระจัดพดัดพราว รวมเข้า กันเป็นกอง
 โจร อยู่ตามป่า เมื่อ ข้าศึก เข้า มาตั้ง ต้อม พระนคร ให้ คอย คัด
 ทำตาย สะเบียง อาหาร ของ ข้าศึก อย่าให้ส่ง มาถึง กองทัพได้.

๓๐. ครั้น ถึง เดือน ๑๒ ปี จอ พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบวง
 กียก กองทัพหลวง เข้ามา ประชุมทัพ ทังปวง ที่ เมือง กำแพงเพชร ได้
 จำนวน พด เม็ดเสร็จ ๕๕๐,๐๐๐ ให้จัด เป็น ๓ กองทัพ คือ กองทัพพระเจ้า
 หงสาวดี ทัพ ๑ กองทัพ พระมหาอุปราช ทัพ ๑ กองทัพ พระเจ้าคอง
 ทัพ ๑ แต่ พระเจ้าเชียงใหม่ นั้น พระเจ้า หงสาวดี ชัดเคื่อง ว่า พาร्षพ

มาแพไทยครั้นคร้าม .เสียแล้ว จึงให้เป็น แต่พนักงานสำหรับ ชนจะเบี่ยง
อาหาร ครั้นจัดพร้อมแล้ว ก็เดิน ทัพ ดงมา

เวลานั้นไทย เตรียม บ้องกัน พระนคร พร้อม มุถ แต่ การ ทำนาที่
ทุ่งหันตราใน ชานพระนคร ด้าน ตะวันออก ยัง หาพื้นที่ เก็บ เก็บยว เข้าไม่
พระนเรศวร ทรงพระดำริ ว่า จะ เก็บยวเก็บได้ ทันท่อน กองทัพใหญ่ ซ้ำศึก
ยกมาถึง จึง ครัด ตั้งให้เกณฑ์ คน ออกไป เก็บเก็บยว และให้
เจ้าพระยา กำแพงเพชร ผู้ว่า ที่ สุ่มหพระกตาโหม คุม กองทัพ ออกไป
ตั้ง บ้องกัน คน เก็บยวเก็บ เข้า อยู่ ที่ ทุ่งหันตรา ครั้น กองทหารม้า ซึ่ง
นำ หน้าทัพ พระมหาอุปราชา มาถึง ก็ เข้าค้ำ ค่าย เจ้าพระยา กำแพงเพชร
ต่อสู้ ซ้ำศึกไม่ได้ ทั้ง ค่ายแตกหนีเข้ามาใน กรุงฯ พระนเรศวร ได้ ทรง
ทราบ ก็ รี้ม เสด็จ ออกไป กับ พระเอกการศรต เข้า รบพุ่ง ซ้ำศึก เอง จน
กองทหารม้า ซ้ำศึก ถอยหนีไป เอา ค่าย คั้น มาได้ พระนเรศวร ทรง
พระพิโรธ ว่า ตั้ง แต่ รบ มา ยัง ไม่ เคย แพ้ เจ้าพระยา กำแพงเพชร มา
ทำให้ ทัพแตกพ่าย เป็น ครั้งแรก จะ พาให้ ผู้คน ใจ เดียว ครัด ตั้งให้
เขาไป ประหารชีวิต เดียว สุ่มเด็จ พระราชบิดา ครัด ซอชีวิตได้ จึง เป็นแต่
ให้ ถอด ดง เป็นไพร่

กองทัพพระเจ้าหงส์ดำดก็ยกดงมาถึงพระนครศรีอยุธยาเมื่อเดือนยี่ครา
นี้ตั้งค่ายราย กันอยู่ ทาง ด้าน เหนือ กับ ด้าน ตะวันออก แต่ ๒ ด้าน ด้วย
เป็น ทาง เคย เข้า ค้ำ พระนคร ได้ สะดวก กว่า ด้าน อื่น พอ ตั้ง ค่าย พร้อม
กันแล้วพระเจ้าหงส์ดำดก็ให้ กองทัพเข้าค้ำพระนคร แต่ไทย ต่อสู้ แข็งแรง

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๗๕
กว่าครึ่ง ก่อนๆ พม่า มอญ ยก เข้า มา ครึ่ง ไทไทย ก็ คัด เขา ต้อง ถอย
คืนไป ค่าย ทุก ที่ แต่ พระเจ้า หงสาวดี เพียร รบพุ่ง อยู่ กว่า เดือน ก็ ไม่
สามารถ จะ ตั้ง ประชิด พระนคร เข้า มา ได้ ใน ราว งั้น พวก โจร ซึ่ง
พระนเรศวร ให้ ไป รวบรวม คน จัด ขึ้น ตาม หัวเมือง มี หาดยหมวดหลาย
กอง พวก นี้ เทียว ตัด ตัด เต็ม เต็ม เบียง อาหาร ของ ข้าศึก ส่ง มา ถึง กัน
ไม่ ได้ ด้ระดวก ก็ เกิด อัด คัด ขึ้น ใน กองทัพ พระเจ้า หงสาวดี แล้ว เลย
มี ความ ไข้ เจ็บ เกิด ขึ้น พอ พระนเรศวร ทรง ทราบ ว่า ข้าศึก เกิด อัด คัด
ก็ ให้ แ่่ง กอง แ่่ง ออก ตี ปัด น ค่าย ข้าศึก ทั้ง กวาง วัน กวาง คืน ปัด น
ทาง นี้ บ้าง ปัด น ทาง โนน บ้าง มิ ให้ ข้าศึก รู้ ตัว ว่า จะ ปัด นทัพ ไหน วัน ไหน
พระนเรศวร เสด็จ นำ พุด ออก ไป ปัด น ค่าย ข้าศึก เอง ก็ หลาย ครั้ง ปรากฏ
ใน เรื่อง พงศาวดาร ว่า ครั้ง หนึ่ง เมื่อ เดือน ๓ แรม ๓๐ ค่ำ เวลา ตี ๕ ก.ท.
เสด็จ ออก ปัด น ค่าย พระยานคร ที่ ปาก น้ำ พุทธเดา ตี ข้าศึก แ่่ง หนึ่ง
ได้ ค่าย พระยานคร แล้ว ให้ เผา เลี้ย อีก คราว หนึ่ง เมื่อ เดือน ๔ ขึ้น ๓๐ ค่ำ
เวลา กวาง คืน เสด็จ ออก ไป ปัด น ค่าย พระเจ้า หงสาวดี เอง ได้ ค่าย
กวาง หน้า แล้ว ได้ พัน ทัง ข้าศึก เข้า ไป จน ถึง ค่าย หวดง พระนเรศวร
เสด็จ ลง จาก ม้า พระที่นั่ง ทรง คาบ พระแสง ดาพ นำ ทหาร ขึ้น ปั้น ระเบียบ
จะ เข้า ค่าย พระเจ้า หงสาวดี ถูก ข้าศึก แ่่ง ตก ลง มา จึง เข้า ไม่ ได้ ขณะ
นั้น พอ ข้าศึก กรู กัน นามาก ก็ เสด็จ ลง ดับ คืบ เข้า พระนคร พระแสง ดาพ
ซึ่ง พระนเรศวร ทรง ใน วัน นั้น จึง ปรากฏ นาม ว่า “พระแสง ดาพ คาบ ค่าย”
มา จน คราบ เท่า ทุก วัน นี้

การที่พระนเรศวรไปปล้นค่ายพระเจ้าหงสาวดีครั้งนี้ มีความปรากฏในหนังสือพงศาวดารว่า เมื่อพระเจ้าหงสาวดีทราบ ครัดแก้เสนาบดีว่า ซึ่งพระนเรศวรออกมาทำการเป็นอย่างพลทหารดังนี้ เหมือนกับเขาพิมพ์เสนา มาแตกถัดนี้ พระบิดาจะรู้หรือไม่ เสนาบดีกราบทูลว่า พระบิดาเห็นจะไม่ทราบ ถ้าทราบก็ คงไม่ยอมให้มาทำอย่างนั้น พระเจ้าหงสาวดี ครัดว่าพระนเรศวรนี้ ทำอาชญาหนัก ถ้าออกมาอีกถึงจะเสียดทหารสักเท่าใดก็ตาม จะแตกเอาตัวพระนเรศวรให้จงได้ จึงให้ตั้งใจทำ ซึ่ง เป็น นายทหารเอก เต็ม ทหาร ขาด่าไปรักษา ค่าย กองหน้า รับสั่ง กำชับไป ว่า ถ้าพระนเรศวร ออก มาอีก ให้คิดอ่าน จับเป็นให้จงได้ ครั้น ถึง เดือน ๕ แรม ๓๐ ค่ำ พระนเรศวรเสด็จ ออกไป ตั้ง ชุมนทัพ อยู่ที่ทุ่ง ดุมพดี หมาย จะปล้น ค่ายพระเจ้าหงสาวดีอีก แต่ครั้งนี้ ตั้งใจทำมุกอย อยุ่ พอรู้ว่าพระนเรศวรออกไปตั้งทัพที่ทุ่งพดี ก็ให้ทหารทศกมุพด กอง ๑ ยกมา รบต่อ พระนเรศวรเห็นข้าศึก น้อย ก็เสด็จเข้ารบ พุ่ง แต่ด้วย กระบองทหารม้า พวกพม่าตั้ง พดางหนีพดางต่อให้ไล่ไปจนที่ดักใจทำมุก ชุมนกของทหารไว้ พวกพม่าก็กรูกัน ออก ห้อมล้อม พระนเรศวรต่อสู้ อยู่กลาง ข้าศึก ดักใจทำมุกจับ ม้า เข้า มา จะ จับ พระองค์ พระนเรศวร ทรง แทะ ด้วย พระแสงทวน ถูก ดักใจทำมุก ตาย ทหาร ทศ เข้า มา แก่ ดักใจทำมุก ทรง พัน ด้วย พระแสงดาบ ตาย อีก คน หนึ่ง แต่ พวก พม่า เห็นไทย น้อย ตัว ก็ล้อมไว้รับ ล้อม อยู่ กว่า ชั่วโมง จน กองทัพ หนุน ตามไป ทัน จึง แก่ไซ้ พระนเรศวร ออก จาก ที่ ล้อม กัดมี คั้น มา พระนครได้

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๑

ถึง เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ พระนเรศวรเสด็จโดยกระบวนเรือไปตั้งค่าย
พระมหาอุปราชาได้ พระมหาอุปราชาต้อง ถอยทัพ ลงไปตั้ง ค่าย ที่
บาง กระดาน รายการ ที่ ถอด มา นี้ ฉะเพาะ แต่ ที่ พระนเรศวร เสด็จ
ออก นำพล เอง ที่ ผู้อื่นยกไปคงยังมีมากเรื่องหลายราย แต่ หากต่าง
ไว้ใน พงศาวดารไม่ กระบวนรบ ครั้งนี้ ถ้วน เขา คน น้อย ออก รังแก
คน มาก โดยมี ทน รุกข์ ด้ว ไม่ให้ มี เวลา อยู่ เป็น ปกติ ได้ ประสงค์ จะ
เร่ง ให้ ชำศึก อ่อน กำตั้ง โดย เร็ว

พระเจ้าหงสาวดี ตั้ง ตั้ม กรุงฯ แต่ เดือน ยี่สิบ ๖ จน เดือน ๖ ปีกุน
พ.ศ. ๒๑๓๖ ถึง ๕ เดือน ด้ไม่ได้ พระนครศรีอยุธยา เห็นไพร่พลป่วยเจ็บ
ล้มตาย ร้อยหรือสองทุกที่ ก็ ท้อพระหฤทัย ดำริตั้งปรึกษานายทัพนายกอง
ทั้งปวง เสนาบดี ผู้ใหญ่ จึง ทูล ว่า กรุงศรีอยุธยา ภูมิฐาน มั่นคง นัก
จะตี หัก เขา โดย เร็ว นั้น ไม่ได้ บัดนี้ ก็ เข้า ระวัง จะ ตั้ง ทำการ ต่อไป
ไพร่พล ก็ จะ ดับมาก ยิ่ง ขึ้น ทุก ที่ ควร จะ ถอย ทัพ กลับ ไป ทนบุรี
วิ พต เลี้ย ด้ก คราว นี้ ด้ ระวัง เฝ้า หน้า จึง ค่อย ยก มา ด้ใหม่ ถึง
พระนเรศวร กัดำหาญใน การ ศึก ก็ มี วิพต น้อย รบ ชับ เคียด กัน ไป
หลาย คราว เข้า ก็ คง จะ หมด กำตั้ง ที่ จะ ต่อ ด้ พระเจ้าหงสาวดี เห็น
ชอบ ด้ด้วย จึง ด้ให้ เตรียม ด้ทัพ

ถึง เดือน ๖ แรม ๓๐ ค่ำ พระนเรศวร เสด็จ ยก กองทัพ เรือ ลงไป ที่
บางกระดาน หมายจะตั้งค่ายพระมหาอุปราชาอีก เห็นพระมหาอุปราชา
ดำทัพ กลับไป แล้ว ก็ ทรง ทราบ ว่า พระเจ้าหงสาวดี จะ ถอยทัพ จึง

เสด็จ ถัดขึ้น เข้า พระนคร รับ จัด กองทัพ ยกไป ตั้ง ที่ วัด เสด
เมื่อ เดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำ ให้เอาปืนใหญ่ ตั้งในเรือสำเภา ชั้นน้อย ตามขึ้นไป
หลาย ลำ พอ เตรียม พร้อม เสร็จ ถึง วัน ขึ้น ๘ ค่ำ ก็ให้ระดมยิง ค่าย
หลวง พระเจ้า หงสาวดี ถูก ผู้คน ช้าง ม้า ต้ม ตาย พระเจ้า หงสาวดี
ทน อยู่ไม่ได้ ก็ต้อง รับถอย ทัพหลวง ถัด ขึ้นไปตั้งอยู่ที่ป่าโมก ขณะ
เมื่อ กองทัพ หงสาวดี ถอย ถัดไป ครั้ง นั้น พระนเรศวร ตรัส สั่งให้
กองทัพยก ยก ติดตาม ตี ซ้ำศึกไป จน ทะลุ มหาราช ทาง หนึ่ง ส่วน
พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ เสด็จ โดย กระบวนทัพ เร็วตาม ค่ายกองทัพ
หลวง พระเจ้า หงสาวดี ขึ้นไป จน ถึงป่าโมก ชัด ทาง หนึ่ง แต่ ซ้ำศึก
มาก กว่าไทย มาก นัก ตีไม่ แตก นานก็เสด็จ ถัดขึ้นมายังพระนคร ทาง
โน้น พระเจ้า หงสาวดี ก็ให้เลิก ทัพ ถัดไป บ้าน เมือง

เมื่อ กองทัพ พระเจ้า หงสาวดี มา ต้ม พระนคร ศรัทธา ขยู่ นั้น
นักพระสัตถา เจ้ากรุงกัมพูชา เชื่อ ว่า กรุงศรีอยุธยา คง จะไปให้เหมือน
เมื่อ ครั้ง ก่อน ชัก ก็ ถัด กำเวิน ตะทางไมตรี ที่ได้มา ทำไว้ ให้กองทัพ
เขมร เข้า มา ตี เมือง ปราจิณบุรี เวลานั้น พวก ชาว เมือง ปราจิณ
ต้อง เข้า มา รักษา พระนคร ไม่มี ใคร ต้อยสู้ กองทัพเขมร ก็ ตี เมือง
ปราจิณได้ โดยง่ ย พวกกองทัพพระเจ้าหงสาวดีถอยถัดไป พระนเรศวร
ก็ตรัส สั่งให้ พระยาศรีไฉนรงค์ คุณ กองทัพ ยกไป ต้อยสู้ พวกเขมร
ยก ออกไป ทันทัน ไร่บ กัน ที่ เมืองนครนายก ตี กองทัพ เขมร ตก พ่าย

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๓
หนี กลับไป พระนเรศวร ทรง ชัดเคื่อง นักพระสัตถา ครั้น ถึง ระบุแต่ง
ปีกุน พ.ศ.๒๓๓๐ นั้น จึง เสด็จ ยก กองทัพ ลงไป ต่ กรุงกัมพูชา ต่ได้
เมือง พระตะบอง เมือง โพรตต์ว แต่ไปเกิดขัดสนเสบียงอาหาร ทั้ง
ทรง เป็น ห่วง ว่า ข้าศึก ทางหงสาวดี จะ มา อัก จึง เติงทัพ เสด็จ กลับมา
พระนคร เลี้ย คราวหนึ่ง.

๑๑. พระเจ้าหงสาวดี เติงทัพ กลับไป ครั้ง นั้น เมื่อ กิดศึกแพ้ว
หลาย ว่าไม่ สามารถปราบไทยได้ พวกชนต่างชาติที่ ต้อง อยู่ใน
อำนาจ พระเจ้า หงสาวดี เห็น ว่า พระเชษฐาภาพ เลื่อม ทราม ก็ พากัน
กระตั้ง กระตั้ง พระเจ้า หงสาวดี ต้อง ระงับ เหตุ ร้าย ต่าง ๆ ไม่มี
โอกาส ที่จะ มา ต่ กรุงศรีอยุธยา ไทย จึง ได้ว่าง การ สงคราม กับพม่า
อยู่ ๓ ปี ใน ระวัง นั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เสดยราชย์ครอง
กรุงศรีอยุธยามาได้ ๒๑ ปี ประชวรสวรรคตเมื่อเดือน ๘ ปีชาน พ.ศ. ๒๓๓๓
สมเด็จพระนเรศวรพระชนมายุได้ ๓๕ ปี เสด็จ เถิดถึง ถวายราชสมบัติ ทรง
สถาปนา สมเด็จพระอนุชาธิราช พระเอกาทศรถ ให้ เป็น พระมหาอุปราชา
แต่ ยกย่อง ให้มี พระเกียรติยศ สูง เสมออย่าง เป็นพระเจ้าแผ่นดิน อีกพระ
องค์ หนึ่ง

สมเด็จพระนเรศวรเสดยราชย์ ได้ ๘ เดือน ก็เกิดศึกหงสาวดี มี มาอีก
เหตุ ที่จะ เกิด สงคราม ครั้ง นี้ ปรากฏ ใน พงศาวดาร พม่า ว่า เจ้าฟ้า
ไทยใหญ่ เมืองคัง ตั้ง แซง เมือง ชิน อัก พระเจ้าหงสาวดี ตรัส ปรึกษา
เสนาบดี เห็นว่า เป็น เหตุ เพราะ เจ้าเมืองคัง เห็นว่าปราบกรุงศรีอยุธยา

ไม่ดำเร็ว จึง ตั้ง แข็ง เมือง เอาอย่าง บ้าง ถ้าไม่ปราบปรามกรุงศรีอยุธยา คงได้ คราบไค ถึง จะ ปราบ เมือง คงได้ เมือง อื่น ก็ คง เอาอย่าง อ้อ แต่ใน เวลานั้น พระเจ้าหงสาวดี ทรง ชะราทุพพสภาพ คงจะไป ทำ สงครามเองไม่ได้ คง แต่ก่อน จึง ให้ จัดกองทัพ ขึ้นส่งทัพ ให้ ราชบุตร องค์ ๑ ซึ่ง ได้ เป็น พระเจ้าแปร ขึ้นใหม่ ยก ไป ตี เมือง กัง ทัพ ๑ ให้ พระยาพลิม พระยาภูกาม เป็น กองหน้า พระมหาอุปราชา เป็น กองหลัง ยก มา ตี กรุงศรีอยุธยา ทัพ ๑ พระมหาอุปราชา ยก ออก จาก เมือง หงสาวดี เมื่อ เดือน ๑๒ ปี ขาน พ.ศ. ๒๓๓๓ กองทัพ หงสาวดี ยก มา ครั้งนี้ หวัง จะ เข้า มา ไม่ ให้ ไทย ทน ตระเตรียม บัองกัน ได้ พรักพร้อม จึง ยก มา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สามองค์ หมายถึง ตรง มา ตี พระนครศรีอยุธยา ที่ เตี้ย ฝ้าย ช้าง กรุงศรีอยุธยา ครั้งนี้ ได้ รู้ ตัว เร็ว วัน ก็ มี ความ ดำบาก ด้วย การ ที่ จะ ค้อน ผู้ คน เข้า พระนคร ดัง คราว ก่อน ๆ มิ ไร ทน แต่ วิสัย ส้มเต๋จ พระนเรศวร ทรง ว่องไว ใน เชน คัก เมื่อ เห็น ว่า จะ ตั้ง คอย ต่อ ผู้ อยู่ ที่ กรุง ๑ จะ ไม่ ได้ เปรียบ ซ้ำ คัก เหมือน หน หลัง ก็ ทรง พระราชดำริ กระจบจน รม เป็น อย่าง อื่น รับ เสด็จ ยก กองทัพ หลวง ออก ไป กับ ส้มเต๋จ พระเอกาทศรถ ใน เดือน นี้ เมื่อ เสด็จ ไป ถึง เมือง สุพรรณบุรี ได้ ทรง ทราบ ว่า ซ้ำ คัก ยก ส่ง เมือง กาญจนบุรี เข้า มา แล้ว จึง ให้ ตั้ง ทัพ หลวง รับ ซ้ำ คัก อยู่ ที่ ด้าน น้ำ ท่า คอย พระมหาอุปราชา ยก มา เห็น กองทัพ ไทย ตั้ง ระวัง คอย ก็ ให้ จัด กระจบจน รม ตั้ง เป็น หน้า กระดาน พระยาภูกาม เป็น ปัก ขวา พระมหาอุปราชา เป็น กอง ถาง พระยาพลิม

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๕
เป็นปีก ช้าย หมายถึง เจ้าตี กองทัพไทยให้พร้อม กัน ทุก กอง ฝ่าย
สมเด็จพระนเรศวร ทรง ตั้งเกิด ทุกระบวน ทัพ ของ ข้าศึก เห็น ออก อยู่
ข้าง ฝ่าย ขวา ก็ จึง ยกกองทัพหลวงเข้าตี โอบข้าศึกทางข้างขวา กอง
ทัพ พระยาสุรภาม แยก ฝ่าย ตัว พระยาสุรภาม ตายใน ที่รบ ครั้นปีก ขวา
แตก ยับเยิน แล้ว กองหลวง เด่นปีก ช้าย ก็ พดอย แยก ด้วย กอง ทัพ
หงสาวดี ที่ ยก มา ถูก ไทย ฆ่าฟัน ตายเสีย เป็นอัน มาก ที่ เหลือ ก็ พากัน
พ่ายหนี ไทยได้ติดตามไป จับ พระยาพลิมได้ ที่ บ้าน จรเข้ ล่าม พัน อีก
คน ๑ ใน พงศาวดาร พม่า ว่า ครั้ง นั้น ไทย เกือบ จะ จับพระมหาอุปราชา
ได้ ด้วย กองทัพ พม่า แยก ยับเยิน ครั้น พระมหาอุปราชา หนีไป
พัน แล้ว ก็ ให้ รวม ทัพที่เหลืออยู่ กลับไป ถึง เมืองหงสาวดี เมื่อ เดือน ๕
ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้าหงสาวดี ทรงจัดเครื่อง ให้ ถึง พระราชอาชญา
แก่นายทัพ นายกอง แต่พระมหาอุปราชานั้น ให้ภาคทัณฑ์ไว้จะ
ให้ ทำการ แก่ตัวใหม่^{๑๐}

๑๒. พระมหาอุปราชา แยก ทัพ กลับไป ครั้ง นั้น เกิด เป็น เหตุให้
พระเจ้าหงสาวดี ทรงวิตก ด้วย พระมหาอุปราชาเป็น ผู้จะรับรัชทายาท

^{๑๐} เรื่องชื่อพระมหาอุปราชาราวที่กล่าวมานี้ ไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
แต่มีอยู่ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐยุติต้องกับพงศาวดารพม่า แต่รายละเอียดที่รับกัน
เช่นกล่าวพงศาวดารพม่าเอาไปลงไว้ ในครั้งอื่น ข้าพระเจ้าสันนิษฐานว่าจะเป็นครั้งนี้ (เปลี่ยน
จากความเห็นที่ได้ขุดไว้เมื่อแต่งหนังสือพงศาวดารเรื่องเราระบพม่า).

สืบ ราชวงศ์ ต่อไป มาเลย เกียรติยศ ดง เกรง ประเทศราช ทั้งปวง จะดูหมิ่น จึง ครัด ปรดอบ พระมหากุปราชา จะให้ มา ค้ กรุงศรีอยุธยา แก่ ตัวใหม่ แต่ พระมหากุปราชา มี ความ ครั่นคร้าม ทูต ว่า เพราะหยังร้าย พระเจ้าหงสาวดี ก็ ชัดเคื่อง ใน หนังสือ พงศาวดารพม่าว่า วันหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดี มีรับสั่งให้หา เจ้านาย แด ข้าราชการ ชั้นผู้ใหญ่ มา ประชุม พร้อม กัน แล้ว ครัด ตัดพ้อ ว่า ทุก วันนี้ทั้ง เจ้าทั้งขุนนาง ไม่มีใครช่วยเอาใจเจ็บร้อนในเรื่องเมืองไทยบ้างเลย พระนเรศวรมี ริพด เพียง ลักหยิบ มือเดียว ก็ไม่มีใครจะ กัดไป รบพุ่ง นี้เมือง หงสาวดี จะ หมด ดั้น คน ดี เดียวแล้ว หรือ ขณะนั้น ขุนนาง คนหนึ่ง ชื่อ พระยาตอ ทูต พระเจ้าหงสาวดี ว่า กรุงศรีอยุธยา นั้น ที่จริง ก็ สำคัญ ที่ พระนเรศวร องค์เดียว เพราะ กำดั่ง หนุม รบพุ่ง เข้มแข็ง ทั้ง บังคับ บัญชา ผู้คน ก็ ดีทธี ซาด คน น้อย จึง เหว็ ोन กับ คน มาก เจ้านายใน กรุงหงสาวดี รุนเดี้ยว กับ พระนเรศวร ที่ ทำสงคราม เข้มแข็ง เคยชนะศึก เหมือนอย่าง พระนเรศวร ก็มี หตาย พระองค์ ถ้าไปรต จัด กองทัพ ให้ เป็น หตาย ทัพ แล้ว เดือก เหว็ เจ้านาย ที่ เข้มแข็ง ให้ เป็น นายทัพ ยกไป ช่วย กัน รบ พระนเรศวร ก็ เห็น จะ เอา ชัยชนะได้ ถ้า ขณะ พระนเรศวร แล้ว กรุงศรี อยุธยา ก็ ย่อม จะ อยู่ ในเงื้อมมือ พระเจ้าหงสาวดี เห็น ชอบด้วย แต่ เกรง ว่า ถ้าไม่ ให้ พระมหากุปราชา ไปด้วย คน ทั้ง หตาย ก็ จะ พากัน ดู หมิ่น รัชทายาท ยิง ชน จึง ครัด ตอบ ว่า ที่พระยาตอ ว่า นั้น ก็ ดีอยู่ แต่ ตัวของข้า เป็นคนอาภัพ ไม่เหมือนพระมหากษัตริย์

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๗
นั้นเขามีตุ๊ก พ่อไม้ต้อง พักใช้ให้รับฟัง มีแต่กตัญจะ ต้องห้ามเดี่ยอีก
แต่ตัวข้าไม่รู้ว่า จะใช้ใคร พระมหาอุปราชได้ยินรับ ตั้งบริภาพ เช่น
นั้นก็อภัยยศอดสู จึงกราบทูลรับอาสาตั้งเมืองไทยแก่ตัวใหม่ พระเจ้า
หงสาวดีก็ให้เกณฑ์ กองทัพ ให้เจ้าเมือง จาปะโร^{๑๑} เป็น กองหน้า
พระมหาอุปราชเป็น กองหลัง ยกมาตั้ง กรุงศรีอยุธยา^{๑๒} อีกครั้งหนึ่ง
กองทัพ พระมหาอุปราช ยก ออก จาก เมือง หงสาวดี เมื่อ เดือน อ้ายปี
มะโรง พ.ศ. ๒๑๓๕

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร ตั้ง แต่กองทัพพระมหาอุปราชแตกไป ทรง
คาดใน พระราชหฤทัยว่า เห็น จะ ว่าง ก็ให้ หงสาวดีไป ตั้ง ๒ ปี ๓ ปี ด้วย
ข้าศึก เสีย ช้าง ม้า ทัพตมมาก จะต้องหาเพิ่มเติมอยู่นานวัน ในปีมะโรง
นั้นหมาย จะ เสด็จไป ตั้ง กรุงกัมพูชา แก่แก่น นักพระสัตถา ที่ พดอย
เข้ามา ข้า เติม เมื่อ ครั้ง พระเจ้าหงสาวดี ยก กองทัพใหญ่ มาล้อมกรุงฯ
ถึงเดือนอ้าย จึงดำรัส ตั้ง ให้ เกณฑ์ทัพ ที่ จะไป ตั้ง เมืองเขมร กำหนดให้
พร้อม กัน ทัพ ยกไป ใน กลาง เดือน ยี่ พอ มี ทัพออกไปได้ ๖ วัน ก็
ได้รับใบบอกเมืองกาญจนบุรี ว่าพระเจ้า หงสาวดีให้พระมหาอุปราช

๑๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียก มังจาชะโร ว่าเป็นที่เลี้ยงของพระมหาอุปราช
แต่ส่วนพงศาวดารพม่าว่าเป็นเจ้าเมืองเมืองจาปะโร.

๑๒ ในพงศาวดารพม่าว่า กองทัพข้าศึกที่ยกมาคราวนี้ถึงกองทัพ คือพระมหาอุปราช
ทัพ๑ พระเจ้าแปรทัพ๑ นัดจินหน่องบุตรพระเจ้าทองอุทัพ๑ พระเจ้าเชียงใหม่ทัพ๑ แต่
ตามพงศาวดารที่ปรากฏนั้น ได้ยกเข้ามาถึงแดนไทยแต่กองทัพพระมหาอุปราชทัพเดียว.

ยก กองทัพ เข้ามา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สาม องค์ ส้มเต๋จ พระนเรศวร
จึง ครัด สั่งให้ ย้าย ที่ประชุมพล ซึ่งกะไว้ว่า จะตั้ง ที่ทุ่งบางขวด สำหรับ
กองทัพ ที่ จะยกไป ต่ กรุงกัมพูชา นั้น ให้ไป ตั้ง ที่ ทุ่งป่าโมก แขวง
เมือง วิเศษไชยชาญ^{๑๓} แล้วให้ เร่ง เรียก ทัพ พาดพะนะ สะเบียง อาหาร
ให้ พร้อม โดย เร็ว และใน ระวัง นั้น มีรับสั่ง ให้ผู้ว่าราชการ เมือง
ราชบุรี คุม พล ๕๐๐ เป็น กอง โจรไป ชุ่ม ชอน คอย ต่ ตัด ต้าเดียง สะเบียง
อาหาร และ รือ สะพานทาง เติรทัพ ของ ข้าศึก อยู่ ข้างหลัง แล้วให้
พระยาศรี ไฉนรงค์ คุม กองทัพ หัวเมืองไป ตั้ง ชัด ตาทัพ รับหน้า หนอง
ข้าศึก อยู่ ต้าหน้า บ้านท่าคอย แขวง เมือง สุพรรณบุรี แห่ง หนึ่ง ครั้น เติร ยม
กองทัพ หวดง พร้อม เสร็จ ถึง เดือน ขึ้น ๙ ค่ำ ส้มเต๋จ พระนเรศวร
กับ ส้มเต๋จ พระเอกาทศรถ ก็เสด็จ ไป ยัง ที่ ตั้งทัพ ชัยชนะ ต้ามตมะม่วงหวาน
ประทับ แรม จัด กระบวน ทัพ อยู่ ๓ ราตรี ถึง วัน ขึ้น ๑๒ ค่ำ เสด็จ ยก
กองทัพ หวดง มีจำนวน พล ๑๐๐,๐๐๐ ออกจาก ทุ่งป่าโมก ไป เมือง สุพรรณบุรี
ทาง บ้าน ต้ามโก้ แล้ว ช้าม ต้าหน้า สุพรรณบุรี ที่ ท่า ท่าอ อ่ ทงไป ถึง
ค่าย หวดง ที่ หนอง ต้าห้วยริม ต้าหน้า บ้าน ท่าคอย เมื่อ วัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ
เดือน ขึ้น นั้น

ฝ่าย พระมหาอุปราชา เมื่อ ยก กองทัพ เข้ามา ทาง ด้าน พระเจดีย์ สาม
องค์ ครั้น นี้ รมัต ระวัง ไม่ รับเร่ง ยก เข้ามา เหมือน ครั้ง ก่อน ครั้น

๑๓ ประชุมทัพที่ทุ่งป่าโมก เหมาะทั้งจะยกไปทางเมืองกาญจนบุรี หรือขึ้นไปทาง
เมืองเหนือ.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๘๕

เห็นไทยไม่ต่อสู้ ก็ เติร กระบวน ทัพ มาตั้ง อยู่ที่ ตำบล ตรี พังกร แขวง
เมือง สุพรรณบุรี แล้วให้ แต่ง กองทัพ ม้า มาเที่ยว ลาดตระเวน ดับข่าว
กองทัพ หงสาวดี ที่ จะ ยก ลง มา ทาง ฝ่าย เหนือ และ ตรวจตรา ว่า ไทย
จะ ยก กองทัพ ออกไป คอย ต่อสู้ อยู่ที่ ไหน บ้าง กอง ทหารม้า ข้าศึก
เด็ดขาด เข้า มา ด้สดแนม จน ถึง บางกระทิง ใน แขวง จังหวัดกรุง ฯ เมื่อ
รู้ว่า ด้มเด็จพระนเรศวรยกกองทัพไป ก็รีบ เอาความไป ทูล พระมหา
อุปราชา เวลานั้น พระมหาอุปราชา ตั้ง อยู่ที่ ตำบล ตรี พังกร ห่าง
หนอง ส่ำหรัย ที่ กองทัพพระยาศรีไศนรงค์ ตั้งอยู่ ระยะทาง ๓ วัน ครั้น
พระมหาอุปราชาได้ ทราบว่า กองทัพ ที่ ด้มเด็จพระนเรศวรยกไปจำนวน
พล น้อย กว่า จึง ปรีกษาแม่ทัพ นายกอง ทั้งปวง เห็น พร้อม กันว่า
ควร จะเอา กำนั่ง คน มาก เข้า ทุ่มเทด เตี้ยให้แตก ที่เดียว อย่าให้ทัน
ตั้งมั่นได้ ถ้าได้ที ก็ จะได้ ติดตาม ค้ เข้าไป ให้ถึง กรุงศรีอยุธยา เห็น
พร้อม กัน ดังนี้ พระมหาอุปราชา จึงให้ ยก กองทัพ มา จาก บ้าน
ตรี พังกร วัน เดียว กัน กับ ที่ ด้มเด็จพระนเรศวร ด้ตั้งไป ถึง ค่ายหลวง
ที่ หนอง ส่ำหรัย นั้น

ฝ่าย ด้มเด็จพระนเรศวร เมื่อ ด้ตั้งไป ถึง ที่ หนอง ส่ำหรัย ครั้น
ด้ให้ กองทัพ พระยาศรีไศนรงค์ซึ่งออกไปตั้งขัดตาทัพอยู่แต่ก่อนเดือน
ออกไป (ตั้ง ที่ ตำบล ตอน ระฆัง) คอย ลาดตระเวน ดับ ด้วง กระบวน
ข้าศึก ที่ ยก มา ด้วง กองทัพหลวงพอ ด้ตั้งไปถึงก็ให้ตั้ง ค่ายคูเตรียม
กระบวน ทัพ ที่ จะ รบ ข้าศึก ด้วย คาดว่า คง จะได้รบ กัน ใน วันสองวัน

นั้นเป็นแน่ เพราะกองทัพทั้งสองฝ่ายใกล้กันอยู่นักแล้ว ทรงจัดทัพ
เป็น กระบวน เบญจเสนา ๕ ทัพ หวังจะตั้งรับให้ข้าศึกเข้าตีก่อน
เพราะ ทรง ทราบ ว่า ข้าศึก มี รัศมีมาก กว่ากองทัพ หดองที่ยกไป ครั้น
ถึงวันแรม ค่ำหนึ่งเดือนยี่ พระยาศรีไศณรงค์ บอก มา กราบ ทูล ว่าให้
ไป สอดแนม เห็น ข้าศึก ยก ทัพใหญ่ พัน บ้าน จรเข้เข้ามาแล้ว จึงมี
รับ ตั้ง ให้ กองทัพ ทั้งปวง เตรียม ตัว รบ ข้าศึก ใน วัน รุ่ง ขึ้น แล้ว ตั้ง
ไป ยัง พระยา ศรีไศณรงค์ ว่า ถ้า รั้ว ว่ากระ บวน ข้าศึกยกมาอย่างไรแล้ว
แล้วให้ ถอยมา อย่าให้ รบพุ่ง^{๑๔}

รุ่งขึ้น วัน จันทร์ เดือน ยี่ แรม ๒ ค่ำปี มะโรง พ.ศ. ๒๓๓๕ กองทัพ
ทั้งปวง เตรียม พร้อม แต่ เวลาค่ำ เข้า ส้มเด็จ พระนเรศวร กับ ส้มเด็จ
พระเอกาทศรถ ต่าง แต่ง พระองค์ ทรง เครื่อง พิษัยยุทธ ให้ ฝึก ข้าง
พระที่นั่ง ชื่อ พลาย ภูเขาทอง อัน ชิน ระวัง เป็น เจ้าพระยาไชยานุภาพ
เป็น พระคชาธาร ส้มเด็จ พระนเรศวร เจ้ารามเทพ เป็น กลาง ข้าง นาย
มหานุภาพ เป็น ความ อีก ข้าง หนึ่ง ชื่อ พลาย บุญเรือง ชิน ระวัง เป็น
เจ้าพระยาปราบไตรจักร ฝึก เป็น พระคชาธาร ส้มเด็จ พระเอกาทศรถ
หมื่น ภัคคีศวร เป็น กลาง ข้าง ชุน ศรัคชคง เป็น ความ^{๑๕} พร้อมด้วย

^{๑๔} ความตรงนี้ในหนังสือพระราชพงศาวดารมีแต่จะให้พระยาศรีไศณรงค์ยกไป หาได้
กล่าวไว้ให้ไปรบหรือไปลาดตระเวนไม่ ข้าพเจ้าพิจารณาความตามเรื่องเห็นจะมีให้ไป
รบ จึงไม่มีทัพหนุน และพระยาศรีไศณรงค์ขึ้นไปรบ จึงถูกตัดสินว่ามีความผิด.

^{๑๕} มีความเห็นในพจนานุกรมคติอย่างหนึ่ง ว่าข้างจะชนกัน ๒ ตัว ถ้าตัวหนึ่ง
คนขี้หลังเปล่า และอีกตัวหนึ่งเอาสัปคับบิดฉัตรไปบนหลังด้วย เห็นจะสู้ตัว
หลังเปล่าไม่ได้ ด้วยเบตั่วคล่องแคล่วกว่ากัน เพราะฉะนั้นพระคชาธารที่ทรงชนน่าจะ
เป็นข้างหลังเปล่า คนกลางข้างหนึ่งไปกับหลังข้างนั่นเอง ถึงรูปภาพข้างชนแต่ก่อนเขาก็
เขียนหลังเปล่า พึงมาเขียนมีสัปคับบิดฉัตรต่อในชั้นหลัง.

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๑
จตุรงค์บาทพวกทหารคู้พระฤทธิย์ดำหรับรักษาพระองค์ และกระบวน
ข้างตั้งกันทั้งปวงเตรียมรับเสด็จ พ่อสมเด็จพระนเรศวรทรงเครื่อง
แล้วได้ขึ้นเสด็จขึ้นตั้ง ณนั้นข้างหน้าทัพ คำว่าสั่งให้เอาม้าเร็วรับ
ไปดูว่าเป็นอย่างไรกัน ได้ความมา กราบทูลว่า พระยาศรีไฉนรงค์
ยกไปประทะทัพข้าศึกที่ตำบลดอนเผาเข้า เมื่อเวลาเช้า ๗ นาฬิกา
เข้ารบข้าศึก ๆ มากนักต้านทานไม่ไหวจึงพ่ายหนีมา สมเด็จพระนเรศวร
ทรงขัดเคืองพระยาศรีไฉนรงค์ว่า ไม่ได้สั่งให้ไปรบขึ้นไปรบข้าศึก
คำว่าปรึกษา นายทัพ นายกอง ว่า กองทัพพระยาศรีไฉนรงค์แตกพ่าย
มาอย่างนี้จะทำอย่างไร นายทัพ นายกอง ทั้งปวงทูลว่า ขอให้ม้
กองทัพหนุนออกไปช่วยต่อสู้รับข้าศึกต้านทานไว้ให้อยู่ สมเด็จพระ
นเรศวรไม่ทรงเห็นชอบด้วย คำว่าสั่งว่า กองทัพแตกฉานมาอย่าง
นี้แล้ว จะให้กองทัพไปหนุนไหน จะรับไว้ อยู่ มาประทะกันเข้า
ก็จะพากันแตกลงมาด้วยกัน จึงทรงพระราชดำริเปลี่ยนกระบวน
รบในขณะนั้น คือ เปลี่ยนกระบวนที่ตั้งรับถัดเป็นรบบุกรุกข้าศึก
มีรับสั่งให้ม้าเร็วรับไปประกาศแก่พวกกองทัพพระยาศรีไฉนรงค์
ว่าอย่าให้รั้งรอรับข้าศึกเลย ให้เปิดหนีไปเถิด พวกกองทัพพระยา
ศรีไฉนรงค์ได้ทราบกระแสนับสั่งต่างก็รับหนีเอาตัวรอดพากัน
แตกกระจายไปไม่ เป็นหมวดเป็นกอง ข้าศึกเห็นกองทัพไทยแตกฉาน
ได้ที่ก็รับยกตามมาไม่หยุดยั้ง สมเด็จพระนเรศวรส่งบทัพหลวง
รออยู่จนเวลา ๑๑ นาฬิกา เห็นข้าศึกได้ตามมาไม่ถง เป็นกระบวน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกย่องที่โอบกู้ชาติ
 และในขณะนั้นเสด็จขึ้นทรงพระราชาชนกกับสมเด็จพระเอกาทศรถ
 ยกกองทัพหลวงเข้าตีกองทัพหน้าข้าศึกในทันที แต่ส่วนกองทัพ
 ท้าวพระยาได้ทราบกระแสรับสั่งให้เปลี่ยนกระบวนรบนั้นช้าบ้างเร็ว
 บ้างไม่เข้าใจพระราชประสงค์ ยกเข้าบุกรุกข้าศึกไม่ทันเสด็จ
 โดยมาก มีแต่กองทัพพระยาดีหราชเดโชไชยกับกองทัพเจ้าพระยา
 มหาเสนาซึ่งเป็นปีกขวาตามกองทัพหลวงเข้าจู่โจมตีข้าศึกเข้าไป
 กองทัพหน้าข้าศึกกำลังตะลึงได้มาโดยประมาท ไม่ได้ระแวงว่าจะ
 มีกองทัพไทยไปยกทัพก็เลยที่บ่อนั้นแล้วเลยแตกหนีเป็นอดหม่าน
 ขณะนั้นข้างพระที่นั่งซึ่งสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ
 ทรงไปเป็นข้างขวา กำลังตกน้ำมันที่ข้างขวามือเห็นเหล่าข้า
 ข้ายกทัพหน้าพากันหนีก็ออกเดินไล่ไปโดยเมื่อน้ำนั้นพาสมเด็จพระ
 นเรศวรกับพระเอกาทศรถเข้าไปในถางหม้อข้าศึกมีแต่จตุรงค์บาท
 กับพวกทหารรักษาพระองค์ตามคิดไป เพราะในเวลานั้นกำลัง
 รบพุ่งกันโกลาหลฝุ่นฟุ้งตระหลบจนมืดมัวทั่วทิศพวกนายทัพ
 นายกองที่อยู่ห่างไม่เห็นว่าจะเสด็จดวงเดยเข้าไปถึงเหล่าข้าศึก
 ก็มิได้เห็นพระองค์ถนัดข้างพระที่นั่งพาสมเด็จพระนเรศวรกับ
 สมเด็จพระเอกาทศรถลุยใต้ข้าศึกไปลึก ๕๐ เส้นพอฝุ่นจางทอด
 พระเนตรไปเห็นพระมหาอุปราชาทรงพระราชาชนกยืนข้างอยู่ได้ร่วมไม้
 กับเหล่าท้าวพระยาจึงทรงทราบข้างพระที่นั่งพาได้ถล่มเข้าไป

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหาอุทกสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๓
จน ถึงใน กองทัพหลวง ของ ข้าศึก แต่ พระองค์ แต่ สมเด็จพระนเรศวร
พระสติ มั่นไม่ หวั่นหวาด คิดเห็นใน ทันทัน ว่าทางสงคราม ที่ จะเอาชัยชนะ
ได้มี อยู่ อย่าง เดียว จึง ขับ ช้าง พระที่นั่ง ครอง ไป ยัง หน้า ช้าง พระมหา
อุปราชา แล้ว ร้อง คร่ำ ไป โดยฐาน ที่ คั่น เคียง กัน มา แต่ ก่อน ว่า “เจ้าพี่
จะ ยืน ช้าง อยู่ใน ร่มไม้ ทำไม เชิญ เสด็จ มา ทำ อุทก หัก ถัก กัน ให้ เป็น
เกียรติยศ เกิด กษัตริย์ ภายหน้า ที่ จะ ชน ช้าง ได้ อย่าง เรา จะ ไม่มี แล้ว”
ขณะ เมื่อ สมเด็จพระนเรศวร ทำ ชน ช้าง นั้น ที่ จริง เสด็จ อยู่ กลาง หมู่
ข้าศึก มี แต่ ช้าง พระที่นั่ง ๒ ช้าง กับ พวกทหารรักษา พระองค์ ไม่ ก็
คนนัก ถ้า พระมหาอุปราชา สั่ง ให้ พวก กองทัพ รุม รบ ฟุ้ง ก็ เกือบ จะ
ไม่ พัน อันตราย แต่ พระมหาอุปราชา พระอุทัย ก็ เป็น วิสัย กษัตริย์
เหมือนกัน เมื่อ ได้ ทรง ฟัง สมเด็จพระนเรศวร ทำ ชน ช้าง ตัว ต่อ ตัว
เช่น นั้น จะ ไม่ รับ ก็ ละอาย พระทัย จึง ขับ ช้าง พลาย พัทธกอบ ซึ่ง เป็น
พระ คชาธาร ทรง ออก มา ชน กับ พระยาไชยานุภาพ เจ้าพระ คชาธาร ของ
สมเด็จพระนเรศวร ฝ่าย เจ้าพระยาไชยานุภาพ กำ ตั้ง คัด น้ำ มัน เห็น ช้าง
ข้าศึก ทรง ออก มา ก็ เข้า โถม แทะ ทันทัน ไม่ ยับ ยัง เสีย ที่ พลาย พัทธกอบ
ได้ ต่าง แบก รุน เอา เจ้าพระยาไชยานุภาพ เบน จะ ขวาง ตัว พระมหา
อุปราชา ได้ ที่ พัน ด้วย พระแสง ของ อำว สมเด็จพระนเรศวร เบี่ยง พระองค์
หลบ ทัน ถูก แต่ พระมาดาหนึ่ง ซึ่ง ทรง ใน วัน นั้น ขาด ถี ไป พอ เจ้าพระยา
ไชยานุภาพ สะบัด หุด แล้ว กลับ ชน ได้ ต่าง แบก ถนัด รุน พลาย พัทธกอบ
หัน เบน ไป สมเด็จพระนเรศวร ก็ จ้วง พัน ด้วย พระแสง ของ อำว ถูก

พระมหากษัตริย์ที่โหด ฆาตกร ฆบดินพระชนม์ อยู่กับ คอช้าง ส่วน
 สมเด็จพระเอกาทศรถก็ได้ ชน ช้าง กับ เจ้า เมือง จาปะโร พันเจ้า เมือง
 จาปะโร ตายเหมือนกัน พวกท้าวพระยา เมือง หงสาวดี เห็น พระมหา
 กษัตริย์ที่ถูก พัน ค้าง ก็กรูกัน เข้ามาช่วยแก้ไข เอาปืนระดม
 ยิง ถูก สมเด็จพระนเรศวร ที่ พระหัตถ์ ถึง บาดเจ็บ และ ถูก นายมหา
 นภาพคณาษฎ์ พระที่นั่ง กับ หมื่น ภูคักคัศวร กตางช้าง สมเด็จพระเอกา
 ทศรถ ตาย ถึง สอง คน ขณะนั้น พอ วิพด กองทัพหลวง และ กองทัพ
 เจ้า พระยามหาเสนา พระยาลี้หราชเดโชไชย ตามไป ถึง ทนเข้า ก็เข้า
 รบ พุ่ง แก่ กัน เอาสมเด็จพระนเรศวร กับ สมเด็จพระเอกาทศรถ ออกมา
 พัน จาก กองทัพ ช้างศึกได้ ฝ่าย พวก ท้าวพระยา เมือง หงสาวดี กำจัด
 ตกใจด้วยพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นจอมพลดินพระชนม์ มิได้ คิดจะรบพุ่ง
 ต่อไป หมายถึง จะ รวบ รวบรวม กองทัพกลับไป ค่าย เดิม ก็พากันยับยั้ง
 อยู่ด้วย กองทัพ หงสาวดี ครั้ง นั้น แดก ยับเยิน แต่ ทพหน้า ทพเดียว ทพ
 ขึ้น ยัง หา ทน แดกไม่ ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร ออกมาพัน ช้างศึกได้แล้ว
 เห็น ช้างศึก ย่นย่อ อยาก จะตีให้ยับเยิน แต่ กำจัด กองทัพ ที่ ตามเสด็จ
 ไป ทนใน เวदानั้น มีน้อยนัก ก็จน พระฤทัย จึง จำ ต้อง เสด็จกลับ
 มา ค่าย หลวง ฝ่าย พวก กองทัพหงสาวดี รวบรวม กันได้แล้ว ก็เชิญ
 ศพ พระมหากษัตริย์เด็กทัพ กลับไป เมืองหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวร
 ทรง ระแวง ว่า ยัง จะมี กองทัพ ช้างศึกยกมาทางช้างเหนืออีกทางหนึ่ง จึง
 มิได้ ให้ กองทัพไปติดตาม ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีเมื่อได้ ทราบว่า พระมหา

สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงคราม (ภาคกลาง) ๑๕๕
อุปราชาดั้น พระชนม์ ก็เสียดพระทัย ดั้นหวังที่จะตีเมืองไทย จึงตั้ง
ให้หา กองทัพ กลับ คืบไป บ้าน เมือง หมด ทุก ทัพ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช มี รัชชชะ ยุทธหัตถ์ ครั้ง นั้น พระเกียรติยศ
ต้องสิ้น แพร่ หดหายไป ทิว ทุก ประเทศใน สมภทวธิ์ ด้วย ถือ กัน เป็น
คติ มาแต่ ดึกดำบรรพ์ ว่า การ ชนช้าง เป็น ยอด ยุทธวิธี ของ นักรบ
เพราะ เป็น การ ต่อสู้ กัน ตัว ต่อ ตัว แพ้ ชนะ กัน แต่ ด้วย ความ คดอง
แค้นแค้น ถัด กับ ชานี ชำนาญ การ ชนช้าง ชน มิได้ อาศัย กำดัง
วิพัต หรือ กตอบาย อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด ถึก ประการ หนึ่ง ใน การ ทำ
ยุทธสงคราม ที่ จอมพต ทั้ง สอง ฝ่าย จะได้ เข้าใกล้ ชิด จน ถึง ชนช้าง
กัน ได้ นั้น ก็ มี น้อย จึง ถู้อ่า เป็น การ สำคัญ เพราะหาโอกาส ยาก
ด้วย ถึก อย่าง หนึ่ง เพราะ ฉะนั้น ถ้า กษัตริย์ พระองค์ ใด ทำ ยุทธหัตถ์
มี รัชชชะ ก็ ได้ รั้ว ความ ยกย่อง ว่า มี พระเกียรติยศ อย่าง สูง สุด
ถึง ผู้ แพ้ นั้น ก็ ยกย่อง สรรเสริญ กัน ว่า เป็น นักรบ แท้ มิได้ ตี เตียน เตย
คติ ที่ กตาวมานี้ ก็ เป็น ความ นิยม ของ ไทย เหมือน กับ ชาติ อื่น เพราะ
ฉะนั้น จึง ปรากฏ ว่า พระแสงของ้าว ที่ ทรง ประหารพระมหากษัตริย์
นั้น ได้ นาม ต่อ มา ว่า “เจ้าพระยกแสนพดพ่าย” นับถือ เป็น พระแสง
ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับ พระเจ้าแผ่นดิน ทรง พระ ศาธาร ใน รัชกาล หนึ่ง ๆ
สืบ มา และ พระมาตา ซึ่ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรง ใน วัน นั้น ก็ ปรากฏ
นาม ว่า “พระมาตาเมียง” นับใน เครื่อง มงคล ราฐประโภค มา จน
ตราบ เท่า ทุก วัน นี้

ถึง ว่าโดยเรื่อง พงศาวดาร การที่ สมเด็จพระนเรศวร ทรงชนะ
ยุทธหัตถีใน ครั้ง นั้น ก็ ควร เห็น ว่า เป็น ยอด ของ ชัยมงคล เพราะ
ตั้งแต่ สมเด็จพระนเรศวร มี ชัย ชนะ ครั้ง นี้ แล้ว ก็ มิ ได้ มี ชาติ กกัถา
มา เบียดเบียน พวกรุง สยาม แต่ ทีเดียว อีก ตลอด เวลา กว่า ๑๕๐ ปี ว่า
ณะ เพราะ การมหายุทธสงคราม ครั้ง นั้น ก็ เป็น หัวตัว เริ่มต้น ที่ ไทย จะ กัด
เป็น ฝ่ายปราบปราม ชาติ กกัถา ถึง ต่าง ประเทศ แต่ นี้ ไป จน มี ฐานะ
แผ่อาณาเขตต์ ของ สยามประเทศ ให้ กว้าง ขวาง ถึง ที่ สุด ซึ่ง เคย ปรากฏ
ใน เรื่อง พงศาวดาร ตลอด สมัย กาด อัน หนึ่ง เพราะ ฉะนั้น สมเด็จพระ
นเรศวร จึง ได้ พระเกียรติยศ เป็น พระมหाराชเจ้า พระองค์ หนึ่ง ใน
กษัตริย์ ซึ่ง ครอง สยาม ประเทศ นี้.

